I. LUDO

ILUSTRUL N.N. DIN N.N.

EDITURA TINERETULUI

Lei 7,50

I. LUDO

ILUSTRUL N.N. DIN N.N.

1953
EDITURA TINERETULUI

Coperta de L. LESSEN

ÎN LOC DE MOTTO

Credem util să citäm, la începutul acestei lucrări, în loc de motto, ca model, o învoială agricolă luată la întîmplare din noianul de documente similare date publicităţii acum cincizeci de ani. Dacă pentru un motto textul este neobişnuit de lung, el are, în schimb, scuza că prin conţinutul lui este neobişnuit de infernal — şi că tocmai acest conţinut a servit în realitate ca motto la încercarea desperată a ţăranilor de a-şi face singuri dreptate, în primăvara anului 1907.

„Contract agricol încheiat între subsemnaţii N... N... arendaşul moşiei N... N..., din judeţul Argeş, şi noi locuitorii domiciliaţi în comuna N... N..., pe timpul de la 1 martie 1906 pînă la 1 martie 1909, sub următoarele condiţiuni :

1. Subsemnatul arendaş mă oblig a da locuitorilor semnaţi în acest act şi învoiţi în moşie, locuri de arătură pentru semănături de Toamnă şi Primăvară, *aceste locuri se va da însă unde voi găsi cu cale eu arendaşul,* şi voi da fiecărui locuitor numărul de hectare *cît voi aprecia, fără ca să fiu obligat a da veri-unui învoitor cît va cere el şi unde va cere.* Numărul hectarelor ce se

va da va fi de 3 şi $4^1/_2$ hectare, cu excepţie că subsemnatul pot da şase hectare acelora care au dovedit pînă în prezent că sînt silitori şi muncitori.

2. Iar noi, locuitorii învoiţi, ne obligăm ca pentru locurile de arătură ce ni se vor da pe seama noastră, să muncim definitiv şi fără plată în moşia d-lui arendaş la fiecare trei hectare date pentru noi cîte două şi jumătate hectare d-lui arendaş, din care un hectar îl vom munci definitiv cu porumb, făcîndu-l întîi ogor cu plugul apoi arà al doilea şi pune porumb cuib de cuib la distanţă de un metru, iar rînd de rînd la distanţă de trei brazde socotindu-se patru brazde la metru, nu vom lăsa în cuib mai mult de trei fire, apoi îl vom săpa şi răriţà la timp imediat ce vom fi vestiţi, această muncă o vom face *după cererea d-lui arendaş*, adică ori sapa se face întîi, sau rariţa. Porumbul imediat după, ce va fi bine grăpat de noi. La timp, cînd *vom fi vestiţi de dl. arendaş*, vom culege porumbul şi-l vom face grămadă la locul ce ni se va indica, unde curăţindu-l de foi, şi alegîndu-l îl vom transporta cu carele noastre *la pătulele d-lui arendaş* ori *la ce punct ni se va cere*. Vom tăia cocenii după *ce vor fi inspectaţi de oamenii moşiei* şi făcîndu-i snopi îi vom transporta asemenea la locul *ce ni se va indica unde*, îi vom face glugi, sau stoguri bune. Porumbul în timpul cît va sta grămadă spre a fi curăţit de foi, *vom avea grijă a fi bine acoperit* pentru a nu fi plouat căci vom *fi responsabili ;* munca porumbului o vom face în *cele mai bune condiţiuni* şi vom ieşi la muncă în momentul *cînd vom fi vestiţi şi fără întîrziere ca nu din această cauză* şi din reaua muncă a noastră *recolta de porumb să fie rea*. Dl. arendaş are dreptul ca în timpul muncii cu autoritatea cea să facem *să facă orice estimaţie de despăgubire, noi obligîndu-ne ca recolta porumbului ce muncim, să producă ca a celui mai bine muncit dintre vecini*. Cocenii după o jumătate hectar îi vom lua noi locuitorii, restul de muncă îl vom face de secere de grîu, adică asemenea făcut întîi ogor, arà al doilea semăna şi grăpa, apoi la timp, *cînd vom fi vestiţi*, vom ieşi la secere, secerînd grîul bine de jos, *fără a face* risipă făcînd snopi mici, bine legaţi şi apoi clăi, regulat făcute de cîte douăzeci şi opt snopi, obligîndu-ne în caz de ploi a întinde snopi ori de cîte ori va fi nevoie, spre a se usca bine şi apoi face din nou. *Vom căra clăile* de grîu *îndată ce vom fi vestiţi la arie*, la maşinile de treierat sau la şire. Ori

la ce punct *ni se va cere* în timpul secerei de grîu, vom ţine vitele legate şi nu avem voie a veni decît cu caru cu două vite, iar în timpul căratului, vitele vor avea botniţe spre a nu mînca grîu ; acel care nu se va conforma acestor obligaţiuni va fi responsabil de daunele cauzate. 2) Vom mai munci d-lui arendaş *fără nici o plată de fiecare nume cîte trei zile cu care şi cîte şase zile cu mîna, la orice muncă vom fi chemaţi, şi ori unde vom fi chemaţi, precum asemenea vom duce cîte un car gunoi la grădina de zarzavat a d-lui arendaş sau un car nisip. Vom transporta de asemenea cei cu vite trăgătoare cîte şapte hectolitri transport cereale*, la gara Balaci sau Găieşti, pentru fiecare hectar dat pe seama noastră în moşie şi *vom mai da fără nici o pretenţie sau ţinere la compt în socoteală* de fiecare nume cîte lei 4, iar acei ce avem oi vom da pentru fiecare 50 oi, lei cinci şi pentru fiecare o sută, lei zece.

3. Eu arendaşul *mă oblig de asemenea a da locuitorilor învoiţi şi islaz pentru păşunatul vitelor mari şi mici unde voi găsi de cuviinţă*, calculat cîte şase vite mari la hectar şi cîte douăzeci vite mici la hectar. Întinderea islazului se va lăsa după lista ce va da locuitorii la 1 martie a fiecărui an, listă ce va fi legalizată de Primăria comunei. Pentru vitele ce nu vor fi trecute pe listă nu se va lăsa islaz, iar găsindu-se păşunînd în moşie, va plăti posesorilor pentru vita mare, lei cincisprezece şi pentru vita mică, lei cinci. Islazurile actuale de ţelină de la pădurea Ştirboaica şi Negrişoara, pe care d-l arendaş le ară chiar de acum în folosul d-sale, lăsîndu-ne în schimb alte islazuri de aceeaşi întindere, care islazuri nu se va mai ara sau schimba pe toată durata acestui contract.

Preţul erbăritului pentru păşunatul vitelor în islaz se fixează la lei cinci pentru vita mare şi lei unu bani 50 pentru vita mică.

Plata acestui erbărit o vom face numai însă prin muncă şi adică ne obligăm a secera şi căra în moşie d-lui arendaş un hectar şi jumătate, din care o jumătate cu rapiţă, o jumătate cu grîu şi o jumătate cu ovăz, care ni se va scădea la socoteala erbăritului, hectarul de rapiţă cu lei doisprezece, hectarul de grîu cu lei şasesprezece şi hectarul de ovăz cu lei doisprezece. Nepuindu-se rapiţă sau fiind pusă nefăcîndu-se, vom secera ovăz în locul rapiţei, adică vom secera un hectar ovăz. *Ne obligăm ca tot în comptul plăţii erbăritului să muncim la orice cerere*

a d-lui arendaş, ori unde vom fi chemaţi, încă peste cele arătate mai sus zile cu caru şi zile cu mîna la orice muncă şi mai cu osebire la maşinile de treierat, obligatoriu cel puţin trei zile pe săptămînă, precum şi orice fel de transpoarte sau cărături, asemenea ne obligăm a munci în moşie d-lui arendaş arături, ogor sau semănături, precum şi grăpături, pînă ce d-l arendaş îşi va termina toată munca sa. D-l arendaş obligîndu-se ca muncile ce se vor face în plus, peste cele ce sîntem datori, precum şi peste cele din învoială, să ni se socotească conform articolului următor.

4. Preţul muncii ce vom face în moşie, atît pentru locurile primite cît şi pentru erbărit şi pristoase, se va socoti astfel: hectarul de ogor cu lei opt, hectarul de grapă cu lei doi, hectarul de rariţă cu lei patru, hectarul de sapă cu lei opt, ziua cu carul lei doi, ziua cu mîna lei unu, hectolitrul transport la gara Balaci sau Găieşti cu bani 40, hectarul de cărat grîu, rapiţă sau ovăz cu lei patru, hectarul de tăiat coceni cu lei patru, hectarul de secere grîu cu lei doisprezece, hectarul seceră rapiţă sau ovăz cu lei zece, hectarul de cărat coceni lei trei.

5. Peste lista de vitele ce intră la păşune în moşie, d-l arendaş are voie a înnumăra şi face controlul vitelor ori de cîte ori va avea dorinţă; vitele se va socoti toate cap, afară de sugători (viţei pînă la un an, miei se va socoti cap cu începere de la 29 iunie).

După ridicarea recoltelor după moşie, are voie vitele locuitorilor a păşuna pe miriştі pînă cînd ele se vor face ogor, pe toată întinderea moşiei, *iar noi în schimb vom face d-lui arendaş de fiecare nume cîte una jumătate hectar ogor, iar cei ce vom avea mai mult de cincizeci vite mici, vom face un hectar de ogor.*

6. Pălmaşii fără trăgători ce se va învoi cu locuri în moşie, se obligă a munci pentru fiecare hectar, dat pe seama lor de cîte lei treizeci şi şase, secerînd în mod obligator cîte un hectar cu grîu de fiecare nume, secerat tot în condiţiunile celor cu trăgători cu osebire că va fi lăsat pe loc şi care se va scade la socoteală cu lei doisprezece, restul de muncă îl va face numai în zile cu mîna la maşinile de treierat pînă ce se va achita întreaga datorie.

7. *Nici unul dintre noi învoitorii nu vom avea voie a ridica recoltele noastre din moşie, pînă cînd nu ne vom îndeplini către d-l arendaş atît muncile din învoială cît şi cele pristoase, în*

arătură şi semănătură, după care d-sa ne va libera bilete de socoteală în care se vor prevede, toate aceste munci făcute ; iar acei care dintre noi ar rămîne datori, vom achita datoria conform legii.

8. Pentru plivitul grîului şi ovăzului, ne obligăm ca toţi învoitorii din acest contract să facem cîte zece zile de nume care însă ni se va plăti imediat în fiecare duminică, socotindu-se ziua la copii pînă la 15 ani cu bani şasezeci, pînă la 18 ani cu bani optzeci, iar de la această vîrstă în sus cu lei unul pe zi.

9. *Pentru întreţinerea în bună stare a fîntînilor din moşie şi a eleştaielor, necesare la adăpatul vitelor, pe care le face şi întreţine d-l arendaş, ne obligăm noi toţi învoitorii a face de fiecare nume cîte o zi cu carul cei trăgători, şi cîte două zile cu palmele cei fără trăgători.*

Ne mai obligăm asemenea a da de fiecare nume cîte şapte kilograme fasole în natură bine vînturată ; în caz contrariu o vom plăti la socoteală cu bani 50 kilogramul.

10. *D-l arendaş se obligă ca pentru paza recoltelor învoitorilor puse în moşie să pună guarzi cîmpeni necesari, iar noi învoitorii vom plăti cîte un leu de fiecare hectar pus pe seama noastră.*

11. Toate muncile prevăzute şi datorite după acest contract ne obligăm a le săvîrşi după cele mai bune condiţiuni *eşind în lucru îndată la prima vestire, ce ni se va face de oamenii moşiei, iar acei care dintre noi nu va eşi la prima vestire, se va considera ca un refuz de muncă, care va atrage după sine darea afară din moşie, atît cu locurile cît şi cu vitele mari şi mici ; d-l arendaş mai are voie ca la oricare dintre noi învoitori va găsi vreo muncă făcută în condiţiuni proaste să o refuze.* Asemenea ne obligăm ca orice muncă făcută în moşie să facem în condiţiuni bune, *cu mîncarea noastră, avînd şi instrumentele de muncă necesare şi care s-ar cere la munca ce o facem fără a pretinde să ni se dea aceasta de d-l arendaş. Vom merge în muncă întotdeauna înainte de a răsări soarele, şi seara vom sta pînă ni se va da voie de oamenii de serviciu ai moşiei şi vom merge a munci în orice punct al moşiei şi pe orice vreme, fără a obiecta că este departe sau timp urît.*

12. Toţi învoitorii semnaţi în acest contract ne obligăm a transporta în moşie de la un punct la altul, fără nici un fel de plată cîte patrusprezece hectolitri sămînţă de orice natură.

13. *Noi locuitorii ne obligăm ca locurile ce le luăm pe seama noastră să le muncim în aceleaşi condiţiuni ca şi pe ale d-lui arendaş, după cum se prevede în acest contract, putînd d-sa a ne executa şi controla ca şi la propria sa muncă, conform regulelor stabilite, va avea voie d-l arendaş să ne înlocuiască cu alţi locuitori considerînd pe cei neglijenţi ca neînvoiţi.*

14. Am format acest contract prin bună înţelegere şi consimţămînt al ambelor părţi, subscriindu-l şi legalizîndu-l onor Consiliul Comunal al Comunei N... N..., trecîndu-l şi în registrul respectiv.

10 noiembrie 1905.

Urmează semnăturile arendaşului, ale locuitorilor şi legalizarea Primăriei.

I

Zi de sărbătoare — așa cum a poruncit dumnezeu încă de la facerea lumii să fie trecută ziua de Sfîntu-Ilie în calendar — și totuși, muncea! Acum, că muncea, n-ar fi fost nimica, dacă și-ar fi făcut de lucru cel puțin acasă la el, la răcoare. Dar el și-a găsit să muncească în bătaia cumplită a soarelui — și unde? Pe Bărăgan.

De Sfîntu-Ilie, în arșiță, pe Bărăgan! Era nebun, pe semne, bietul om!

De loc! În primul rînd, bietul „om" nu era un om oarecare, ci un „domn". Și apoi, nu era nici măcar un domn oarecare, ci un domn ministru! Unul din cei mai importanți membri ai cabinetului conservator, care dirija cu eroism nava țării în furtuna tot mai impetuoasă a agitației opoziționiste. Era domnul ministru al Agriculturii, Ion Lahovary! Și un Lahovary, un ministru, de mult ce iubea țara și neamul, uita că-i un Lahovary, uita că-i ministru, uita că-i zi de Sfîntu-Ilie — și muncea pe Bărăgan, printre puieții de salcîm nu de mult plantați acolo din grija guvernului, fără să se

vaiete de caznele la care-l supunea cerul cu duşurile lui de plumb topit. Un geamăt să scoată ! Un suspin !... Prea era prins domnul ministru de cele ce făcea, ca să-i pese că pîrîiaşele de sudoare, care-şi fac drum dinspre ceafă înspre gît, îi moaie ca o cîrpă gulerul alb şi scrobit. Păşea cu bărbăţie înainte şi mereu se oprea în faţa cîte unui copăcel, ca să spună cu însufleţire însoţitorilor săi :

— Bravo !... Frumos !... Foarte frumos !... Felicitările mele !... Vedeţi, domnilor !... Cînd pui dragoste în munca ta, nu poţi scoate decît lucru bun !... Ţara... neamul...

Şi vorbi domnul ministru, printre salcîmi, atîta despre ţară şi neam, pînă i se întîmplă ceea ce se întîmplase, inevitabil, tuturor marilor săi precursori sau confraţi, care vorbiseră sau care vorbeau cu prea multă dragoste de ţară şi neam : i se uscă gîtul.

— Mi-e sete ! făcu el, deodată. Aş bea ceva ! Apă avcţi pe aici ?

— Cum să nu, excelenţă, cum să nu ! îi răspunse cu grabă prefectul. Casa pădurarului e la doi paşi de aici !

Şi făcu din ochi subprefectului s-o ia înainte.

La casa pădurarului, ministrul uită pentru cîteva clipe de sete, ca să cadă în extaz în faţa celor ce-i era dat să vadă. Două odăi încăpătoare, răcoroase, luminoase — simplu, dar cu gust mobilate. Lahovary, cît era el un Lahovary, om care a văzut atîtea lucruri frumoase în viaţă, părea tulburat.

— Cine ziceai că locuieşte aici ? întrebă el pe prefect.

— Pădurarul, excelenţă !

— Nemaipomenit ! strigă, exaltat, ministrul Agriculturii. Vezi, în case de felul ăsta am visat toată viaţa să-i văd locuind pe ţăranii noştri. Şi acum, uite... visul a fost împlinit. Dar de cine a fost împlinit, domnule prefect ? Te-ai gîndit la asta ? De cine ?

— M-am gîndit, excelenţă !... De către noi, conservatorii !... Şi sînt mîndru, excelenţă !

— Să fii, domnule prefect! îi zise energic ministrul. Să fii! Pentru că ceea ce tot făgăduiesc liberalii de patruzeci de ani, noi am realizat numai în anul ăsta de cînd sîntem la putere.

Se opri, îşi plimbă iar ochii împrejur, dar, brusc, făcu o strîmbătură critică:

— Totuşi, ceva nu-mi place aici, domnule prefect. De ce n-are casa pridvor?

Prefectul acceptă observaţia, cu o privire umilă.

— Este adevărat, excelenţă! făcu el, cu glasul stins. Cu pridvor ar fi fost mult mai bine.

— Mai e vorbă? Vara, pădurarul n-ar fi silit să se culce noaptea în casă, şi ar putea să doarmă afară, în aer liber!

Apoi se întoarse către restul anturajului:

— Nici nu vă închipuiţi, domnilor, cît de mult bine ar face poporului nostru dacă ar dormi vara, afară, în aerul proaspăt al nopţii... Casa este excelentă... Extraordinară!... Dar ţăranul nostru ar fi şi mai fericit, dacă i s-ar da şi un pridvor!

Prefectul se aplecă spre deputatul local şi-i şopti:

— Ce crezi, coane Titi? Domnul ministru al nostru e aşa de tîmpit?

— Ei aş! îi răspunse deputatul, din colţul gurii. Ştie ca şi noi că asta nu-i casă de pădurar, ci de arătat la musafiri şi că pădurarul nici nu şade aici, ci în bordeiul de alături.... Dar aşa-i place domnului ministru: să facă pe tîmpitu'!...

— Nu asta cred, frate!... Pe mine nu mă supără că face pe tîmpitu'!... Mă supără numai că exagerează. Şi cînd exagerează, am impresia că ne crede pe noi mai tîmpiţi decît el.

Deputatul îl privi cu un zîmbet şiret.

— Hehei, Nicule! oftă el. Se cunoaşte că eşti încă prea tînăr spre a fi un conservator desăvîrşit. Adică de unde ştii tu că dacă domnul ministru exagerează, nu o face tocmai de teamă *ca noi* să nu ne credem mai deştepţi decît el?

Între timp, domnul ministru își aduse aminte că-i este sete.

— V-aș ruga, domnilor... un pahar cu apă!

Nu mai trebui să continue, pentru că în aceeași clipă se arătă în ușă o făptură care-l făcu pe domnul Ion Lahovary să-și ducă repede mîna la ochi ca în fața unei lumini orbitoare. Domnului ministru Ion Lahovary fata din prag nu i se păru o ființă reală, ci o făptură de vis: păr bălai ca spicul, ochi mari, albaștri și adînci ca fundul lacului, obrăjori pictați cu zeamă de trandafir pe un fond de lapte, gurița ca fraga, un zîmbet nevinovat de prunc nou născut etc. etc. Pînă acum Ion Lahovary nu mai întîlnise asemenea fete, dar citise multe cărți de basme cu zîne și zmei, așa că știa cum trebuie să fie confecționată o fată rurală care să-ți ia văzul și auzul, indiferent de vîrsta pe care o ai și de partidul politic căruia-i aparții. O scurtă privire — și ministrului Agriculturii îi era mai mult decît destul să-și dea seama că în fața lui stătea o Ileană Cosînzeană sau o Rodică. Rodica din cap pînă-n picioare, numai cu o mică modificare în tablou: fata din ușă, în loc să poarte, ca modelul ei, „o cofiță cu apă rece, pe ai săi umeri albi, rotunjiori", prezenta înaltului oaspete, cu brațele ei albe și rotunjioare, o tavă pe care se afla un pahar de cristal și o sticlă.

Cînd își regăsi glasul, domnul Lahovary strigă celor dimprejur, cu o emoție nespus de patriotică:

— Țărancele noastre! Mîndrele noastre țărance!

Unul din inspectorii silvici îl întrebă discret pe prefect:

— Coane Nicule, asta nu-i fata generalului Fluture?

— Păi ce mai întrebi? E domnișoara Nini Fluture!

Inspectorul silvic rîse cu aceeași discreție:

— Noroc că nu știe domnul ministru!

— Cum să nu știe! îi replică prefectul, care părea plictisit. Dacă-i nepoată-sa!

Ministrul Agriculturii, după ce-şi împărtăşi toate gîndurile şi sentimentele bune ce le nutrea pentru „mîndrele" lui „ţărance", întrebă cu interes pe subprefect:

— Dragă, a cui e fata asta?

— Excelenţă! răspunse subprefectul. E fata pădurarului!

— Ooo! exclamă cu satisfacţie ministrul. Aşa pădurar zic şi eu!... Nu ca sub liberali!... Nu-i aşa, domnilor?

Şi înşfăcă sticla, care fu pentru el o nouă surpriză:

— Ce-i asta? Vichy-Célestin!... În plin Bărăgan, Vichy-Célestin? Şi încă la gheaţă?... Domnilor, domnilor!... Progresăm cu paşi repezi, domnilor!... Dacă ar afla liberalii că sub regimul conservator se poate bea în plin Bărăgan apă de Vichy-Célestin la gheaţă, s-ar spînzura de necaz!... Vichy-Célestin la gheaţă!... În plin Bărăgan!... Colosal!... Ia spuneţi-mi, domnilor! Pădurarul are gheţărie?

Prefectul îi răspunse cu năduf abia reţinut:

— Nu, domnule ministru!

Puţin descumpănit, ministrul îşi reveni repede:

— Foarte rău! strigă el, supărat. Cît se poate de rău. Fiecare pădurar trebuie să aibă pe lîngă casă o gheţărie. Notează, te rog!... O gheţărie!... De ce să bea omul vara apă caldă, cînd poate bea apă rece? Doresc... ţin... cer... şi stărui să mi se facă în cel mai scurt timp un raport că ordinul a fost executat.

Apoi îl luă de braţ pe deputat, cu care se depărtă foarte nervos, de ceilalţi:

— Ce e cu prefectul ăsta al vostru?

— Domnule ministru, îi răspunse deputatul, în ultima vreme îmi pare suspect. Tare mă tem că s-a dat cu liberalii.

— Atunci de ce ai tăcut? Să-l schimbăm!

— N-avem cu cine!

În tren spre Bucureşti, Ion Lahovary, cu gîndul la prefectul care, în slujba conservatorilor, are neruşinarea de a se scălda în apele liberale, îl întrebă pe secretarul său general:

— Dar în definitiv, ce leafă are un pădurar ?

— Opt lei pe lună, excelenţă !

— Opt lei ! se minună Ion Lahovary. Numai cu opt lei pe lună şi-ţi poate oferi apă de Vichy-Célestin la gheaţă ! Atunci ce mai poate vrea ţara aceasta de la guvernul conservator ?

Se priviră lung în ochi şi izbucniră amîndoi într-un prelung şi sănătos hohot de rîs.

— Aşa ! zise ministrul după ce-şi şterse lacrimile cu colţul batistei. Ca să ştii ce să spui lumii la Bucureşti. Situaţia este excelentă... excelentissimă... în ţara întreagă !... Zic în ţara întreagă pentru că, dacă în plin Bărăgan, unde... cine n-o ştie ?... pînă acum un an şi ceva, cînd am venit la putere noi, conservatorii, domnea pustietatea, praful, dezolarea... astăzi găseşti presărate, peste tot, case moderne şi confortabile în care te întîmpină fete frumoase, în costume naţionale elegante, cu sticle de apă de Vichy-Célestin la gheaţă, e uşor să-ţi închipui cum o duc milioanele de ţărani din regiunile bogate în grîne, în păduri, în livezi şi aşa mai departe. Ai înţeles ?... Aşa că, să mai poftească liberalii să-şi bată joc de expoziţia noastră din Parcul Carol... Expoziţia noastră nu este o fantezie din o mie şi una de nopţi şi nici nu poate fi comparată cu satele lui Potemkin, ci se sprijină pe realităţi... Un pahar de Vichy-Célestin la gheaţă în mijlocul Bărăganului !... Asta-i expoziţia noastră ! Un pahar de Vichy la gheaţă în plin Bărăgan !

*

Domnul ministru al Agriculturii era, aşadar, un om căruia nu-i lipsea de loc subtilitatea politică. Totuşi, vorbea cu atîta insistenţă despre paharul de Vichy la gheaţă, nu numai pentru că el găsise încă un argument împotriva opoziţiei care acuza guvernul de incapacitate şi-i cerea să demisioneze, ci pentru că trăia, ca toţi ceilalţi miniştri, în euforia expoziţiei jubiliare.

Erau vremuri mari, vremuri înălțătoare și fericite. Ne aflam în anul 1906, care, după anii de secetă 1904 și 1905, aducea țării belșug, cum nici cei mai bătrîni dintre bătrîni nu-și aminteau să mai fi fost vreodată. Grîne peste grîne... înota țara în grîne, că-ți venea să te întrebi cu îngrijorare : ce o să ne facem cu atîtea grîne ?... Unde o să depozităm atîtea grîne ?... Nu se vorbea de o recoltă excepțională, ci de o recoltă-miracol. Era vădit că așa voia Cel-de-sus : ca guvernul conservator, venit la putere numai de optsprezece luni, să facă fericirea țării și a neamului. Erau, deci, îndrituiți miniștrii conservatori să fie satisfăcuți. Iar cel mai îndrituit dintre toți era conu Gogu.

Conu Gogu ? Dar cine era conu Gogu ?

Conu Gogu era „șeful". Îl chema pe întregul lui nume George Grigore, zis Gogu Cantacuzino și era președintele partidului conservator și președintele guvernului conservator.

Șeful conservatorilor ! Pentru ca un muritor de rînd să poată cuprinde cu mintea lui slabă măcar în parte ce înseamnă a fi *șeful* conservatorilor — trebuia mai întîi să știe ce însemna a fi simplu conservator. Pentru aceasta, însă, trebuia să citească cele ce scria doctorul Istrati, ideologul micuțului club de mari moșieri, numit partid conservator, în lucrarea sa : „De ce sînt conservator ?"

„A fi conservator romîn — scria doctorul Istrati — este a îndeplini cea mai frumoasă menire, ce este dată unui om politic, este a fi soldat curat, disciplinat prin convingere, cu deprinderi creștine, cu un ideal măreț și realizabil, în legiunea acelora care în toți timpii au crezut că neamul romînesc a avut în trecut o misiune măreață, creștinească și civilizatoare, necunoscută suficient în lumea apusului pe care a îndeplinit-o cu sacrificiul existenței sale chiar ; menire, ce o are desigur și în viitor, pentru a da și el contingentul său de muncă pe calea progresului în concertul celorlalte nea-

muri ale omenirii. Crucea şi ideea romînismului ne-au adăpostit în trecut, tot ele să ne lumineze viitorul. Cu credinţa în ele, în muncă, cu cinste şi cu sacrificii vom ajunge acolo unde pătrund în prezent numai razele lor. Aceasta este, după mine, menirea conservatorilor romîni, şi de aceea sînt conservator."

După această explicaţie, puteai şti, în sfîrşit, ce înseamnă a fi conservator şi de ce era doctorul Istrati conservator: „A fi conservator înseamnă a îndeplini o „menire"... „Cea mai frumoasă menire"... O menire „măreaţă"...

Ce fel de „menire" nu ni se spunea în broşurica doctorului Istrati. Părea să fie o menire teribil de ascunsă. Dar părea numai. Pentru că însuşi conu Gogu, „şeful", prin faptele lui sincere, deschise, directe, fără ascunzişuri, arăta ţării ce înseamnă a fi conservator, ce măreaţă menire are un conservator şi de cîte ori mai măreaţă este menirea şefului conservatorilor. În cazul de faţă — menirea conului Gogu.

Om socotit şi strîngător, Conu Gogu, după o viaţă de socoteli şi economii, a izbutit să adune, cu chiu, cu vai, cîteva moşii. Nu erau multe. Numai vreo nouăzeci şi nouă. Nici cu una mai mult, nici cu una mai puţin. Atît avea omul: nouăzeci şi nouă. De ce să se fi lăudat că are o sută, cînd avea numai nouăzeci şi nouă! Unele mai mari, altele şi mai mari. Dar nu atît numărul sau întinderea moşiilor lui merita să-ţi reţină atenţia, cît cumînţenia cu care le administra. De aceea se zicea despre el că trece oul prin inel. Adevăr pe care Gogu, în simplicitatea lui, nici nu-l dezmînţea. Vătafii lui aveau ordinul strașnic să nu primească ruşfet de la ţărani ouă mai mici decît inelul cu care le era măsurată circumferinţa. Inelul era cel mai just simbol al menirii conservatorilor: acela de a refuza ouăle mai mici decît poate boierul mînca. Acuma, credem că se înţelege mai bine ce însemna a fi conservator: „a fi

soldat curat, disciplinat prin convingere, cu deprinderi creştine, cu un ideal măreţ şi realizabil, în legiunea acelora care au crezut că neamul romînesc a avut în trecut o misiune măreaţă, creştinească şi civilizatoare" : aceea de a se lăsa măsurat de boier, cu inelul. Între boieri şi neamul romînesc era o legătură indisolubilă : inelul. Şi inelul era un simbol al dragostei. Iar faptul că între boieri şi ţărani era dragoste curată, sărea în ochi. Următorul schimb de cuvinte care a avut loc în Cameră între doi fruntaşi conservatori, este un document plin de învăţături şi sentimente înălţătoare, în acest sens.

„Este — zicea un conservator, C.C. Arion, în şedinţa din 5 decembrie 1899 — o diferenţă între conservatori şi liberali, este o diferenţă nu numai de procedare, este o diferenţă de ideal. Nu tot aşa vede în viitor societatea romînă un liberal, precum o vede un conservator. Liberalii vor o nivelare socială, dacă vreţi, au un ideal mai sentimental, ei vor un fel de dragoste în politică. Idealul conservatorilor este mai măreţ, dînsul nu tinde la nivelare, ci la înălţare, şi mijlocul nu este sentimental, dar mintal. De aci o toleranţă reciprocă la liberali, care nu este, nu poate fi, la conservatori."

Revoltat de această greşită interpretare a sufletului conservator, al doilea fruntaş conservator, Take Ionescu, îi răspunse, în şedinţa din 17 decembrie 1899 :

„Protestez în numele partidului conservator, nu primesc ca partidul conservator să fie despuiat de cel mai înalt, de singurul sentiment nobil în omenire : de dragoste. Nu, domnilor, alta este deosebirea : liberalul iubeşte popularitatea. Aleargă după dînsa, cu riscul de a-şi tîrî de multe ori demnitatea în tot felul de no-

roaie ; conservatorul cel adevărat nu se simte la locul lui decît în turnul de fildeş, dar în turnul de fildeş în inima lui arde o flacără cu atît mai vie cu cît nu se răspîndeşte la toate vînturile ca flacăra liberalului."

Dragoste multă, dar din motive de precauţie, ca să nu se stingă în bătaia tuturor vînturilor, dragostea conservatoare se închidea în turnul de fildeş, construit în mijlocul celor 99 de moşii ale conului Gogu, care unit de popor prin inel, se simţea el însuşi popor. O admitea şi doctorul Istrati :

„Partidul conservator nu poate să existe (dar) în virtutea unor drepturi ce ar avea o castă cu privilegii de nume, de familie, de tendinţe sau de credinţă religioasă ridicîndu-se pînă în trecutul îndepărtat. El există la noi în virtutea existenţei chiar a neamului său. Trecutul său, fala sa (ambele ale partidului conservator n.n.) sînt trecutul şi fala poporului nostru. Individul, casta, nu se pot impune statului, sau neamului. Neamul are absolută precădere asupra persoanelor care-l alcătuiesc. De aceea, „totul pentru ţară", cu alte cuvinte, *totul pentru neam* s-a zis din rîndurile conservatorilor."

Din care vedem că cei care mai tîrziu cu trei decenii strigau şi ei cu aceeaşi convingere de soldaţi disciplinaţi : „Totul pentru ţară" — deşi erau înarmaţi cu revolvere şi puşti automate, n-au făcut „pentru neam" mai mult decît a făcut pe vremea lui, conu Gogu, care nu era înarmat decît cu un simplu inel — şi cu alte cîteva mici ustensile la fel de inofensive, despre care va veni vorba ceva mai încolo. Deviza era aceeaşi, dar metodele se deosebeau fundamental. Conului Gogu nu-i plăceau cuvinte inutile şi nu era

amator de explozii. N-a rostit niciodată panseuri istorice pentru că, parcimonios cum era, a rămas surd la ofertele tuturor gazetarilor care erau dispuşi să-l facă nemuritor pe un preţ foarte redus, „ca pentru dumneavoastră, coane Gogule!"... Dar, Gogu a zis nu! — şi din nu-ul acesta nu l-a mai putut clinti nimeni.

Probabil, datorită acestui refuz, gazetarii mofluzi au răspîndit legenda că Gogu este cel mai mare prost din ţara romînească. Dar întrucît afirmaţia n-a putut fi dovedită, ea a rămas pe tărîmul abstracţiilor. Concret se ştia, însă, că Gogu era cel mai hrăpăreţ, cel mai zgîrcit, cel mai nemilos cămătar din cîţi cămătari a dat vreodată clasa moşierească — deci, cel mai indicat a fi şeful conservatorilor. Şi Gogu n-a dezmînţit speranţele moşierilor săi. De ani de zile se ţinea în scaunul său, demn, aşa cum s-a născut, cu mîna strînsă, cu privirea în gol şi în minte cu întrebarea dacă cifra şapte la care dumnezeu, în marea sa bunătate, a fixat numărul pieilor îngăduite boierilor să ia de pe ţăran, este un *şapte* de fier, implacabil şi imuabil ca toate legile cerului, sau ar putea fi schimbat, printr-un simplu amendament al Camerelor, cu un doisprezece, de pildă, sau chiar cu un cincisprezece.

Aşa l-a apucat pe conu Gogu anul 1906, cînd gloria şi buna dispoziţia „şefului" atinseseră înălţimi nevisate şi aproape senine. *Aproape* senine, pentru că — fapt de neînchipuit! — conu Gogu, omul acesta care nu-şi amintea să fi ucis cu propria lui mînă o muscă măcar, ori să fi băgat propria lui mînă în buzunarul cuiva, avea duşmani mulţi şi răi, care se zbăteau să întunece glorioasa lui guvernare cu bizantinismele lor.

*

Primul duşman al partidului conservator prezidat de conu Cantacuzino era tot un partid conservator, alcătuit din cîţiva boieri dizidenţi, care şi-au zis conservatori junimişti.

Titulatura acestui partid numit „conservator-junimist" își avea o parte din explicație în predispoziția spre glumă a conducătorilor țării, care, totuși, în exercițiul politicii lor, nu prea glumeau. „Junimismul" era un derivat al societății literare „Junimea", pe care vreo trei-patru boiernași întorși de la studii din străinătate au întemeiat-o pe la 1863 cu un singur scop : acela de a lua peste picior tot ce se putea lua peste picior în ținuturile acestea moldo-valahe care se mai aflau sub dominația turcă și de a împiedica evoluția unei culturi originale care ar oglindi specificul național al poporului.

Cu anii, însă, la cei trei-patru boiernași se mai adăugară și alți „juni" dispuși și ei, pe baza diplomei lor de absolvenți ai unor facultăți străine, să-și bată joc de toți și de toate ; cu anii, pretenția discretă a „junilor" de a fi mai deștepți decît toți numai în cercul închis al „Junimei", crescu la pretenția lor gălăgioasă și emfatică de a face din micul lor grup de zeflemiști, un institut superior de cultură, care să elibereze și dincolo de pragul acestei asociații certificate de nulitate sau geniu după criteriile nemărginitei lor îngîmfări ; cu anii, odată cu dezvoltarea vieții politice a țării, societatea literară boierească „Junimea" se transformă într-un club în care epigrama reacționară culturală lăsa loc tot mai mare epigramei reacționare politice ; cu anii, tinerii fii de moșieri conservatori sau de slugi intelectuale ale conservatorilor, trecură cu totul la conservatori ; dar cu anii, junimiștii păreau să uite tot mai mult că dacă între timp au crescut în importanță, au crescut și în vîrstă.

Astfel, la 1906, după patru decenii de junimism, întemeietorii „Junimii" — cu excepția celor răposați întru domnul de bătrînețe — deși nu mai puteau servi tronul și țara fără proteză dentară, tot juni se credeau și tot junimiști își ziceau, fără să aibă, ca grupare politică, vreun program care s-ar fi putut deosebi întrucîtva de programul politic al celorlalți boieri conser-

vatori, așa cum ani de zile s-au amuzat ca societate literară, fără să aibă vreun statut care s-ar fi putut deosebi de programul cultural al celorlalți politicieni de la picioarele tronului. Atît ca oameni de cultură cît și ca oameni politici, junimiștii n-au avut alt obiectiv decît acela de a glumi sîngeros pe spatele țării. Dar rămîneau mîndri. Erau junimiști. Și ca junimiști, făceau, pînă și în cadrul partidului conservator, grup aparte, iar după ce s-au despărțit de partidul vechilor conservatori, numiți „conservatori regulamentari", și-au numit noua lor formațiune politică: „partidul elitei sociale", sau partidul junimist-conservator, în fruntea căruia l-au pus pe P. P. Carp, zis conu Petrache.

Și conu Gogu, șeful conservatorilor vechi, se temea nu de noul partid conservator junimist, ci de acest conu Petrache, pe care-l ura cu atît mai mult cu cît injuriile cu care ar fi fost dator să-l acopere pentru spărtura făcută în partid, nu prea se puteau prinde de el. Dacă învinuirile ce și le aruncau reciproc în obraz ceilalți politicieni, oricît de exagerate ar fi fost, puteau fi crezute, cea mai mică insultă la adresa conului Petrache ar fi sunat fals și absurd. Ce să fi spus conu Gogu, conului Petrache, după despărțire? Că-i hoț?

N-ar fi avut haz. Dacă exista în țara romînească vreun om politic care să n-aibă pe suflet nici cea mai mică gaură de cașcaval care să ceară a fi acoperită de cea mai milimetrică mușama cu putință, acela era P. P. Carp. În cel mai curat înțeles juridic al cuvîntului „hoț", P. P. Carp nu era hoț. În tot cursul vieții lui politice, Carp n-a ciupit nici un sfanț din finanțele statului și n-a abuzat niciodată, de cîte ori se afla la putere, de calitatea lui oficială, spre a-și rotunji, într-o formă sau alta, averea. De la înălțimea venitului său de patruzeci de mii de lei anual pe care și-l asigura din sîngele și sudoarea sutelor de robi de pe moșia lui, Țibănești, Carp putea privi cu dispreț la toți ceilalți conducători politici ai țării, care participau, toți, cu aceeași turbată convingere de cîini hămesiți, la com-

petiția pentru acapararea exclusivă și exclusivistă a ciolanului — deoarece el se știa ferit de acuzația că ar fi hoț. Pentru Carp, feudalul prin definiție, exploatarea țăranului era un drept firesc al boierului și nicidecum o hoție.

Hoț, deci, nu-l putea numi conu Gogu pe conu Petrache. Atunci cu ce să-i fi scos ochii ? Că-i demagog ? Conu Gogu s-ar fi făcut iar de rîs. Pentru că dacă în întreaga istorie a regimului feudalo-burghez era un singur boier despre care se putea susține din toată inima că n-a băgat niciodată mîna în buzunarul statului — și acela era P. P. Carp — cu aceeași convingere se putea afirma că în tot iarmarocul politicianist un singur boier nu era demagog : P. P. Carp. Nu era — și avea oroare să fie. Numele lui Carp era tot ce putea contrazice mai violent noțiunea de demagog. N-a făgăduit niciodată și n-a făgăduit nimic, nimănui. Refuza să făgăduiască. Și înainte de orice, refuza să făgăduiască poporului. „Poporul" era un termen care inspira acestui boier — cult și inteligent — un dezgust nemărginit. Mergea atît de departe disprețul lui pentru popor, încît îi tulbura mintea lui de boier cult și inteligent, pînă la o confuzie bolnăvicioasă.

„...Să vorbim despre popor ! — zicea el în iulie 1892, într-o ședință a Parlamentului. Poporul se manifestă în diferite chipuri : se manifestă prin majoritate, prin Cameră și prin Senat. „Nu, ziceți dumneavoastră, nu este acesta poporul ; nu sînteți dumneavoastră poporul, nu sînt senatorii. Poporul s-a mai manifestat prin comisile electorale. Nici acestea nu sînt poporul". „Cine, dar, este poporul ?"... Poporul este capitala. Foarte bine : să viu la poporul capitalei. Din cît se compune poporul capitalei ? Din vreo 200.000. Cine reprezintă pe acest popor ? O deputăție de vreo 4—5 mii de oameni, deși eu nu am văzut decît vreo 2.000 în curtea Mitropoliei. Iată delegația poporului capi-

talei. Trebuie să mă supun ei. Dar ca să mă supun, trebuie să ştiu ce vrea. Care îţi este amendamentul, domnule popor? M-am dus la fereastră; poporul cînd m-a văzut, şi-a exprimat amendamentul printr-o huiduială; drept să vă spun că eu nu am înţeles forma acestui amendament al poporului. Am ieşit în curte tot ca să aflu amendamentul; amendamentul d-lor, s-a transformat afară în pietre şi în scuipat. Am stat cu pietrele, cu scuipatul de vorbă şi am spus: foarte bine; aş dori însă să vă cunosc amendamentele. Poporul mi-a răspuns: Avem reprezentantul nostru în Cameră, avem pe domnul Fleva. Am venit în Cameră şi am întrebat pe d. Fleva, reprezentantul pietrelor şi al scuipatului; d-sa s-a mulţumit să-mi dea o citaţiune din Maurice Bloch. Iată tot ce-a ieşit din această voinţă a poporului. Eu sînt omul blînd, omul care caut să mă supun poporului; dar ce-a făcut poporul? M-a huiduit, m-a lovit cu pietre şi m-a scuipat."

Inteligent, cult şi sincer, dar boier, conu Petrache, în dezgustul lui pentru popor, nu făcea — şi toată firea lui de boier îi interzicea să facă — cea mai mică deosebire între „popor" şi „uliţă", între „mase" şi simpli agenţi electorali.

Uitînd că poporul numără milioane de suflete şi că aceste milioane de suflete trebuie să muncească din greu pentru bunul trai al boierilor, aşa că nici n-au timp să se plimbe pe străzi şi să scuipe în obraz pe cine or fi vrînd, conu Petrache, supărat foc pe inamicii săi politici, se complăcea în a confunda poporul cu bandele de bătăuşi liberali şi-şi făcea despre popor o imagine materială şi auditivă precis conturată: pietre, reteveie, scuipat, huiduieli. În ochii boierului cult şi inteligent care era P. P. Carp, poporul de peste cinci milioane de muncitori de la ţară şi de la oraşe era alcătuit exclusiv din cei două mii de mardeiaşi ai opoziţiei liberale. Cu scuipatul, cu pietrele şi cu huiduielile lor,

bandele de haimanale plătite să fie indignate, ar pretinde — după cîte susţinea conu Petrache — că reprezintă voinţa poporului. Nu în zadar, deci, îşi putea permite aristocratul Carp, stegarul cel mai calificat al drepturilor divine ale „elitei" — să declare, cu acelaşi crîncen dezgust: „A te pleca voinţei maselor, înseamnă a prostitua inteligenţa pe care ne-a dăruit-o dumnezeu".

Numai a demagogie nu suna opinia aceasta a conului Petrache despre voinţa poporului. Numai de demagogie nu putea fi acuzat conu Petrache, care avea cutezanţa să strige că elita îşi prostituează inteligenţa cu care a înzestrat-o dumnezeu — numai pe ea, printr-o favoare excepţională — dacă se pleacă în faţa voinţei poporului. Numai demagog nu era Carp care, în 1895, după ce a ocupat timp de şapte ani un fotoliu ministerial în guvernul conservator, îşi părăsea, de bună voie şi în plină putere, colegii, pentru că au început şi ei să tragă cu ochiul la stradă şi pentru că „o guvernare prea îndelungată ar fi dat unora dintre conservatori sentimentul atotputerniciei". Numai atitudine demagogică n-avea conu Petrache, care, după ce a părăsit pe conservatori şi şi-a făcut un partid propriu — partidul conservator junimist — avea certuri grave cu amicii săi politici, pentru că, în concurenţa cu liberalii, adoptau metodele lor electorale; conu Petrache care pe stindardul său politic avea o deviză: „Regele şi dorobanţul"; conu Petrache care repeta stăruitor şi îndîrjit că nu poporul, ci numai regele este în drept să-ţi dea puterea; conu Petrache care repeta că a cheltui bani pentru alegeri este o prostie, pentru că nu poporul, ci tot regele va numi Parlamentul; conu Petrache care alegea cuvintele cele mai tranşante spre a arăta că poporul nu trebuie să obţină dreptul de vot decît numai după ce va învăţa carte — sentinţă care nici ea nu suna a demagogie. Era sigur conu Petrache că toate relele de care suferă ţăranul romîn se datoresc nu lipsei lui de pămînt, ci lipsei unei bune administrări şi lipsei de carte.

„Se crede — spunea el în mai 1906 — pe nedrept, după mine, că singura cauză a mizeriei țăranului este lipsa de pămînt... Domnii mei, legea rurală a lui Cuza din 1864 a dat pămînt... legea însurăților a lui Brătianu a acordat pămînt, legea noastră de la 1888 a împroprietărit 80.000 de familii țărănești. S-a îmbunătățit starea țăranului ? Nu... Cauzele sînt deci aiurea. Cauzele sînt : starea culturală în care se află țăranul și rezultatul lipsei de administrație pe care o avem în țară la noi."

Si era sincer conu Petrache cînd cerea ca poporul să învețe alfabetul. Din desele ciocniri care se produceau în sufletul conului Petrache între fumurile de clasă, năravurile medievale și sensibilitățile aristocratice, pe de o parte și cunoașterea destul de adîncă a transformărilor politice prin care trecea Europa secolului al XIX-lea, pe de altă parte, țîșneau din cînd în cînd unele porniri generoase, care pe atunci se puteau numi progresiste. Absolvent sclipitor al școlii germane de la Berlin — unde, în treacăt fie zis, nu făcuse decît să-și desăvîrșească înclinațiile lui firești de junker prusac — P. P. Carp era unul din cei mai fervenți și mai lucizi adepți ai idealurilor care se ascundeau îndărătul acelei „Kultur" — așa cum o înțelegeau conducătorii Prusiei : cultură cu două măsuri. Prima : nelimitată, accesibilă numai clasei stăpînilor — a doua : limitată pînă la curiozitatea de a citi o gazetă. Diferența între aceste două culturi era necesară, pentru a se păstra distanța culturală, deci și distanța între pretenții la conducerea țării — dintre cei puțini, dar mari, și cei mulți, dar mici. În acest spirit cerea carte pentru popor și conu Petrache, care, spre deosebire de ceilalți confrați politici, înțelegea că oricît s-ar împotrivi forțele dornice ca lumea să rămînă ceea ce este : o sursă de profituri fără sfîrșit pentru clasa celor cîțiva — lucrurile merg înainte.

„Domnilor, — spunea el în Parlament în anul 1895 — orb este acela care nu vede că în societatea modernă se produce o transformare. Orb este acela care crede că, o dată ce burghezia europeană a căpătat toate libertăţile, toate privilegiile, toate foloasele, nu mai este nimic de făcut şi că într-o societate nu mai este nici o clasă care să aibă nevoie de solicitudinea noastră, de o legislaţie prin care să-i dăm drepturi de care să se poată bucura, prin care să-i dăm bunul trai."

Carp nu era orb. Vedea transformarea ce se produce în Europa şi ar fi vrut s-o vadă şi aici — dar după modelul prusac: cu respectul distanţei. Grija distanţei era cea mai mare preocupare a lui Carp. Carp pleda pentru ridicarea poporului — dar cerea simultan, în aceeaşi măsură, întărirea puterii celor puternici. Carp nu admitea două lucruri: nici ca ţăranul să fie lăsat pradă foamei şi întunericului — şi nici ca marea proprietate să aibă de suferit cît de cît. Erau două idei în contradicţie flagrantă, dar Carp nu vedea contradicţia pentru că ţinea din tot sufletul să-l vadă şi pe ţăran mai bine hrănit, şi pe marele moşier pe deplin satisfăcut de felul cum îi merg treburile. De aceea, Carp şi-a cîştigat calificarea excepţională de „medieval satrap socialist". Pentru conu Petrache era sfînt şi dreptul ţăranului la un trai mai bun — şi era sfînt şi dreptul marelui proprietar de a nu permite să i se ciuntească moşia nici cu un fir de praf. Sfîntă era şi spinarea ţăranului — dar sfînt era şi gîrbaciul boierului. Că şi junkerii prusaci, deci, conu Petrache nu admitea o apropiere între clase prin nivelarea tuturor claselor sociale, ci *înaintarea* tuturor claselor sociale aşa cum poate concepe un militar marşul unei armate bine instruite la defilare: ofiţerii în cap, trupa în urmă. Toţi merg înainte — dar merg atît de disciplinat, încît parcă ar sta toţi pe loc. Ofiţerii rămîn mereu în cap — şi trupa mereu în urmă, fără a depăşi nici cu un

centimetru distanța reglementară. Acesta era progresismul junkerilor prusaci — și pentru acest progresism muncea și conu Petrache.

Dar, ca în atîtea și atîtea altele, Carp rămînea și aici singur. Moșierii nu-l înțelegeau. Moșierii nu-și dădeau seama că P. P. Carp, pledînd pentru o oarecare îmbunătățire a condițiilor în care trăiește țăranul, de fapt pledează pentru îmbunătățirea condițiilor în care boierii trebuie să-și apere moșiile. Cel mai elocvent exemplu li-l dădea însuși Carp: Țibăneștii. Revoltat de recalcitranța partidelor de a aduce oarecari modificări în viața întregii țărănimi romînești, Carp s-a hotărît să aplice boierilor o lecție: a făcut din Țibănești o așezare agricolă model. A învățat pe țăran cum să cultive pămîntul mai bine, cum să-și gătească o ciorbă, cum să-și mături bordeiul și ograda. Prin aceasta, Carp spunea boierilor săi: Iată, n-am făcut din țăranii mei nici savanți, nici deputați, nici artiști. Țăranii tot țărani au rămas și tot cu mîinile înfipte în coarnele plugului stau. Dar din recunoștință pentru puținul bine ce-l au de la mine, ei mă vor lăsa în pace să-mi văd de moșie și nu se vor mai ridica niciodată împotrivă-mi! Niciodată!

Boierii se uitau la el, îl admirau pentru discursurile lui spirituale și-l lăsau, ca în atîtea și în atîtea altele, singur, cu avînturile, cu revoltele, cu contradicțiile și cu sentințele lui de „medieval satrap socialist". Pe cine se sprijinea, așadar, Carp? Pe boieri? Nici măcar boierii din propriul său partid conservator-junimist nu erau cu el de acord decît în timpul opoziției. Pe rege? Regele, mlădiță foarte izbutită de junker prusac, avea o stimă deosebită pentru ideologia rigidă a conului Petrache — dar inima lui mergea cu boierii de care-l legau absolut toate interesele lui de afaceri. Pe popor? Cum să se fi sprijinit conu Petrache pe popor, cînd el era cel mai fățiș și cel mai brutal adversar al oricărei modificări a legii electorale în favoarea poporului?

Cum putea fi, deci, numit demagog conu Petrache! Dacă în enunțarea programului „cultural" nu se sprijinea nici pe rege, singurul care, după însești principiile lui, era calificat să-i dea țara pe mînă; dacă nu se sprijinea nici pe boieri, singurii care-i puteau furniza cadrele principale de guvernămînt; dacă nu se sprijinea nici pe popor, pe care-l disprețuia, deși era singurul care putea da forța electorală necesară unui partid democrat să ia conducerea țării peste capul regelui și peste capul boierilor — dacă nu se sprijinea pe nici unul din factorii aceștia, pe cine se sprijinea conu Petrache, cînd spunea că „orb este acela care nu vede că în societatea modernă se produce o transformare"?

Pe nimeni!

Și unui om care înfrunta pe rege, care sfida partidele politice, care strivea cu dezgustul său, poporul, care nu îngăduia nimic și care nu se sprijinea pe nimeni — i s-ar fi putut arunca insulta că ar fi demagog?

Prin urmare, ce crimă i-ar fi putut imputa conu Gogu, conului Petrache? Că ar fi trădător? Dar pe cine a trădat? Pe conservatori. Și cum i-a trădat? A ieșit din guvernul de la 1895 — și prin aceasta a silit tot guvernul conservator să demisioneze. Este aceasta trădare? Ce fel de trădare? Carp doar n-a părăsit guvernul conservator ca să-și asigure un portofoliu în vreun guvern liberal — ci a trecut de la putere în opoziție. Așa că, dacă a trădat — a trădat ca să piardă, nu să cîștige. Și ce a trădat? Ideea conservatoare? Dar tocmai aici ieșea mai în relief absurditatea acuzației. Carp a părăsit guvernul conservator pentru că nu admitea tendința celorlalți membri ai guvernului de a se adresa, în scopuri electorale, „uliței", „străzii", „masei", „poporului". Carp nu voia să audă de nici o concesie, dintr-un singur motiv, mare și sfînt: pentru că era conservator. Ca bun conservator, Carp refuza să facă poporului cea mai mică concesie, de orice natură — fie chiar concesia de a sta de vorbă cu el — pentru că stînd de vorbă cu „poporul" înseamnă „a-ți prostitua inteligența". De aici, ce rezultă? Că cineva a

trădat, într-adevăr, principiile conservatoare, dar nu Carp era trădătorul, ci partidul conservator şi că *singurul apărător consecvent* şi de o integritate ireproşabilă al „ideii" conservatoare era Petre Carp. Şi să fie acuzat de trădător al conservatorilor singurul adevărat conservator dintre conservatori ?

De aceea şi vedea conu Gogu conservatorul în conu Petrache conservatorul pe cel mai incomod adversar al partidului conservator : pentru că, din orice latură conservatoare ar fi încercat să-l lovească pe conu Petrache, conu Gogu şi-ar fi aruncat săgeţile fără folos. Conu Petrache era invulnerabil.

*

Dar dacă opoziţia junimiştilor pricinuia conului Gogu necazuri multe şi mari — infinit mai multe şi mai mari erau necazurile pe care trebuia el să le îndure de la naţional-liberali, pentru că incomparabil mai grele erau şi condiţiile în care trebuia să ducă lupta cu ei. Junimiştii nu erau decît un club politic, pe cînd liberalii erau un partid. La junimişti, adversarul cu care trebuiai să te încaieri se reducea mai mult la un om : şeful, conu Petrache, pe cînd la liberali, primejdia o prezenta însuşi partidul, în care, dacă erau înregimentaţi boieri puţini, activau în schimb ciocoi mulţi.

Numărul ciocoilor liberali compensa din plin calitatea „elitei" conservatoare. Nu în zadar boierii conului Gogu strigau alarmaţi : „Să luptăm fără milă contra ciocoilor. Ciocoiul e marea plagă a ţării." Ei ştiau că ciocoii, înainte de a fi sau pentru a putea fi marea plagă a ţării, erau marea plagă a boierilor. Ciocoii nu vor putea pune mîna pe ţară, decît trecînd peste cadavrele boierilor. Şi ciocoii, forţe tinere, proaspete, lacome şi agresive, îşi croiau drumul încet, dar sigur. Puţin cîte puţin, liberalii pătrundeau prin toţi porii economiei naţionale. Puţin cîte puţin, liberalii cuce-

reau sau întemeiau poziții din care nimeni să nu-i poată scoate. Deși, în cursul istoriei lor din ultimii ani, au fost divizați în ocultiști, sturdziști, drapeliști, stătestici, liberal-vernescani, liberal-moldoveni, liberal-fleviști etc. care se mîncau între ei ca niște fiare turbate*) — în fond erau o bandă perfect organizată și disciplinată, nu atît prin statute, cît datorită unui puternic instinct de clasă care-i aduna, în cele din urmă, să lupte sub același drapel, împotriva boierilor, spre a le moșteni moșiile și împotriva poporului, spre a-l jecmăni după metode mai sistematice, ca să nu se irosească fără profit nici o picătură de sînge și de sudoare.

Cît despre „șef", liberalii, nici vorbă, aveau și un „șef". Dar aici se și vedea diferența dintre junimiști și liberali. În anul 1906, în timp ce junimiștii, micuță asociație de pokeriști, care nu făceau nici doi bani ca forță politică în sine, aveau în fruntea lor pe un conu Petrache, om care ar fi fost o mîndrie a oricărei „elite" reacționare din lume — național-liberalii, partid de o forță politică nu numai reală, ci și în creștere necontenită, aveau în fruntea lor pe un D. A. Sturdza. Cea mai concludentă demonstrație a primejdiei național-liberale era prezența conului Mitiță în fruntea acestui partid.

Era foarte curioasă traiectoria descrisă de scaunul prezidențial al național-liberalilor de la 1866 pînă la 1906. În loc să meargă în sus, după linia descrisă de partidul liberal în ascensiune, fotoliul se rostogolea vertiginos înspre un azil de nebuni. De la Ion C. Brătianu, primul național-liberal, pînă la conu Mitiță — ce decădere! Nu pentru că ar fi fost vreo deosebire între năravurile lor național-liberale. Conu Mitiță era, sub raportul gheșefturilor, demn de „marele Ion", pentru că de treizeci de ani era trecut în istorie sub porecla de Mitiță Roade-Ruble. Era vorba despre o

*) Pe la 1887, Dimitrie Brătianu, dizident liberal, striga în Parlament majorității liberale conduse de propriul său frate Ion Brătianu: „N-am să vă las nici binele să-l faceți!"

afacere mare, mare de tot, cu adevărat național-liberală, operată în perioada războiului de la 1877. După încheierea păcii cu Turcia și după retragerea trupelor rusești care trecuseră pe aici, au rămas în țară mari cantități de ruble în aur, argint și hîrtie, care fură retrase de pe piață de guvernul liberal, pe un preț neînsemnat — și distribuite printre devotații partidului. Afacerea întări pe liberali în convingerea că războiul pentru independență a fost cel mai măreț act din istoria neamului : plin de avînt și recunoștință, oamenii liberalilor făcură o călătorie în Rusia, unde, cu rublele demonetizate aici, în mod forțat, dar care acolo își păstraseră valoarea lor întreagă, cumpărară blănuri sau bijuterii, spre a le revinde în țară cu beneficii amețitoare. Or, unul dintre cei mai norocoși — dacă nu cel mai norocos speculant al războiului pentru independență — se pare că a fost Dimitrie Sturdza.

Dar nu numai sub raportul afacerilor era conu Mitiță cel mai indicat să urmeze la președenția național-liberalilor pe Ion Brătianu, ci și sub cel al lichelismului față de tron. Acest conu Mitiță, care, numai cu cîțiva ani în urmă, supărat foc că liberalii sînt prea multă vreme ținuți în opoziție, l-a numit pe Carol I „spionul prusac" — de îndată ce a ajuns șef al liberalilor și prim-ministru al unui guvern liberal, a cerut să se impună oamenilor politici primiți la palat în audiență, să pupe — la propriu — mîna lui Carol I. Iar primul care a dat exemplul și a lins cu convingere mîna „spionului prusac" a fost însuși conu Mitiță.

Vrednic apoi să-l continue pe Ion Brătianu era conu Mitiță și sub raportul fanteziei lui demagogice. Dăruit de la dumnezeu cu un ochi care lăcrima permanent chiar în viața lui particulară, vă închipuiți cu cît mai de preț și mai de efect era acest beteșug glandular, în viața lui publică. Putea să pară oricînd duios, sau tulburat, sau îndurerat, după cum cereau împrejurările : era, deci, un conu Mitiță simțitor la toate, oricînd. Or, acest conu Mitiță — care nici măcar la umblătoare nu se ducea pînă nu se sfătuia cu propria sa

conştiinţă şi cu sfîntul Sisoe ; care scotea panglici pe nas de o lungime atinsă în istoria ţării numai de „marele Ion“ ; care minţea de stingea, falsifica informaţii, texte, statistici ; care înşira, cu cea mai firească desinvoltură, herghelii întregi de cai verzi pe pereţi ca să ia piuitul „poporului“ ; acest conu Mitiţă, care era, în sfîrşit, înzestrat cu tot ce-i trebuie unui ciocoi să poată călări ţara în voie — numai de un lucru ducea lipsă mare : de minte. Ăl-de sus nu i-a dat minte. Sau i-a dat o linguriţă de minte, dar şi pe aceea i-a luat-o înapoi. Pentru că aşa stăteau lucrurile cu conu Mitiţă : era şi prost şi nebun. Un mare prost şi un mare nebun. Prostia şi isprăvile lui dementiale erau legendare. Şi totuşi, liberalii îşi puteau permite luxul să-l aibă ca şef. De ce ?

Pentru că, spre deosebire de junimişti, liberalii se simţeau tari nu pe inteligenţa şefului, ci pe tăria reală a partidului. Nădejdea lor nu era în şef, ci în partid. Şi pe conu Gogu — care nu sclipea nici el prin inteligenţă, dar cel puţin nu era nebun cum era conu Mitiţă — asta îl speria, în 1906, mai mult decît toate.

*

O altă putere opoziţionistă răspundea la numele de N. Iorga. Deşi în 1906 n-avea decît 35 de ani, Iorga se şi distinsese, ca profesor universitar şi om politic, atît prin prelegerile lui strălucite care trădau un mare talent oratoric, cît şi prin ambiţiile şi prin contradicţiile lui încă de pe atunci uluitoare. Un concurent întru naţionalism, numit Ilarie Chendi, de profesie critic, scria, în 1906, despre un Iorga „mlădios, gata a se pune în contrazicere cu Iorga cel de odinioară“, un Iorga „intolerant şi invidios cu toţi cîţi muncesc şi pot munci fără d-sa“, un Iorga „rău“, „intrigant“, „arţăgos“, „demagog“ şi „vanitos fără margini“.

Puţin mai tîrziu, în anul 1907, ziarul conservator „Acţiunea conservatoare“ arăta că Iorga este „prototipul lipsei de caracter“ ; că pînă a ajuns profesor uni-

versitar a adulat o serie de profesori „care nu se puteau odihni de laudele ciracului Iorga", dar, „cum a pus mîna pe catedră, primii care au avut să sufere consecinţele caracterului nestatornic şi lipsei de scrupule a lui Iorga", au fost profesorii aceştia etc. etc.

Nu putem reda tot ce s-a scris despre Iorga încă în presa de atunci — dar şi aceste puţine trăsături ne ajută să întrezărim ceea ce avea să fie această mare figură de savant şi om politic, Iorga, care în 1906 era membru al partidului conservator junimist. În această calitate, Iorga ataca guvernul conservator cantacuzinist, cot la cot cu opoziţia naţional-liberală, pe toate chestiile : pe chestia agrară, pe chestia financiară, pe chestia culturală, pe chestia jidănească, şi la începutul acelui an, pe chestia franţuzismului şi a franţuziţilor din aristocraţia romînă. În această ultimă chestie, Iorga înregistră un succes răsunător : la 13 martie 1906, studenţii, instigaţi de el, se adunară în Piaţa Teatrului Naţional din Bucureşti şi huiduiră pe domnii şi doamnele din elita bucureşteană, care veneau la o reprezentaţie filantropică jucată în franţuzeşte de nişte diletanţi romîni. Guvernul lui Cantacuzino scoase armata şi trase în studenţi.

Iorga făcuse, deci, treabă bună. Dar pentru cine ? Pentru cultura romînă ? Ba nu ! Pentru opoziţia junimisto-liberală. Junimiştii şi liberalii aveau nevoie de agitaţii — orice fel de agitaţii — împotriva lui Cantacuzino, pe care voiau să-l răstoarne şi au găsit în Iorga omul potrivit să-i slujească. Franţuzismul elitei n-a fost pentru Iorga o cauză a indignării lui patriotice împotriva franţuzismului, ci un pretext pentru promovarea ambiţiilor lui.

În 1906, Iorga a fost contra franţuzismelor şi ca antifranţuz era gata să facă moarte de om pentru izbînda partidului conservator-junimist, ai cărui membri vorbeau numai franţuzeşte, în timp ce conservatorii de la putere vorbeau şi franţuzeşte, dar şi greceşte, spre deosebire de liberali, care, dacă erau foarte mari proprietari, vorbeau greceşte, dacă erau proprietari mij-

locii vorbeau franțuzește, iar dacă erau proaspeți proprietari foști crîșmari, vorbeau românește.

Dacă ținem seama de faptul că Iorga se prezenta ca un revoltat social ; că se ridica împotriva străinilor și străinismului ; că, pentru a pune în curent poporul cu dragostea pe care i-o poartă, scotea o publicație intitulată : „Neamul românesc" ; că în această publicație denunța, număr cu număr, toate nelegiuirile ce se săvîrșeau pe spinarea țăranilor de către moșieri și arendași — dacă ținem seama de toate acestea, trebuie să ne și întrebăm :

Dar, în acest caz, ce căuta Iorga la conservatorii-junimiști, adunați într-un partid, partid de boieri, de boieri care se socoteau boieri între boieri, boieri ultra-boieri, arhi-boieri, supra-boieri, boieri cărora nu le ajungea să se știe că sînt boieri, ci s-au și autoetichetat „elită socială" și-și numeau clubul lor : „partid al elitei sociale" ? Era cumva Iorga boier — și implicit mare proprietar de moșii ?

Iorga nu era boier și pe vremea aceea toată averea lui se ridica la perechea de pantaloni de pe el și la un suflet plin de speranțe. Ce căuta, așadar, Iorga la junimiști ? Ce legătură politică, socială, deci, cu atît mai puțin sentimentală, putea fi între această „elită socială", compusă din boieri, și „talpa țării" compusă din robii acestei elite — care ar fi putut justifica într-o cît de vagă măsură prezența lui Iorga la junimiști ? Cum se împăca activitatea lui Iorga în folosul boierilor lui supra-boieri conservatori junimiști, cu activitatea de apărător al țăranilor împotriva împilărilor la care erau ei supuși de către clasa boierilor ? Sau poate a descoperit Iorga că boierii conservator-junimiști nu sînt ca boierii, pur și simplu conservatori ? Poate Iorga a și putut constata cu ochii lui că boierii conservatori duc poporul la sapă de lemn, pe cînd boierii conservatori-junimiști se despoaie pe sine pînă la piele ca să îmbrace cît mai bine țărănimea aceasta ? Poate pusese Iorga mîna pe dovezi irefutabile că boierii conservatori de la putere erau împotriva oricărei libertăți

politice a țăranului — și că boierii lui junimiști, dimpotrivă, luptă pentru emanciparea politică a țăranului ?

Avea într-adevăr Iorga aceste dovezi și justificări ? N-avea. Dar dacă n-avea, ce căuta el într-un partid de latifundiari reacționari ca junimiștii, în coaliție cu un alt partid de latifundiari reacționari ca liberalii, împotriva unui al treilea partid de latifundiari reacționari, ca vechii conservatori cantacuzinești ? Ce idee apăra ?

În vara lui 1906, Iorga nu apăra nici o idee. În 1906 Iorga era deja omul de mai tîrziu : nu apăra nici o idee. Nici atunci, și nici în cele trei decenii și ceva de carieră politică de mai tîrziu, Iorga n-a apărat niciodată o idee — sau, ceea ce era totuna : n-a apărat niciodată o singură idee, ci minimum două, care se băteau pe viață și pe moarte între ele. Iorga nu s-a putut plînge că ar avea ceva de suferit de pe urma groaznicei bătălii care se desfășura în capul lui, între ideile contradictorii. Putea să moară pe cîmpul de luptă una din ele, sau două, sau toate — Iorga, însă, ieșea totdeauna învingător, fără cea mai mică zgîrietură. Pe tărîmul contradicțiilor, Iorga era imbatabil. De aceea, factorii de răspundere ai țării l-au și numit apostol al neamului. Omul care propovăduiește în rîndurile neamului ideea de a se feri de o singură idee și de a avea idei cît mai multe, cît mai opuse și cît mai confuze în jurul uneia și aceleiași probleme — nu putea fi decît glorificat de către conducătorii țării și consacrat apostol al neamului. Era un titlu cinstit cîștigat cu sîngele și sudoarea contradicțiilor și zigzagurilor lui. Muncă grea să nu ai nici o idee, dar să le ai pe toate, să le îmbrățișezi pe toate cu patimă și să le respingi pe toate cu patimă, să zici *da* cînd zici *nu*, să zici *nu* cînd zici *da* — și totuși să fie vădit că în zăpăceala aceasta singurul care nu-i zăpăcit ești tu — și că pe umerii înalți și încă din 1906 puțintel strîmbi, ai un cap limpede care urmărește cu o consecvență impresionantă în tot cursul vieții o idee —

una, singură și de neclintit: aceea de a ajunge în vîrful piramidei — și dacă s-o putea, ceva mai sus chiar.

Așadar, profesorul Iorga — omul care, dacă și-ar fi pus multiplele lui daruri intelectuale în slujba unei singure cauze pozitive, ar fi dat țării o creațiune, indiscutabil, de geniu — avea în 1906 un caracter gata format: era omul-iederă. Se cățăra. Pentru aceasta se înhămase la carul partidului conservator-junimist unde știa cam ce are de făcut ca să se distingă în ochii cui trebuie: să atace partidul conservator de la putere.

*

Dar, în afară de intrigile oamenilor politici din opoziție, nimic nu putea tulbura atmosfera de fericire în care se desfășura și evolua spre o fericire tot mai mare guvernul conului Gogu. Și, cum numai în condiții fericite se pot naște idei fericite, se născu sub guvernarea conului Gogu ideea expoziției.

Țîșnise din capul lui Take. Take era numele mic cu care circula în politica țării Take Ionescu, ministrul de Finanțe al conului Gogu. În mijlocul boierilor, al tuturor boierilor din toate partidele și poate mai mult decît oriunde, în mijlocul boierilor din guvernele la care el participa — Take făcea figură de primejdios democrat pe care trebuie să-l supraveghezi bine, să nu facă revoluție.

Și într-adevăr, Take era un primejdios „democrat" și la nevoie, un sîngeros „revoluționar". De pildă, în 1905, Take spunea: „La noi e guvernarea claselor, nu a maselor". Take voia să spună prin aceasta că în țara romînească trebuie să guverneze clasa boierilor vechi — din rîndurile cărora *nu* făcea parte — și a boierilor noi — din rîndurile cărora făcea parte, cu drepturi necontestate de nimeni. Ca „democrat", tot Take spunea cu cîțiva ani în urmă, în calitate de ministru al Instrucției Publice, profesorilor adunați în congres: „Să vă iasă bine din cap a vă socoti pe aceeași treaptă cu

magistraţii, căci ei sînt mult mai sus. Şcoala nu este o instituţie a cărei importanţă să stea la aceeaşi înălţime cu justiţia!" Şi tot Take răspundea, în aceeaşi calitate, profesorului Raicu Ionescu-Rion, cunoscut militant socialist, care venise la el să-i reclame catedra cîştigată în mod strălucit, prin concurs: „Catedra ţi se cuvine, dar eu nu ţi-o dau. Prefer să numesc boi autentici, decît socialişti geniali. Dacă aş fi femeie, eu în viaţa mea nu m-aş culca cu un socialist".

Ca democrat, prin urmare, Take era pentru democraţie şi contra democraţilor. Ca talent retoric, Take a fost poreclit „guriţă de aur". Ca adversar electoral, conu Mitiţă, care căuta explicaţia fenomenelor politice numai în cercurile raiului şi ale iadului, îl numea Belzebuth. Ca om de lume, Take îşi înscria numele în cronica saloanelor cu un guler lansat de el şi foarte răspîndit în toţi anii care au precedat primul război mondial: gulerul Take Ionescu aplicat, prin înălţimea sa, nu numai la gulerele de cauciuc, dar şi la gulerele de bere. Iar ca om politic, Take era numit de toţi oamenii politici, „pungaş". A spune „Take", era totuna cu a spune „pungaş". Spontan, s-a născut după aceea cuvîntul „takism", care fu primit fără nici o obiecţie de către toată presa adversară, care-şi zise că dacă adjectivul „pungăşie" derivă în mod logic din substantivul „pungaş", de ce n-ar fi la fel de logic ca „takism" să derive din „Take". Cuvîntul fu, în consecinţă, trecut în vocabularul politic şi acceptat cu frenezie de către toţi boierii — unii din opoziţie, pe faţă, alţii, din guvern, cu o discreţie aproximativă — pentru că niciunul din membrii aristocraţiei nu-i putea ierta lui Take că e fiu de cîrciumar, că e plin de talent, că are serioase succese electorale şi că-i umileşte cu inepuizabilele lui resurse de fantezie politică. Rar s-a dezlănţuit atîta ură împotriva unui singur om, cîtă a avut de suportat Take numai în vara anului 1906, de la duşmanii săi liberali şi conservatori-junimişti. Fiecare cuvînt, fiecare act al lui Take era pentru opoziţie o temă de atacuri violente, de caricaturi, de epigrame, de apeluri patetice la dinastie şi

neam să scape ţara de acest infam fecior de crîşmar. Recordul în invective îl deţineau în anii 1905—1906 liberalii, care l-ar fi mîncat fript pe Take pentru că umbla să le sufle o afacere.

Era vorba de petrolul romînesc. Cu cîţiva ani în urmă, cînd era la putere partidul naţional-liberal, conu Mitiţă Sturdza, preşedintele guvernului, nu numai că acceptase — cu asentimentul lui Carol I — dar şi începuse a discuta în detaliu concesionarea terenurilor petrolifere ale statului, către întreprinderea financiară Deutsche Bank din Berlin. Combinaţia, însă, nu putu fi dusă pînă la capăt, pentru că între timp liberalii căzură, spre a face loc unui guvern conservator cu Take la ministerul Finanţelor. Şi, deodată, apăru o altă ofertă, prin care se propunea statului romîn să concesioneze sus-zisele terenuri petrolifere, exact în aceleaşi condiţii pe baza cărora conu Mitiţă tratase cu cei de la Berlin. Noua ofertă, însă, avea două cusururi : capitaliştii nu mai erau germanii din jurul lui Deutsche Bank, ci americanii din jurul lui Standard Oil — şi mijlocitorul nu mai era conu Mitiţă, ci Take. Cum luară cunoştinţă de afacere, liberalii săriră ca arşi : Take, vîndutul străinilor !... Take înhamă poporul romîn la jugul străinilor !... Ce înseamnă concesia asta ?... De cînd obiceiul de a se închiria străinilor scumpa noastră avuţie naţională ?... Pungăşie !... Hoţie !... Trădare !

Take încercă să le dea o replică de bun simţ : Dar voi ? N-aţi vrut şi voi să concesionaţi terenurile noastre petrolifere unor străini ? De ce, cînd voi aţi vrut să daţi terenurile noastre germanilor, concesia era o afacere cinstită şi patriotică — şi cînd eu vreau să dau aceleaşi terenuri, în aceleaşi condiţii, unor americani, concesia devine un act de trădare ?

Dar argumentaţia lui Take nu folosi la nimic, pentru că împotriva ofertei americane se ridica, alături de liberali, însuşi Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen, reprezentantul atitrat al capitalurilor germane în Romînia. Aşa că afacerea se încheie, dar nu cu un contract, ci cu un epilog a cărui semnificaţie morală era valabilă pentru

toată viața politică de sub întreg regimul monarhic: din bătălia aceasta între oferte, liberalii, care voiau să vîndă petrolul romîn, ieșiră mari și cinstiți patrioți, iar Take, care nu voia decît același lucru, ieși reconfirmat mare pungaș.

Victoria liberalilor nu făcu decît să crească adversitatea lor față de Take, care peste scurtă vreme le dădu un nou motiv să facă spume la gură. În mai 1906, Take propuse guvernului să înființeze, cu prilejul serbărilor și expoziției jubiliare, „Banca agrară", care să fie pentru țară dovada evidentă a grijii ce o au boierii de bunăstarea țăranilor. Liberalii începură să zbiere ca în gură de șarpe că Take este un escroc și că ceea ce vrea el să facă prin Banca agrară este o nouă demonstrație a nerușinării takiste. Sfîntă — pentru că întemeiată — era indignarea național-liberalilor: Banca agrară era o afacere pe care și-o rezervau lor și exclusiv lor.

Dar cu toate că liberalii și junimiștii nu-i menajau lui Take nici o insultă imaginabilă — destinul îl însărcină tocmai pe Take, în 1906, să arate boierilor conservatori ce au de făcut ca să-și asigure în ochii lui Carol I gratitudinea, adică o continuitate mai sigură în guvernare: serbările și expoziția jubiliară. Intrăm în anul 1906. În ziua de 10 mai se împlinesc patruzeci de ani de cînd Carol I s-a urcat pe tronul țării. Iată un moment fericit să se lege tronul de partid și partidul de tron. Trebuie să organizăm deci serbări jubiliare. Totuși, ar fi prea puțin. Serbările jubiliare, oricît de strălucite ar fi, nu vor lăsa nici o urmă. Așa că, va trebui să adăugăm la aceste serbări și o operă de durată care ar putea sluji ca mărturie a dragostei dintre regele și poporul romîn. O expoziție! Un semn istoric al Nilului care s-a revărsat peste acest pămînt romînesc de cînd domnește Carol I.

Ideea lui Take plăcu atît de mult vechilor conservatori, încît ei găsiră că pentru o întreprindere atît de măreață, un singur pretext pentru expoziție n-ajunge. Trebuie mai multe. Și fixară trei. A doua zi, țara află

că guvernul conservator organizează serbările jubiliare şi expoziţia, pentru că în acest an 1906, se împlinesc:

40 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului Carol I;

25 de ani de la proclamarea lui Carol I ca rege al ţării;

şi 1800 de ani de la constituirea naţiunii romîne.

II

Toată presa guvernamentală şi cea afiliată — prin orientarea ei independentă — intereselor patriotice ale conului Gogu, reflecta fericirea care însufleţea poporul romîn, că-l poate sărbători pe regele său. Dar pentru că prea era neîncăpătoare Capitala să poată cuprinde naţiunea întreagă de peste şase milioane de suflete, poporul romîn fu silit, în zilele acelea jubiliare, să renunţe a fi fericit personal şi să se mulţumească a fi fericit numai prin delegaţi. Şi poporul îşi numi delegaţi. Alegerea poporului căzu, spontan, din ordinul guvernului, sub ochii prefecţilor şi cu participarea activă a subprefecţilor, pe primarii rurali. Erau trei mii la număr. Trei mii de aleşi — erau trei mii de umbrele. Un primar — o umbrelă. Dispoziţia venea tot de la centru : deoarece la Bucureşti plouă într-una, fiecare primar este dator să-şi aducă o umbrelă. Ţara înarmă, deci, pe primari cu cîte o umbrelă, le băgă în desagă tot ce avea ca dragoste şi devotament pentru tron şi-i urcă în tren.

Din momentul acela, primarii, însoțiți de uralele poporului, simțiră că se află în plin jubileu. De tren se știa mai de mult. Mulți țărani văzuseră tren — și cîțiva dintre ei avuseseră chiar curajul și banii să se urce în el. În marea lor majoritate, însă, țăranii își scuipau în sîn, speriați. Progres ? E ca și cum le-ai fi vorbit de jandarmi !... Puțin le păsa că dacă pe la 1866, însuși Carol, la sosirea lui în ținuturile moldo-valahe, a trebuit să călătorească de la Severin la București cu poștalionul, acuma, poștalionul acesta a dispărut și a făcut loc trenului, cu care-ți scurtezi cu de atîtea ori drumul și-ți faci atîta economie de timp. Timp ? Cuvîntul ăsta nu-i spunea țăranului nimic. Timp ? Nu se prindea. Credea că-ți bați joc de el !... Ce-i aia timp ?... Nu-i nici o grabă ! Timp are destul... Lui nu-i este frică de timp, ci de tren.

Cu primarii, însă, lucrurile stăteau altfel. Primarii — chiar dacă cei mai mulți dintre ei nu știau nici măcar atîta carte cîtă le trebuia să iscălească acte false, se mai urcaseră pînă acum în tren, cel puțin de două-trei ori, să se ducă pînă la oraș, să ia ordine de la proprietarul moșiei sau de la domnul prefect, fie în vederea alegerilor, fie pentru cîte ceva în legătură cu învoielile agricole, ori cu birurile, ori cu niște procese de-ale țăranilor ș.a.m.d. Dar pînă la serbările jubiliare, primarii n-ar fi crezut că trenul, în afară de o călătorie pînă în capitala de județ, mai poate folosi și la altăceva : la o excursie prin iad. Deși primari, primarii erau și ei oameni — și ca oameni, torturați cum erau, trebuiră să recunoască în sinea lor că au destule păcate pe suflet. Păcate nu *destule* — ci multe și grele. Dar își ziceau — și o credeau din tot sufletul — că dacă pe vremea cînd erau încă mici, ar fi fost preveniți că dumnezeu îi va pedepsi cu o călătorie în tren la serbările jubiliare, s-ar fi purtat toată viața lor ca niște îngeri. Ce bine era — continuau ei să-și zică — pe vremea cînd nu se știa de drăcovenia asta, și cînd, vara sau iarna, o porneai la drum cu căruța, în voia boilor, cu cîte doi-trei kilometri pe oră, întins boierește în fîn,

sau pe niște saci cu cartofi !... Dar aici, în trenul ăsta jubiliar, pe ce, doamne iartă-mă, să te întinzi ? Pe băligar ? Barem să fie uscat ! Dar era proaspăt ! Vitele numai ce au fost descărcate, că au și fost zvîrliți în locul lor cei trei mii de primari.

Fiindcă așa a venit porunca de la boier : primarii să facă drumul la București în vagoane numite seria G.B. pentru transportul vitelor. Și în asemenea trenuri jubiliare, formate din vagoane seria G.B., trebuiau primarii să care pînă-n capitala țării dragostea nemărginită a poporului pentru dinastie și tron...

Și apoi, fie și așa ! Cînd omul e sfîrșit de oboseală se întinde pe orice, numai să doarmă. Dar aici, cum să te întinzi, cînd n-ai loc nici să șezi, și trebuie să stai în picioare cîte cinci, sau zece, sau douăzeci, sau în multe cazuri chiar cîte patruzeci și opt de ore, după regiunea din care ai plecat, înghesuit ca scrumbia în butoi, între alți delegați ai fericirii poporului, tot atît de nefericiți ca și tine, fără să poți atipi și fără să-ți poți face nevoile !

Erau triste gîndurile jubiliare ale primarilor, dar pentru că dumnezeu este mare și milostiv și știe să pună capăt la toate, puse capăt și acestei infernale călătorii jubiliare. Toți teferi, toți încîntați că au ajuns acolo unde au fost trimiși, cei trei mii de primari coborîră din tren, își scuturară cu nădejde opincile de bălegar și se adunară în piața Gării de Nord, sub comanda comisarilor de poliție care-i încolonară și-i mînară în marș forțat spre palatul regal să-i mulțumească regelui pentru binele pe care l-a făcut țării în cei patruzeci de ani de domnie.

*

Regele îi aștepta. Era un bărbat care avea barbă căruntă, șaizeci și șapte de ani împliniți, o soție care scria poezii — și masive cointeresări în nenumărate întreprinderi de stofe, încălțăminte, lumînări, bere, asigu-

rări, brînză, sticlărie, salam etc. sau, mai pe scurt, în tot ce-i putea asigura venitul acela de cîteva milioane de lei pe an, de care avea absolută nevoie să-şi întreţină obrazul lui excepţional de subţire.

De asemenea, acelaşi glorios rege Carol I stăpînea, din graţia lui dumnezeu şi voinţa naţională a partidelor, douăsprezece moşii pe o suprafaţă de 131.939 hectare, teren jumătate cultivabil şi jumătate acoperit cu păduri, imaşuri şi diferite plantaţiuni — cu un venit global de cinci milioane de lei anual. După socotelile celor care se pricepeau la cifre, Carol, care avea de întreţinut un singur suflet: pe nevastă-sa, regina Elisabeta, încasa, deci, în fiecare an, o sumă aproape de două ori mai mare decît tot bugetul pentru învăţămîntul primar al întregului popor.

Şi să nu uităm că în toată contabilitatea aceasta care avea o singură rubrică: profituri — nu erau trecute ciubucurile care cădeau regelui sub o nesfîrşită diversitate de forme, de numiri şi împrejurări. Nimeni nu putea sta să înregistreze şi să evalueze toate darurile pe care le primea regele de ziua onomastică, de ziua naşterii, de aniversarea căsătoriei, de aniversarea victoriei de la Plevna, de Crăciun, de Anul Nou, de Bobotează, de 24 ianuarie, de 10 mai... Dar cîte aniversări şi comemorări şi serbări şi sărbători şi sărbătoriri n-a pus dumnezeu în calea lui Carol — spre a-i da un pretext regal să primească, de la vii şi de la morţi, de la bogaţi şi de la săraci, de la romîni şi de la străini, tablouri, mobile, vinuri, pietre preţioase, acţiuni — în afară de decoraţii, care, atunci cînd se dau unui suveran, nu trebuie să prezinte o valoare simbolică, ci una reală, care să poată fi speculată atunci cînd — cine ştie cum! — omul trebuie să-şi facă bagajele şi să plece în bejenie.

Iar pentru că se obosea să mulgă atîtea bănci, atîtea fabrici, atîtea ateliere, pămînturi, vii şi livezi statul i-a dat lui Carol I o listă civilă — pe romîneşte: o simbrie — de un milion şi jumătate de lei anual — şi, de teamă că tot n-o să aibă omul din ce să trăiască, l-a mai scutit şi de orice impozit de orice natură.

Să nu exagerăm, însă ! Carol I primea un milion şi jumătate pe an, nu numai pentru că încasa atîtea şi atîtea milioane pe an din tot ce poate fi numit pe lumea aceasta afacere, fără să plătească bir nici măcar o parà, ci şi pentru alte munci suplimentare, la fel de extenuante. De pildă, pentru că îşi construia mereu alte ferme şi alte palate, fără să-l fi costat o parà ; pentru că se îmbrăca de sus pînă jos în uniforme şi costume din cele mai scumpe, fără să-l fi costat o parà ; pentru că era spălat, tuns, ras, pieptănat, periat, de zeci de lachei, fără să-l fi costat o parà ; pentru că bea şi mînca şi-şi îndopa musafirii fără să-l fi costat o parà. Pentru toate meritele acestea Carol I era rege al romînilor — şi pentru că binevoia să fie rege al romînilor, poporul romîn era dator să-i fie devotat, să-l iubească şi să-şi trimită reprezentanţii în vagoane de vite, cu picioarele înfundate pînă dincolo de glezne în bălegar, spre a-i exprima dragostea neţărmurită şi spre a-i uşura viaţa cu încă un rînd de plocoane.

*

Recepţia de la palat a primarilor a permis conului Gogu să prezinte regelui şi principilor moştenitori încă o realizare a guvernului conservator : pe Ion Panaitescu.

Ion Panaitescu era şeful Siguranţei de pe lîngă Ministerul de Interne. Rolul lui de şef al Siguranţei statului era să organizeze atentate împotriva siguranţei statului. Era o funcţie de primă utilitate într-un stat în care ordinea şi siguranţa trebuiau apărate prin arestări şi represiuni în rîndurile muncitorilor şi ţăranilor care ar spune că n-au ce mînca şi că toate ar fi de schimbat în orînduirea socială a ţării. Creat de conservatori, Ion Panaitescu îşi va da măsura ingeniozităţii şi fanteziei lui în anii imediat următori şi va continua să rămînă în trista lui actualitate de şef al tuturor agenţilor provocatori, pînă la primul război mondial. În cadrul evenimentului istoric al jubileului, Ion Panaitescu a avut

meritul de a fi organizat în sala tronului parada primarilor.

Un al doilea personaj cu care conu Gogu s-a putut prezenta cu mîndrie în fața lui Carol I în ziua recepției, a fost un tînăr numit Romulus P. Voinescu. Pe atunci încă necunoscut, el va avea să fie după cel dintîi război mondial continuatorul operei lui Ion Panaitescu, folosind aceleași mijloace de persuasiune, dar mult mai rafinate prin varietatea lor și mult mai radicale prin aplicarea lor pe spinarea muncitorimii. Totuși, încă în 1906, Romulus P. Voinescu părea să aibă atîta înțelegere pentru ordine și siguranță, încît guvernul conservator l-a pus în funcția de șef al poliției de siguranță a Capitalei. Recepția primarilor i-a folosit să facă o mică demonstrație a ingeniozității lui de copoi — și să fie remarcat, prin aceasta, de către regele Carol I. Ploua într-una — și primarii erau datori să vină în fața tronului uscați, nu plouați. Deci, trebuiau să-și aducă umbrelele. Aici intervenea problema problemelor : trei mii de primari — trei mii de umbrele. Nu zece sau douăzeci de umbrele, ci trei mii. Cum să-și așeze cei trei mii de primari cele trei mii de umbrele ca la plecare să nu și le încurce ?

Chestiunea era delicată și ar fi dus, desigur, la încurcături neplăcute, dacă nu s-ar fi ivit acel tînăr geniu al ordinii și siguranței, Romulus P. Voinescu, care aduse ordine și siguranță și în sufletele primarilor : umbrelele vor fi luate în primire, la palat, pe județe — și vor fi înapoiate tot pe județe. Soluția stîrni delirul presei conservatoare și independente, care, în orice caz, trecea, în perioada aceea jubiliară, dintr-un delir într-altul.

Defilarea primarilor în fața familiei regale a durat cîteva ore, dar regele s-a ținut viteaz ca la Plevna :

— „Mi-a făcut mare plăcere — a zis el, și noi reproducem exact după textele istoriografilor — să văd defilînd pe dinaintea tronului pe fruntașii satelor și aș fi fost și mai mulțumit dacă acest cortegiu era mai lung."

Au defilat apoi veteranii de la 1877.

— „Care a fost port-drapel dintre voi, în războiul cu turcii ?“ — a întrebat regele.

Trei bătrîni ieşiră din front :

— Noi !

— Bravo ! — a spus regele.

Şi a dat mîna cu ei, după care şi-a şters, discret, palma de pantaloni.

La rîndul ei, regina-poetă Elisabeta, cunoscută în istoria domestică a familiei regale de Hohenzollern-Sigmaringen sub numele de Carmen-Sylva, adînc tulburată, a întrebat care dintre veterani a fost rănit în război. Au ieşit din rînduri vreo optzeci. Cum i-a văzut — relatează presa conului Gogu — regina Elisabeta a izbucnit în hohote de plîns. Pasă-mi-te, le ducea de mult dorul. La 1877, ea a fost „mama“ lor — „mama răniţilor“. Ea le-a legat rănile. Şi-şi amintea cît de fericită a fost atunci. Pe cînd acuma, ce să mai lege ?

Pe la sfîrşitul recepţiei, regele a vrut să ştie ce surprize s-au pregătit, pentru satisfacţia sufletească a primarilor şi a veteranilor. Cînd i s-a răspuns că se va reprezenta în cinstea lor piesa „Curcanii“, regele a fost încîntat :

— „Aţi ales piesa „Curcanii“ ? Bun, bun ! Asta-i foarte nimerit !“

După recepţie au venit la rînd banchetele. Au fost două : un banchet al primarilor şi celălalt al veteranilor, ambele organizate, supravegheate şi executate de serviciile de siguranţă ale lui Panaitescu şi Voinescu. Banchetul primarilor s-a desfăşurat la Cişmigiu, unde, fiecare, în costum naţional şi cu umbrela subsuoară, şi-a găsit cîte un loc la cele treizeci şi două de mese. Nu tot aşa de simplu a fost lichidat şi banchetul veteranilor, organizat la Arenele Romane de la expoziţia din Parcul Carol încă în construcţie. Rupţi de oboseală, după ce s-au ţinut o zi întreagă de defilări şi urări, cei 602 bătrîni n-au avut unde să se aşeze — pentru că ce şi-au zis autorităţile ? Nişte viteji care au putut să învingă pe Osman-Paşa la Plevna, nu pot păţi nimic dacă

vor înfuleca de-a-mpicioarele din pomana regală şi vor face statului economie de scaune.

În sfîrşit, după ce primarii din Cişmigiu şi veteranii de la Arenele Romane au înghiţit ultima fărîmă de salam — produs al fabricii de salam a lui Carol I — poliţia îi încolonă încă o dată şi-i conduse cu fanfară militară la Gara de Nord, unde-i îmbarcă într-o nouă garnitură de vagoane seria G.B. din care vitele fuseseră evacuate numai cu un ceas înainte.

Aici, musafirii jubiliari găsiră o largă posibilitate să stea şi mai înghesuiţi ca la venire, întrucît de astă dată li se mai dădu ca supliment de pasageri un număr de soldaţi, care, după ce au defilat în faţa regelui, se întorceau pe la garnizoanele lor. Dar atîta lucru nu putea tulbura fericirea primarilor : cu picioarele înfundate, ca la venire, într-un remarcabil strat de bălegar, strîngeau cu sfinţenie la piept cîte un pachetel. Erau darurile căpătate ca amintire de la regele Carol I : o farfurie de tinichea, un pahar cu emblema regală şi un şervetel de hîrtie. S-ar fi putut zice că regele îşi organizase jubileul în pagubă.

*

Prin plecarea primarilor, veteranilor şi soldaţilor, prima parte şi cea mai modestă, a serbărilor jubiliare se încheie şi, după o pauză de două-trei săptămîni, începu partea a doua şi cea mai serioasă : expoziţia.

De la început, cînd Take Ionescu nici nu-şi formulase bine ideea expbziţiei, liberalii şi junimiştii săriră indignaţi : ţara arde şi baba se piaptănă !... Expoziţie ! Alte griji n-avem !... Numai expoziţie ne lipseşte ! Şi cu cît se apropia termenul inaugurării, cu atît mai nemiloasă era opoziţia. Ce este această expoziţie ? O sminteală a guvernului, sau o pungăşie ? La început, iniţiatorii expoziţiei au cerut un credit de numai un milion şi jumătate — pentru ca acum, după cîteva luni, ţara să fie fericită dacă ar scăpa cu zece milioane. Iată, prin urmare, ce

este expoziția : un prilej de căpătuială a unora, sau de satisfacere a fanteziei bolnăvicioase a altora, care, sub masca sărbătoririi lui Carol I, vor să facă din banii adunați pe biruri un „bîlci de panglicari", „o speluncă de petreceri", „un lupanar".

Dar, partidele trebuiau să constate, cu îngrijorare, că atacurile lor, oricît de virulente ar fi ele, împotriva guvernului, nu schimbă cu nimic situația. Realitatea rămînea foarte tristă : expoziția se construiește ! Ce-i de făcut ? — se întrebau partidele. Să participăm, sau să nu participăm la inaugurarea ei ?

Liberalii erau împărțiți în două : unii erau pentru, alții contra. *Cei pentru* aveau în fruntea lor pe conu Mitiță, care susținea că dacă liberalii se abțin de la expoziție, lumea va atribui expoziția, inteligenței, patriotismului și vredniciei partidului conservator. Pe cînd dacă ar lua parte și liberalii la deschidere, oricine va putea spune că expoziția este o creație a națiunii întregi. La aceasta, conu Mitiță adăuga argumentul suprem : dacă partidul liberal ar ignora expoziția, majestatea sa regele s-ar mai putea supăra.

Ceilalți, *contra,* care formau majoritatea conducerii liberale în frunte cu Eugeniu Carada, economistul partidului liberal, susțineau că, indiferent dacă are sau n-are succes, expoziția va da guvernului conservator un anumit prestigiu în ochii palatului. Ar fi, așadar, o prostie ca tocmai liberalii să ajute, prin participare, guvernului conservator să-și asigure un asemenea prestigiu. Altceva trebuie să facă liberalii : să propage peste tot ideea că expoziția nu e nici măcar un dezastru, ci este pur și simplu inexistentă.

Discuția se încheie cu un compromis : deoarece, pe de o parte, liberalii nu trebuie să-l supere pe Carol printr-o abținere totală — iar pe de alta țara trebuie să afle că liberalii nu iau expoziția în serios, partidul național-liberal va delega, ca reprezentant la solemnitatea deschiderii, un personaj șters — și anume pe Vasile Misir, fost ministru în trecutul guvern liberal.

Prin aceleaşi frămîntări treceau şi junimiştii conservatori : să asiste ori să nu asiste la inaugurare ?

Carp, şeful partidului şi prieten al regelui, era de părere că prin prezenţa lor la expoziţie, junimiştii ar adera în chip prea necugetat la opera mizerabilului guvern al conului Gogu. Prin absenţa lor, însă, junimiştii ar da naştere la o nouă primejdie : feciorul de cîrciumar Take Ionescu, autorul expoziţiei, ar înregistra un triumf total şi ar rămîne singur în văzul regelui Carol şi în atenţia recunoscătoare a dinastiei. Şi care junimist ar putea tolera victoria unui Take Ionescu ?

Soluţia fu exact aceeaşi la care se opriseră şi liberalii : una de compromis. Dar compromisul junimist era şi mai echivoc : junimiştii numiră un delegat nu propriu-zis la inaugurarea expoziţiei, ci în comitetul organizat de comisariatul expoziţiei pentru primirea doctorului Lueger, primarul Vienei. În acest fel, nimeni nu putea jura dacă junimiştii, prin delegatul lor, colaborează la recepţia unui înalt personaj, invitat al expoziţiei — sau numai la recepţia acestui înalt personaj care trebuie în tot cazul a fi cinstit, fără a se ţine seama de obiectul vizitei lui în ţară.

Delegatul se numea Nicu Filipescu — şi era fruntaş junimist. Patriot înflăcărat ca toţi colegii săi de patriotism înflăcărat, Nicu Filipescu îşi expunea, la fel de limpede ca şi ei, părerile lui despre ceea ce se cheamă naţie, naţional, patrie, patriotism, ş.a.m.d.

„Ştiu — zicea el, de pildă, în martie 1897, la un banchet al cercului de studii conservator — că oarecari spirite critice, cari dizolvă ideile şi sentimentele mai cumplit prin analisa lor neînduplecată decît prin o luptă făţişă, obişnuiesc a zice : „Ce rost are să se declare cineva naţional ? Toţi sîntem naţionali, nu poate fi, din acest punct de privire, nici o deosebire între partide ; deci ideea naţională nu poate constitui un punct de program"... Da, sîntem toţi naţionali, şi într-o ţară în

care toți ne acuzăm de lipsă de patriotism, este destul a spune că nu ne îndoim de patriotismul nimănui. Toți sîntem naționali, fără îndoială, dar putem fi mai mult sau mai puțin naționali."

Acesta nu era doar Nicu Filipescu din cap pînă în picioare, ci toată lumea politică a vremii. Toți, pînă la unul, erau, ca Nicu Filipescu, „naționali", „nație", „patrioți" ș.a.m.d. Că se acuzau de trădare, de dezertare, de bizantinism și în primul rînd de hoție calificată și că însuși Nicu Filipescu numea parlamentul un „stabiliment de cleptomani", astea nu erau decît epitete smulse, fără voie, din inimă, în momentele de prea explozivă dragoste de țară. În fond, însă, nimeni nu se îndoia că celălalt e „național". Putea fi el „național" — „mai mult sau mai puțin" — asta rămînea la latitudinea lui. Dar „național" era. Iar cel mai „național" dintre toți se considera Nicu Filipescu. Nicu Filipescu se știa boier și era un fanatic al boierimii. Mînat de instincte primare, acest fruntaș al partidului elitei sociale nu se putea exprima în vorbe decît prin bădărănii și în fapte decît prin amenințări cu duelul, care era încă un atribut al boieriei. Pe vremea aceea și încă treizeci de ani după aceea, toate litigiile dintre concurenții la cașcavalul politicianist se lichidau prin ieșirea pe teren cu spada ori cu pistolul. Totuși, boierii nu erau atît de fioroși între ei. Cînd adversarii se trezeau față în față cu cîte un pistol sau o spadă în mînă, îi apuca pe amîndoi o asemenea sfîrșeală, încît pistoalele se descărcau de la sine în vînt, sau dacă era vorba de săbii, cădeau săbiile la pămînt atît de obosite, încît lupta, care nici nu începuse, nu mai putea continua — și adversarii, împăcați, se duceau, sprinteni și fericiți, pe la casele lor să se primenească. Un practician fără leac al acestui sistem pantalonard de a-și spăla onoarea, era Nicu Filipescu, care s-a grozăvit atîta cu duelul și s-a jucat atîta cu spada, pînă a intrat cu ea din greșeală în unul din

dușmanii săi, George Lahovary, director al ziarului liberal „l'Indépendance roumaine". După ce s-a speriat el însuși de ispravă, Nicu Filipescu, cu titlurile ce i le dădea calitatea de asasin, deveni și mai agresiv, și mai gălăgios, și mai bădăran ca înainte față de adversarii săi, în capul cărora se plasa Take Ionescu.

Aprigă era ura ce o purta Filipescu lui Take, pe care-l numea „Șoim cu aiere de Cezar", dar aprigă era și ura celorlalți junimiști. Atît de aprigă, încît începuseră a trata pe ascuns, în perioada expoziției, reintegrarea junimiștilor în partidul conului Gogu, cu o singură condiție: să fie înlăturat Take. Dar nu îndestul de aprigă — cel puțin nu îndestul de aprigă la anumiți junimiști, încît toți să fie de acord să i se dea lui Nicu Filipescu o delegație mai largă pentru expoziție, ceea ce l-ar pune în contact mai strîns cu conu Gogu și cu fiii săi și ar ușura manevrele lui antitakiste. În special unul — și unul dintre cei mai importanți — își arăta pe față nemulțumirea: Marghiloman.

Marghiloman, secundul lui P. P. Carp, se apropia infinit mai mult de specia „boier" decît Filipescu. Foarte bogat și inteligent, „spălat" cum spunea principesa Maria despre el, știa să vorbească tot atît de frumos la tribună ca și în saloane. Manierele lui de aristocrat englez făceau să fie stimat și de către protipendada greco-turco-romînă total franțuzită, și de către membrii corpului diplomatic străin, ca și de către familia regală. Ca om politic, însă, Marghiloman nu se deosebea întru nimic de oricare alt om politic: tot politician rămînea. Aceeași meschinărie și în problemele mari — și-n sforăriile curente. În cazul lui Take era de acord cu toți ceilalți junimiști: Take trebuie eliminat de pe piața politică. Dar una era eliminarea lui Take și alta era ca operația aceasta să fie încredințată lui Filipescu. Marghiloman nu suporta ideea ca Filipescu să fie acela care ar izbuti să-l dărîme pe Take. Decît să se aleagă Filipescu, amicul și colegul meu junimist, cu un succes împotriva lui Take — își zicea Marghiloman — mai bine îl las pe Take în pace. Și, cu toate că privea ex-

poziția cu atîta dușmănie, încît nu pomeni de ea nici mai tîrziu în „Memoriile" lui, îl lăsă pe Take în pace.

Ceea ce îl obligă pe Filipescu să se resemneze cu extrem de limitata lui delegație de membru al comisiei de recepție a lui Lueger.

*

În afară de liberali și junimiști se mai găsea o putere care era supărată pe expoziție : Iorga. Ar fi fost, desigur, de la sine înțeles ca, în calitatea lui de junimist, Iorga să fie contra expoziției din solidaritate cu toți ceilalți membri ai partidului. Dar fiindcă Iorga avea, încă din frageda lui copilărie, obiceiul să respingă de plano tot ce era de la sine înțeles, Iorga nu întoarse spatele expoziției laolaltă cu ceilalți, ci pe cont propriu. Bineînțeles că și aici fu un original. Tînărul și capriciosul om politic Iorga era mînios nu pentru că Gogu face expoziție, ci pentru că doctorul Istrati, comisarul general al expoziției, nu l-a chemat și pe el să-l consulte în construirea unor pavilioane care cer competență istorică.

*

Și mai era cineva supărat pe expoziție : Turcia. Informat că vor fi expuse tunurile cu care romînii au tras în turci la Calafat în războiul de la 1877, sultanul Abdul Hamid a hotărît să nu trimită nici un reprezentant la inaugurare.

Astfel, expoziția avea în fața ei patru dușmani redutabili : liberalii, junimiștii, Iorga și turcii.

*

În dimineața zilei de duminică 4 iunie, opoziția se trezi cu fruntea inundată de sudorile morții. Nu mai era nimic de făcut. Toate eforturile ei s-au izbit de

voința de granit a destinului. Peste cîteva ceasuri se va deschide expoziția. Nimeni nu mai poate împiedica nenorocirea. Doar o minune !... Dar cine mai crede azi în minuni !

În desperarea ei, opoziția nu mai credea în minuni, pentru că-l uitase cu desăvîrșire pe dumnezeu. Dar dumnezeu, bun și iertător cum este el cu copiii lui, îi iertă încă o dată — și făcu o nouă minune : în ultima clipă, cînd regele se și pregătea să se urce în landou, cel de sus dezlănțui potopul. Ploaia curgea cu nemiluita — și opoziția, în mijlocul fulgerelor, tunetelor și trăznetelor, rîdea vitejește de pățania guvernului. Inaugurarea era compromisă. Avea de ce să-și bată joc opoziția. Cea mai în vervă era gazeta „Epoca".

„Spun bătrînii — scria foaia junimistă — că de-abia-și aduc aminte să mai fi pomenit așa ploaie furioasă ca aceea căzută în ziua sorocită pentru inaugurarea expoziției naționale. Oare n-a văzut nici un învățămînt domnul dr. Istrati — d-sa obișnuit să trăiască în lumea forțelor supranaturale ? Ar fi regretabil dacă ar fi așa !"

Și, învîrtind cu voluptate sadică briceagul în inima guvernului, gazeta junimistă califică ploaia drept „o farsă" a lui dumnezeu. „Farsa, pe care d-l dr. Istrati a încercat-o duminică, a fost într-adevăr dureroasă".

Dar bucuria opoziției nu ținu mult. Dumnezeu, care, probabil, nu voia nici el să supere pe rege, se feri să împingă farsa prea departe și făcu așa ca peste două zile expoziția să se poată deschide.

*

Cu douăzeci și una de lovituri de tun fu anunțată inaugurarea. Suveranul și familia lui își făcu intrarea prin poarta pe al cărei frontispiciu se putea citi, în

dreapta : „Ştiinţă, Pricepere, Voinţă, Cultură“ — iar în stînga : „Credinţă, Prevedere, Muncă, Economie“. Erau cele opt principii care au călăuzit timp de patruzeci de ani pe Carol şi pe sfetnicii săi, în toate afacerile lor.

Primul discurs a fost rostit de ministrul Agriculturii şi Domeniilor, Ion Lahovari, cel cu sticla de Vichy-Célestin la gheaţă, care între altele spuse :

„Sire ! Guvernul şi parlamentul, de acord cu simţămîntul şi dorinţele naţiunii, au crezut că, spre a sărbători jubileul primului nostru rege, nu era mijloc mai nimerit, decît a organiza prima Expoziţiune generală naţională a Romîniei şi a arăta astfel ţării şi străinătăţii, o icoană fidelă a muncii, a energiei poporului romîn *şi ca un inventar al avuţiei morale, intelectuale şi materiale cu care, în cursul unei lungi şi fecunde domnii s-a îmbogăţit patrimoniul naţional*“.

Vorbi cît vorbi, apoi încheie :

„... Azi poporul recunoscător poate repeta Maiestăţilor Voastre cuvintele poetului : Binecuvîntat fie anul şi luna, şi ziua şi momentul cînd pentru întîia oară aţi pus piciorul pe pămîntul Romîniei“.

Lui Lahovary îi urmă doctorul Istrati, comisarul general al expoziţiei, care citi şi el o compoziţie foarte frumoasă asupra glorioasei domnii a lui Carol.

„Sire — a zis el — din înălţimile unde plutesc sufletele celor ce au luptat pentru primenirea şi fericirea omenirii, Decebal, Traian şi faimoşii lor luptători, ne

privesc astăzi pe noi, urmaşii lor, sărbătorind în o parte din *Dacia Felix*, fapta de pace şi propăşire, lucrare ce vederează viaţa şi îndemînarea poporului romîn şi năzuinţele sale spre viitor... Din o ţară ce aproape nu mai era de sine stătătoare, astăzi sîntem un regat neatîrnat; din un popor, ce ieşea abia la lumină prin lupte grele, după veacuri de urgie şi despoiere, azi sîntem un popor liber, cu viaţa asigurată şi ştiutor de menirea sa. Din o ţară de plugari ce munceau pămîntul numai atît cît trebuia pentru hrana lor, astăzi sîntem o ţară bogată în cîmpii mănoase, lucrate cu regulă, iar industria, ştiinţele şi artele îşi au reprezentanţii lor. Şcoala-i pe cale de a fi un adevărat izvor de lumină, iar munca o nevoie simţită şi nobilă. Dorul de înfrăţire, economie şi prevedere, de care avem atît de mult nevoie, se vederează larg... Schimbarea e mare, deosebirea în bine de necrezut. Misia Majestăţii Voastre a fost grea şi îndelungată."

Aţi văzut? Numai în patruzeci de ani, datorită lui Carol I, Romînia, dintr-o ţară care „aproape nu mai era de sine stătătoare" a ajuns din nou o „Dacie Felix", „bogată în cîmpii mănoase, lucrate cu regulă", iar romînii „un popor liber, cu viaţa asigurată", care palpită de „dorul de înfrăţire" etc. etc. Spunea drept, acest doctor Istrati: „Schimbarea e mare, deosebirea în bine, de necrezut."

Aşa vedea lucrurile guvernul conului Gogu. Dar opoziţia?

*

Pentru penele partidelor opoziţioniste, expoziţia era o temă care biciuia şi umorul, şi patetismul, şi violenţa lor — incontestabil patriotice toate. Liberalii şi junimiştii nu vedeau în expoziţie decît o întrecere de greşeli, de prostii şi de incorectitudini. Numai cusururi şi cu-

sururi. Revelaţiile presei de opoziţie pe chestia cusururilor erau variate şi neaşteptate. În ziua inaugurării, junimiştii scriau în „Epoca“ lor că :

„Trăsura în care se aflau principii moştenitori cu micii principi a suferit, aproape de ieşire, un mic accident. Roatele trăsurii au intrat într-una din gropile care s-au făcut pe alee în urma ploii torenţiale de alaltăieri, şi din această cauză oiştea trăsurii a avut cîteva stricăciuni“.

Era o acuzaţie gravă la adresa guvernului. Dar era una din sutele de acuzaţii pe care opoziţia le arunca în capul expoziţiei... Expoziţia a fost construită prosteşte şi în grabă... Expoziţia dovedeşte „lipsă de socoteală, lipsă de bun simţ, şi lipsă de gust estetic“... Expoziţia nu-i pregătită spre a putea face faţă unui incendiu. Expoziţia nu-i prevăzută nici măcar cu un singur post telefonic, pentru ca pompierii să poată fi avizaţi din primul moment... Expoziţia are o instalaţie electrică defectuoasă... Expoziţia n-are un post de pompieri... Expoziţia n-are robinete de apă în fiecare pavilion... Expoziţia funcţionează cu drumurile stricate... La expoziţie se fac escrocherii cu biletele de intrare... Biletul costă doi lei şi pe el scrie că-ţi dă dreptul de intrare la teatru, în arene, în grotă şi la cîte „o călătorie în water-chute şi tobogan“... Dar cînd intri în expoziţie, afli că nu este nici teatru, nici arene şi că nici grota nu-i terminată... Apoi water-chute-ul ! Altă escrocherie ! Din balcon, porneşte în jos o pistă de scînduri cu două şine, care te duc în nişte bărci pînă la apa lacului construit special pentru expoziţie. Pînă aici, nimic de zis. Dar infamia guvernului abia începe : „marinarii“, puşi să se ocupe de distracţia asta americană, înainte de a da drumul bărcilor îţi scutură sub nas o cutie de tinichea : „Bacşiş pentru marinari ! Bacşiş pentru mari-

nari !" Şi ăştia au pretenţia să conducă ţara. Apoi, toboganul. Un fel de jgheab în care te urci sus în capul dealului, şi luneci pînă jos, cu o perniţă sub tine. Toboganul funcţionează fără bacşiş. Dar de răul cuielor cu care e plin, rişti să te alegi cu pantalonii ferfeniţă. Ce să mai spunem de mîncarea şi băutura care îţi sînt servite la restaurantele expoziţiei, şi în special la ospătăria regală ! Exlecrabile ! Imposibile ! O ruşine naţională ! Şi lupta navală de la Port-Arthur ! O porcărie care n-ar putea distra nici pe copiii de 7—8 ani... Asta-i expoziţie ? Ăsta-i un „bîlci" bun pentru exhibiţiile „fachirului" ; pentru „cîntăreţele franceze" cu care tineretul boieresc îşi risipeşte banii ; pentru „jocurile la ruletă", pentru negrii şi negresele care cîntă „Deşteaptă-te romîne", pentru aşa-numitele „spectroscoape", care poartă titluri ca : „Două coarde la un arc", „Modelul artistului", „Pentru însuraţi şi neînsuraţi" ; pentru „panoramele automatice" unde ţi se arată imagini picante, demne de guvernul conservator, ca „Mireasa în noaptea nunţii", „Plăcerile măritişului", şi „Numai pentru bărbaţi". Cică-i expoziţie !... Mai întîi nu-i decît expoziţie de porcării, apoi nici nu este gata — şi dumnezeu ştie dacă va fi gata cîndva — şi în sfîrşit ce fel de expoziţie ar putea fi expoziţia asta, cînd statul nu expune nimic... Dar nimic !... Nici un vîrf de ac !... Nimic ! În schimb, expun străinii. Şi i se zice „Expoziţie naţională" !... Cum „naţională" cînd e internaţională de-a binelea !... Cel puţin dacă ar fi numai atîta ! Dar aflaţi, oameni buni ! Expoziţia din Parcul Carol e bîntuită de tifos exantematic !... Care va să zică, o expoziţie a păduchelui exantematic !... Ce să caute poporul romîn la o expoziţie unde e în primejdie să-l omoare păduchii !... Romîni ! Staţi acasă ! Nu merită expoziţia asta să vă puneţi în joc viaţa voastră şi a copiilor voştri !

Toate astea, însă, făceau parte numai din lista cusururilor mărunte, care păleau în faţa cusurului cel mare. Căci mare era cusurul cel mare pe care opoziţia îl arunca în obrazul conului Gogu : guvernul conului

Gogu — ziceau liberalii şi junimiştii — prezintă, prin expoziţia lui, o imagine falsificată a realităţii.

Or, dacă nu-i ascultai pînă la capăt, puteai presupune că liberalii şi junimiştii acuză guvernul conservator că şi-ar fi aranjat o expoziţie fantezistă, în felul sticlei de Vichy la gheaţă din plin Bărăgan, ca să aibă cu ce se lăuda faţă de ţară şi tron. Ce sticlă de Vichy la gheaţă — cînd poporul moare de foame şi boli ? Ce ne aduci negrese şi franţuzoaice, care să ne dea iluzia unui chiolhan general şi permanent, cînd ţara moare de foame şi boli !... Justă era, deci, revolta opoziţiei. Ea nu tolera guvernului să mintă şi să înşele !

Cam asta credeai, dacă nu ascultai tot ce vroia să spună opoziţia. Dar dacă aveai răbdare şi aplecai cu atenţie urechea la diatribele ei, aflai, uimit, cu totul altceva :

Opoziţia era supărată nu pentru că guvernul ar fi prezentat la expoziţie o Romînie prea prosperă, ci pentru că a prezentat o Romînie prea săracă.

Expoziţia — scria „Epoca" junimistă — „este o oglindă strîmbă şi care nu înfăţişează munca şi producţia naţională în toată întinderea lor. Şi la expoziţia aceasta, ca la toate expoziţiile de pînă acuma, se prezintă numai aceea ce s-a obişnuit să se expuie. Şi încă de rîndul acesta lipsesc cea mai mare parte din marii noştri cultivatori şi producători. Romînia este mult mai înaintată, are o înfăţişare absolut superioară celeia ce-i dă expoziţia de la Filaret".

Aceasta voia să spună opoziţia cînd acuza pe conservatorii de la putere că ar fi falsificat adevărul : că au organizat o expoziţie a unei Romînii mizere şi înapoiate, în loc să fi pus sub ochii lumii o expoziţie a unei Romînii aşa cum este ea în realitate : o ţară avansată şi îmbelşugată.

*

Opoziţia, totuşi, exagera, pentru că expoziţia cuprindea un număr de pavilioane cu care nu trebuia să-i fie ruşine conului Gogu să se arate în lume. Ziarele guver-

namentale şi independente relatau, de pildă, cum „toate judeţele expun un complex de obiecte de industrie casnică, minunat alese“ — printre care „se disting prin frumuseţea lor judeţele *Argeş, Muscel, Mehedinţi, Vîlcea, Teleorman* şi *Dolj*“.

Un alt colţ din expoziţie la care se îmbulzea lumea era pavilionul regal. Aici erau expuse o parte din obiectele mai de preţ ale familiei regale : coroana de aur a reginei, coroana de oţel a regelui, cîteva lucruri de mînă ale principesei moştenitoare, zeci de decoraţii romîneşti şi străine, sute de fotografii şi mobila completă a unui salonaş, inclusiv un birou al lui Carol I pe care era săpată inscripţia : „Ori tot, ori nimic !“ Impresionaţi de această deviză, care suna a „punga sau viaţa“, vizitatorii se pipăiau instinctiv la buzunar, dar după cîteva momente de spaimă respectuoasă, îşi reveneau şi-şi spuneau că un singur lucru mai lipsea la pavilionul regal, ca să sugereze, în toată plenitudinea ei, „propăşirea“ ţării : casa de fier a lui Carol I.

Al treilea pavilion instructiv al expoziţiei naţionale era cel al serviciului statisticii, unde ţi se prezentau două mari tablouri cu privire le progresele economice realizate în cei 40 de ani de domnie a lui Carol I. Din ele rezulta că în aceste patru decenii, populaţia a crescut de la 4.115.000 suflete, la 6.500.000 ; de la semănături pe o întindere de 2.230.000 hectare, la o întindere de 5.520.700 ; de la o producţie anuală de 6.489.200 hectolitri de grîu, la 36.412.747 hectolitri ; de la 5.866.000 hectolitri porumb, la 20.883.300 hectolitri ; de la 59.150 tone petrol, la 496.870 tone ; de la 609 tone zahăr, la 28.312 tone. De asemenea a crescut şi schimbul de mărfuri cu străinătatea. În cei patruzeci de ani, importul de mărfuri a crescut de la 71 milioane lei, la 400 milioane, iar exportul, de la 116 milioane, la 450 milioane. O cifră impresionantă dădea exportul de cereale, care, de la 350.000 tone a crescut la 2.650.000 tone.

Iar dacă erai curios să afli cine se bucura de toată bogăţia aceasta la care a ajuns ţara în cei patruzeci de

ani de domnie a familiei de Hohenzollern, găseai răspunsul într-un al patrulea pavilion la fel de senzațional : pavilionul serviciului sanitar. Aici erau expuse tabele statistice, care arătau că în cei patruzeci de ani din urmă, boala socială care întrece pe toate consorele ei printr-o creștere necontenită, este pelagra, sau „boala mizeriei". Tabelele acestea veneau parcă să ilustreze ceea ce ziarele scriseseră cu cîteva săptămîni înainte cu privire la un raport al medicului primar al județului R. Sărat. Locuitorii din satul Pietroasa și din satul Constandoiu, scria medicul primar direcției sanitare, s-au îmbolnăvit toți de *„febră de inaniție"*. Prin febră de inaniție voia să spună : friguri de foame. Sate întregi cuprinse de friguri, din cauza foamei !

Și liberalii — care se temeau că dacă nu vor lua parte la expoziție, se va supăra majestatea sa regele ! Și junimiștii — care erau furioși că guvernul prezintă țara într-o lumină mai puțin sclipitoare, decît este în realitate. Și profesorul Iorga — care se simțea jignit pînă la sînge că doctorul Istrati n-a apelat și la el, pentru pregătirea expoziției !...

Cîndurile acestea sumbre te țineau, se înțelege, numai atît cît te găseai în pavilionul serviciului sanitar. Cum ieșeai, însă, de acolo, toate se risipeau ca prin farmec. În zarva asurzitoare dar veselă, iscată de pocnitori, de focuri bengale, de căluței, de „marinari", de fanfare, de cleștii grătarelor, de uralele cu care oamenii lui Panaitescu salutau apariția cîte unui personaj politic mai important, te simțeai din nou cucerit de entuziasmul jubiliar !... Da !... A fost și este glorioasă domnia lui Carol I... „Din o țară ce aproape nu mai era de sine stătătoare", a făcut un „regat neatîrnat"... „Din un popor ce ieșea abia la lumină prin lupte grele..." a făcut „un popor liber cu viața asigurată"... Din o țară care producea 6.489.200 hectolitri de grîu anual, a făcut o țară care produce anual 36.412.747 hectolitri... „Schimbarea e mare, deosebirea în bine, de necrezut !... Binecuvîntat, deci, fie anul, și luna, și ziua, și momen-

tul cînd pentru întîia oară regele Carol a pus piciorul pe pămîntul Romîniei"... spre a reda ţării dreptul de a se numi „Dacia Felix" !

*

Expoziţia naţională se închise la sfîrşitul lui noiembrie 1906. După mai puţin de trei luni, „poporul liber, cu viaţa asigurată şi ştiutor de menirea sa", cuprins de delirul inaniţiei, dădea foc Daciei felice ! Sau, cum scria mai tîrziu în memoriile ei regina Maria, fostă, în perioada expoziţiei, principesă moştenitoare : „în primăvara anului 1907 ţara *a fost zguduită din starea ei de fericire şi mulţumire de sine, prin cumplite răscoale ţărăneşti*".

III

Prologul răscoalelor din februarie-martie 1907 se reduce la o piatră aruncată pe moşia Flămînzi, din judeţul Botoşani.

„Moşia Flămînzi — scria conservatorul Virgil Arion în ziarul conservator „Patria" din 11 martie 1907 — e un imens domeniu de 30.000 pogoane în nordul Moldovei, care aparţine unui Sturdza, un moştenitor al fostului domn Mihalache Sturdza. Proprietarul moşiei *nu este niciodată în ţară, niciodată la moşie.* El trăieşte la Paris, la Viena, din renta unor moşii *pe care nu le-a văzut niciodată.* Moşia lăsată în părăsire, este exploatată de departe de acest propietar *fără dragoste de ţară şi fără milă de ţărani.* Necultivînd singur, nedînd pămîntul la ţărani ca să-l lucreze în dijmă, proprietarul exploatează moşia printr-un intermediar oarecare, adesea un străin. Din străinătatea îndepărtată unde trăieşte, şi de unde desigur a împrumutat acel dispreţ pentru ţara noastră pe care îl afişează toţi cîţi au cres-

cut şi au trăit prea mult printre străini, *proprietarul moşici Flămînzi a ajuns să-şi socotească proprietatea rurală numai ca un izvor de venit, iar pe locuitorii romîni, cari muncesc şi trăiesc cu greu pe moşia strămoşească, i-a uitat cu totul.* Astfel se explică faptul neînţeles că, după ce se învoieşte cu un oarecare Berman Juster şi-i arendează moşia pe un period de mai mulţi ani cu un spor de arendă de 60.000 de lei pe an, dînsul contractează apoi cu M. Fischer şi-i arendează aceeaşi moşie pentru acelaşi period de timp, pentru un spor de arendă de 120.000 de lei pe an. Şi atunci, între cei doi intermediari, amîndoi străini, începe o luptă furioasă pentru stăpînirea moşiei. Luptă în care făgăduïeli mincinoase se dau ţăranilor, făgăduiala că li se va împărţi pămîntul cu 25 lei falcea, promisiune mincinoasă întemeiată pe depeşi falsificate care sînt arătate ţăranilor pentru a le fura încrederea şi a le prinde prin vicleşug sprijinul. Şi la sfîrşit, cei doi exploatatori se împacă. Berman Juster şi Mochi Fischer îşi dau mîna, iar ţăranului moldovean i se refuză, nu pe 25 lei falcea cum i se făgăduise, dar chiar pe preţ ridicat pămîntul de care avea trebuinţă ca să trăiască."

Din cele scrise de Arion aflăm, aşa dar, că între prinţul Sturdza şi miile de traficanţi de valori impalpabile, care umplu cafenelele şi bursele din lumea întreagă, nu este nici o deosebire: trăieşte şi prinţul din ceea ce „n-a văzut niciodată" — trăiesc şi ceilalţi din ceea ce „n-au văzut niciodată". Fără să facă nimic, trăiesc — şi trăiesc pe picior mare. Un parazit, acest strălucit reprezentant al elitei sociale — nişte paraziţi şi speculanţii anonimi de prin cafenele. Altceva, însă, deosebeşte pe prinţ de colegii lui de parazitism. Pe cîtă vreme aceştia din urmă nu sînt decît nişte păduchi, prinţul este şi păduche şi escroc: vinde aceeaşi marfă la doi clienţi diferiţi. După ce arendează unuia din ei moşia Flămînzi pe un număr de ani şi cu un plus de arendă

de 60.000 lei, prințul arendează și celuilalt aceeași moșie Flămînzi, pe același număr de ani, pe aceeași perioadă, cu un spor de arendă de 120.000 lei.

Toată delicatețea morală a clasei aristocratice care tăia și spînzura sub domnia lui Carol I este ilustrată de această princiară potlogărie. Prințul care „nu este niciodată în țară, niciodată la moșie" ; care trăiește din ceea ce „n-a văzut niciodată" ; care arendează de două ori în același timp aceeași moșie și încasează două sume diferite pentru un singur drept de la doi inși diferiți — acest prinț știe foarte bine că cineva, totuși, va trebui să plătească cheltuielile acestei hoții — și că acela nu va fi nici Fischer, nici Juster, ci tot țăranul de pe moșie. Dar ce-i pasă prințului cine plătește ? „Fără dragoste de țară și fără milă de țărani", prințul nu se va gîndi nici la țară, nici la țăran, ci numai la bani — și pentru a obține acești bani, va trage lumea pe sfoară cu unul din trucurile cele mai simple, dar cele mai larg încadrate în codul penal. Cunoaște prințul și codul penal, dar nu se teme de el, pentru că înșelăciunea — ca și jaful și asasinatul — este un privilegiu milenar al castei lui princiare, așa că indiferent cum, cînd, cît, ce și de la cine ar lua el din ceea ce nu-i aparține — numai faptul că a luat, devine un drept al lui de a lua, lucru știut și de victimele lui, care de aceea nu vor îndrăzni să se adreseze justiției.

Și nu s-a înșelat prințul. Cînd cei doi clienți s-au convins că se află în fața cîte unui act de arendă autentic, dar care se anulează unul pe celălalt, deoarece e vorba de aceeași moșie Flămînzi, nici nu s-au gîndit să-l dea în judecată pe prinț, ci s-au luat de păr între ei. În bătălia pentru moșie, fiecare dintre cei doi concurenți a căutat să cîștige de partea lui simpatia țăranilor, cu făgăduieli. Făgăduiala cea mai ispititoare a fost cea a lui Fischer : dacă țăranii refuză să iasă la cîmp atunci cînd adversarul său, Juster, va veni să le-o ceară — el le va da în arendă pămîntul de cultură cu 25 lei falcea.

Pînă la urmă, adversarii se împăcară : Fischer îi

dădu lui Juster un milion de lei despăgubiri — şi rămase el singur arendaşul moşiei.

Era în februarie şi munca la cîmp trebuia să înceapă, dar ţăranii încă nu ştiau unde-şi vor paşte vitele şi unde-şi vor semăna porumbul pentru hrană, pentru că administratorul moşiei — unul Constantinescu — întîrzia să încheie cu ei contractele de muncă. La stăruinţele repetate ale sătenilor, administratorul îi pofti la primărie să stea de vorbă cu ei. La primărie, însă, nici urmă de administrator. Unde-i dumnealui ? Acasă, la cumnatu-său, secretarul primăriei. Toată lumea dădu buluc în curtea secretarului. Constantinescu nu mai avu încotro şi ieşi în tindă. Vorbe, strigăte, „25 de lei falcea" — pînă ce Constantinescu, furios, zvîrli în mulţime o piatră şi lovi în ochi pe un ţăran. Ceilalţi săriră la administrator, îl apucară de guler, îi traseră cîţiva pumni zdraveni — apoi se împrăştiară cu toţii, în linişte, pe la casele lor.

Cu aceasta se încheie prologul : cu piatra aruncată de Constantinescu în ţărani. De aci începe drama sîngeroasă a răscoalelor.

*

Dacă flămînzenii se întoarseră liniştiţi pe la casele lor, zvonul celor păţite de administratorul moşiei zbură mai departe, şi tot zburînd se îngroşă atîta, încît, în aceeaşi zi, explodă ca o bombă prin satele vecine : revoluţia. Ţăranii din Flămînzi s-au răsculat. Ţăranii din Flămînzi cer să li se dea pămîntul cu 25 de lei falcea... Ţăranii din Flămînzi îşi fac singuri dreptate... De ce am fi noi mai proşti decît ei ?

Şi îndată, ţăranii din Vlădeni-Storeşti, Frumuşica, Rădeni — spre deosebire de ţăranii din Flămînzi care se duseseră după administrator cu mîinile goale — înşfăcară topoare, hîrleţe, ciomege, ca să ceară stăpînilor lor pămîntul de arătură cu 25 de lei falcea. În cîteva zile, răscoalele se întinseseră peste întreg judeţul Botoşani.

Conu Gogu, care, pe lîngă funcţia de prim moşier şi de prim ministru, împlinea şi pe aceea de ministru de Interne, cînd primi vestea, îşi mîngîie barbetele cu seninătatea olimpică a omului sigur că din partea inelului nu are a se teme de nici o surpriză. În tot cazul, pentru un guvern tare cum este al lui, nu poate fi o problemă să tragă o bătaie cîtorva sute de ţărani zurbagii. Aşa că, primul ministru ceru prefecţilor săi să procedeze la înăbuşirea răscoalei „cu energie, dar cu blîndeţe". Era singurul cuvînt istoric care a rămas de pe urma conului Gogu: „cu energie, dar cu blîndeţe". Toată filozofia vieţii lui se găsea în aceste cinci cuvinte: numai cu energie, dar cu blîndeţe, şi-a putut strînge acele nouăzeci şi nouă moşii ale lui. Ceilalţi membri ai guvernului, însă, care cunoşteau deviza conului Gogu şi grija pioasă cu care o aplica pe moşiile lui, o găsiră oarecum necorespunzătoare situaţiei grave din Moldova de sus şi atraseră atenţia şefului lor că ţăranii au început să dea năvală prin tîrguri. Numai atunci conu Gogu se alarmă şi-l chemă la Bucureşti pe prefectul de Botoşani ca să-l mustre că nu l-a ţinut în curent cu adevărul. Prefectul de Botoşani, un oarecare Vasescu, replică dîrz:

— „Pentru romîni nu este nici o primejdie!"... Cît despre jidani, „nu dau un suflet de creştin pentru un milion de jidani."

Iritat nu de vorbele, ci de tonul ciudat de irespectuos cu care-i vorbea prefectul, conu Gogu îi spuse la un moment dat:

— „Dacă nu eşti în stare să menţii ordinea, te rog să demisionezi!"

— „Eu nu demisionez, ci aştept să fiu destituit pe acest motiv."

Dar cine era acest prefect, că-şi putea permite să fie atît de obraznic cu conu Gogu ?

Prefectul de Botoşani era un mare huligan, ca toţi marii şperţari, şi un mare şperţar, ca toţi marii huligani — dar mai era şi ceva în plus, care-i dădea toată tăria de a fi impertinent, lui, simplu prefect, cu conu Gogu, şeful partidului, şeful guvernului şi ministru al Internelor : era takist. Era un devotat amic al lui Take Ionescu. Şi ca amic al lui Take, se străduia, în cursul evenimentelor din primăvara lui 1907, să facă tot ce putea strica guvernului conservator în care figura Take.

Aşa dicta interesul lui Take : să căşuneze cît mai mult rău guvernului conservator din care făcea parte. Mai întîi din ambiţie : în partid Take era foarte tare. Majoritatea parlamentară era fanatic takistă. La începutul lui februarie, cam în perioada cînd izbucneau răscoalele din nordul Moldovei, Take, după atîtea succese electorale, înregistrase un nou mare succes : preşedintele Camerei, amic al conului Gogu, moare — şi în locul lui, deputaţii îl aleg preşedinte pe un amic al lui Take, şi în locul de vicepreşedinte, deţinut de acest amic al lui Take, aleg pe încă un amic al lui Take. Takiştii erau în al nouălea cer. Toţi vedeau în Take pe viitorul şef al partidului şi al guvernului conservator. Take nu-i dezmintea, pentru că şi el se vedea viitor şef al conservatorilor. Singura piedică în calea lui, adică a partidului conservator, era guvernul conservator, deoarece, dacă parlamentul conservator era în majoritate takist, guvernul conservator era în majoritate cantacuzinist. De aci şi lupta dintre majoritatea partidului conservator, de sub şefia lui Take şi majoritatea guvernului conservator de sub şefia conului Gogu : Take se voia proclamat cît mai degrabă preşedinte al partidului şi al guvernului conservator.

Dar ambiţia nu justifica îndestul înverşunarea cu care Take săpa mormîntul propriului său guvern. Mai era ceva : dorul de răzbunare. Take era de mult în curent cu tot ce se făcea în umbră pentru reîntregirea conservatorilor cu junimiştii şi pentru alungarea lui din guvern

şi partid. Dar Take ştia că niciodată furia duşmanilor săi, deci hotărîrea lor de a se debarasa de el — n-a fost atît de mare ca după călătoria lui de Crăciun în Germania.

Vizita lui Take la împăratul Germaniei a fost o măciucă în capul şi al cantacuziniştilor şi al junimiştilor. Audienţa lui Take la Kaizer... prînzul de gală pe care i l-a oferit Kaizerul... onorurile ce i s-au dat la masa Kaizerului... complimentele pe care i le-a făcut Kaizerul... în sfîrşit, toată minunata aventură dintre Kaizer şi Take — de a cărei popularizare pînă în cele mai mici detalii avea grijă şi presa germană şi presa lui Take — înnebunea pe cantacuzinişti şi pe junimişti care-şi ziceau că după un asemenea succes nu vor mai putea să se scuture de Take cît or trăi. Chiar dacă ar putea s-o facă, nu-i va mai lăsa regele, care este foarte sensibil la toate certificatele care-i veneau din Germania.

Exact de aceeaşi părere cu conservatorii şi cu junimiştii erau şi takiştii. Ce motive l-ar mai putea împiedica pe rege să-i încredinţeze lui Take şefia guvernului şi a partidului ? Dacă îi mai trebuia o garanţie că Take va fi un credincios slujitor al politicii regale filo-germane, acum o avea. Întrevederea de la Berlin nu mai dădea loc la nici o îndoială : Take este cu trup şi suflet cîştigat unei politici externe alături de Kaizer.

Mai rămînea să-şi spună cuvîntul şi regele. Dar regele păru mult mai puţin impresionat decît se temeau cantacuziniştii şi junimiştii — şi decît sperau takiştii. Regele avea motivele lui să privească evenimentul de la Berlin cu multă rezervă. Mai întîi era vorba de o mică supărare de ordin particular : fiind mai în vîrstă cu douăzeci de ani decît împăratul Germaniei, regele Carol se considera de drept, după statutul familiei, şeful casei de Hohenzollern — lucru de care Wilhelm II nici nu voia s-audă. Dar prusac, şi mai ales ofiţer prusac care ştie ce este respectul ierarhiei, Carol de Hohenzollern, regele unei ţărişoare de şase-şapte milioane de locuitori, ar fi înghiţit uşor hapul pe care i-l administra

superiorul său direct Wilhelm II, Kaizerul imperiului german. Deci, acest mic conflict personal putea cel mult frîna satisfacţia lui Carol că Wilhelm II acordă atîta atenţie unuia din sfetnicii lui — dar nu l-ar fi împins să desconsidere cu totul semnificaţia faptului politic de la Berlin. Cauza atitudinii total negative a lui Carol faţă de Take, după înapoierea acestuia în ţară, trebuia căutată aiurea : regele constituţional Carol I considera vizita lui Take la Kaizer ca un act de independenţă politică. Take a plecat la Berlin, fără să-l fi pus în curent pe regele său.

Or, regele constituţional Carol I era obişnuit să guverneze, nu să domnească — şi, ca şef politic al ţării, nu putea tolera acte de independenţă. A face acte de independenţă, înseamnă a-şi face de cap. Şi într-un stat de ordine, sub conducerea unui rege faimos pentru spiritul lui ordonat, cine-şi face de cap, să plătească ! Sentinţa regală era implacabilă : lui Take nu-i trebui mult să simtă că valizele lui, pline de complimente şi de strîngeri de mînă imperiale, nu fac, toate la un loc, nici cît o ceapă degerată. La fel începeau să vadă lucrurile şi conservatorii şi junimiştii : spaima lor a fost de pomană. Take s-a ars. Regele se gîndeşte azi mai puţin ca oricînd să-l aibă ca prim sfetnic al tronului. Şi, fericiţi că succesul lui Take se transformă, cu neaşteptatul sprijin al regelui, într-un succes al lor, junimiştii şi cantacuziniştii preluară cu un nou avînt tratativele pentru reîntregirea partidului, conduşi unanim de acelaşi ideal : să-l vadă pe Take de partea cealaltă a uşii.

Take, ca să împiedice complotul şi ca să se răzbune pe complotişti, intră imediat în acţiune. În ianuarie 1907, cînd de la sate — încă înainte de a se fi început vreo mişcare — veneau veşti alarmante, Take, el, membru al guvernului conservator, dădu mîna cu liberalii, spre a lucra împreună la răsturnarea guvernului conservator. În lupta sa, Take avea alături de el majorităţile parlamentare şi o bună parte dintre prefecţi. Printre ei se număra şi prefectul de Botoşani care refuza să primească ordine de la preşedintele de consiliu, dar

se ţinea cu sfinţenie de directivele lui Take. Iar, pentru că după acordul dintre Take şi liberali, directivele takiste se contopiseră cu directivele liberale, prefectul de Botoşani, conservator care nu voia să ţină seama de ordinele guvernului conservator, asculta orbeşte, prin intermediul lui Take, de ordinele partidului naţional-liberal.

Cît despre ordinele partidului naţional-liberal, ele erau atît de răspicate, încît nu puteau da loc la nici o răstălmăcire : *liberalii cereau agenţilor lor ca răscoalele ţărăneşti să fie abătute spre un făgaş antisemit.*

Şi iată-l din nou pe Take, împins de ambiţiile lui politice, în plin paradox : după ce, ca membru al guvernului conservator, lucra cu liberalii la dărîmarea guvernului conservator, acuma lupta împotriva populaţiei evreieşti, în cea mai strînsă înţelegere cu liberalii, care de ani de zile nu pomeneau niciodată de el, fără să adauge că e o unealtă a Kahalului şi a finanţei internaţionale iudaice ş.a.m.d. Dar Take, care era prea om politic ca să-şi mai aducă aminte că, departe de a respinge acuzaţiile acestea, el însuşi se lăuda pe unde putea că este „filosemit" — acuma îşi spunea că dacă antisemitismul îl poate ajuta să ajungă şeful conservatorilor, va face şi antisemitism. Ar fi un mijloc direct şi eficace de a sili pe conu Gogu să plece de la putere : ţăranii s-au răsculat, pentru că guvernul conservator a dat ţara pe mîna „străinilor".

Speculînd mizeria ţăranilor cu singurul scop egoist de a da jos guvernul, nici Take, nici liberalii nu erau nişte inovatori în materie. De fapt, ei nu făceau decît ceea ce au făcut mai sub toate guvernele trecute, partidele din opoziţie care izbeau de zor cu berbecele în poarta puterii. De cîte ori n-a plîns opoziţia de durerea suferinţelor ţăranului, de cîte ori n-a fost indignată de nesimţirea guvernului, de cîte ori n-a scos spada să pornească la luptă pentru emanciparea poporului — numai în cele două decenii din urmă !

De pildă, în anul 1888. Peste ţară erau stăpîni liberalii, care stăteau nemişcaţi la putere de doisprezece

ani. Doisprezece ani în şir, fără nici o milă pentru bieţii conservatori care mureau să facă şi ei un pic de bine acestui biet popor romîn ! La ce se gîndeşte guvernul ? strigau conservatorii. Pînă unde vor să ajungă liberalii cu bătaia lor de joc ? Ţăranul vrea hrană ! Ţăranul vrea pămînt ! Ţăranul vrea alte învoieli agricole ! Ţăranul nu mai poate răbda sălbăticia primarilor şi a fiscului !... Şi iar : ce face guvernul ? Pînă cînd etc. etc.

Mare era, la începutul anului 1888, revolta conservatorilor în parlament, unde erau deputaţi de opoziţie — în timp ce refuzau sătenilor orice ameliorări în condiţiile de muncă, la ţară, unde erau mari moşieri. Şi cum agitaţia conservatorilor corespundea cu starea de spirit a ţărănimii — iată că în 20 martie a acelui an izbucneşte, în satele de primprejurul Capitalei, o răscoală care în două zile cuprinde nu numai întreg judeţul Ilfov, dar şi judeţele Prahova, Ialomiţa şi Dîmboviţa. Conservatorii atacă şi mai energic guvernul, căruia îi cer să demisioneze dacă nu este în stare să facă ordine şi dreptate în ţară. Ion Brătianu, şeful guvernului liberal, ia măsuri militare. Opoziţia conservatoare, sufocată de neruşinarea guvernului liberal care îndrăzneşte să trimită armata împotriva ţăranilor, publică în „Epoca“ următorul manifest :

„Fraţi oşteni ! Sînteţi romîni, ţara pune în mîna fiecăruia din noi o armă pentru a o apăra de duşmani, dar nu pentru a omorî pe fraţii noştri. Nu suferiţi, oare, şi voi ca romîni, nu suferim noi toţi, de nedreptate, de hoţie, de ruşinoasa tiranie care ne apasă ? Nu aveţi fiecare din voi un părinte, o rudă, un prieten, care suferă şi geme în tăcere cea mai crudă din dureri, aceea de a vedea soldatul romîn îndreptat cu arma asupra fraţilor care luptă şi protestează contra fărădelegilor ce se comit şi a hoţilor ce ne dezonorează pe toţi şi ne sărăcesc ? Băgaţi de seamă, fraţilor, nu daţi în noi ! Pentru ce să trageţi asupra poporului ? Pentru ce să-l îngropaţi în durerile şi lacrimile lui ? Pentru ce să se

zică că meritaţi şefi ca Angheleştii şi Maicanii, pe care acest guvern (liberal) i-a impus ? Nu ! Nu cerem să ne ajutaţi, dar pentru dumnezeu, nu ne ucideţi. Nu lăsaţi pentru istorie amintirea tristă că un guvern tîlhar şi neomenos s-a menţinut punînd pe arma voastră alături de sîngele duşmanilor ţării şi semnul groaznic de sînge romînesc."

Era un manifest căruia nici inimile cele mai tari nu i-ar fi putut rezista. Marii moşieri conservatori implorau pe fraţii lor oşteni, compuşi în majoritate copleşitoare din tineri ţărani, să n-asculte de ordinele acestui guvern de „hoţi", să nu tragă în fraţii ţărani, în rîndurile cărora fiecare dintre soldaţi are cîte „un părinte, o rudă, un prieten", scurt : să nu tragă în popor — pentru ca să nu-şi mînjească arma cu „semnul groaznic de sînge romînesc".

După trei zile, guvernul liberal, plictisit, pleacă şi în locul lui vine un guvern conservator, compus din autorii manifestului. Şi ce face noul guvern pentru poporul pe care l-a ferit, cu lacrimi în ochi, de gloanţele liberale ? Scoate cîteva batalioane de vînători şi călăraşi — şi tratează mărinimos ţărănimea cu gloanţe conservatoare. Cad morţi şi răniţi la Fierbinţi, la Greci-Grădiştea, la Fundul Danciului, la Balamuci, dar răsculaţii nu mai pot fi opriţi. Devastează proprietăţile de la Periş, Crancea-Fundulea, Dudeşti, Vidra, Berceni, alungă primarii, bat pe arendaşi şi se opun armatei cu pietre, topoare şi furci. Răscoalele se întind repede şi în judeţele Buzău, R. Sărat, Dîmboviţa, Argeş. Numai o represiune sîngeroasă ar putea stinge incendiul care ameninţă să cuprindă ţara întreagă. Autorii manifestului, fără să şovăie, concentrează armată din judeţe străine celor răsculate şi trag în ţărani, trag cît pot şi cît trebuie ca să-şi apere moşiile de necuviinţa fraţilor ţărani şi pedepsesc fără prea multe rezerve sentimentale pe fraţii oşteni care uită de disciplină şi nu vor să-şi ucidă „părinţii, rudele, prietenii" — „poporul".

De partea lor, liberalii nu stau nici ei cu mîinile în sîn în toată perioada represiunii. Acuma, în opoziție, protestează împotriva proaspătului guvern conservator. Că ce face guvernul ? A înnebunit ? Să tragă în frații țărani ? Să tragă în popor ? Și încă fără somațiunile legale ! Pînă cînd ?

Guvernul conservator le rîse în nas : ce-i aia pînă cînd ? Pînă vom liniști pe țărani, pe care i-ați stîrnit voi, cu nelegiuirile voastre ! Parcă n-ați ști că țăranii s-au răsculat sub guvernarea voastră, a liberalilor !

Liberalii, destul de mulțumiți că pentru a-și apăra averile nu trebuie să-și mînjească ei mîinile cu sîngele țăranilor, cîtă vreme o pot face tot atît de bine și conservatorii, renunțară la proteste și începură să filozofeze cu inocență : Da ! S-au răsculat cînd eram la putere noi, liberalii. Dar ceva ne miră ! Ne miră foarte mult ! Dacă țăranii s-au răsculat din pricina mizeriei, de ce tulburările au luat formele cele mai grave în județul Ialomița, unde țărănimea o duce mai bine ca peste tot ?

Împrejurările erau, însă, atît de grave, încît liberalii nu mai așteptară nici un răspuns la această întrebare și căzură de acord cu guvernul că țăranii n-au fost împinși la răscoală de sărăcie, ci de socialiști.

Ceea ce nu înseamnă că opoziția liberală a renunțat să agite contra guvernului. Cînd peste un an, la 1889, guvernul conservator punea la vot o lege pentru înfrînarea instigațiilor, opoziția liberală manifestă zgomotos împotrivă. În primăvara aceluiași an 1889, țăranii din județele Roman, Vaslui, Iași și Bacău intrară cu plugurile pe moșiile boierilor. Liberalii se folosiră de prilej ca să ceară demiterea guvernului. În loc să răspundă la ispititoarea invitație a liberalilor, guvernul trimise iar soldați din județe străine. Întrucît, însă, țăranii părură mai puțin agresivi, ofițerii primiră ordin să nu mai tragă în ei, ci doar să-i bată. În același timp, scenele de teatru în jurul răspunderii răscoalelor se repetară în Parlament cu același succes — și încă o dată, guvernul și opoziția căzură de acord că țăranii s-au răsculat nu din pricina foamei, ci a socialiștilor.

Conservatorii continuară să stea la guvern — şi liberalii continuară să se agite ca să fie ei la guvern. Pe la 1893, liberalii găsiră o bună ocazie să-şi arate dragostea pentru popor : legea pentru aplicarea maximului taxelor comunale la ţară. Dar le trebui un an de întruniri, de atacuri prin presă, de instigaţii la ţară ca să găsească argumentul. De aci înainte, ziceau ei, ţăranii sînt siliţi să plătească taxă pe tot ce-ţi trece prin minte : taxă pe hrană, taxă pe îmbrăcăminte, pînă şi taxă pe copii. Cum aşa, taxă pe copii ? făcură speriaţi ţăranii. Uite aşa ! răspundeau agenţii liberali, care se apucau să le citească, cinstit, fără să schimbe, ori să elimine măcar o literă din text, legea din care rezulta că ţăranii, într-adevăr, vor avea de plătit taxe mari „pentru copii". Numai că atunci cînd ajungeau aici, binevoitorii ţăranilor îşi permiteau o mică alterare, dar tot nu de literă — ci numai de accent. Legea spunea că se vor plăti anumite taxe atît pe actele de stare civilă *originale,* cît şi pe *còpii.* Agenţii, aşadar, în lectura acestui cuvînt mutau accentul de pe silaba întîia pe silaba a doua, aşa ca ţăranul să creadă că-i vorba despre copii cu ochi şi sprîncene, nu de nişte copii de pe acte de stare civilă.

Prin acest fals, apostolii naţional-liberali adăugau încă o picătură de venin la amărăciunea şi aşa destul de cumplită a ţărănimii, care peste un an dădu încă o dată semne de nelinişte. Astfel, în primăvara anului 1894, izbucniră noi răscoale în judeţele Tecuci, Tutova, Fălciu şi Bacău. Ţăranii îşi vărsară, ca şi în trecut, tot năduful pe primar, consilierii comunali şi pe magistraţii veniţi în anchetă. După ordinele guvernului conservator, trupele traseră. Căzură morţi şi răniţi. Sute de ţărani luaţi prizonieri fură schingiuiţi într-un mod înspăimîntător. Din vaietele de moarte ale ţăranilor bătuţi în 1894, ţîşni, ca un apel la răfuiala cea de pe urmă dintre ţărani şi boieri, poezia lui Gh. Coşbuc : „Noi vrem pămînt !"

După patru ani, în 1898, ţara era guvernată de liberali. Ca să-i alunge de la putere, conservatorii modificară metoda de atac şi acuzară guvernul liberal că se

lasă dus de nas de socialiști și că de aceea au ajuns țăranii să-și aibă la sate cluburile lor, unde fac politică și unde pun la cale să ucidă și să prade pe moșieri. Nemulțumiți cu atît, conservatorii se adresară direct regelui spre a-i cere să scape țara din mîna guvernului de socialiști și anarhiști național-liberali. Propaganda prinse atît de bine, încît pînă și unii fruntași național-liberali, speriați de zvonurile lansate de conservatori că țăranii s-au și răsculat ba ici, ba colo și că silesc pe boieri să fugă în cămașă din conacele lor — cerură conului Mitiță, șeful guvernului lor, să procedeze imediat la închiderea cluburilor sătești.

Conu Mitiță, care nici nu se întreba dacă la mijloc este iar voința Celui de sus, deoarece era convins că este, îl însărcină pe Pherykide, cel mai dulce reprezentant al milei lui dumnezeu pe pămînt, să facă harcea-parcea din cluburile sătești și din cluburile socialiste de la oraș. Venit călare pe o doniță de bragă din cine știe ce mahala tenebroasă a Fanarului, Pherykide, sortit la naștere să fie unul din cei mai crînceni ieniceri ai lui Abdul Hamid, se nimeri să fie unul din cei mai ortodocși ieniceri ai partidului național-liberal. De aceea, cînd primi ordinul să facă harcea-parcea din cluburi, făcu harcea-parcea din cluburi, dar și din țăranii și muncitorii pe care-i găsi acolo. Dacă n-au murit pe loc prea mulți țărani și muncitori, au murit destui după aceea, ori au rămas invalizi pe viață de pe urma metodelor de instrucție ale magistraților național-liberali. Mai tîrziu, cînd această sîngeroasă represiune a unei răscoale imaginare se termină, liberalii de la guvern denunțară în ziarul lor „Tribuna", ca vinovați, pe conservatori :

„Iată în ce chip mișelesc au procedat agitatorii, ca să excite pe țăranii lesne-crezători, în scopul criminal și odios de a provoca agitațiuni, care ar fi putut avea consecințele cele mai grave. Și agitatorii aceștia n-au putut fi alții decît conservatorii".

Prin urmare, Take şi conu Mitiţă nu erau nişte descoperitori ai Americii, pentru că nu descopereau nimic. Folosind, în lupta lor pentru putere, spinarea însîngerată a ţăranului, Take şi conu Mitiţă lucrau pe baza unor vechi metode, în care singurul element nou era lozinca : arendaşii evrei.

Încă din august 1906, în toiul expoziţiei, tînăra revistă „Viaţa romînească", care aparţinea pe atunci partidului naţional-liberal, pornise o vie şi foarte asiduă campanie pe chestia arendaşilor evrei, pe care guvernul conului Gogu i-ar fi lăsat să-şi facă de cap în nordul Moldovei. Port-cuvîntul indignării liberale era Const. Stere, directorul revistei, care începuse a publica un studiu amplu asupra problemei agrare, intitulat „Fischerland".

Şi ce demonstra Const. Stere în „Fischerland" ?

Că *„asociaţiunea* (evreiască n.n.) *Fischer"* ţine în arendă *„a patra parte din întinderea proprietăţilor mari"* din judeţele Botoşani, Dorohoi, Suceava, — adică exact unde aveau să înceapă răscoalele. Deci, dacă familia Fischerilor evrei are în arendă *un sfert* din marea proprietate a acestor trei judeţe, se cuvine ca acestui sfert să i se zică „Fischerland" — sau „ţara lui Fischer".

Dar ce nume dădea Stere restului de *trei sferturi* din moşiile cuprinse în celelalte trei judeţe ? Nici un nume ! Deşi era vorba de *trei sferturi*, nu de *un sfert*, deci de o întindere de trei ori mai mare decît cea deţinută de Fischer, Stere o lăsa fără nume.

De ce ? Erau metodele de exploatare a ţăranului de pe aceste trei sferturi din marea proprietate mai blînde, mai patriotice, mai „romîneşti" decît metodele de exploatare de pe sfertul lui Fischer ?

Nu erau nici cu o iotă mai blînde. În celelalte trei părţi din marea proprietate a celor trei judeţe, „găsim — scrie însuşi Stere — în toată floarea lui sistemul Fischerian, care *dacă întîi a fost aplicat de Fischeri* (sublinierea e a noastră n.n.) apoi a găsit adepţi *de toate legile şi de toate neamurile*, (sublinierea e a noastră

n.n.), Fischeroizi nediscutabili, indiferent dacă sînt sau nu supuşi vreunei „protecţiuni", sau sînt chiar strănepoţi de-ai lui Traian."

Dar dacă „sistemul fischerian" era practicat de toţi exploatatorii, „de toate legile şi de toate neamurile", „chiar" şi de „strănepoţii „drepţi" ai lui Traian", de ce zicea Stere că acest sistem ar fi un „sistem fischerian" ?

Pentru că, „întîi a fost aplicat de Fischeri" ! răspundea Stere.

Dar ce era acest sistem aplicat „întîi de Fischeri" ?

Sistemul trustului ! replica Stere.

Aşa dar, sistemul trustului era un sistem nou, necunoscut, de exploatare, care se putea numi, pe drept cuvînt, „sistem fischerian", pentru că fischeriştii ar fi fost inventatorii lui.

Asta se putea învăţa în 1906 de la Const. Stere, care era bine informat că sistemul trustului n-a fost o născocire a arendaşilor din nordul Moldovei, ci o născocire a sistemului capitalist în plină evoluţie ; că sistemul trustului s-a născut cu ani în urmă, în ţara în care sistemul capitalist se simţea în stare să dea examenul capacităţii lui de acaparare : în Statele Unite — şi că, în 1906, cînd aici sistemul trustului nu era decît la primii şi foarte minusculii lui paşi, în Statele Unite viaţa economică, socială şi politică era de mult în mîinile unui respectabil număr de regi : Vanderbild, regele căilor ferate ; Henry O. Havemeyer, regele zahărului ; Andrew Carnegie, regele oţelului ; Robert Knight, regele bumbacului ; W. A. Clark, regele aramei etc. etc. ; şi că deasupra tuturor acestor regi trona, cu fruntea încinsă de o orbitoare aureolă de escrocherii, de asasinate, de evaziuni fiscale, Rockefeller, regele tuturor regilor, pentru că el, singurul, avea dreptul de a revendica titlul de inventator al trustului. Bun predicator al celor zece porunci pentru alţii şi unul din cei mai munificienţi ctitori de biserici din toată America, Rockefeller a fost primul profesionist al jafului economic organizat şi a intrat în istorie ca cel mai nesăţios şi cel mai nemilos exploatator al ţăranilor americani, al mun-

citorilor americani şi al statului american. Şi lui Stere nu trebuia să i se spună toate acestea. Stere era bine informat că nu în 1906, ci încă în urmă cu 30 de ani ; nu prin acapararea celor 25—30 de moşii din nordul Moldovei, ci prin acapararea totală a importului şi exportului de petrol american, de care depindea întreaga industrie — şi puţin mai tîrziu, întreaga agricultură americană ; nu în capul unui arendaş dorohoian, ci în capul lui Rockefeller s-a născut geniala metodă tentaculară de exploatare capitalistă — căreia i s-a dat o denumire nici „supusă unei protecţii", nici românească, ci pur englezească : „trust", care ca o bătaie de joc la adresa milioanelor de păcăliţi, înseamnă „încredere".

Şi totuşi, nimeni nu s-a gîndit să spună sistemului conceput de Rockefeller de a goli simultan buzunarele unor mase de oameni care vin cu „încredere" la tine, „sistem rockefellerian" — ci nimic mai mult decît „trust".

De ce dar, Stere, sociolog iniţiat, prezenta trustul ca un sistem „Fischerian", cînd arendaşii şi moşierii, de toate legile şi de toate neamurile, au găsit pe gustul lor sistemul trustist de acaparare a unui număr cît mai mare de moşii, pe care să le exploateze cu aceeaşi lipsă de omenie ca şi înaintaşii lor, marii trustmani americani, dar, prin forţa împrejurărilor şi condiţiilor locale, cu mijloacele proprii acestei ţări, care trăia încă în plin regim feudal ? Şi de ce „Fischerland", cînd fischerii nu deţineau decît 25—30 de moşii — şi astea nu în proprietate deplină, ci în simplă arendă — şi nu Cantacuzinoland sau Conugoguland, cu toate că şeful conservatorilor deţinea nouăzeci şi nouă de moşii — şi astea nu în arendă, ci în proprietate deplină ? Iubeau, oare, liberalii atît de mult pe ţăranul român şi urau, oare, atît de mult pe arendaşii „străini" ? Nici una, nici alta.

„Organele de partid — scria „Adevărul" din 30 iulie 1906 — vorbesc mereu de arendaşii exploatatori, dar

vorbesc în vînt. Să ni se arate un singur nume al unui mare proprietar, fie liberal, junimist sau conservator, care în urma primejdiei denunţată de „Epoca“ sau „Patriotul“, a reziliat vreun contract de arendă sau s-a hotărît să-şi caute singur moşia ? În schimb, sîntem gata să publicăm o listă de fruntaşii junimişti, liberali şi conservatori, care, chiar anul acesta, au reînnoit contractele de arendare la evrei, bulgari şi mai ales la greci. Mai mult decît atît : fiindcă se vorbeşte de trustul fişeresc, ne prindem că printre acei care au arendat moşiile lor fraţilor Fischer, sînt fruntaşi liberali, junimişti şi conservatori. Dacă aşa este — şi aşa este — apoi cum se potriveşte vorba ziarelor de partid cu fapta fruntaşilor acestor partide ? În chestia arendaşilor se petrece acelaşi lucru ca şi în chestia exploatării pădurilor, ca şi în afacerea gazului, a loteriei de stat etc. etc.“

Atunci, ce era Fischerland-ul lui Stere ?

O formulă incendiară pentru prostime, care dacă a contribuit mult în 1907, la răul ţăranilor, a contribuit, drept compensaţie, enorm, la binele naţional-liberalilor.

*

Un alt neobosit luptător pentru cauza ţăranilor era conu Mitiţă. Acest conu Mitiţă stîrnise mult praf, în anul 1906, în familia lui politică, printr-o cuvîntare rostită la Academie, pe marginea unei comunicări a doctorului Babeş asupra ravagiilor pe care pelagra le face în rîndurile maselor ţărăneşti.

„Luaţi — zicea între altele conu Mitiţă — situaţiunile financiare ale tezaurului public şi deschideţi cartea datoriei statului sau a judeţelor şi veţi constata că la doi,

trei ani, statul sau județele cumpără porumb pentru a-l împărți la țăranii lipsiți de hrană zilnică. Aci vorbesc numai de nutrirea țăranului și încă numai de nutrirea lui cu porumb. De îmbrăcăminte cine-l mai întreabă ? E cert că într-un stat bine organizat — și numai acel stat e bine organizat care are o egală atențiune asupra tuturor claselor cetățenilor — nu se poate ivi foametea. La noi *foametea e o stare de lucruri constantă*, fiindcă ea există nu numai atunci cînd țăranul nu are ce mînca, ci și atunci cînd e silit să mănînce porumb stricat și cînd porumbul stricat într-atîta devine nutrimentul lui exclusiv, încît îi distruge organismul... *Nu există scuză înaintea lui dumnezeu ca semenii noștri, ca talpa țării, ca acea parte a societății care muncește pentru toți și care produce bogăția țării să-și cerșetorească pîinea de toate zilele și să se nutrească în mare parte cu un nutriment, care e otravă...*"

Mai tîrziu, la 14 ianuarie 1907, conu Mitiță atacă pe conservatori care, spre a-și crea un excedent bugetar, au impus țăranilor o taxă pe vin. Se prăpădea bietul conu Mitiță de necaz și de durere că un milion și ceva de familii rurale vor avea de plătit țării o sumă de 2.160.000 lei. O ședință întreagă i-a lăcrimat ochiul în Cameră, să demonstreze cu cît au crescut suferințele țăranilor prin acest nou bir : cu 2 lei pe an.

Cît despre trusturi, avea și conu Mitiță ideile lui, ca omul care peste trei-patru săptămîni avea să fie din nou prim ministru al țării.

„Țăranii — spunea el, în februarie 1907, cînd se hotărî să dezvăluie tot ce știa despre nașterea și creșterea trusturilor — rabdă mult, căci răbdarea e una din virtuțile agricultorului care nu se poate revolta în contra cerului, cînd acesta varsă grindina pe ogorul lui,

pe care-l ia din nou în cultură, după ce i s-a devastat recolta. Să vă dau însă dovezi istorice despre această *răbdare*. În 1848, în timpul guvernului provizoriu, s-au întrunit într-o consfătuire oficială proprietari mari cu țărani, atunci clăcași. S-a discutat atunci cu multă liniște și demnitate chestiunea clăcii și a împroprietăririi țăranilor. *Nu a fost nici o turburare, nici o neliniște.* A trecut anul 1848 și nu s-a mai vorbit în Romînia de chestiunea agrară pînă în 1857, cînd puterile cele mari ale Europei, dorind să cunoască nevoile noastre, au întrunit în Iași și București Divanurile ad-hoc. Aceste adunări naționale erau compuse de deputați, cari reprezentau cele cinci clase sociale din acele timpuri: clerul, proprietarii mari, proprietarii mici numiți răzeși sau moșneni, orășenii și țăranii. Țăranii erau pe atunci clăcași. Fiecare clasă își alegea deputați din sînul ei. Țăranii clăcași au ales țărani clăcași, cari în număr de 32 au intrat în Adunarea din Iași și în cea din București, unde ei au luat loc alături de stăpînii lor. Cei din Iași au prezentat o plîngere în care se oglindea starea rea a țărănimii. Cei din București au tăcut. *Nici unii, nici alții nu au împiedicat în nici un mod lucrările cele mari ale acestor adunări, cari au pus temeliile Statului Român modern.* A trecut și anul 1857, și țăranii *au muncit înainte fără a se gîndi la desordine.* A venit anul 1864 cu reforma agrară — cu încetarea clăcii și împroprietărirea țăranilor clăcași. Reforma aceasta s-a executat *cu o iuțeală și cu o liniște* care nu are pereche în lume. Mai tîrziu, după proclamarea independenței țării, *s-au împroprietărit* țăranii pe proprietățile Statului. Toate aceste schimbări radicale în starea socială a țăranilor s-au făcut prin legi, *fără răscoale și cu liniștea cea mai perfectă.* Nu s-a studiat însă ce efecte au produs în diferite părți ale țării aceste mari schimbări, și oamenii lacomi au căutat să profite de împrejurări, pentru a-și satisface lăcomia lor. *Iată cum au luat trusturile începutul.*"

Istoria agrară a conului Mitiță era un cîntec închinat armoniei dintre proprietar și țăran. Pînă la ivirea trusturilor, toate au mers ca pe roate. Nici un conflict, nici o frictiune, nici un cuvîntel pe un ton ceva mai ridicat, între moșieri și țărani. La 1848, s-au adunat, sub guvernul provizoriu, proprietari și țărani — și „nu a fost nici o tulburare, nici o neliniște". La 1857, în Divanurile ad-hoc, s-au adunat iar proprietari și țărani și nici de astă dată țăranii „nu au împiedicat... lucrările cele mari ale acestor adunări". Pînă la 1864, țăranii „au muncit înainte, fără a se gîndi la dezordine". La 1864, grație acestui spirit de ordine al lor, reforma agrară, care punea capăt clăcii și-i împroprietărea pe clăcași, „s-a executat cu o iuțeală și cu o liniște care nu are pereche în lume". Peste cîțiva ani, „după proclamarea independenței țării s-au împroprietărit țăranii pe proprietățile Statului" — și tot fără dezordini... Toate reformele acestea „s-au făcut prin legi, fără răscoale și cu liniștea cea mai perfectă". Pînă s-au ivit „oameni lacomi" — care „au căutat să profite de împrejurări pentru a-și satisface lăcomia. Iată cum au luat trusturile începutul."

Ați văzut? Niciodată, nici o supărare și nici o pretenție din partea țăranilor. De altfel, nici n-ar fi avut de ce să se supere, deoarece boierii i-au umplut de reforme și împroprietăriri — și la 48, și la 57, și la 64, și la 78. Nici nu se adunau bine între ei, că țăranii se și declarau fericiți că au de-a face numai cu boieri buni — și boierii, înduioșați, le și dădeau libertăți și pămînturi, atîtea libertăți și pămînturi că nici nu le puteau duce. Atunci, ce-i cu „împrejurările" conului Mitiță? Cum de a fost cu putință ca într-o țară binecuvîntată de dumnezeu, cum era țara despre care vorbea conu Mitiță în frumoasa lui istorie agrară, să se nască niște „împrejurări" care să ajute pe „oamenii lacomi" să-și satisfacă „lăcomia" și trusturile să-și facă „începutul"! Dar cine a putut ajuta trusturile să-și facă începutul, cînd aici domnea ordinea, belșugul și înțelegerea frățească între toate clasele sociale?

„Aceste începuturi — lămurea conu Mitiţă — au fost ajutate de oarecari obiceiuri rele, *rămăşiţe ale timpurilor de apăsare*. Să vă amintesc *două obiceiuri* rele, cunoscute de mult de *toată lumea* şi care astăzi încă se practică în *toată ţara*. Măsurătoarea necorectă, pentru a nu zice mai mult, a locurilor date anual ţăranilor pentru a le munci. Cînd se dă ţăranului ogor pentru munca lui proprie, atunci prăjina care măsoară se face deodată mai mică ; cînd ţăranul lucrează pentru arendaş pămîntul acestuia, atunci aceeaşi prăjină deodată se lungeşte. Astfel un hectar de pămînt muncit de ţăran pentru sine e mai mic decît un hectar, iar un hectar de pămînt muncit pentru arendaş e mai mare decît un hectar. Toată lumea cunoaşte acest obicei. Socoteala dintre ţăran şi arendaş iarăşi nu e corectă. Ţăranul nu ştie carte, şi socoteala lui e prea adesea încărcată pe nedrept în defavoarea lui. Trusturile agrare aplică aceste două obiceiuri rele cu mare străşnicie, şi îşi satisfac în modul acesta lăcomia lor nepărmurită."

Din cele ce povestea, deci, însuşi conu Mitiţă, trusturile au fost ajutate să ia fiinţă de nişte „obiceiuri rele", „cunoscute de mult în toată lumea" şi care se mai practică şi astăzi „în toată ţara" : măsurătoarea şi socoteala, necinstite amîndouă. Cine zicea conu Mitiţă că ar practica aceste obiceiuri ? Arendaşul. Boieri să măsoare strîmb şi să înşele la socoteală nu existau. Ci numai arendaşi.

Dar indiferent dacă memoria conului Mitiţă era bună sau rea, trebuie să reţinem un fapt : că mai întîi au fost „obiceiurile rele" şi numai după aceea „trusturile". Nu „trusturile" au introdus obiceiurile rele, ci obiceiurile rele au introdus trusturile, care la rîndul lor au continuat şi au dezvoltat la maximum obiceiurile rele. Cu „năravul" „cunoscut de mult de toată lumea" de a înşela pe ţăran, „oamenii lacomi" şi-au satisfăcut lăcomia şi cu cît îşi satisfăceau lăcomia mai mult, le creş-

tea şi lăcomia mai mult. O informaţie sugestivă a evoluţiei lăcomiilor mici spre lăcomiile mari se poate găsi în aceste rînduri extrase dintr-un raport primit de Ministerul de Interne, în timpul răscoalelor din martie 1907, asupra situaţiei din judeţul Vlaşca :

„...Adeseori, prin sate se constată că acei ce nu au drepturi de a avea pămînturi întinse din cele de împroprietărire, cele mai adeseori aceştia ca : cîrciumar, preot, logofăt de moşie, prin diferite închirieri cu totul oneroase şi spoleatorii, fac culturi de mai multe zeci şi chiar sute de pogoane, luate sub forme deghizate sau chiar pe faţă de la locuitorii împroprietăriţi, dar nevoiaşi."

Este imaginea în mic, dar perfectă, a procesului de acaparare pe care-l urmează în mare un trust. Diferenţa e numai de proporţie, deci de capitaluri, nu şi de operaţie — şi cu atît mai puţin de lăcomie. Şi la Rockefeller, şi la Fischer, şi la cîrciumarul din Vlaşca, lăcomia e la fel de mare. Aşa că, răsturnînd niţel adevărul înspre partea adevărului, putem spune ca şi conu Mitiţă : „Iată cum trusturile au luat începutul !" Tot pe linia adevărului vom spune, ca şi conu Mitiţă, că „trusturile agrare aplică aceste două obiceiuri cu mare străşnicie". Da ! Descoperirile uluitoare ce s-au făcut în timpul răscoalelor dovedeau că „trusturi", de felul celor notate în raportul din Vlaşca, erau multe şi risipite în ţara întreagă — şi că aplicau metodele inerente profesiei lor, „cu mare străşnicie".

Dar conu Mitiţă, cînd ataca „trusturile", avea oare, în vedere, şi trusturile mici ?

Nu, pentru că n-ar fi fost şeful naţional-liberalilor. Conu Mitiţă spunea „trusturi", dar se gîndea la un singur trust : cel din nordul Moldovei. Numai acest

trust exista — şi numai cu acest trust loveau liberalii în guvernul conservator. Dar conu Mitiţă, şiret, îşi avea o socoteală a lui : dacă în campania noastră anticonservatoare, *un* trust poate îngrozi lumea — *mai multe* trusturi o pot îngrozi şi mai mult.

Aceasta era istoria agrară a conului Mitiţă răspîndită în ajunul răscoalei : pînă la „trusturi", ţăranul a fost fericit. Niciodată nu s-a gîndit la „desordini"... Îşi iubea ţara conu Mitiţă. De aceea, în 1907, nu-i prezenta decît poze, sau „acţibilduri" istorice : pînă la „trusturi" (a se citi: „trust") ţăranul niciodată nu s-a gîndit la „desordini" : 48,57,68... dar mai departe ? Mai departe nu s-a întîmplat nimic. Nici la 88, nici la 89, nici la 94, nici la 99... Răscoale ? De unde răscoale ? Conu Mitiţă n-a auzit ca ţăranul să se fi răsculat cîndva, de la 77 încoace. Nu erau „trusturi". Şi dacă nu erau trusturi, cum să fi fost răscoale în anii aceia ?

*

Încă un mare — să nu ne sfiim a zice : apostol al trustului, era N. Iorga. În ceartă cu Stere pe chestie de concurenţă semănătoristă, adică pe chestie de dragoste pentru ţărani, Iorga era de acord cu Stere în tot ce privea pe arendaşii străini. Dar pentru că nici în clipele cele mai hotărîtoare pentru destinele neamului, Iorga nu putea respira decît oxigen şi contradicţie, se puteau citi în „Neamul romînesc", nişte lungi teorii împotriva arendăşiei din nordul Moldovei, iar pe pagina cealaltă, nişte laconice informaţii asupra unor conflicte rurale petrecute în fundul Munteniei. Oricum, părea cam ciudat să dai în vara lui 1906, în plină expoziţie conservatoare şi în plină campanie anticonservatoare, peste rînduri ca acestea la rubrica „Din sate" a „Neamului" :

„Răscoale ţărăneşti la Cacaleţi şi Gîrjani. Pricinile : certe pentru drumuri şi dorinţa de a mîntui o dată cu arendaşii !"

Spre ştiinţa celor curioşi, trebuie să arătăm că satele Cacaleţi şi Gîrjani, răsculate în vara lui 1906 ca să „mîntuie o dată cu arendaşii" se aflau în judeţul Argeş din Muntenia.

Dar cîţi liberali şi agenţi liberali n-au încăruntit de atîta grijă pentru ţară şi neam în perioada premergătoare răscoalelor, pe chestia trustului! Numai de trust se vorbea şi numai trust se vedea. Atîta doză de trust s-a administrat ţărănimii din nordul Moldovei, încît nu s-a mai mirat nimeni cînd, în primele zile ale răscoalei, ţăranii începură să strige: „Vrem să stăm de vorbă cu domnul Trust"!

IV

Inima liberalilor palpita de emoţie. Conu Mitiţă şi ai lui sperau să poată culege roadele agitaţiei lor diversioniste antisemite în primul moment al răscoalelor. Mare a fost însă decepţia lor cînd lucrurile n-au mers chiar de la început aşa cum se aşteptau. Primul sat în care s-a produs răscoala a fost Flămînzii. Totuşi, nici un geam de rit mozaic n-a fost spart. În satele următoare : Storeştii, Vlădeştii, Rădenii — acelaşi lucru : nimic. Primul tîrguşor din judeţul Botoşani, în care au intrat ţăranii, a fost Frumuşica. Dar nici aici răsculaţii nu s-au atins decît numai de primărie. Aşa că, la începutul începutului, aveau destule motive să fie îngrijoraţi naţional-liberalii. Mişcarea ţărănească din nordul Moldovei încă nu se îndrepta încotro ar fi vrut ei. Dar după două-trei zile, ochiul înlăcrimat al conului Mitiţă începu să sclipească. De acolo, din „Fischerland", veneau veşti tot mai bune. Prin tîrguri şi tîrguşoare se sparg geamuri evreieşti, se desfundă perne evreieşti, se ciomăgesc spinări evreieşti. Telalii evrei, croitorii evrei, tinichigiii evrei, cizmarii evrei, dogarii evrei fug din Hîr-

lău, din Dorohoi, din Săveni. Contabilii şi vătafii evrei de pe marile moşii fischerlandeze, snopiţi în bătăi, fug şi ei, care încotro.

Liberalii exultau. Mîna agenţilor lor începea să se simtă. În sfîrşit, ţara va avea o răscoală ţărănească împotriva evreilor — să crape conu Gogu de ciudă. Ţara s-a săturat de guvernul conului Gogu. Ţăranii vor să se scuture de jugul arendaşilor evrei, încurajaţi de guvernul conului Gogu. Din toate cîte se petrec în nordul Moldovei, este vădit că ţăranii nu au decît două revendicări: 25 de lei falcea de pămînt de arătură — şi izgonirea arendaşilor evrei.

Între timp, răscoala se întindea — şi creştea în violenţă. Guvernul conservator trimise trupe cu ordin să tragă. Primele victime ţărăneşti căzură la Botoşani, la Burdujeni, la Băceşti, la Siliştea, la Vaslui, la Podul Iloaiei. Liberalii aveau pretexte grase să fie indignaţi. Guvernul criminal al conului Gogu împuşca pe fraţii săteni.

„Partidul liberal — scria la 3 martie 1907, oficiosul liberal „Voinţa Naţională" — îşi va face datoria şi nu va îngădui Bizantinilor (guvernul conservator) *să verse sîngele romînilor, pentru că Măria Sa Mochi Fischer are nevoie de ei. Dacă guvernul se vede neînstare a lua măsurile cuvenite de deslegare a chestiei din Moldova de Sus şi din toată ţara, să plece. Să nu-şi închipuie că după jaful şi ruşinea ce a adus asupra ţării, i se va îngădui a vărsa şi sîngele norodului după cererea aliaţilor şi stăpînilor lui.*"

La 6 martie, „Secolul" liberal scria:

„Guvernul, *aşadar, e pregătit să facă moarte de romîn numai spre a mulţumi pe interesaţii trustişti* de la

cari isvorăsc atîtea beneficii pentru oamenii săi. Însă aceasta nu trebuie să se întîmple sub nici un cuvînt!"

La 7 martie, liberalii scriau în aceeaşi „Voinţă Naţională" :

„Sîngele curge, potolirea răscoalelor se face cu armata. Dar să nu-şi închipuie guvernul că prin această înăbuşire a dreptului celui mai sfînt va face pe aliaţii săi din Moldova să domnească nesupăraţi... Nu e vorba de nimicuri, e în primejdie patria noastră şi mîntuirea stă în dreptate pentru ţărani, în înfrîngerea celor pentru cari nimic nu e sfînt, căci salus patriae suprema lex. Iar pentru sîngele nevinovat ce curge, vor avea grea răspundere, nu numai înaintea istoriei."

Tot la 7 martie 1907, ziarul „Liberalul" al liberalilor ieşeni, cei mai aproape de frontul răscoalelor, publica următoarele sub titlul „Rînca şi gloanţe" :

„...S-ar fi ordonat ca trupele să poată trimite gloanţe asupra ţăranilor, care vin înaintea lor cu mîinile goale. În acest sens se fac preparative, se aduc trupe din prin Ploieşti, Buzău etc. şi alte localităţi de peste Milcov, pretextîndu-se că trupele din Moldova nu vor trage asupra ţăranilor moldoveni. Dar, naşte întrebarea : vor trage cele din Muntenia ?! Nu sîntem cu toţii fraţi ? Ce voieşte guvernul : să creeze curente moldoveneşti şi munteneşti ?! Să asvîrle ţara într-un război fratricid ?! Iată incapacitatea şi ticăloşia celor care ne guvernează... Cei care au pe sufletul lor Slatina, Buda şi celelalte mişălii cînd au împuşcat ţăranii îşi dau în petec. Dar,

să-i ferească d-zeu! Atunci toţi vor trebui să se mişte şi să asvîrle de la cîrmă pe cei doritori să verse sînge nevinovat."

La 8 martie, „Voinţa Naţională" scria:

„A împuşca pe ţărani e un mijloc barbar şi nu întotdeauna de un efect durabil."

Tot la 8 martie, George Diamandi, unul din socialiştii captaţi de liberali pe la 1900, scria în „Voinţa Naţională":

„Am ajuns la sînge şi tragedia e abia la început; vom avea de plîns alţi morţi, alţi răniţi. Şi inima tresare de durere şi ruşinea se urcă în faţă, cînd te gîndeşti că guvernul ar fi putut să împiedice urgia."

La 9 martie, guvernul dă ordin să nu se mai trimită ziare în ţinuturile răsculate. „Voinţa Naţională" a liberalilor strigă îngrozită:

„Circulă zvonul că guvernul ar fi oprit ziarelor intrarea la sate. Deci, de fapt, constituţia este suspendată şi ne găsim în plin război civil."

În Parlament, căpeteniile naţional-liberale sînt tot atît de active ca şi în presa lor. Ionel Brătianu în Cameră şi conu Mitiţă în Senat, stau în capul acuzatorilor care,

prin niște interpelări de o cruzime înfricoșătoare, cer socoteală guvernului de ce n-a făcut nici o lege care i-ar apăra pe țărani împotriva „trusturilor". Dar conu Gogu e senin și optimist: guvernul își va face toată datoria și în scurtă vreme ordinea va fi restabilită.

În aceeași zi cu interpelările din Cameră, apare un document — care, în toiul răscoalelor, nu era numai incendiar, ci dinamitard. Era vorba de o broșură: „În chestia țărănească..." al cărei autor, fruntașul liberal Spiru Haret — supranumit „omul școalei" pentru activitatea lui în domeniul învățămîntului, în special secundar și universitar, vărsa foc pe nări, în fraze de felul următor:

„Fără îndoială este o datorie pentru orice guvern a menține ordinea. Dar e o nenorocire că în mintea celor care ne guvernează astăzi, se pare că noțiunea de ordine nu se poate despărți de cea de vărsare de sînge, și mai ales de sînge țărănesc... Deja se vorbește de arme încărcate cu gloanțe și de salve trase. Dacă însă, Doamne ferește, se va mai întîmpla ca metoda nenorocită de la Slatina să se pună din nou în practică, și celor cari cer pîine să li se verse sîngele, cred că sîntem în drept să ne degajăm responsabilitatea și să respingem orice solidaritate cu guvernul, noi toți acei cari nu vom fi avut nici o parte în această nenorocire, și-a căror legitimă parte de acțiune a fost sistematic nesocotită de doi ani încoace. Și acest drept îl avem, nu numai ca partid de guvernămînt, nu numai ca oameni politici, dar și ca simpli cetățeni... Îmi pare rău, spun drept, că în asemenea momente mă văd silit să stabilesc responsabilități și să aduc acuzări. Dar văd viitorul apropiat atît de întunecos, încît cred că e o datorie de prevedere și de patriotism ca, pentru zilele grele ce se apropie, să ajut a face ca să rămînă intactă și gata pentru acțiunea cea bună cel puțin acea grupare de oameni care, în

cele ce se petrec, nu are nimic a-şi imputa, ci de multe a se mîndri."

Propunerea pe care o făcea Haret ţării nu e nici măcar străvezie. Formularea ei era clară şi răspicată. „Acea grupare de oameni, care în cele ce se petrec, nu are nimic a-şi imputa, ci de multe a se mîndri" se numea partidul naţional-liberal, care era „gata pentru acţiune", adică „pentru putere". Ca să fie sigur că oferta este înţeleasă, Haret, după o serie de săgeţi la adresa guvernului „pe care şi alţii nu numai noi îl taxează de cel mai incapabil şi cel mai imoral din cele ce au fost de patruzeci de ani încoace" — şi căruia, totuşi, liberalii îi lasă linişte deplină „să se descurce din greutăţi", încheie cu ameninţări :

„Să se ştie însă că toate au o margine. Şi că, dacă a fost permis ca sîngele să stropească stradele Capitalei pînă şi în anul jubiliar, pietrele s-ar ridica singure să ne lovească dacă am tolera ca alt sînge să mai plătească şi drepturile cîştigate ale lui Mochi Fischer."

Dar toate acestea nu erau decît o palidă expresie a mîniei liberale, pe lîngă cele apărute sub titlul „Dumnezeu să-i ierte" în numărul din 8 martie al „Neamului romînesc". Autorul era Iorga, gata promovat apostol al neamului, pentru capacitatea lui de a iubi poporul cu aceeaşi pasiune în cîteva feluri deodată. Cînd află că patru răsculaţi — primii — au fost ucişi la Botoşani, aliatul boierilor junimişti şi al ciocoilor liberali, Iorga, de o sensibilitate opoziţionistă supraomenească, îşi scrise pamfletul „Dumnezeu să-i ierte", în care vibra imensa lui dragoste pentru ţărani şi mult mai imensa lui ură faţă de boierii conului Gogu, care se încăpăţînează să stea la putere, cînd oamenii de bine care sînt liberalii ard de nerăbdare să fericească ţara şi neamul.

*

Dar la 8 martie, cînd apărea blestemul atît de patriotic întors din condei al lui Iorga, răscoala pe care liberalii sperau s-o vadă foarte spectaculoasă, cu condiția să fie limitată la cele trei județe din nordul Moldovei, se rostogolise la vale de mult și cuprinsese întreaga Moldovă. La 8 martie liberalii continuau să scoată ochii conului Gogu că trage în țărani pentru a apăra „drepturile cîștigate" ale fischerilor, dar țăranii dădeau foc hambarelor la sute de kilometri depărtare de județele Dorohoi, Botoșani și Suceava. La 8 martie liberalii se îndîrjeau să strige, în celălalt oficios al lor, „Viitorul", că țăranii nu vor pămînt, ci alungarea „străinilor" de la sate — dar telegramele care se îngrămădeau pe masa ministrului de Interne și a presei, aduceau știri cu totul opuse parcă ar fi fost transmise de pe altă planetă. La 8 martie liberalii repetau, cu spume la gură, că răscoala are un caracter antisemit și nicidecum unul agrar, dar țara vedea lucrurile cu totul inversate. Țăranii, în marșul lor, nu alegeau pe arendași după religie, ci după calitatea lor de arendași. Mai rău : țăranii nu se răfuiau numai cu arendașii, printre care se găseau și „străini", ci și cu moșierii, care erau toți romîni. Astfel. cu groază aflară boierii că răsculații n-au bătut numai pe tinichigiii din tîrgușoarele evreiești și pe contabilii de pe moșiile fischerești, dar au atacat și devastat proprietățile boierilor de cea mai curată surcică daco-romană : la Hancea, moșia colonelului Rosetti ; la Budești, moșia lui Leon Ghica ; la Salcea, moșia lui Cantacuzino Pașcanu ; la Fîntînele, moșia doctorului Buicliu ; la Corbu, moșia lui Macri ; la Brohiscioaia, moșia lui Clandatos ; la Rădăuți, curtea lui Pilat ; la Nămoloasa. curtea lui Stoici ; la Dagîța, curtea lui Cantacuzino Pașcanu ; la Negrești, curtea fostului ministru Stoicescu ; la Muscel, palatul lui Racovitza ; la Brăiești, locuințele proprietarilor Tăbăcaru și Savin ; la Bălușeni, curtea lui Ciomac ;

la Brăneşti, curtea baronului Capri ; la Stănceni, comuna Băluşeni, casa lui Popovici Băznogeanu etc. etc.

Să mai vorbim despre arendaşii bătuţi fără milă ? Lista ar fi prea lungă : arendaşul Lăscăruş din Valea lui Ion, Gărbăcescu din Războieni, Anastasiu din Moara Domnească etc. etc.

Cu toate acestea, nimic nu tulbura pe oamenii conului Mitiţă de la treburile lor. Răscoala s-a abătut cu toate formele ei de violenţă asupra moşiei Stînca a lui Greceanu, membru al guvernului — dar liberalii tot la arendaşii dorohoieni ţineau. Răscoala s-a abătut asupra moşiei Ţibăneşti, satul model al lui P. P. Carp, şeful opoziţiei junimiste, care el însuşi, în drum spre Negreşti, era să fie bătut de ţărani dacă vizitiul nu-şi biciuia caii — dar liberalii tot de arendaşii dorohoieni vorbeau. Răscoala s-a abătut pînă şi asupra moşiilor regale Poeni, Dobrovăţ etc. dar liberalii tot capul arendaşilor dorohoieni cereau. Prea puţin se sinchiseau liberalii că lumea nu-şi mai pierdea vremea să asculte poveştile lor. Ei continuau să înşele — convinşi că vor putea înşela, deşi era evident că nu mai pot înşela.

Explicaţia cu arendăşia străină era plauzibilă atîta vreme cît răscoala se desfăşura în judeţele unde se găseau arendaşii scumpi inimii lor anticonservatoare. Dar cînd flacăra cuprinse — şi cuprinse vertiginos şi aproape în acelaşi timp — celelalte judeţe unde nu mai puteau fi invocaţi, ca justificare, arendaşii străini, devenea clar că liberalii şi agenţii lor mari şi mici mint : răscoala nu era îndreptată împotriva unui anumit arendaş, de o anumită credinţă religioasă, ci împotriva tuturor arendaşilor ca şi a tuturor moşierilor, de toate credinţele religioase, fie ei jidovi, fie ei greci, fie armeni, fie strănepoţi direcţi ai lui Traian, pentru că toţi sînt la fel de nemiloşi traficanţi ai sîngelui şi sudorii ţăranului, toţi trăiesc pe spinarea ţăranului, toţi sînt paraziţii lui, toţi, lipitorile lui, sărăcia lui, moartea lui.

Răscoala, aşadar, era strict agrară şi nicidecum antisemită, cum s-au străduit liberalii s-o diformeze. De la începutul începutului, odată cu incidentul de la Flă-

mînzi, răscoala a fost numai agrară ca să rămînă numai agrară pînă la ultimul act. Încercările național-liberalilor de a-l convinge pe țăran că singurul mijloc de a obține de la boier falcea cu 25 de lei, este să se ducă în tîrg să-l bată pe tinichigiul evreu, au dat greș — pentru că țăranul voia cu 25 de lei falcea de pămînt, nu falcea de tinichea și pentru că țăranul acesta cerea pămînt nu numai în județele unde erau tinichigii de origină semită, ci și în județele unde nici nu s-a pomenit vreodată de tinichigii semiți. Țăranului nu-i era foame de ciolanele tinichigiilor, ci de pămînt. Prin aceasta, evident, țăranul venea în conflict cu național-liberalii, care-i cereau, dimpotrivă, să-i fie foame nu de pămînt, ci de ciolanele tinichigiilor.

Incompatibilitatea dintre obiective era, deci, flagrantă pe măsura în care focul răzmeriței se întindea. Dar liberalii nu-și modificară tactica antiguvernamentală nici cu o iotă: iubeau și mai fierbinte poporul și-l atacau și mai aprig pe conu Gogu. Ce mai vrea conu Gogu? Destul sînge a vărsat conu Gogu!... Ce mai așteaptă conu Gogu? Să plece cît mai degrabă conu Gogu! Cu cît mai degrabă, cu atît va fi mai bine și pentru el și pentru țară. Să plece conu Gogu cît mai e timp — dacă nu vrea să fie izgonit.

Izgonit de cine?

De vreme ce o spuneau liberalii, se putea înțelege de cine va fi izgonit conu Gogu: de popor!

Dar în 8 martie, s-au lăsat, oare, conservatorii impresionați de invitația atît de grațioasă ce le-o făceau liberalii de a trece în opoziție?

Nu prea! În 8 martie, cînd în Moldova răsculații continuau a fi împușcați sau schingiuiți, conservatorii păreau a fi mai bine dispuși decît în tot cursul guvernării lor. Cine vrea să cunoască adevărata față a ciocoimii și boierimii romînești cinice, corupte, lacome și desfrînate, care se scălda cu voluptate în sîngele țăranilor, în acea lună martie 1907— să citească atent rîndurile acestea publicate de ziarul „Țara" cu data de

8 martie, despre petrecerea care avusese loc în 4 martie, în casa lui Disescu, ministru al Instrucţiei Publice în guvernul conului Gogu :

„Duminică seara a avut loc la d. Disescu, ministrul Instrucţiunii Publice, o strălucită serbare — reconstituirea vechiului Bizanţ. Alteţele lor regale au sosit la orele cinci cu automobilul şi au fost întîmpinate la intrarea casei de d-na şi d. Disescu. Un covor de flori acoperea treptele scării şi forma un dublu gard înflorit printre care erau poftiţi să treacă invitaţii. După concert, principii moştenitori, urmaţi de invitaţi, au pătruns în sala de mîncare, decorată cu gust după o miniatură din secolul al XIV-lea, ce se află în păstrare la biblioteca naţională din Paris şi ce reprezintă un festin bizantin. Acea miniatură era reprodusă pe „tabula" mîncărilor împreună cu o mozaică din baptisterul catedralei San Marco din Veneţia. Pe lungul perete din lungul sălii, atîrna de sus pînă jos o draperie de catifea cusută cu ciucuri de fir. Pretutindeni pe pereţii ceilalţi, prin colţuri, pe mese, erau depuse obiecte vechi de artă, icoane, vase de tot felul, o amforă originală de pămînt, lămpi din timpurile cele mai vechi. Un mozaic reprezentînd pe împărăteasa Theodora a fost viu admirat, precum şi o icoană mare brodată de d-na Roth şi reprezentînd pe sfîntul Nicolaie.

„În mijlocul sălei şi tot de-a lungul ei se ridica masa acoperită cu o mătase brodată în aur, de un aspect impunător şi de o valoare ce a stîrnit admiraţia tuturora. Deasupra mesei era aşezată o altă mică, un fel de bancă învelită cu acelaşi purpur, pe care erau înşirate tăvile cu mîncări. În mijloc, un mistreţ măreţ fript de-a-ntregul cu capul şi gîtul acoperit de părul lui sălbatic. Alături păunii azurii cu ochii auriţi şi cu penele artistic desfăşurate, stăteau parcă gata să sboare. Stacoji, stridii, măsline, rodii, smochine, curmale şi poame rare, nimic nu lipsea. Serviciul mesei era de asemenea antic : vinurile cele mai fine şi vechi din Italia şi din Grecia

erau vărsate în cupe de argint din niște urne și vasuri antice purtînd inscripțiunile următoare: Falernum și Lacryma Christi 6961, Canava soracinensis. Unele cupe erau de sticlă de Alexandria, în care vinul schimbă culoarea după aspectul sub care te uiți la el. Și minunile îți răpeau vederea sub lumina dată de candelabrele din Egina și de lămpile de sticlă smălțuită.

„Alteța sa regală principesa Maria luase loc în mijlocul mesei. Domnul Disescu ținu să servească în persoană pe alteța sa, pe cîtă vreme pe partea opusă, alteța sa regală principele Ferdinand era servit de d. Jean Cămărășescu, șeful de cabinet al ministrului Instrucțiunei. Un arab, cu portul lui original, servea pe ceilalți comeseni."

*

În 8 martie, cu tulburările de pe moșiile Tutovei, ultimul județ din Moldova, se încheie primul act al răscoalei. De aci înainte, începea actul al doilea, cu acțiunea în Muntenia și Oltenia. Dar atît de mare era deosebirea de intensitate între cele două faze ale răscoalei, încît cele ce s-au petrecut în Moldova nu apărea decît ca o modestă introducere la adevărata dramă agrară ce avea să se joace în Muntenia și Oltenia.

Din clipa în care a izbucnit răscoala în Muntenia și Oltenia, aproape că nici nu se mai vorbea de tulburările din Moldova — nu pentru că ar fi fost reprimate, ci pentru că prezentau un interes cu totul secundar față de mișcarea țăranilor munteni și olteni. Nu mai era răscoala din Moldova. În toată Moldova și de sus și de jos n-a fost ucis un singur boier sau arendaș. Pe cînd în Muntenia și Oltenia răsculații parcă nici n-ar fi avut de formulat revendicări ca țăranii moldoveni, ci de împlinit un singur gînd de nestăpînit: să se răzbune. Nu se chema revendicare furia cu care au aruncat de viu în flăcări, la Giurgiova (Dolj) pe Constantin Constantinescu care nu era decît fratele arendașului. Nici furia

cu care au tăiat în bucăți pe arendașul Ștefan Ștefănescu din Moțătei nu se chema revendicare. Nici furia cu care, după ce l-au ucis pe moșierul Virgiliu Tîrnoveanu din Valea Stonciului (Vlașca) și i-au astupat gura cu pămînt, strigîndu-i: „Na pămînt, să te saturi de pămînt" nu era revendicare. Nici furia cu care au ucis pe Ghiciulescu, pe Momiceanu, pe Lepădatu etc. — proprietari, arendași, administratori, contabili, logofeți — din Olt, Teleorman, Dolj, Vlașca, nu era revendicare. Nici furia cu care au distrus conacele tuturor boierilor nu era revendicare. Tot așa cum n-a putut fi numită revendicare nici furia cu care au ucis păsările de la conacul moșiei Belciuga, pentru că erau ale boierului; nici furia cu care au smuls la Ghindeni (Dolj), pomii din curtea conacului, pentru că erau ai boierului; nici furia cu care au dat foc grajdurilor cu vite cu tot, pentru că erau ale boierului. Nimic din toate acestea nu se putea numi revendicare. Toate la un loc reflectau un sentiment de o semnificație mult mai înspăimîntătoare pentru boieri: ura. Ura țăranilor împotriva stăpînilor lor. Ura de moarte a acestor robi care nu mai aveau de mult un pic de încredere în omenia boierului și în cinstea justiției de la care cerșeau dreptatea de-a surda. Era ura care chinuia o conștiință confuză, oarbă, haotică, dar atît de înveninată de nesfîrșitul lanț de lipsuri și umilințe, încît, cu un ceas mai devreme ori mai tîrziu, era inevitabil să se dezlănțuie într-o explozie elementară.

Nu era, deci, gratuită nici spaima boierilor conservatori, care urmăreau cu inima strînsă cum arde pînă și conacul de la Șoimu, din Teleorman, al conului Gogu, președintele consiliului de miniștri al țării, nici spaima ciocoilor național-liberali care urmăreau cu inima strînsă cum arde pînă și conacul din mijlocul viilor de pe colinele de la Sîmbureștii al fraților Brătianu, acei frați Brătianu, fiii marelui Ion, care se cutremurau de revoltă, prin ziarele lor, de cît sînge varsă mizerabilul, imoralul, criminalul etc. etc. guvern conservator. Fiecare minut aducea vești noi și înfiorătoare, care măreau panica

în rîndurile protipendadei și ale burgheziei din Capitală.

Înalta societate capșistă, din pricina tensiunii în care trăia, primea și răspîndea zvonurile cele mai fanteziste și mai necontrolabile. Mult succes aveau, în special, istoriile despre comploturi. Odată s-a descoperit un complot pus la cale de turci. Altă dată, s-a descoperit un complot împotriva conului Gogu. Mare răsunet a avut zvonul precum că au fost arestați niște complotiști care-și puseseră de gînd „să taie conductele de la uzinele de gaz și să atace în mijlocul întunericului Banca Națională și Casa de Depuneri." Din lumea înstărită, mulți, de teamă că țăranii vor năvăli azi-mîine în oraș, își trimiseră nevestele și copiii în străinătate — la Brașov. Ca să miște inimile răsculaților care ar invada, eventual, Capitala — guvernul propuse, și regele acceptă, să fie pus ca santinelă în fața corpului de gardă a palatului regal, însuși principele Carol, care n-avea decît 13 ani. Conu Mitiță, în focul campaniei antiguvernamentale, îndemna, printre picături, pe toți cei cu dragoste de țară, să nu citească decît Sfînta Evanghelie, dacă „nu vor să-și piardă sufletul".

Ridicolul se împletea, deci, în chip foarte armonios cu sinistrul în această lume de speriați, care, știindu-se în ajunul potopului, își lua rămas bun de la viață, umplînd cafenelele, restaurantele, teatrele — în timp ce, pe la cluburile politice, boierii și ciocoii, care nici măcar acum cînd sughițau de frică, nu se puteau dezbăra de năravuri, continuau, ca în vremurile bune, să tragă sforile pentru probleme de șefie electorală — iar la Creditul Rural să se ia de gît pentru alegeri de noi membri în consiliul de administrație.

La palat, însă, Carol I primea din partea împăratului Frantz Iosef o misivă prin care-i făcea cunoscut că dacă armata romînă nu poate pune capăt răscoalei, el este gata să-i trimită două divizii austro-ungare, care nu vor șovăi să tragă în țăranii romîni. Nu era o ofertă amicală de ajutor, ci un ultimatum : Frantz Iosef cerea lui Carol I să înăbușe cît mai degrabă răscoala, pentru

că se temea ca proprii săi țărani să nu cadă în ispita de a imita exemplul țăranilor romîni.

De altminteri, se și iviseră anumite simptome de contaminare, în special printre țăranii bucovineni care se pregăteau să năvălească în Moldova, spre a se alătura țărănimii răsculate. Avea, deci, motive binecuvîntate să fie îngrijorat împăratul austro-ungar, care nu era singurul timorat de ideea că ar avea și el de făcut față unei răscoale: toți conducătorii statelor agrare vecine sau apropiate, urmăreau cu aceeași sumbră atenție evoluția mișcării țărănești de aici. Un observator deosebit de înfricoșat al răscoalei era Abdul Hamid, împăratul Turciei, supranumit „sultanul roșu", pentru sutele de mii de morți pe care-i avea pe conștiință.

*

Conu Gogu, oricît ar fi vrut să se refugieze îndărătul frumoaselor, deși foarte îndepărtatelor amintiri pe care i le-au lăsat serbările jubiliare și expoziția, nu mai putu rezista realității. Carul fericirii conservatoare s-a împotmolit. Sticla de Vichy la gheață amenința să scape din mîna guvernului conservator. Ceva trebuia făcut. Dar ce?

Guvernul conservator nu știa ce. Miniștrii conservatori se zăpăciseră — și se zăpăciseră atît de mult, încît nici nu se gîndeau să demisioneze. Soluții abracadabrante, cîte vreți. Dar singura soluție logică: demisia — nu! Pînă la demisie nu-i ducea mintea. Se certau între ei, se acuzau — dar își țineau fotoliile ministeriale cu dinții. Cel mult ar fi acceptat un guvern de concentrare în care să intre toți șefii politici ai țării. Iar dacă liberalii refuză — ei bine, conu Gogu rămîne mai departe și va ști el cum să restabilească ordinea în țară!

Singurul om din guvernul conservator care urmărea cu perseverență un scop bine definit, era Take. Cu cîteva luni în urmă, în toamna lui 1906 Take declarase.

cu prilejul unui banchet, că în țara românească nu există o chestie țărănească, ci numai oarecari nemulțumiri care pot fi ușor înlăturate de către o bancă de ajutor — și că „oricine crede altfel, e un nebun". Acuma, în martie. Take uita, pentru circumstanță, că riscă să fie taxat drept „nebun" — și, prin gazeta lui personală în franceză, „La Roumanie", acuza propriul său guvern că este autorul răscoalelor, pentru că n-a dat țării reformele agrare făgăduite. Iar între culise, Take își desăvîrșea opera lui de răzbunare, lucrînd frățește cu liberalii, care se și pregăteau să ia frînele țării în mînă.

Într-un interviu acordat ziarului „Neues Wiener Tageblatt", Ionel Brătianu, care se afla la Viena, declara că liberalii de îndată ce vor veni la putere — ceea ce se va întîmpla în curînd — vor înființa Casa Rurală și vor revizui condițiile în care pot fi arendate moșiile. Alt membru marcant al partidului național-liberal, Emil Costinescu, expunea presei de aici același program național-liberal : Casa Rurală — și desființarea trusturilor arendășești.

Regele, hotărît să curme cu acest haos care-i punea în primejdie tronul, convocă la palat un consiliu de miniștri, în care Take puse cărțile pe masă : guvernul conservator să se retragă și în locul lui, regele să cheme pe liberali. Conu Gogu protestă : de ce liberalii ? El nu e bun ? Regele, care se și fixase asupra soluției, făcu un ultim act de politețe : propuse conului Gogu anumite măsuri, pe care conu Gogu nu le-ar fi putut împlini. Consiliul se sfîrși așa cum a început : în totala nedumerire a conului Gogu — dar cu perfecta bună dispoziție a lui Take, care de la palat, alergă de-a dreptul la fruntașul liberal Emil Costinescu, cu care stătu la sfat cîteva ore.

În ziua următoare, pe culoarele Camerei, dădeau ca sigur un guvern liberal — nu liberalii conului Mitiță, ci amicii lui Take. În aceeași zi, sîmbătă 10 martie, regele îl poftea la palat pe conu Mitiță, în consultație. Astfel că, a doua zi, duminică 11 martie, cînd conu

Gogu veni la rege să-i comunice vestea îmbucurătoare că s-a împăcat cu junimiștii și că partidul conservator reunit va putea da țării un guvern tare fără Take, care să-și poată lua fără grijă întreaga răspundere a situației, regele îi declară că s-a gîndit la conu Mitiță.

Ultima zi de guvernare a conului Gogu a fost cea de luni 12 martie 1907. Marghiloman, junimistul, face în memoriile lui la data aceasta următoarea observație, care, numai în cîteva cuvinte, spune tot ce poate fi spus despre tembelismul birocratic cu care era administrată țara de către boieri :

„De notat că după ziua teribilă de ieri (duminică 11 martie n.n.) unde Teleormanul, Vlașca și Mehedinți au fost prada revoltei, azi (luni 12 martie n.n.) nu era un funcționar la interne, pentru că birourile se deschid după prînz."

*

Luni, 12 martie, regele Carol I îl rugă pe conu Gogu să se ridice din fotoliul de președinte al guvernului, ca să se poată instala, în locul lui, conu Mitiță. Pleca un harpagon ramolit — și venea un harpagon dement. Dar boierii din spatele conului Gogu încă nu erau ramoliți — și ciocoii din spatele conului Mitiță erau cu atît mai puțin dementi. Conservatorii plecau destul de entuziasmați de la putere, pentru că făceau o afacere bună : își vor apăra proprietățile, cu mîinile partidului național-liberal. Iar liberalii veneau foarte entuziasmați la putere, pentru că ei făceau o și mai bună afacere : își vor apăra, cum știu ei, proprietățile — și în plus vor avea țara în mînă.

Take era răzbunat : conservatorii erau jos și național-liberalii, sus.

Și el ? El, la mijloc, așa cum a fost și cum avea să rămînă pînă la sfîrșitul vieții lui, pentru că așa i-au sortit zodiile încă din leagăn : să nu fie, cît o trăi, nici încolo, nici încoace, ci întotdeauna numai la mijloc.

V

Sarcinile pe care noul guvern liberal îşi propunea să le împlinească numai în cîteva zile, pentru a drege tot ce au stricat conservatorii prin criminala lor guvernare, au fost trei :

Prima : să făgăduiască poporului reforme. A fost greu — dar a făgăduit. Şi, pentru a respecta adevărul istoric, trebuie să subliniem că a făgăduit fără să şovăie un singur moment. În aceeaşi zi de 12 martie, un ceas după depunerea jurămîntului, guvernul lansa un manifest către ţară, prin care-i vestea că *„pentru restabilirea liniştei, siguranţei şi păcii obşteşti"* şi *„spre a îndestula cereri drepte şi legitime"*, *„M. S. Regele a încuviinţat a se lua de îndată următoarele măsuri :*

1. „Să se desfiinţeze *taxa de 5 lei a legii pentru asigurarea în contra lipsei de porumb provenită din secetă.*

2. Să se desființeze cu totul *taxa Statului pe decalitru de vin*, percepîndu-se numai aceea pentru fondul comunal.

3. Pentru perceperea impozitului fonciar *asupra proprietății mici țărănești, venitul pămîntului să fie socotit întocmai ca cel al proprietăților mari.*

4. *Proprietățile Statului, precum și ale așezămintelor publice de binefacere și de cultură națională* sau să fie în regie, sau *arendate de-a dreptul la țărani.*

5. Să se ia măsurile cele mai temeinice pentru a întări *Băncile Populare*, ca să poată ajuta pe țărani în arendări de moșii.

6. Măsurarea *dreaptă a pămînturilor date în învoieli și răfuirea cinstită a socotelilor* agricole, vor fi supravegheate, pedepsindu-se cu cea mai mare asprime măsurile și răfuielile false.

7. Se va pregăti o lege pentru ușurarea *învoielilor agricole.* Pămînturile de cultură date în bani, se vor plăti în bani. Învoielile de munci agricole vor arăta felul și cătimea acestor munci, iar plățile se vor răfui după *prețurile obișnuite din timpul cînd munca se face.* Munca agricolă cu care se îndatorează un cap de familie, nu va întrece puterea acestuia. Pentru banii dați înainte de muncă sau pentru rămășiți de munci plătite, *nu se va lua o dobîndă mai mare de 10 la sută pe an:* dobînda nu se va schimba *într-o reducere a prețurilor învoielilor.* Nu se va îngădui ca în învoielile agricole să se pună sarcine *„pe nume"*, ci sarcinile vor trebui totdeauna să fie proporționale cu numărul de pogoane date fiecărui locuitor în învoială. Pe moșiile arendate, țăranii *vor plăti pămînturile închiriate lor cu un spor de cel mult o treime* peste valoarea acestor locuri, după contractul de arendare.

8. Se va pregăti o lege, pentru ca *niciun arendaș sau tovărășie de arendaș* să nu poată ține în arendă mai mult de două moșii, cuprinzînd împreună *o întindere de patru mii hectare*, fie arendarea directă sau indirectă, sub orice formă ar fi, fie prin rude, slujbași sau persoane interpuse.

9. Se va pregăti o lege prin care se înființează *dregătorii administrative* care să reguleze și să garanteze aplicarea legilor și regulamentelor privitoare la învoielile agricole.

10. Se va pregăti o lege pentru înființarea *Casei Rurale, spre a înlesni țăranilor luarea în arendă și cumpărarea de proprietăți.*

Aceste sînt dorințele M. S. Regelui și ale Guvernului Său".

Din lista făgăduielilor — cu excepția paragrafelor 1, 2, 8 și 10 — aflăm, așadar, tocmai ceea ce moșierii refuzau milioanelor de robi, ca să poată duce o viață de om: tot. „Măsurile" pe care liberalii le luau deocamdată pe hîrtie și aveau să rămînă pe hîrtie, mărturiseau că nimic nu este în ordine în raporturile dintre țărani și exploatatorii lor: arenda pămîntului, măsurătoarea, răfuiala, birurile, dobînzile, condițiile de muncă, justiția — toate sînt strîmbe și toate sînt strîmbe exclusiv în paguba muncitorului agricol. Așa că, în ansamblul celorlalte probleme, paragrafele 1 și 2 prezentau un interes minimal pentru țăran. În schimb, paragrafele 8 și 10 prezentau un interes maximal pentru boieri și ciocoi. Așa a fost conceput manifestul: după principiile conului Petrache. Dacă *făgăduim* ceva țăranilor, să *luăm* ceva și noi, elita.

De aceea, paragraful 8 prevedea o lege care va interzice oricărui arendaș, sau oricărei „tovărășii de arendași" să țină în arendă mai mult de două moșii — dar nu prevedea nici o lege care ar interzice boierilor să aibă în proprietate mai mult de două moșii. Conu Gogu, nababul, avea nouăzeci și nouă de moșii. Ce fericit prilej pentru liberali, ca, sub pretextul măsurilor pentru noua portie de fericire a poporului, să-l pedepsească pe conu Gogu, adversarul lor politic care a vărsat sîngele țăranilor și să-i verse și lui niteluș sînge, lăsîndu-l pe drumuri, cu numai două moșii! Totuși, liberalii nu

i-au făcut-o. Nu se putea. Dacă mutilau pe conu Gogu şi-ai lui, ar fi trebuit să se automutileze şi ei.

Şi-n sfîrşit, paragraful 10. Casa Rurală ! Visul naţional-liberal ! Casa Rurală era bacşişul pe care-l primeau naţional-liberalii ca să scoată boierimea din ghiarele ţăranilor.

Mesajul regal din 12 martie, era, aşadar, încă o epigramă la adresa poporului, căruia i se făgăduia cîte-n lună şi-n stele, dar practic i se dădea o Casă Rurală, care avea să fie, în afară de Banca Naţională, tot liberală, cel mai neruşinat instrument de camătă, de exploatare şi de sărăcire a ţăranilor, în mîinile partidului naţional-liberal.

Aceasta a fost prima sarcină a guvernului naţional-liberal.

*

A doua sarcină a noului guvern naţional-liberal a fost să se prezinte în faţa parlamentului conservator. Faptul se petrecu, după mai puţin de douăzeci şi patru de ore de la depunerea jurămîntului — în ziua de 13 martie. Aveau să se înfrunte cele două partide de guvernămînt — care pînă cu o zi înainte n-aveau pentru bună ziua între ei alţi termeni decît : „hoţi", „bizantini", „criminali" şi tot ce cuprindea mai graţios vocabularul acestor membri ai elitei, care aveau răbdarea aristocratică de a se fugări ani de zile, în jurul ciolanului, fără să dea cel mai mic semn de oboseală. Totuşi, pînă la deschiderea şedinţei, nu se petrecu nici un incident. La drept vorbind, nu se petrecu nici un incident între liberali şi conservatori — ci numai între conservatori şi conservatori. Dar nu între conservatorii cantacuzinişti foşti încă ieri la putere şi conservatorii junimişti din opoziţie. Aceştia se împăcaseră de două zile. Ci între conservatorii cantacuzinişti şi între conservatorii takişti, care au fost la putere împreună. Cantacuzinştii, oricît de bucuroşi erau că-şi vor scoate castanele din foc cu mîinile liberalilor, principial, însă, nu i-o puteau ierta lui Take :

„— De ce i-ai ajutat pe liberali să vină la putere?"
Take le răspunse :

„— În acest moment nu vă pot spune nimic! Dar situația era intolerabilă. De un an de zile un membru al opoziției era în guvern".

Era vorba de fruntașul junimist Nicu Filipescu, care n-a fost nici un moment în guvern, dar care de un an șoptea necontenit la urechea conului Gogu să-l dea pe Take afară din guvern, dacă vrea să vadă întregit partidul conservator.

La orele 2 și 30 de minute după amiază, se deschise ședința care avea să fie denumită în istorie : „memorabila ședință din 13 martie". Nimic nu contrazicea calificarea : ședința a fost cu adevărat memorabilă, atît prin atmosferă, cît și prin conținutul declarațiilor rostite de cei mai de seamă șefi politici ai țării.

A vorbit mai întîi conu Mitiță, prin vocație emoționat și înlăcrimat.

„Domnilor — a zis el, printre altele — *vă rog cu căldură și din toată convingțiunea unei inimi sincere, nu să treceți în rîndurile partidului național-liberal, ci să rămîneți partid conservator, dar să facem și noi și voi cu putință ca să ne unim în cugetarea că la un loc reprezentăm un interes superior, acela al existenței noastre comune ca Stat și ca națiune.* Fac un apel la simțimintele patriotice ale d-voastră, nu ca să sprijiniți un guvern național-liberal, ci ca să sprijiniți guvernul țării chemat pentru a restabili liniștea și ordinea, atît de adînc zguduite în momentele de față. Dezordinea trebuie să înceteze, și ea va înceta îndată ce vom voi cu toții ca ea să înceteze. *Nu trebuie să uităm că cei rătăciți, cari astăzi fac aceste dezordine nu numai sînt concetățenii noștri, dar muncesc ca și noi pentru dezvoltarea și prosperitatea țării — noi cu învățătura și educațiunea noastră superioară — ei cu munca mănosului nostru pămînt. Să le deschidem ochii fraților noștri, astăzi rătăciți și răzvrătiți, că oamenii nu pot trăi nică-*

eri și niciodată în dezordine, că anarhia trage după sine mari suferințe care duc la sărăcie și la tîmpire sufletească. Dezordinea este adesea produsă prin o exaltațiune și o impacientă bolnăvicioasă. Acestea trebuie să fie trecătoare cum trebuie să fie trecătoare în viața românească toate relele. Am convingerea că vom izbuti a liniști situațiunea, a reintra în ordine și a vindeca rănile cele mari cauzate prin zilele acestea turburate. *Dar trebuie să fim, în aceste momente periculoase, uniți, strînși uniți, uniți frățește. Mă adresez, dar, la bunăvoința d-voastră ca să ne dați sfat bun, ajutor inimos!*"

Desigur că, în împrejurări normale, oricine s-ar fi așteptat ca un parlament cu majoritate opozițională, să răspundă la acest cald apel la unire rostit de șeful noului guvern, printr-un nu mai puțin cald bombardament cu ouă clocite. Dar spre uimirea țării, noua opoziție conservatoare răsplăti noul guvern, nu cu ouă clocite, ci cu „aplauze prelungite și îndelung repetate". Misterul ? Nu era nici un mister : așa cum am arătat într-un capitol precedent, majoritatea conservatoare era în mîna lui Take.

Dar entuziasmul și emoția nu erau decît abia la începutul lor, pentru că imediat după conu Mitiță, se ridică Take. Take, încarnarea tuturor viciilor și decăderilor, pe care numai iadul le-ar fi putut făuri spre a duce omenirea pe drumul pierzaniei, Take, agentul lui Fischer, Take, unealta Cahalului și a finanței israelite — cum era pecetluit Take de către presa național-liberală — acest Take deschise gura și vorbi, nu ca Belzebuth, cum îl știa conu Mitiță, ci ca un arhanghel :

„Domniilor deputați, la apelul d-lui prim ministru, *vorbesc în numele marii majorități, aproape al unanimității Camerei, făgăduind tot concursul nostru nu numai al voturilor noastre, dar concursul nostru întreg cu sufletele curate, la opera guvernului de restabilire a*

păcii în această țară. D-lor deputați, avem toți sentimentul că s-a întins asupra cerului Romîniei un nor greu sub care ne înăbușim. Să fie și un colț de lumină și acel colț de lumină să fie *încetarea tuturor urilor, încetarea chiar a resentimentelor juste, uitarea luptelor trecute, să ne bată la toți inima împreună, pentru scăparea patriei!* Ceea ce am cerut noi de la alții cînd eram la guvern, să *dăm* cu inima largă, să *dăm* fără nici o restricțiune *guvernului Maiestății Sale*".

Și buletinul notează: „Aplauze îndelung prelungite". Take o merita fără precupețire. Sentimentele lui erau atît de angelice, încît nu puteau fi decît o operă satanică. Belzebuth făgăduia guvernului liberal în numele unei majorități conservatoare, „tot concursul". Concursul „nu numai al voturilor", ci concursul „întreg, cu sufletele curate, la opera guvernului de restabilire a păcii". Cel mai răzbunător trăgător de sfori din perioada aceea, implora toată lumea politică să pună capăt „urilor", „luptelor", „resentimentelor", fie chiar „juste" și cerea „să bată la toți inima împreună pentru scăparea patriei". Noul guvern liberal, are, indiscutabil, la îndemînă „forța publică" și „un partid numeros". Dar noua opoziție conservatoare poate oferi și ea „un bun prețios" —: „este unanimitatea conștiințelor". „Să dăm" deci, „să dăm cu inima largă", „să dăm fără nici o restricțiune guvernului Maiestății Sale".

Take își cîștiga aplauzele cu cinste: dacă era vorba de răzbunare, s-o ducă cel puțin pînă la capăt.

Un al treilea orator luă locul lui Take: Ion Lahovary. Era același Ion Lahovary, care în vara trecută, ca ministru al Agriculturii, descoperise paharul de Vichy la gheață în plin Bărăgan.

„*Domnilor* — declară el — *în plină perioadă de prosperitate, de înflorire, cînd magaziile noastre gemeau sub povara bogățiilor produse de munca noastră și de*

fecunditatea anului trecut, cînd anul viitor tot atît de frumos şi îmbelşugat se arăta, s-a dezlănţuit asupra acestei ţări o criză nemaipomenită, cum în 40 de ani de Domnie glorioasă şi pacinică a Maiestăţii sale nu s-a văzut încă. Casa e în pericol să ardă ; datoria noastră a tuturor, lăsînd la o parte toate recriminaţiunile, toate imputările, este ca întîi să stingem focul şi pe urmă, cu inima curată şi mînă în mînă, să lucrăm ca să studiem de aproape *cauzele* acestor rele atît de adînci, să vedem ce a putut provoca această catastrofă şi să împiedicăm prin stîrpirea cauzei reîntoarcerea răului pentru zilele viitoare. Atît".

În plin dezastru, Ion Lahovary continua să se menţină pe poziţia paharului de Vichy la gheaţă. Cum şi de ce — răscoale, „în plină perioadă de înflorire ?" Ce i-a apucat pe ţărani să se răscoale, „cînd magaziile noastre gemeau sub povara bogăţiilor produse de munca noastră şi de fecunditatea anului trecut ?" Ce le trebuie răscoale, „cînd anul viitor tot atît de frumos şi îmbelşugat se arată ?" Nu înţelegea bietul Ion Lahovary cum este posibil, ca într-o ţară în care nu e nici un an de cînd a băut un pahar de Vichy la gheaţă în plin Bărăgan, poporul să fie nemulţumit. De ce nemulţumit ?

Spectacolul acesta patetic fu întrerupt de cuvîntarea aspră, crudă, neînduplecată, a lui P. P. Carp :

„Domnule preşedinte, ca şi d. preşedinte al consiliului, sînt şi eu unul din bătrînii ţării, şi eu am în dosul meu aproape 45 de ani de viaţă politică şi pot să spun fără teamă de a fi dezmînţit, că niciodată *nu mi-am dat sufletul numai cu gura ; cînd l-am dat l-am dat cu totul, dar niciodată n-am promis ceva despre care nu ştiam dacă am să pot să-l îndeplinesc.* De aceea, promisiunea mea faţă de d. preşedinte al consiliului are să fie *îngrădită de oarecari rezerve ; cît pentru ajutorul nostru ca să se potolească vijelia care a dat peste*

noi, el este asigurat guvernului şi cred că d. preşedinte al consiliului nu se îndoieşte de aceasta. Dar, ca să luăm noi de pe acum angajamentul cum că avem să primim — ca să nu întrebuinţez cuvîntul de revoluţiune — reforma socială care este conţinută în manifestul de astăzi, din Monitor, aceasta, d-le preşedinte al consiliului, nu vi-o pot promite. Nu se promit lucruri sub imperiul fricii şi sub imperiul răzvrătirii, al teroarei şi al ruşinei. Lucrurile acestea ating interese multiple, interese mari, interese cari ar trebui să fie sacre şi domnilor de la guvern, precum ne sînt sacre nouă. În ţara aceasta n-avem *numai săteni*, în ţara aceasta *avem proprietari*, în ţara aceasta avem cultură, în ţara aceasta avem o muncă care reprezintă o strădanie acumulată a multor decenii şi care în momentul de faţă se distruge. Şi toate acestea au dreptul la solicitudinea noastră. Dacă avem un guvern, este ca să ne apere ; şi dacă plătim impozite, să plătim ca să fim siguri că munca noastră este asigurată."

Carp nu vorbea în cimilituri. Îi plăcea să fie clar — şi era foarte clar. El care se putea considera de pe acum şeful partidului conservator reîntregit, îl asigura fără rezerve pe cumnatul şi pe cuscrul său, conu Mitiţă, şeful celuilalt partid de guvernămînt, cu care nu mai vorbea de zece ani, că-i va da tot „ajutorul... ca să se potolească vijelia ce a dat peste noi". Dar, tot fără nici o rezervă, refuza să se angajeze de pe acum să primească „revoluţiunea", sau „reforma socială", conţinută în mesajul regal. Să nu uite cumnatul Mitiţă că în ţara aceasta nu sînt „numai săteni !" În ţara aceasta „avem şi proprietari". Şi aceşti proprietari trebuie apăraţi.

Carp rămînea acelaşi boier intransigent, care, spre deosebire de toţi ceilalţi boieri, nu ştia ce este făţărnicia. De fapt, ce făcea Carp ? Repeta, mai pe larg, cele declarate de el în Cameră cu trei zile în urmă — în 10 martie — cînd mai erau la putere conservatorii :

„Eu nu promit nimic din ceea ce nu pot executa, şi măsurile vor fi lente prin natura lor. Ele vor avea ca efect îmbunătăţirea situaţiunii ţăranilor, dar nu într-o zi şi nu într-o noapte. În aşteptare, nu este decît un singur lucru de făcut : nu este decît represiunea. Vom aviza pe urmă !“

Represiunea ! Asta-l preocupa pe Carp în momentele acelea. Mai întîi represiunea. Cît despre reforme, va fi timp destul să se vorbească după aceea, cînd ordinea va fi restabilită. Prin glasul lui, vorbea Liga Agrarienilor, adică a marilor moşieri, care stăruiau asupra represiunii — fie chiar cu trupe străine, numai să se restabilească ordinea cît mai degrabă. Dar acesta era şi punctul de vedere al conului Mitiţă : dragostea de neam şi ţară, adică liniştea şi ordinea. Acesta era şi punctul de vedere al lui Take. În afară de viziunea particulară a fiecăruia asupra dreptului exclusiv la putere, nimic nu-i despărţea. Toţi iubeau ţara şi neamul, adică liniştea şi ordinea.

După conu Petrache vorbi iar conu Mitiţă :

— „Domnilor deputaţi, ca un bătrîn al ţării, sînt adînc emoţionat — vă rog să credeţi cu toţii — nu pentru că stau aci pe aceste bănci pline de răspundere, dar pentru că asist la unul din momentele cele mai înălţătoare ale vieţii noastre. *Nu venim să vă impunem* nici o lege, nici astăzi, nici mîine, nici poimîine. Astăzi vă cerem concursul domniilor voastre ca să ne ajutaţi a linişti ţara. Numai după ce ea se va linişti pe deplin, ne vom adresa la domnia voastră, *nu ca la adversari,* ci ca la prieteni, pentru ca cu toţii, nu ca două cîmpuri inamice, ci ca oameni cuminţi, conştienţi de datoria lor, devotaţi ţării, să aşezăm astfel rostul puterii noastre, ca aşezămîntul ei să nu fie numai o umbră de prosperitate, ci o stare de fericire dăinuitoare, puternic fundată şi care

să treacă de la noi bătrînii, la copiii şi copiii copiilor noştri, şi la urmaşii acestora... Să ne unim cu toţii ca să îndreptăm această stare de lucruri, pentru ca asemenea împrejurări să nu se mai poată întîmpla în viitor în ţara noastră ; să ne unim cu toţii, într-o singură cugetare, să facem dreptate tuturor şi unora şi altora, şi celor mici şi celor mari, şi să căutăm ca cei mari să înţeleagă că trebuie să iubească pe cei mici, iar cei mici să ştie că şi ei trebuie să-şi facă datoria lor cu iubire şi credinţă către cei mari şi că nimeni în această ţară românească nu este îndreptăţit să se uite la fratele său cu duşmănie (aplauze prelungite)".

Conu Mitiţă, care venea la putere să liniştească ţara, avea, precum vedeţi, grija să-l liniştească mai întîi pe cumnatul şi pe cuscrul său conu Petrache. Era „unul din momentele cele mai înălţătoare" ale vieţii conului Mitiţă, pentru că, în cursul celor patru decenii şi ceva de cînd se aflau amîndoi în arena politică, au fost rare, nespus de rare, momentele cînd şi-au vorbit. Nu şi-au vorbit nici ca oameni politici, nu şi-au vorbit nici cînd s-au căsătorit cu două surori şi au devenit cumnaţi, nici cînd fiul lui Sturdza s-a însurat cu fata lui Carp şi au devenit cuscri. Sturdza îl ura pe Carp şi Carp îl disprefuia pe Sturdza. Cu douăzeci de ani în urmă, pe la 1888, Carp, conservatorul, l-a apucat de guler pe Sturdza, liberalul, pe culoarele Camerei, cu toate că Sturdza-i era cumnat. Şi nu şi-au mai vorbit timp de zece ani, pînă în mai 1897, cînd s-a ivit un „moment înălţător" care să-i ducă pe aceşti duşmani politici la împăcare : prinţul Ferdinand, bolnav de febră tifoidă, părea că-şi trăieşte ultimele ceasuri. Îngrijoraţi că ţara ar putea rămîne fără prinţ moştenitor, cei doi cumnaţi îşi dădură întîlnire la palatul de la Cotroceni, şi la uşa bolnavului se împăcară. Cîteva săptămîni mai tîrziu, cei doi cumnaţi deveniră cuscri. Dar cuscri şi cumnaţi nu-şi permiseră să uite că, înainte de toate, sînt oameni politici şi că au o grea răspundere faţă de ţară şi tron, aşa că

după două luni, îndată ce prinţul Ferdinand se făcu sănătos — se certară iar şi iar trecură zece ani, fără să se uite unul la altul. Pînă a venit acest nou moment înălţător, pentru conu Mitiţă : acela de a i se putea adresa direct cuscrului şi cumnatului Carp spre a-l asigura că nu trebuie să se teamă de cele făgăduite prin mesajul regal. Mesajul regal e doar pentru proşti. Să fie liniştit cumnatul şi cuscrul Petrache ! El, Mitiţă, cumnatul şi cuscrul Mitiţă, ca şef al noului guvern naţional-liberal este de aceeaşi părere : reformele mai pot să aştepte. Nimeni nu-i va impune conului Petrache „nici o lege, nici astăzi, nici mîine, nici poimîine". Numai atîta cere conu Mitiţă, cumnatului şi cuscrului său conu Petrache : ca partidul conservator să dea guvernului liberal concursul pentru „a linişti ţara". Şi „numai după ce se va linişti pe deplin", guvernul liberal se va adresa conservatorilor, „nu ca la adversari, ci ca la prieteni, pentru ca cu toţii, nu ca două cîmpuri inamice, ci ca oameni cuminţi" să dea ţării „o stare de fericire dăinuitoare, puternic fundată şi care să treacă de la noi bătrînii, la copiii şi copiii copiilor noştri şi la urmaşii acestora".

De obicei, ori de cîte ori conu Mitiţă deschidea gura, Carp i-o astupa repede cu cîte o glumă răutăcioasă care stîrnea hohotele de rîs ale Camerei. Astăzi, însă, Carp tăcea. Părea mulţumit de conu Mitiţă. Cum, dar, să nu fi fost sala tulburată pînă la lacrimi ! Şefii celor două partide de guvernămînt, cumnaţi şi cuscri, conu Petrache şi conu Mitiţă, care de o viaţă de om se înţelegeau între ei ca tusea cu junghiul, cădeau, fără nici o reticenţă, de acord să conlucreze frăţeşte pentru realizarea unuia şi aceluiaşi program : „Mai întîi represiunea — apoi vom aviza."

După ce isprăvi cu Carp, conu Mitiţă rosti cîteva cuvinte calde de mulţumire la adresa lui Lahovary şi Take — apoi coborî repede în incintă şi se apropie de Belzebuth să-i *„strîngă* — citäm după textul dezbateri-

lor — *amîndouă mîinile timp de mai multe minute în aplauzele delirante ale întregii Camere*".

După ce se sătură de strîns mîinile diavolului, conu Mitiţă se dădu în lături ca să-i facă loc lui Ionel Brătianu, care în timp ce împlinea acelaşi frenetic ritual al mîinilor, îi zise lui Take :

— „Nu ne-am cunoscut, dar trebuie să ne cunoaştem, fiindcă o să facem politică împreună".

Take, prudent, îşi pregătise răspunsul încă de ieri :

— „Nu mi-am făcut decît datoria !"

La care, noi ropote de aplauze zguduiră sala. Scenele emoţionante se succedau vertiginos şi operau fără milă asupra delicatei sensibilităţi a oamenilor politici din incintă şi a doamnelor din tribună. Inimile erau puse la o prea grea încercare. Lacrimile ţîşniră fără voie, mai îmbelşugate din ochii bărbaţilor, mai reţinute din ochii femeilor, care erau hotărîte să sufere oricît pentru chestia agrară, cu condiţia să nu-şi strice fardul. Dar de plîns au plîns toţi. Pînă şi ministrul Germaniei, care era de faţă, a plîns.

Plîngeau sincer. Erau lacrimi comemorative. Se împlineau cincizeci de ani de cînd s-a pus pentru întîia oară problema agrară într-un sfat obştesc — Divanul ad-hoc, convocat, din mila sultanului turc, în Muntenia şi Moldova. Au mers boierii, la 1857, atît de departe cu liberalismul, încît au permis pînă şi ţăranilor să-şi trimită deputaţi în divanurile acelea. Dar ţăranii ce au făcut ? Nu s-au mulţumit cu cinstea ce li se făcea de a putea sta într-un sfat obştesc alături de boieri, ci,

fără să fi prevenit pe nimeni, depuseră în şedinţa din 9 noembrie o jalbă, în care se plîngeau de boieresc, de biruri, de justiţie, de bătaie şi cereau să li se dea şi lor cîte o bucată de pămînt de care să se poată bucura numai ei — şi dreptul de a avea dregătorii sătești alese numai de ei.

Boierii se arătară surprinşi şi indignaţi : — ce e cu jalba asta a ţăranilor ? Cine le-a dat voie să vină cu asemenea jalbă cînd divanurile au fost convocate numai ca „să exprime dorinţele populaţiunii în privinţa organizării desăvîrşite a principatelor" şi nicidecum să se ocupe de problema agrară ? Ca dovadă că boierii sînt de bună credinţă cînd jură că nu s-au gîndit să aducă în Divan această problemă — este faptul că încă în urmă cu trei săptămîni, în şedinţa din 15 octombrie, s-a dat citire listei tuturor problemelor ce aveau să fie discutate în adunare, dar nu s-a găsit printre ele nici una care să pomenească de vreo îmbunătăţire a soartei ţăranilor.

Nemărginită era furia boierilor împotriva ţăranilor care au avut îndrăzneala să-i tulbure cu prostiile lor. Dar, pentru că nu-i puteau lua la palme pe ţărani în plină adunare, de faţă cu reprezentanţii puterilor străine, boierii, ca să poată arunca la coş jalba ţăranilor, recurseră la vicleşuguri. Unii susţinură că jalba cuprinde nu numai „neadevăruri, dar şi împrejurări care n-au avut loc niciodată". Alţii că jalba, nefiind de primă importanţă, se va lua în discuţie „îndată ce se vor mîntui chestiile de interes general" etc. etc.

Dar cea mai tipică sentinţă boierească se putu găsi în raportul „Comitetului proprietarilor mari" care-şi luase sarcina să „studieze" jalba ţăranilor. Dat fiind că jalba ţăranilor n-a fost supusă în prealabil „comitetului" şi n-a fost „protocolată de secretarul comitetului", ea contravine paragrafelor 57 şi 58 din Adunare şi este declarată ilegală. În consecinţă — referă comitetul — jalba trebuie „considerată ca scrisă de nişte persoane cari n-au avut alt scop decît a turbura liniştea publică, folosindu-se de neştiinţa de carte a deputaţilor

săteni şi încercîndu-se a introduce principiile unor teorii subversive şi a aţîţa discordia şi ura între proprietari şi ţărani, după cum dovedeşte chiar anume creata terminologie de boieri de moşie, întrebuinţată în tot cursul propunerii, spre a evita cuvîntul de proprietar; terminologie cu atît mai nefericită, cu cît ea nu cuprinde o mare parte din proprietăţile locuite de ţărani, şi anume: toate proprietăţile clerului, ale proprietarilor neboieriţi şi ale răzăşilor. Că prin urmare nici stilul nici tendinţele comunistice din citata tînguire nu se pot imputa deputaţilor săteni care se văd subscrişi în ea rămînînd răspunzători numai compuitorii ei cari au abuzat de încrederea lor".

Vorbeau pe la 1857, parcă ar fi vorbit în 1907: cererea nu este scrisă de ţărani şi nu reprezintă adevăratele nevoi ale ţăranilor, ci „este scrisă de nişte persoane care n-au avut alt scop, decît a turbura liniştea publică"; că aceste „persoane" s-au folosit de „neştiinţa de carte a deputaţilor săteni" şi au încercat să introducă „principiile unor teorii subversive" şi să „aţîţe discordia şi ura între proprietari şi ţărani" —; şi că „de stilul" şi „tendinţele comunistice" ale jalbei, sînt vinovaţi numai „compuitorii" ei, adică acele persoane etc. etc. şi nicidecum deputaţii săteni care nu ştiu nici să scrie, nici să citească — şi care în genere habar n-au de nimic şi nici nu ştiu ce vor.

În cele din urmă, însă, boierii au înţeles că şi-au descoperit în mod prea brutal intenţia de a nu se atinge nici cu un fir de pai de starea de lucruri care făcea din viaţa întregii populaţii rurale o „chestie" — şi au însărcinat pe unul de-ai lor să le îndulcească refuzul cu un nou vicleşug: anume că, marii moşieri n-au nimic împotriva celor cuprinse în jalbă. De supărat îi supără numai „tonul". Puteau ţăranii să ceară ce vor, dar numai pe un alt ton. Aşa că, ar fi bine, ca ambele părţi să facă concesii: ţăranii să renunţe la „ton" — iar boierii să dea o declaraţie prin care să constate trebuinţa unei reforme. Cît priveşte „chipul, sistemul, timpul şi toate celelalte măsuri desluşitoare ale refor-

mei", boierul de la 1857, precursorul conului Mitiță de la 1907, propunea ca ele să fie lăsate în grija „viitorului guvern, viitoarei legislative". Nu-i nici o grabă: pentru reforme este timp totdeauna.

Povestea cu ulcica își are, fără îndoială, originea în aceste dezbateri de la 1857 în jurul problemei agrare:

În primul rînd, jalba nu există, pentru că nici nu figurează pe lista problemelor care trebuiau să fie discutate în Divan;

în al doilea rînd, jalba există, dar este ilegală, pentru că nu s-a conformat paragrafelor 57 și 58 și n-a fost protocolată de secretarul „Comitetului marilor proprietari";

în al treilea rînd, jalba există și este legală, dar e plină de „neadevăruri";

în al patrulea rînd, jalba există, este legală și nu cuprinde numai minciuni, ci și adevăruri, dar discuția în jurul ei poate aștepta, deoarece problema agrară nu este o „chestie de interes general";

în al cincilea rînd... nu! Jalba iar nu există, iar este ilegală, iar este mincinoasă, iar nu este o chestie de interes general, pentru că este scrisă de comuniști, „care n-au avut alt scop decît a tulbura liniștea publică";

și în al șaselea rînd, da! Jalba există, este legală, cuprinde adevăruri, problema merită a fi discutată ca orice chestie de interes general, delegații săteni sînt perfect responsabili, dar ceeace nu place Divanului e tonul. Aceleași plîngeri pot ridica țăranii în Adunare oricînd or vrea, dar pe alt ton.

Tocmai asta cereau, după cincizeci de ani, și boierii adunați în memorabila ședință de la 13 martie, a Camerei: să ceară țăranii tot ce le-o trece prin minte, dar pe alt ton — nu pe tonul răscoalei. Asta înțelegea conu Mitiță cînd spunea în apelul lui la unire: „să le deschidem ochii fraților noștri, astăzi rătăciți și răzvrătiți, că oamenii nu pot trăi nicăiri și niciodată în dezordine, că anarhia trage după sine numai suferinți care duc la

sărăcie şi la tîmpire sufletească." Asta înţelegea şi P. P. Carp, cînd răspundea conului Mitiţă că e gata să-i dea tot ajutorul, pentru înăbuşirea răscoalei, dar nu pentru reforme în toiul răscoalei : „Nu se promit lucruri sub imperiul fricii şi sub imperiul răzvrătirii, al teroarei şi al ruşinei" — ci numai cînd ţi se vorbeşte pe un ton cuviincios.

Toţi erau, prin urmare, înţeleşi, toţi plîngeau sincer în memorabila şedinţă de la 13 martie, cînd au constatat cu o înduioşătoare uimire, cît de fidel se repetă istoria : azi, la 13 martie 1907, boieri şi ciocoi aveau un timpan tot aşa de sensibil la cea mai mică diferenţă de ton, ca în urmă cu o jumătate de veac.

Acesta era şi motivul pentru care îşi scuturau reciproc mîinile, cu atîta emoţie : se împlineau cincizeci de ani de cînd pentru întîia oară într-o adunare obştească, marii proprietari au hotărît, ca strîns uniţi, să oblige pe ţăranul romîn să se plîngă pe un alt ton.

Dintre toţi, mai îndrituit să verse aceste istorice lacrimi era tînărul dar prea fericitul în politică şi dragoste Ionel — care-şi putea aminti cu mîndrie în memorabila şedinţă de la 13 martie 1907 ce rol important a jucat marele său tată Ion, concesionarul democraţiei de la 48, în ajustarea tonului rural la exigenţele muzicale ale boierilor, în cursul dezbaterilor Divanului de la 1857, cînd a strigat: „Noi credem în sinceritatea claselor avute", dar mai ales şase ani după aceea, la 1863, cînd, fiind în fruntea „roşilor" liberali în opoziţie, a întins şi el mîna conservatorilor, cum azi o întinde şi conu Mitiţă. A fost şi atunci un moment greu. Poate mult mai greu decît acuma, pentrucă primejdia răscoalei nu venea de la sate, ci de la palatul domnesc. Au aflat boierii şi ciocoimea legată de ei, că Vodă Cuza se pregătea să proclame împroprietărirea ţăranilor, fără să-i întrebe pe moşieri. Unul dintre cei mai speriaţi de ideea acestei reforme agrare era tata, care, în şedinţa de la 11 februarie 1863, a făcut cum face acuma conu Mitiţă, apel la unirea boierilor şi ciocoilor împotriva ţăranilor.

„A intrat în capul țăranului — zicea marele Ion — ideea că toată cauza răului de care suferă țara este proprietarul. Dacă bate piatra, dacă plouă broaște, cauza e că proprietarii au proprietate. De aceea am zis și Capului Statului, pe cînd eram la guvern : să nu stingem cestiunea proprietății, să căutăm mai întîi a înfrăți spiritele, a lumina pe ambele părți ; să ne tratăm cel puțin pe tărîmul național, de frați, iar nu unii de muscali, de turci, de austriaci, alții de răsturnători, să facem mai întîi institutele necesare și cînd vom rezolva legea proprietății s-o rezolvăm astfel încît să aducă regenerarea Romînici, iar nu să punem în pericol existența noastră națională, căci un război civil este nenorocirea cea mai mare și numai el ne-ar putea duce în poziținea, încît să cădem în starea druzilor și a maroniților și să ni se trimită din afară un Pașă armean care să ne guverneze. Dar pe cît timp vom sta pe tărîmul naționalității și al libertăților publice, pe cît timp vom discuta liniștiți, iar nu cu sabia în mînă nu vom avea nici Pașă armean, nici vreunui ambițios nu-i vor intra gărgăuni în cap de a se sui pe tronul lui Mihai și al lui Ștefan".

Apelul a fost spontan, urmat de o scenă de înfrățire, întocmai ca și scena de acum. Marele Ion era fericit. „Cînd am văzut — se explica el după aceea — că dreapta (conservatorii) se pune pe terenul național, n-am întrebat de unde vine și am întins mîna. Le-am zis că cel puțin în chestia de viață să ne dăm o mînă frățească". E adevărat că acestei istorice alianțe i s-a zis „monstruoasa coaliție". Coaliție, da !... Dar de ce monstruoasă ? Cum poate fi monstruoasă înțelegerea de la 1863 care s-a făcut în aceleași condițiuni ca și înțelegerea de azi : pe „terenul național" și într-o „chestie de viață" — și care a fost întîmpinată ca și înțelegerea de azi, cu aplauze și lacrimi de recunoștință de către țara întreagă : guvern, opoziție, liberali, conservatori —

toți au vibrat atunci, cum vibrează și acum, sub impulsul dragostei de țară ! Absurd !

Privea, deci, senin și mulțumit fiul marelui Ion, cum țara aplaudă pe oratori. Punea suflet țara în aplauze. Lacrimile ei de emoție erau pornite din inimă. Era „chestie de viață", așa că toți membrii guvernului de pe banca ministerială, toți deputații conservatori și liberali din incintă și toate cuconițele din tribună „se puneau" pe „terenul național".

Totuși, scenele zguduitoare nu se epuizară cu strîngerile de mînă ale conului Mitiță. Pentru final, guvernul pregătise încă o lovitură de teatru : reformele. Nu-l răbda inima să mintă poporul și să nu se țină de cele făgăduite în mesajul regal. Fără aceste reforme, nu se putea prezenta în fața poporului, să-i predice liniștea.

Veni, deci, la tribună ministrul Finanțelor, spre a da citire proiectului de lege prin care se propunea :

desființarea taxei de 5 lei, contra secetei

și a taxei pe decalitru de vin.

Noul guvern liberal se ținea de cuvînt. Începea să aplice făgăduielile cuprinse în mesaj. Nu toate, ci deocamdată primele două, în ordinea măsurilor cuprinse în mesajul regal. Numai în ordine. Și lucru într-adevăr senzațional : deși conu Mitiță l-a tras pe sfoară și i-a șterpelit o strîngere de mînă cu angajamentul că nu va veni cu reformele nici azi, nici mîine, nici poimîine — conu Petrache, în fața acestei trădări, n-a protestat. Accepta ambele reforme „revoluționare" : și desființarea taxei de 5 lei contra secetei, și desființarea taxei pe decalitru de vin, fără să scoată un cuvînt.

Tăcea și zîmbea !

Cu aceasta se încheie memorabila ședință din 13 martie. Printr-o nouă coaliție împotriva țăranilor. Îmbrățișări, lacrimi, frăție !... Nici un mîrîit, nici un scrîșnet, nici un gest prin care să-și fi exprimat cineva supărarea. Parcă trecuse un veac, nu cîteva zile de cînd liberalii răcneau prin presa lor : „Guvernul conservator e pregătit să facă moarte de romîn !"... Partidul liberal

„nu va permite bizantinilor să verse sînge de romîn“ ! ...„A împuşca pe ţărani e un mijloc barbar şi nu întotdeauna de efect durabil !“ ...Parcă a trecut un veac, nu cîteva zile de cînd Spiru Haret ameninţa, în broşura lui, guvernul conservator : „Pietrele s-ar ridica singure să ne lovească dacă am tolera ca alt sînge să mai plătească „drepturile cîştigate“ ale lui Mochi Fischer“... Parcă a trecut un veac, nu o zi decînd conservatorii conului Gogu denunţau pe liberali că prin toată campania lor făţişă şi clandestină contra guvernului, ei urmăresc nu binele ţăranilor, ci acapararea puterii !... Toate au fost uitate în cîteva ceasuri !... Frăţie totală !... Şi Iorga ! Parcă trecuse un veac, nu zece zile de cînd publicase Iorga acel fulminant „Dumnezeu să-i ierte“ al său ! Acum publica în „Neamul romînesc“ un articol pe o melodie cu totul opusă, sub titlul „Ziua de 13 martie la Cameră“ — „Dare de seamă obiectivă“, pe care îl începea astfel :

„Ziua de 13 martie 1907 a fost poate de la Unire cea mai înălţătoare în istoria parlamentarismului romîn“

şi pe care — după o foarte emoţionantă descriere a emoţionantei şedinţe — îl încheia cu aceste cuvinte :

„O ţară care poate da lumii astfel de privelişte, este ţara unui neam care poate face lucruri mari“.

Era om iertător şi uitător Iorga !... Îşi ierta şi-şi uita propriile lui indignări faţă de crimele conului Gogu. ale lui Take şi mai cu seamă ale lui Fischer. Era om iertător şi uitător ! Şi mai cu seamă obiectiv.

*

Dar apropo de Iorga: a doua zi după ce liberalii formară guvernul, toate societăţile studenţeşti care pînă atunci ţineau întruniri zgomotoase şi cereau conului Gogu să demisioneze, pentru că un om care varsă sîngele ţăranilor nu merită să stea la cîrma ţării, lansară un manifest, prin care anunţau că renunţă la orice agitaţie.

„Apostolatul nostru pentru moment să înceteze — spunea manifestul — căci atît învăţăturile cît şi cuvintele noastre pot aduce mai mult rău şi nu aceasta o dorim. Este timp să fim patrioţi, ca cu toţii să contribuim la risipirea vîntului de primejdie ce bate... Să ne domolim, pentru moment, avîntul şi entuziasmul, căci altfel însemnează a fi criminali faţă de ţară".

Tinerii liberaloizi nu mai voiau să fie „criminali faţă de ţară", de vreme ce liberalii, stăpînii lor, se aflau, în sfîrşit, la putere.

Pe de altă parte, Take, care-şi consuma triumful cu voluptate, sfătuia în aceeaşi zi pe amicii săi politici să sprijine din toată inima guvernul liberal şi să suspende pentru cîtăva vreme politica: „Politică vom face mai tîrziu". În acelaşi timp, Take publica în oficiosul său franţuzesc „La Roumanie", un apel către toţi conservatorii care ştiu franţuzeşte, pe care-i ruga „foarte stăruitor", „să-şi dea seama că concursul făgăduit guvernului M. S. Regelui de către partidul conservator, e un concurs de fapt, nu un concurs verbal, o atitudine de şedinţă. Faţă de autorităţile ţării trebuie să ne purtăm aşa fel, ca şi cum n-am avea partide politice: să le înlesnim sarcina, să le furnizăm toate lămuririle, toate indicaţiile de cari ar putea să aibă nevoie, să le facem toate serviciile ce ar putea să ne ceară, să le preîntîm-

pinăm dorințele chiar, să le dăm o deplină, o întreagă încredere, într-un cuvînt, să ne pătrundem cu totul de ideea că, atîta vreme cît va dăinui viețelia, pentru a fi cetățeni cumsecade, trebuie să uităm toate punctele ce ne deosebesc, pentru a nu ne aduce aminte decît de cele ce ne unesc".

*

A treia sarcină a liberalilor a fost „restabilirea liniștii, siguranței și păcii obștești".

VI

S-o fi găsind, în primele momente, fără îndoială, destulă omenire înclinată să creadă că vijeliosul vînt de înfrăţire care a suflat peste istorica şedinţă de la 13 martie a fost stîrnit pe *neaşteptate* de apelul la unire al regelui şi al conului Mitiţă. Dar cine s-a putut lăsa fermecat de duioasele manifestaţii ale Camerei, s-a trezit repede. Nimic n-a fost pe neaşteptate. În vederea unei restabiliri urgente a liniştii, siguranţei şi păcii obşteşti, totul a fost în prealabil minuţios pregătit — inclusiv lacrimile, îmbrăţişările şi aplauzele delirante, care mai puţin decît orice erau *neaşteptate*, ci, dimpotrivă, au fost, cu intenţie, *lăsate la urmă*, spre a consfinţi o stare de lucruri deja existentă.

Înfrăţirea între partide nu s-a făcut la 13 martie, ci cu cîteva zile în urmă. Conservatorii mai erau la guvern, liberalii se mai aflau în opoziţie, presa conservatoare mai acuza pe liberali că nu se dau în lături de la nici o crimă ca să ajungă la putere, presa liberală mai acuza pe conservatori că nu se dau înlături de la nici o crimă ca să se menţină la putere — dar, între timp, în

culise, conu Goguă şi conu Mitiţă, sub ochiul patern al lui Carol I, se îmbrăţişau frăţeşte pe baza unor condiţii frăţeşti : conservatorii trec în opoziţie şi se angajează să dea concursul unui guvern liberal în acţiunea lui de pacificare a ţării — iar liberalii se angajează ca, după îndeplinirea celor patru ani legislativi, să părăsească puterea spre a face loc unui guvern conservator.

Un regim liberal fiind principial acceptat, cu învoirea lui Carol I, de ambele părţi, liberalii îşi puseră mai întîi la punct întreg aparatul de represiune şi abia *după* aceea prezentară regelui Carol echipa lor ministerială.

Numai aşa se face că guvernul conului Mitiţă, care a depus jurămîntul la 12 martie ora 5 şi 30 după amiază, a putut peste cinci minute, adică la ora 5 şi 35, să-şi înceapă opera de restabilire a liniştii, siguranţei şi păcii obşteşti. Aşadar, apelul la unire rostit de conu Mitiţă în şedinţa de la 13 martie, venea, *după* faptul consumat, cu o întîrziere de 24 ore. Astfel că scuturările de mînă, îmbrăţişările, valurile de lacrimi care au inundat memorabila şedinţă, spre a da ţării iluzia că sînt răspunsul spontan al unor mişcătoare apeluri spontane, nu erau decît nişte vulgare elemente de regie ale unei vulgare melodrame politice, demne de obişnuitul repertoriu al vulgarului teatru de bîlci numit Parlament şi creat anume pentru amuzamentul boierilor şi al cucoanelor lor.

*

Eroul represiunilor a fost generalul Averescu, pus ca ministru de Război în noul guvern liberal.

Era generalul Averescu naţional-liberal ?

Generalul Averescu n-a fost nici naţional, nici liberal. Generalul Averescu a fost propus liberalilor încă înainte de a fi făcut liberalii guvernul, de către trei factori politici care nu erau membri ai partidului naţional liberal :

a. P. P. Carp, şeful opoziţiei conservatoare junimiste ;

b. Take Ionescu, membru activ al guvernului conservator cantacuzinist încă în plină funcţiune ;

c. guvernul austriac.

Dintre toţi, cel mai stăruitor a fost guvernul austriac, prin ministrul său la Bucureşti, Roswadowsky, care-l considera pe Averescu un mare general.

Regele Carol, care era foarte sensibil la opinia măgulitoare ce o aveau rudele lui germane despre un ofiţer de-al său, îl acceptă pe Averescu.

Datorită acestor forţe din afara partidului naţional-liberal, fu numit în noul guvern, ca şef suprem al armatei în războiul contra duşmanilor patriei : ţăranii — generalul Averescu, un om de meserie războinic împotriva oricui, adică un vrednic, dar un odios mercenar care s-a tocmit la liberali să tragă în răsculaţi, cu aceeaşi dezinvoltură cu care s-ar fi tocmit la măcelari să tragă în cîini, sau la brînzari să tragă în pisici. Generalul Averescu ar fi tras în orice sau în oricine ar fi fost pus să tragă, numai să i se recunoască meritul că ştie să tragă, şi să i se dea şi respectivele onoruri ce se cuvin unui dibaci trăgător. În special în cazul de faţă, Averescu întrezărea perspectiva unei glorii militare cu atît mai nepieritoare, cu cît avea să fie consemnată nu numai în istoria boierimii romîne — ci şi în cea a ţărilor feudale vecine, printre care cea mai alarmată continua să fie Austro-Ungaria.

Cei care i-au dat pe seamă lui Averescu portofoliul războiului i-au atras atenţia că armata austriacă este în stare de alarmă. Corpul 12 de armată Hermanstadt (Sibiu) primise ordinul să-şi pună baioneta la armă. Dacă Averescu nu izbuteşte să înăbuşe în cîteva zile răscoalele, armata austriacă trece Carpaţii şi invadează ţara. Era, deci, în joc, nu simpla salvare a vieţii şi averii boierilor, ci obrazul de militar al lui Averescu, care ştia că trebuie să pună în munca lui o rîvnă deosebită dacă vrea să-şi asigure în chip cinstit solda şi decoraţiile.

Alţi eroi ai represiunii, de o importanţă mai redusă doar ca rază de acţiune şi nu ca devotament pentru cauza boierilor şi ciocoilor, au fost prefecţii. Ca şi Ave-

rescu, prefecții fuseseră selecționați din timp și din timp avertizați să-și ia postul în primire la primul semnal. Ceea ce se și petrecu : luni 12 martie, la orele 5,30, guvernul liberal depuse jurămîntul, luni 12 martie, la orele 7, toate decretele de numire a prefecților erau parafate, și marți, 13 martie, cînd la Cameră nu mai ajungeau batistele pentru șiroaiele de lacrimi care curgeau din ochii fraților fericiți că s-au regăsit în sfîrșit, prefecții se și aflau de cel puțin douăsprezece ore pe cîmpul de luptă. Erau în totul 32, acești prefecți — de fiecare județ, unul. Și unii dintre ei, aleși printre cei mai democrați dintre democrații democrației național-liberale : C. Stere, doctorul Radovici, George Diamandi etc. recrutați printre socialiștii convertiți în 1900 la ritul național-liberal și porecliți „generoși".

Ce i-a împins pe acești „generoși" să colaboreze la represiune ?

Omenia ! Idealul democratic ! Răzvrătirea și repulsia ce le-o inspira orice act de nedreptate ! Așa, cel puțin, explica unul din ei, C. Anghel, numit prefect de Olt, graba cu care generoșii au consimțit să guste din plăcerea de a bate, de a schingiui și de a împușca pe țărani.

„Mi-am zis — scrie acest prefect C. Anghel, în cărțulia lui : „Amintirile unui fost prefect" — că a mă eschiva în fața primejdiei ar fi o lașitate și ar fi și o *greșeală față de idealul democratic, ce întotdeauna m-a călăuzit, de a fugi de perspectiva întrebuințării represiunii față de cîțiva turbați,* atunci cînd cu acțiunea împăciuitoare dublată de energie și față de cei de jos, și față de cei de sus, puteam împiedica întinderea răului de către cei de jos, cum și comiterea de represalii și de exacțiuni din partea celor de sus. Am lăsat în urmă tot ce aveam drag pe lume și am plecat, întîmplă-se orice. după cum au pornit-o și alți prieteni, cu cari mă lega un sentiment de solidaritate, de credință și de aspirațiuni : un Stere, un dr. Radovici. Pe toți, deopotrivă,

ne răzvrătise în tinereţe nedreptatea, ne duşmănise negala îndreptăţire în societate, durerile lumei răsunînd în inima noastră ne făcuse să scuturăm stîlpii societăţii pentru a prăbuşi catapeteazma. Cînd am văzut însă că opintirile noastre erau zadarnice şi sterpe, ne-am zis că, neputîndu-ne realiza idealul integral, am putea, trecînd la un partid de guvernămînt să realizăm măcar un minimum din aspiraţiunile democratice, să ţărmurim cît mai mult nedreptatea. *Se făcea acum apel la noi să săvîrşim un act de devotament pentru cauza partidului ce îmbrăţişasem, să-i sărim în ajutor la grea cumpănă*".

Or, iată ce spune Marghiloman în „Notele" sale „politice" în dreptul zilei de 22 februarie 1912, despre rolul adevărat al acestui Anghel care se încălzea la „idealul democratic" şi pe care-l „răzvrătise în tinereţe nedreptatea" :

„22 februarie. — Revelaţiuni noi în „Adevărul" : execuţii sumare în Olt. Anghel fost prefect, scrie o scrisoare bizară : Nu ştiu, n-am văzut ! Panaitescu raportează (faţă cu Paul Teodoru) că a văzut ieri pe Anghel, care i-a confirmat că tot ce spune „Adevărul" este exact ! — La dejun, căpitan M. Negruzzi, care în 1907 a fost de pază în Olt, spune că execuţiile au fost aşa şi că Anghel, prefect, admira tirul artileriei care prindea din fugă populaţia. A fost un om scăpat, numai fiindcă A. Iliescu a zis să-l ierte. Deci era de faţă".

Dacă acest prefect simţitor, în inima căruia răsunau „durerile lumii", se prezenta aşa cum ni-l descrie Marghiloman în linii mari, ne închipuim cum se prezenta el în linii mici — şi cum se prezentau ceilalţi 31 de prefecţi care au avut măcar atîta bun simţ să nu se laude că în inima lor răsună „durerea lumii".

Principiul după care s-au condus generalii în timpul represiunii, era conform cu ordinul generalului Averescu: „Nu cruțați muniționile... nu faceți economie de muniționi".

Prin muniționi, Averescu nu înțelegea cartușe oarbe care ar servi ca sperietori, ci cartușe de război:

„Din rapoartele primite — telegrafia Averescu generalilor în subordine — rezultă că unele trupe au cartușe oarbe și au început să tragă mai întîi cu ele; rog dați ordin sever, trupele nu vor avea decît cartușe de război, luînd măsuri imediate, cea mai mică abatere de la acest ordin va atrage o grea răspundere!"

Cu ordinul telegrafic nr. 1703, Averescu poruncea generalului care comanda Corpul I armată:

„Vă rog a ordona ca trupa care vine în contact cu o bandă de răzvrătiți să tragă asupra ei și să o urmărească pînă la complecta împrăștiere."

Un alt ordin telegrafic al lui Averescu avea cuprinsul următor:

„Pentru a preveni reaprinderea turburărilor și devastărilor pe unde se stabilește liniștea cu forța armată, vă rog binevoiți a ordona:

„1. Din satele răsculate care se supun, afară de arestările făcute de autoritățile civile, comandanții de unități *vor lua ostateci cu garanție 4 sau 5 locuitori,* cu mai multe legături în sat.

2. Bandele care au părăsit satele lor şi cutreieră părţile locului pentru a devasta şi jefui *nu vor mai fi împrăştiate*, căci prin acest mijloc nu se obţine un rezultat definitiv, *ci se va opera astfel încît să fie înconjurate şi luate cu totul.*

3. *Urmărirea bandelor se va face pînă la împresurarea lor, trecînd chiar dintr-o zonă de divizie în alta*".

Ordinele comandantului diviziei 2 a corpului I armată erau şi mai hotărîte decît cele ale lui Averescu. Printr-o adresă cu data de 14 martie, generalul Gigurtu. comandantul diviziei 2 comunica prefectului de Dolj :

„În conformitate cu ordinul Ministerului de Război nr. 1692, am onoarea a vă aduce la cunoştinţă :

„Pentru liniştirea spiritelor şi pentru înăbuşirea oricărei încercări de răzvrătire, cu onoare vă rog a face să se aducă la cunoştinţă autorităţilor şi locuitorilor *chiar în locurile nerăzvrătite*, că trupa are ordin să tragă atît cu armele cît şi cu tunul".

La data de 16 martie, acelaşi general Gigurtu dădea următorul ordin către garnizoanele R. Vîlcea, Slatina, Caracal, Cetatea Băileşti, Rgt. 2, 3, 19, 26, 12 Infanterie, batalionul 1-5 vînători, Rgt. 1,2 Călăraşi şi Rgt. 9 Artilerie :

„În vederea greutăţilor ce întîmpină atît autorităţile civile cît şi militare cu cartiruirea numeroşilor arestaţi, de care s-a făcut mare abuz, veţi ordona să se *procedeze cu energie* şi să se aresteze numai instigatori principali, *dacă ei scapă acţiunii militare*".

„*Dacă* scapă acţiunii militare" ! Prin aceasta generalul Gigurtu era sigur că subordonaţii lui înţeleg că ar fi de dorit ca „instigatorii principali", indiferent dacă

scapă sau nu acţiunii militare în masă, să nu scape „acţiunii militare" *după* arestare. Se pare, însă, că generalul n-a fost la început destul de bine înţeles, pentru că este silit în aceeaşi zi să vină cu acest ordin către Reg. Rovine nr.26, 9 Artilerie, 1 Artilerie, 1 Călăraşi :

„Mişcarea anarhică, care nu a încetat, se datoreşte, cu părere de rău, acţiunii puţin energice a comandanţilor.

„Vă ordon să reprimaţi în mod exemplar, *distrugînd totul şi împuşcînd pe capii răzvrătiţilor, fără a vă mulţumi făcînd numai prizonieri*".

Dar recunoştinţa este — cum spune poetul — „o floare rară", de care poate avea parte — după cîte susţin cele mai serioase statistici — maximum 1 la 1 milion de oameni vrednici şi devotaţi. Şi vai ! — generalul Gigurtu nu era acest norocos 1. Tocmai lui, care răcnea la ofiţerii lui, cu atîta energie : Fiţi energici ! Reprimaţi... Distrugeţi !... Împuşcaţi !... Ne trebuie morţi, nu prizonieri ! — tocmai lui i-a fost dat să primească din partea superiorului său, generalul Năsturel, comandantul Corpului 1 de armată, această urecheală :

„Orice întîrziere în stingerea răscoalei este în detrimentul ţării, şi această potolire nu se poate căpăta decît lucrînd *cu toată energia şi fără cruţare*. Rog daţi ordinul tuturor detaşamentelor de sub comanda dvs. ca mergînd în localităţi răsculate şi ajungînd, poate, după consumarea crimei de către răsculaţi, aceasta *să nu împiedice* trupa de a *ucide pe făptuitori*, să nu o *împiedice de a incendia casele lor ; la moarte, jafuri şi focuri nu se poate plăti decît cu aceeaşi monedă*. Cer

dar de la dvs. ca în 48 ore răscoala să înceteze ; pentru aceasta însă, încă o dată o repet, că trebuie *o energie fără margini din partea tuturor*".

Lui Gigurtu i se urcă sîngele în obraz de indignare. Aproape să-i iubească pe răsculaţi !... Cum adică ? *Lui*... lui să-i poruncească Năsturel să „lucreze cu toată energia şi fără cruţare" ?... Pe el să-l înveţe că nimic nu trebuie să-l împiedice de a ucide pe răsculaţi, de a da foc bordeielor lor !... Dar el ce-a făcut pînă acum ? A stat cu mîinile în sîn ? N-a ucis, n-a dat foc, n-a jefuit ? De ce să fi lucrat fără energie ? Pe cine să cruţe Gigurtu ? Şi de ce să cruţe ? Nu este şi Gigurtu general ca toţi generalii ? Şi nu este generalul Gigurtu moşier ca mai toţi generalii ? De ce, dar, îşi permite generalul Năsturel să-i adreseze reproşuri fără temei ?

Jignit pînă la sînge, generalul Gigurtu îi răspunse generalului Năsturel :

„În urma ordinelor primite, de cînd am luat comanda am luat de la început măsuri foarte energice, şi cum v-am spus în convorbirea ce am avut azi la orele 6—7 p. m. : sper că pînă mîine noapte judeţul să fie pacificat, ceea ce am avut onoarea a telegrafia şi d-lui ministru de resbel, în consecinţă ordinul dv., *mi se pare o lipsă de încredere în mine şi voi avea onoarea a supune cazul d-lui ministru de resbel*".

Se luau generalii la întrecere, care să distrugă, să dea foc, să jefuiască şi să ucidă mai cu spor populaţia rurală, răsculată sau nu, potolită sau nu, indiferent dacă e bărbat, femeie ori copil, pentru că oricît de mulţi ţărani ar fi ucis, oricîte bordeie ar fi distrus, oricîte gospodării ar fi jefuit, nu riscau decît o singură neplăcere, care şi aceea era de ordin sentimental : ca cei mai mari

decît ei să nu le subevalueze marile lor merite în opera de salvare a patriei.

*

Dar trupele ? S-au supus trupele, orbeşte, ordinelor de a trage în ţărani ?

Înainte de a ne putea da un răspuns, trebuie să ne întrebăm care au fost pe vremea aceea realele raporturi dintre soldaţi şi superiorii lor.

În mod logic se putea înţelege că superior în armată trebuie socotit oricine are o cît de modestă tresă pe umăr, începînd cu fruntaşul, dar că oricare dintre superiori nu poate avea asupra trupei decît puteri limitate de locul pe care-l ocupă în ierarhia militară. În armata lui Carol I, însă, această limită nu exista. În numele disciplinei, căprarul putea dispune în aceeaşi măsură, atît în timp de pace, cît şi în timp de război, de libertatea şi de viaţa soldatului lui, ca şi comandantul armatei. În numele disciplinei, cîţi soldaţi n-au fost jefuiţi, bătuţi, schingiuiţi, sau, pur şi simplu, asasinaţi de către superiorii lor de *toate* gradele ? Dar cîţi dintre aceşti hoţi, schingiuitori sau asasini de toate gradele au fost pedepsiţi măcar cu o admonestare ?

Niciunul ! În favoarea lor pleda disciplina. Spre a nu călca disciplina, soldatul trebuia să dea superiorului său şi miel şi purcel şi ouă şi găini şi damigeană de ţuică şi ţigări — pînă şi mizera lui soldă de cinci bani pe zi. Ba, de multe ori, tot în numele disciplinei, superiorul cerea „mîrlanului" să fure şi să-i aducă. Şi de frica disciplinei, soldatul fura şi-i aducea. Dacă n-o făcea, se punea în contravenţie cu disciplina şi putea să se spînzure. Şi o şi făcea. În armata lui Carol I sinuciderile erau lucru frecvent. Între torturile la care erau supuşi pentru tot ce superiorul avea chef să califice ca indisciplină şi sinucidere, soldaţii preferau sinuciderea.

Ce lega, aşa dar, sub toate aspectele vieţii de cazarmă, pe soldat de superior ?

Frica !

De aceea, oamenii de răspundere ai țării, care cultivau frica aceasta ca un element prețios în mecanismul lor de stat, nu aveau nici o îndoială asupra felului cum va răspunde soldatul la ordinul de a trage în țărani. Soldatul era dresat să funcționeze inconștient și automat ca și arma pe care o manevra : apeși pe cocoș și glontele, orb, țîșnește drept înainte, împotriva oricui este îndreptat. Cum ar putea fi un asemenea soldat o problemă în represiune ? Dacă va fi pus să tragă, va trage.

Dar, paralel cu prima surpriză : aceea a răscoalei care, în loc să se oprească la cele cîteva județe din nordul Moldovei, a cuprins în treizeci și trei de zile țara întreagă, conducătorii țării avură de îndurat șocul unei alte surprize : deși apăsat pe trăgaci, soldatul nu țîșni, orb, drept înainte. Defecțiunea se manifestă de la primele ordine date soldatului de către guvernul conului Gogu de a trage în țărani. Soldatul, el însuși țăran, el însuși rob al boierului, el însuși la extrema limită a răbdării — pus în fața unor mase răsculate pentru o cauză care era și a lui și pus, mai cu seamă în fața unor țărani din satul lui ori din satele vecine, în rîndul cărora putea recunoaște rude ori prieteni, refuza să tragă.

Presa oligarhică a făcut mare caz de fapta unui soldat care a tras în propriul său tată — și care, după aceea, modest, s-a rugat de ofițeri să-i acorde numai favoarea de a-l putea îngropa. Dar tocmai marea publicitate ce s-a făcut acestui paricid, din care cei interesați voiau cu tot dinadinsul să scoată un erou însuflețit de o înaltă conștiință a disciplinei militare, cînd de fapt el nu era decît un terorizat al acestei discipline — ce demonstra ? Că autoritățile militare duceau mare lipsă de eroi pe care să-i poată prezenta ca exemplu, unor trupe a căror stare de spirit nu prea se arăta prielnică acestui soi de eroisme. Entuziasmul oficial pentru rarele cazuri în care soldații, de frică, trăgeau în frații ori părinții lor, era foarte curînd răcorit de cazuri ca acel de la Stănești-Vlașca, unde soldații, în loc să se supună ordinului de a-și descărca armele în țărani — se uniră, toți, să tragă

în ofiţer, care, furios că trupa nu-i dă ascultare, împuşcase el însuşi doi răsculaţi.

În faţa acestor simptome care prevesteau falimentul total al disciplinei, Averescu, noul ministru al Războiului, a recurs, din primul moment, la o măsură obişnuită în istoria represiunilor de pretutindeni : a scos pe soldaţi din garnizoanele judeţelor lor de origină şi i-a trimis înspre regiuni cu totul opuse, la distanţe de sute de kilometri. Calculul era următorul : soldatul din Botoşani sau din Tecuci, străin de ţăranii din Vlaşca ori din Dolj, printre care n-avea nici rude nici prieteni, nu va fi pus în faţa unor probleme de conştiinţă, aşa că va deveni iar instrumentul mut şi docil de odinioară, care face tot ce-i ordonă ofiţerul. Şi pînă într-o anumită măsură, Averescu nu se înşela : soldatul ţăran n-avea o conştiinţă de clasă care să-l poată înfrăţi nu cu toţi muncitorii ţărani din lume, dar cel puţin cu toţi ţăranii romîni. El putea fi solidar, şi din punct de vedere economic şi din punct de vedere sentimental, cu ţăranii din satul lui, sau cu ţăranii din satele vecine, dar conştiinţa mizeriei lui nu mergea atît de departe încît să-l poată face să priceapă că ceea ce-l leagă pe el de toţi consătenii lui în faţa aceluiaşi proprietar sau arendaş — îl leagă la fel de strîns şi de toţi ceilalţi ţărani din ţara întreagă, în faţa tuturor proprietarilor şi arendaşilor ; că de aceea ţăranul din Dolj sau din Olt îi este rudă la fel de apropiată ca şi cea mai apropiată rudă a lui din satul dorohoian sau vasluian în care s-a născut ; şi că în consecinţă, aşa cum îl revoltă gîndul de a împuşca pe răsculaţii din satul dorohoian sau vasluian, trebuia să-l revolte şi gîndul de a împuşca pe răsculaţii doljeni sau olteni.

Se pare, însă, că deşi argumentaţia lui Averescu era fără greş, realitatea îi aduse atîtea dezamăgiri, încît se văzu silit să trimită în 17 martie, următorul ordin adresat Diviziei a 2-a, lui Gigurtu :

„*În mai multe părţi* s-a semnalat din nenorocire că *unii soldaţi ezită a trage sau trag pe deasupra* şi că nu toţi

ofiţerii se conformă ordinelor date cu punctualitatea şi energia reclamată de împrejurările nemăsurat de grele prin care trecem.

„Pentru a pune capăt pe cît posibil acestei stări de lucruri care, pe lîngă grozava nenorocire care ne izbeşte, mai zdruncină şi bunul renume al armatei, cu onoare vă rog d-le general a ordona pe cale cofindenţială următoarele :

1. Somaţiune se va face la distanţa de 100 paşi cel puţin.

2. La comanda „la ochi" *ofiţerii vor ieşi pe flancuri întorcîndu-se cu faţa către trupă şi vor verifica ochirea.*

3. Comanda foc nu se va da decît după ce ofiţerii de la flancuri vor fi ridicat sabia, în semn că ochirea este corectă. Acest control este înlesnit prin prescripţiunea de a se ochi în picioare. Armele vor trebui deci să fie înclinate în jos.

4. *Oamenii care se vor observa că nu dau direcţie corectă armei se vor trimite cu întîia ocazie la cea mai apropiată cazarmă".*

Aşadar, în a şasea zi de cînd conducea acţiunea de reprimare a răscoalelor, Averescu trebuia să constate cu îngrijorare, că „în mai multe părţi, i s-a semnalat din „nenorocire că unii soldaţi ezită să tragă sau trag pe deasupra". Ceea ce înseamnă că soldaţii moldoveni nu erau destul de „străini" în Muntenia şi Oltenia. Asta l-a inspirat probabil pe Averescu să aducă pe front soldaţi şi mai „străini", din Dobrogea, cărora le-a pus fesuri pe cap, ca să-i sperie pe răsculaţi că „au venit turcii".

*

La grabnica restabilire a „liniştii şi ordinei obşteşti" au contribuit o serie de acţiuni care s-ar putea împărţi în următoarele categorii :

I. acțiuni represive ;
II. acțiuni preventive ;
III. acțiuni justițiare ;
IV. acțiuni de ordine internă ;
V. acțiuni de înaltă reculegere sufletească ;
VI. acțiuni de sublimă duioșie ;
VII. acțiuni distractive ;
VIII. acțiuni de salvare a sănătății răsculaților ;
IX. acțiuni de primenire națională.

I. ACȚIUNI REPRESIVE

Arma care a jucat un rol capital în represiune a fost tunul. În rapoartele lor, prefecții și ofițerii nu uitau să amintească despre succesele tunului în ținuturile răsculate.

„Urmare telegramei de ieri — comunica, de pildă, prefectul de Vlașca — astăzi două companii infanterie, un escadron de cavalerie și o secție artilerie s-au îndreptat spre Vieru, Hodivoaia, Stănești atît *artileria* cît și infanteria au tras focuri la satele Vieru și Hodivoaia au fost incendiate mai multe case și au căzut cîțiva morți și răniți. Rezultate precise nu am încă. Fiind încunoștiințat că comuna Bălănoaia este amenințată am trimis trupe pentru reprimare. Infanteria, cavaleria și *artileria* de sub comanda colonelui Lambru a pornit la Drăgănești și de aci la Tîrnavele, care este un centru al răzvrătiților. S-au tras focuri și *de artilerie*. Rezultate precise nu am comunicația telefonică fiind întreruptă un escadron cavalerie întîlnind lîngă Drăgănești mai mulți locuitori răzvrătiți venind din Tîrnavele cu care producte furate au tras focuri rănind pe cîțiva și prinzînd pe ceilalți am luat măsuri în patru Direcțiuni avînd fiecare *artilerie* pentru a restabili liniștea fără cruțare".

Iată şi un reportaj — din sutele care au apărut în presa partidelor înfrăţite — asupra bombardamentelor: este vorba de măcelărirea, cu tunul şi mitraliera, a unor ţărani care s-au întîlnit cu armata aproape de Clejani. judeţul Vîlcea:

„Li s-au făcut somaţiuni să se retragă — scria ziarul „Acţiunea conservatoare", din care extragem rîndurile acestea. Ei însă au continuat să înainteze ameninţători, încercînd să rupă rîndurile armatei. Atunci d. colonel Saegiu a comandat foc. N-a mai fost luptă, a fost un masacru. Un foc de mitraliere a fost deschis asupra răzvrătiţilor. De la primele focuri, sute de ţărani au căzut morţi şi răniţi, iar ceilalţi, îngroziţi au luat-o la fugă în pădurea apropiată. Un *nou foc de tunuri* s-a deschis în contra ţăranilor refugiaţi în pădure. Din imensa coloană de ţărani răsculaţi, abia două sute au scăpat teferi de acest îngrozitor masacru. În acest moment nu se ştie încă exact numărul morţilor şi al răniţilor, dar se evaluează la mai multe sute".

Se bombardau oameni, se bombardau sate. Se bombarda şi se bombarda ca în timp de război. Satul Stăneşti unde locotenentul Niţulescu a fost ucis de soldaţi pentru că a împuşcat doi ţărani, împreună cu satele vecine Vieru şi Hodivoaia, socotite complice, au fost bombardate cu tunul, apoi stropite cu gaz şi incendiate, ca să nu mai rămînă nici urmă de ele. Satul Cvardiniţa — bombardat. Oprişari — bombardat. Tîmna — bombardat. Bălăciţa — bombardat. Băileşti — bombardat, Salcea, Jiana Veche, Pristol — bombardate etc. etc. Satele erau rase de pe faţa pămîntului, ţăranii — bărbaţi, femei şi copii — sfîrtecaţi de explozii, dar ofiţerii erau mulţumiţi că tunurile au ieşit tefere din această grea încercare, aşa cum era mulţumit un căpitan Paianu care, la raportul său telegrafic că a bombardat satul Tîrnava de Sus, adăuga mîndru: „Starea bateriei, bună".

Dar culmea represiunii cu tunul a fost atinsă la Păroşi, judeţul Olt, unde n-a fost nici măcar început de răscoală. Se găsea însă pe acolo un anume Radian, fost primar, care, cînd văzu trecînd artilerie prin sat, se repezi să denunţe ca instigator pe săteanul Ion Stan Negrilă, căruia-i purta pică mai de mult. Ofiţerul, bucuros că i se dă de lucru, o porni cu întreaga baterie spre locuinţa lui Negrilă, să-l judece. Speriat „instigatorul" se ferecă în casă, cu nevastă-sa. Comandantul puse un tun în poziţie de tragere, şi după a doua somaţie, ordonă: foc ! Dar ghiuleaua căzu ceva mai încolo. O nouă somaţie, o nouă ghiulea... nimic ! Casa continua să rămînă în picioare. Nevasta lui Negrilă se folosi de răgaz şi se strecură afară. Fostul primar Radian, care-şi pierduse toată încrederea în artilerie, nu mai avu răbdare să aştepte a treia ghiulea. Cu revolverul în mînă, dădu uşa în lături şi ceea ce n-a putut face tunul cu două ghiulele făcu el cu două simple gloanţe : Negrilă zăcea mort la picioarele lui. Mai tîrziu, o anchetă stabili că Negrilă n-avusese nici o vină. Dar de Radian nu s-a atins nimeni. Redevenise, între timp, primar liberal. Cît despre comandantul nenorocos al bateriei, el se putu consola cu explicaţia că un singur ţăran e un obiectiv prea mititel pentru o armă atît de mare cum este tunul.

Ca să putem înţelege, în perspectiva celor cincizeci de ani de la răscoale, ce a însemnat represiunea cu tunul, vom adăuga la cele cîteva exemple de mai sus, următorul comentar apărut în „Adevărul" din 12 august 1907 :

„Telegraful aduce veşti despre răscoala coreenilor împotriva cuceritorilor, a japonezilor. În acelaşi timp el ne aduce şi ştirea că japonezii „se mulţumesc deocamdată a incendia satele răsculate". Şi această laconică ştire ne aminteşte de modul sălbatec cum s-au reprimat răscoalele săteşti de la noi. În tendinţa de a reduce pe cît posibil din grozăviile războiului, de a-l civiliza, dacă războiul s-ar putea vreodată civiliza — statele au încheiat între ele convenţii stabilind anume reguli după

care războiul trebuie dus, stabilind mai ales anume restricții cu privire la mijloacele de cari e permis combatanților să se servească în țara inamică.

„Printre acestea se află și restricția că nu este permis, dacă motive strategice n-o cer neapărat, să se bombardeze sate și localități deschise, adică neîntărite și cari nu refuză a se preda. Ei bine la noi, armata noastră, artileria noastră, întreținută din produsul muncii acestui popor, a fost întrebuințată la bombardarea satelor deschise, fără alt scop decît acela de a pedepsi o anumită greșală reală sau închipuită a populațiunei, sau chiar numai pentru a stabili un exemplu. Va să zică ceea ce s-a socotit inuman în războiul dintre popoare dușmane, s-a aplicat de stăpînitorii acestei țări contra propriului popor. Ceea ce în Coreea și-au permis cuceritorii străini de sîngele poporului, la noi au făcut stăpînitorii cari se pretind de un sînge cu poporul și cari la orice ocazie se erijează în apărători ai neamului și demnității sale. Dacă această demnitate a fost vreodată coborîtă și terfelită, apoi aceasta s-a făcut prin bombardarea inutilă a satelor romînești deschise, de către artileria romînească".

Alt mijloc represiv, folosit cu succes mult mai mare decît artileria, a fost bătaia. Prin bătaie, trebuie înțelese toate fazele anchetei la care erau supuși țăranii — de la arestare pînă la înmormîntare. Mai rău decît beciul în care erau așa de înghesuiți că abia le rămînea loc să stea în picioare ; mai rău decît crampele foamei, pentru că nu li se dădea nimic de mîncare ; mai rău decît duhoarea excrementelor în care erau siliți să se bălăcească, pentru că trebuiau să-și facă nevoile în arest ; mai rău decît bolile care începuseră a-i secera din pricina și a înghesuielii și a foamei și a murdăriei în care erau ținuti, îi îngrozea pe țărani bătaia. Bătaie se chema și palme și pumni, dar palmele și pumnii nu erau decît niște inocente punctuații în ansamblul de torturi prin care trebuia să treacă țăranul anchetat pînă-l ajungea liniștea de veci. Unul care și-a cîștigat mari titluri la recunoștința

şefilor săi a fost prefectul de Buzău, care poruncise ca toţi ţăranii arestaţi din judeţ să-i fie aduşi în goană, de călăraşi, *pe jos,* între cai. Ţăranii care scăpau cu viaţă după această alergare, erau băgaţi în beciurile poliţiei şi bătuţi pînă la moarte, în cele mai multe cazuri de însuşi prefectul.

Procentul celor ucişi din bătaie a fost mult mai mare decît al celor răpuşi de ghiulele sau gloanţe.

*

Unul din ordinele generalului Gigurtu către ofiterii subalterni spunea :

„Mă miră lipsa de energie. Nu ar trebui arestaţi, ci împuşcaţi asemenea oameni care duc ţara la pieire. Nu-mi comunicaţi numărul prizonierilor făcuţi, numai cel al morţilor".

Disciplinaţi, ofiţerii şi-au depus toate silinţele spre a reduce numărul prizonierilor şi a ridica numărul morţilor. De aceea, s-a putut întîlni, la tot pasul, în rapoartele comandanţilor armatei de represiune, această frază, folosită apoi timp de patruzeci de ani, cu multă asiduitate, de către organele de ordine şi siguranţă ale statului : „Încercînd să fugă de sub escortă... a fost împuşcat".

Generalul Lambrino raporta din Severin :

„Sectorul I, batalionul 1 din regimentul 17 ucis doi capi de răscoală care voiau să fugă peste Dunăre"... „În jud. Gorj şi oraşul Tg.-Jiu se menţine liniştea. Au fost prinşi doi instigatori care cercînd să fugă au fost împuşcaţi... La Corcova s-a prins preotul, secretarul comunal şi un sătean capi instigatori au fost arestaţi căutînd să fugă au fost împuşcaţi de soldaţi"...

A doua zi :

„La gara Tîmna s-a prins în tren preotul Badeanu şi notarul Vasilian capi de revoltă din satul podul Goşului, încercînd să fugă au fost împuşcaţi".

Prefectul de Vlaşca raporta :

„Indivizii Matei Pancu, Ilie, Dan Lupan din Cacaleţi şi Ion Ignat din Gogoşari fiind arestaţi ieri şi voind a fugi de sub escortă au fost împuşcaţi".

Gigurtu raporta :

„La Urzicuţa, s-au arestat 16 incendiatori. La Răcari s-au arestat capii instigatori. La Radovan. S-au împuşcat 5 cari au încercat să fugă de sub escortă. La Bîrza. S-au împuşcat 5 voind a fugi... La Caraula armata a intrat în sat şi arestat 45 de răsculaţi, cari, sub escortă, au fost trimişi la Băileşti ; în dreptul pădurilor de la Caraula, escorta a fost atacată de cei care fugiseră în pădure, dar graţie energiei trupei s-au împuşcat 42. La Tambureşti s-au împuşcat 51 care au încercat să fugă de sub escortă. La Parsani, Nichitoia, s-au împuşcat 2. La Rogista. S-a prins capul răsculaţilor şi încercînd să fugă a fost împuşcat. La Giorcu Mare 4 arestaţi, încercînd să fugă de sub escortă au fost împuşcaţi.

În judeţul Olt. La Sîmbureşti şi Topana, au fost 6 împuşcaţi cari au încercat a fugi de sub escortă.

În judeţul Dolj comuna Horezu-Poenari, s-au prins omorîtorii proprietarului Tîrnoveanu Virgil, în număr de

4, pe cînd se transportau pentru a fi predați autorităților administrative, la ieșirea satului Grecești, căutînd a fugi, au fost împușcați".

II. ACȚIUNI PREVENTIVE

Pentru restabilirea „liniștii, siguranței și păcii obștești", conducătorii țării și complicii lor mai mari sau mai mici, militari sau civili, materiali sau morali, cu sau fără titluri sau însărcinări oficiale, nu s-au mulțumit să schingiuiască și să ucidă pe țăranii identificați ca rebeli, ci au schingiuit și ucis țărani care n-au fost amestecați în răscoale, ba, în unele cazuri, și țărani care au apărat averea boierului, împotriva unor răsculați din satele vecine.

De ce erau uciși și bătuți țăranii aceștia care *nu* s-au răsculat ? Tocmai ! — răspundeau ofițerii — ca să nu le vină pofta să se răscoale. Așa au fost bătuți bătrîni de 70—80 de ani : ca să nu le vină pofta să se răscoale. Așa au fost bătute femeile : ca să nu le vină pofta să se răscoale. Așa au fost bătuți copii de 2—3 ani : ca să nu le vină pofta să se răscoale.

Ca să nu le vină pofta să se răscoale țăranilor din Lunca, de pe malul Siretului, care — precum informa un ziar — „nici măcar la cîrciumă nu se adunaseră" în timpul răscoalelor, „o persoană foarte influentă" „stăruia foarte mult" pe lîngă comandantul trupelor concentrate la Pașcani să tragă în sat cu tunul.

III. ACȚIUNI JUSTIȚIARE

Pentru restabilirea „liniștii, siguranței și păcii obștești", în tot timpul represiunii, dar mai ales *după* represiune, cînd răscoala fusese complet înăbușită, justiția legală ori a fost dată, din ordin, în lături, ori s-a dat în lături de bună voie, dar și într-un caz și-n celălalt, a fost suspendată cu totul și înlocuită cu o nouă justiție : justiția

ofiţerului, a plutonierului-major, a jandarmului, a cîrciumarului, a primarului, care alcătuiau la un loc puternica şi implacabila justiţie a moşierului sau arendaşului. Răzbunarea, cruzimea şi lăcomia şi-au dat mîna în martie 1907 să se numească justiţie. Născută din arbitrar, această justiţie servea tuturor criminalilor ca instrument de răzbunări personale, pentru pricini cu desăvîrşire străine răscoalelor, sau ca mijloc de teroare bun pentru a putea lua încă un rînd de piei de pe ţăran. Moşieri şi arendaşi care numai cu cîteva zile înainte fugiseră în papuci, clănţănind din măsele de frică, se întorceau acum triumfători, cu trupele de represiune, pe moşiile lor, unde improvizau tribunale, judecau pe cine voiau, osîndeau pe oricine judecau şi pronunţau, pentru oricine judecau, o singură sentinţă : moartea.

Prefectul de Olt, Anghel, mărturiseşte cele ce urmează în amintirile lui :

„Un proprietar dintre cei incendiaţi — om cu cultură şi frumoasă situaţie în societate — revenind la moşia lui după devastare, în faţa spectacolului ruinelor ce i se desfăşurară sub ochi, fu cuprins de o aşa tulburare, încît pierdu simţul realităţii. El se apucă să facă el însuşi instrucţia faptului săvîrşit şi să dovedească pe făptuitor. Instalat în primărie, audiază martori, face percheziţii şi, denunţîndu-i-se pe un individ ca făptuitor, operează arestarea acestuia. Îl face apoi să compară înaintea lui, îl judecă sumar, apoi scoate un revolver din buzunar şi-l execută *stante pede*, în chiar localul autorităţii".

Dar acest asasin — unul din atîtea cazuri de asasini de drept comun, care puteau ucide în voie, cum şi pe cine voiau, fără să aibă cel puţin scuza de a se găsi în legitimă apărare — un asemenea asasin era recrutat printre moşieri şi arendaşi „cu cultură" şi cu „frumoasă situaţie în societate". Erau, însă, şi nenumăraţi justiţiari,

care n-aveau nici „cultură", nici un fel de cultură, nici „frumoasă situație în societate", nici un fel de situație în societatea cluburilor bucureștene, unde erau complet necunoscuți, dar care totuși puteau și ei ucide în voie, fără să se teamă de nimeni.

Un reușit prototip al justițiarului fără „cultură" și fără „frumoasă situație în societate", care, în primăvara anului 1907, avea mînă liberă să dispună cum și cît voia de legi, de armată, de viața sătenilor, era arendașul Vintilescu, din comuna Viașu, de lîngă T.-Severin. La Viașu *n-a fost răscoală*. Numai vreo 4—5 băieți, incitați de cele ce se petreceau pe moșiile vecine, au dat foc la trei hambare de porumb de ale lui Vintilescu și au încercat să dea foc și curții, dar au prins de veste ceilalți săteni care — *cu toții* — s-au împotrivit. Totuși, cînd a venit armata în sat, Vintilescu s-a prezentat căpitanului cu o lungă listă de săteni care, ori că nu voiau să lucreze pămîntul lui, ori că nu călcau pragul cîrciumii lui, ori că nu-și măcinau porumbul la moara lui, erau, într-un fel sau altul, vechi „răsculați", așa că li se cuvenea să fie împușcați. Țăranii cînd aflară că Vintilescu i-a denunțat, se ascunseră de frică, unii în baltă, alții în pădure. Dar căpitanul îi prinse, alese după listă 17, dintre care cel mai tînăr avea 16 ani și cel mai în vîrstă 82, îi puse la gard și-i împușcă în prezența rudelor și a tuturor celorlalți consăteni care fuseseră siliți — cum se proceda peste tot unde aveau loc asemenea execuții — să fie de față, ca să știe și ei ce li se poate întîmpla dacă le-o trece și lor prin minte să se răscoale. De notat că din cei 17 țărani împușcați, numai 3 fuseseră implicați în încercarea de incendiu și numai cinci lucrau pe moșia lui Vintilescu.

Dar Vintilescu nu era prost să se oprească aici. Executarea celor 17 nenorociți era numai prima parte a operei lui de pacificare : cu ea băgase groaza în săteni — ceea ce-i dădea o mare satisfacție morală. În partea a doua, Vintilescu își propunea să speculeze însăși groaza aceasta, în așa fel încît să-și poată asigura și mari satisfacții materiale.

Şi începu să fluture o hîrtie : era o nouă listă. Lista celor care urmează a fi împuşcaţi. Cine vrea să scape, să-i dea atîţia şi atîţia napoleoni : 10, 20, 50, 80 de napoleoni, fiecare după cum îl preţăluia Vintilescu. După aceea, ameninţă satul în bloc : fiecare locuitor să-i dea cîte 46 de lei, sau cîte o chilă de porumb, altminteri va bombarda satul. E ordin de la stăpînire : dacă Vintilescu nu-i despăgubit, artileria trebuie să distrugă satul Viaşu.

După două zile, o parte din ţărani îi dădură lui Vintilescu 4000 de lei în bani şi porumb. Ceilalţi, care n-aveau nici bani nici porumb, trebuiră să-i dea calul, boul, porcul sau păsările din ogradă. Iar ca încheiere, Vintilescu ceru tuturor locuitorilor din Viaşu să semneze o hîrtie cum că se recunosc vinovaţi de incendierea celor trei hambare ale lui şi că se obligă să-i dea, drept despăgubiri, în primii cinci ani următori, cîte 85 de lei pe an, fiecare. Pînă nu semnează, nu pleacă armata din sat. Ţăranii, fireşte, iscăliră.

Un alt izbutit model de justiţiar era arendaşul Constantin A. Vetra, care, însoţit de fraţii săi şi de cîţiva argaţi, a operat în cîteva sate din Vlaşca şi Teleorman ca în codru. Înarmată cu puşti, banda arendaşului Vetra pătrundea noaptea prin casele ţăranilor, îi lega, îi schingiuia şi le lua pînă şi ceaunul de mămăligă. Cine se opunea, era omorît.

IV. ACŢIUNI DE ORDINE INTERNĂ

Pentru restabilirea „liniştii, siguranţei şi păcii obşteşti", liberalii au luat exact măsurile care, cu cîteva zile în urmă, cînd a început să le ia guvernul conservator, le smulseseră atîtea supraumane strigăte de indignare în presă şi pe la cluburile şi adunările lor :

a) au instituit starea de asediu ;

b) au confiscat toate ziarele care trebuiau să fie expediate la ţară ;

c) au introdus cenzura ;

d) au confiscat corespondența și au violat secretul scrisorilor ;

e) au afișat în localul prefecturilor, lista ziarelor interzise ;

f) au dat afară din Universități pe studenții socialiști ;

g) au interzis studenților socialiști să se prezinte la examene ;

h) au sechestrat cluburile muncitorești ;

i) au confiscat averea cercurilor muncitorești ;

j) au arestat și condamnat la închisoare sute de socialiști ;

k) au expulzat sute de socialiști, sau inși bănuiți ca socialiști ;

l) au pornit, cu toată puterea organelor de ordine și siguranță ale statului : siguranță, poliție, jandarmerie și armată — să vîneze pe muncitori, care se arătau solidari cu țăranii în revendicările lor, să-i închidă, să-i bată, să-i schingiuiască.

Dar, în pofida acestor prigoane și a tuturor opreliștilor legate de regimul stării de asediu, muncitorii — la Botoșani sau la Zimnicea, la Buhuși sau la București, la Galați sau la Alexandria, la Brăila sau la Ploești — au fost pretutindeni prezenți alături de țărani, împotriva sălbăteciei represiunilor. În cadrul acestor fapte, trebuie citate la loc de frunte cele petrecute în gara Pașcani, unde un grup de ceferiști a oprit un tren, a forțat ușile și a eliberat mai mulți țărani arestați. Bineînțeles, îndată după aceea, ceferiștii, împreună cu alți muncitori și țărani, au fost închiși în palatul Roznovanu care servea de pușcărie — și fiecare în parte, schingiuit cîte trei-patru zile la rînd.

Dar, paralel cu asemenea acțiuni de protest, muncitorimea a stăruit să învețe pe țărani prin ce mijloace ar trebui să lupte ca să scape odată pentru totdeauna de sub jugul boieresc.

„Frați țărani ! — spunea, de pildă, Cercul „Romînia Muncitoare" în manifestul adresat țărănimii în cursul

turburărilor din martie. Pînă ce armata va fi în mîinile proprietarilor, să nu vă aşteptaţi din partea lor la altceva decît la gloanţe. Atîta vreme cît proprietarii sînt în fruntea ţării, atîta timp cît ciocoii şi arendaşii făuresc legile, nu vă aşteptaţi din partea lor la legi bune pentru voi. Ei nu pot să vă dorească binele vostru, fiindcă din munca voastră trăiesc ei. Voi sînteţi săraci, pentru ca să fie ei bogaţi. Voi munciţi zi şi noapte pentru ca ei să aibă timp să se plimbe. Voi trăiţi în bordeie, pentru ca ei să poată trăi în palate. Cum puteţi aştepta atunci ca tocmai aceşti proprietari să se gîndească să vă facă bogaţi şi fericiţi ? Dacă ţăranul ar fi avut pămînt, cine ar fi lucrat atunci pămîntul boierului ? Dacă ţăranii ar fi plătit arende mici, de unde ar fi scos proprietarii şi arendaşii cîştigurile enorme ? Iată de ce nu poate fi vorba ca soarta voastră să fie îmbunătăţită cît de puţin, fără să loviţi în interesele proprietarilor... Ce folos dacă se vor suprima chiar toţi arendaşii, dacă ar rămîne neatins dreptul proprietarului de a ridica chiria pămîntului după voia sa ? Toate încercările de a îmbunătăţi soarta ţăranului vor rămîne fără rezultat dacă însuşi dreptul de proprietate va rămîne neîngrădit. Dar aceasta nu e totul. Asupra ţărănimii ca şi asupra muncitorimii, apasă o altă plagă : e plaga statului cu nenumăratele sale biruri şi impozite directe şi indirecte. Iată de ce reforma agrară n-are să fie deplină fără o schimbare a întregului sistem de impozit şi întregii alcătuiri de stat. Acestea sînt cele două scopuri practice pe care trebuie să le aibă în vedere ţărănimea. Însă cum poate să ajungă ţărănimea la aceasta, dacă ea nu va smulge proprietarilor şi arendaşilor dreptul pe care-l au de a face legi ? Introducerea votului universal pentru toţi locuitorii ţării fără deosebire de origină, trebuie să fie primul punct din lupta ţărănimii conştiente".

V. *ACŢIUNI DE INALTĂ RECULEGERE SUFLETEASCĂ*

Pentru restabilirea „liniştii, siguranţei şi păcii obşteşti" guvernul liberal a cerut şi colaborarea Celui de sus. De

ce s-au gîndit liberalii la Cel de sus, nu-i nevoie de explicaţii, cîtă vreme ştim că în fruntea guvernului care omora ţărani cu nemiluita, se afla un om atît de evlavios cum era conu Mitiţă. Totuşi, în cazul de faţă liberalii se gîndeau la asistenţa Celui de sus şi pentru un alt motiv.

„Răscoalele — scria „Viitorul" liberal din 21 martie 1907 — nu mai încape îndoială, au fost organizate. S-au folosit neajunsurile ţărănimii, nu spre îmbunătăţirea soartei ei ci în alte scopuri criminale. Unul din mijloacele întrebuinţate spre a împinge pe ţărani la neascultare şi rezistenţă înverşunată în contra autorităţilor, a fost şi legarea lor prin jurămînt că se vor răscula şi vor urma întocmai instrucţiunile primite de la şefii răscoalelor".

Şi pentru a-i dezlega pe ţărani de acest legămînt, conu Mitiţă ceru Mitropolitului Primat să trimită tuturor protoiereilor următoarele instrucţiuni telegrafice :

„Mi se aduce la cunoştinţă că sătenii răsculaţi nu vor să se liniştească şi să intre în ordine, pe motiv că sînt legaţi cu jurămînt de cei ce i-au îndemnat la fărădelegi. Comunicaţi preoţilor, să încredinţeze pe săteni, că a ţine un jurămînt contra învăţăturii Bisericii şi Ţării, este o crimă, pedepsită de mînia lui Dumnezeu şi de legi, şi citindu-le rugăciuni să le spuie că sînt dezlegaţi de orice jurămînt ar fi făcut, pentru a se împotrivi legilor, autorităţilor şi a face fapte oprite de biserică".

Publicînd această telegramă, „Viitorul" îşi exprima speranţa că exemplul „Mitropolitului Primat va fi urmat de toţi înalţii ierarhi ai bisericii, cari, prin dezlegarea jurămîntului, vor smulge sufletele răzvrătiţilor din pă-

catul în care au căzut şi le vor aduce uşurarea şi liniştea de cari au nevoie, spre mîntuirea lor şi buna rînduială a obştei".

La capitolul acesta al acţiunilor de înaltă reculegere sufletească, desigur că un loc de frunte ocupă conu Mitiţă. Sprinten, cum îl ştia lumea toată, conu Mitiţă compuse următoarea notă :

„Martie 1907. Proiect de „rugăciune scurtă", întocmit în anul 1907 în cabinetul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri pentru a fi însuşit de mitropolit şi a i se da formă concretă şi circulaţie.

Sînt de părere că Mitropolitul să facă o rugăciune scurtă cu cuprinsul următor şi să deie ordin ca ea să se citească pînă la Paşti în toate bisericile din ţară.

Domnului să ne rugăm : pentru sufletele acelora care astfel păcătuind au fost ucişi în timpul răscoalelor.

Domnului să ne rugăm, ca să ierte păcatul cel mare săvîrşit acelora carii sau au dat foc avutului altora, fie că au luat armele în mînă, ca să lumineze cu lumina conştiinţei pe toţi.

Domnului să ne rugăm ca acei cari din orbire uneltirile diavolului au păcătuit în ver ce chip luînd parte la răzvrătiri.

Domnului să ne rugăm ca iertaţi să fie toţi ostaşii care au apărat ţeara de răsvrătire şi de jaf, au tras cu arma împotriva fraţilor lor.

Domnului să ne rugăm ca să lumineze pe acei care nu au înţeles încă bine porunca cerească ca să ne iubim pe aproapele nostru ca pe noi înşine.

Trebuie să chemi pe Netzhammer şi pe cel protestant şi să-i rogi să facă în acelaşi fel.

Toate aceste lucruri fără întîrziere şi mai cu seamă, dînd zor Mitropolitului şi dîndu-i Prefecţi ca ajutor, căci pînă pătrunde lucrul pînă-n ultimele comune trece un timp. Aceea rugăciune trebue citită pîn-la Paşti necontenit, căci altfel nu aud toţi."

Parcă ar fi fost o replică, frază cu frază, la pamfletul: „Dumnezeu să-l ierte" al lui N. Iorga, scris cu puține zile înainte.

...Cu puține zile înainte de venirea la putere a național-liberalilor.

VI. ACȚIUNI DE SUBLIMĂ DUIOȘIE

Pentru restabilirea „liniștii, siguranței și păcii obștești", s-a recurs la montări cărora le spunem de „sublimă duioșie", pentru că toți țăranii au plecat de la locul acțiunii cu ochii scăldați în lacrimi de emoție și recunoștință, atît de frumos au vorbit și au jucat teatru ofițerii, prefecții și moșierii.

Ca ilustrație, va trebui să cităm încă un pasaj din amintirile lui Anghel. Simțitorul prefect de Olt povestește cum la urechea comandantului militar din județ venise vestea că locuitorii satului Drăgoiești (Olt) se pregătesc de rezistență. Dar din informațiile care veniră puțin după aceea, rezulta că sătenii se țin liniștiți.

„Colonelul atunci decise — continuă Anghel — că, neputînd ști adevăratele intenții ale sătenilor, el are să opereze ca și cum ar fi să atace mulțimea adunată la Primărie, dar *că în momentul* de a începe atacul, *să intervie dl. Iliescu* și să ceară iertare și pace. Și, în adevăr, la intrarea satului, ale cărui case albe se etajau în amfiteatru pe coline — stăteau toți bărbații și flăcăii adunați pe un platou de-a lungul șoselei. Ei stăteau nedumeriți dar dîrzi, pînă ajunseră trupele în dreptul lor și tunurile luară poziție de luptă dincolo de șosea, cu servanții gata a trage. La o comandă sonoră a colonelului, se produse o panică indescriptibilă în rîndurile lor. Ei fugeau în toate părțile, strivindu-se unii pe alții, într-o învălmășeală nebună; cădeau în genunchi, își frîngeau mîinile cu disperare, se rugau de iertare — în

timp ce nevestele lor din satul în amfiteatru, cu părul vîlvoi, cu ochii eşiţi din orbite urlau cît puteau de groază. A fost pentru toţi actorii acestei drame un moment de emoţie aşa de cumplită, încît gurile tuturor se încreştaseră şi dl. Iliescu *întîrzia să spună vorbele mîntuitoare,* cari să puie capăt scenei. Fu un secol, pînă în sfîrşit el îşi recăpătă glasul şi, eşind înaintea trupei, începu a striga : „Domnule colonel, iartă-i ! Sînt oamenii mei ; faţă de mine au greşit şi eu i-am ertat. Iartă-i şi d-ta !“

Omul de treabă Anghel îl dădea pe Iliescu drept exemplu de om de treabă. Iliescu este de acord ca ofiţerul să simuleze un atac împotriva ţăranilor — şi e om de treabă. Iliescu priveşte vălmăşeala pe care o iscă acest simulacru în rîndurile ţăranilor, bărbaţi şi femei — şi e om de treabă. Iliescu „întîrzie să spună cuvintele mîntuitoare“ — şi e om de treabă. Iliescu se joacă de-a emoţia — şi e om de treabă. Iliescu aranjează toate, pînă în cele mai mici detalii, ca la urmă, să iasă tot el om de treabă — şi e om de treabă.

Lui Anghel, însă, nu-i este ruşine să relateze această respingătoare scenă de teatru pe care o numeşte „dramă“. Dramă organizată şi regizată de Iliescu, marele proprietar de moşii, care a descoperit în străfundurile sufletului său plin de învoieli agricole sadice, izvorul unui nou sadism: sadismul mărinimiei. Cu mărinimia cîştiga de două ori acest Iliescu : mai întîi îşi putea desfăta ochii şi inima cu spectacolul unei false pregătiri de atac din partea armatei, iar din partea ţăranilor, cu spectacolul unei foarte sincere panici, a cărei intensitate nu se deosebea cu nimic de panica pe care o putea dezlănţui un atac autentic ; şi în al doilea rînd, prin „cuvintele mîntuitoare“ îşi asigura recunoştinţa nemărginită a ţăranilor, care, după ce au trecut prin sudorile morţii, vor iscăli, fără nici o opoziţie, noile contracte de muncă dictate de el.

VII. ACȚIUNI DISTRACTIVE

Pentru restabilirea „liniștii, siguranței și păcii obștești", tineretul moșieresc a pus la îndemîna guvernului toată forța lui de a se distra și de a fi totuși folositor statului. Îmbinînd, deci, utilul cu plăcutul, o bandă de ciocoiași s-a urcat într-un automobil — era pe vremea cînd asemenea mașini erau niște curiozități — și străbătînd satele în cea mai mare viteză, trăgea cu pușca în țărani la întîmplare. Într-o singură cursă, tinerii fii ai conducătorilor țării — ei înșiși viitori conducători ai țării — au ucis doisprezece țărani fără să se oprească. Pe vremea aceea, era un record.

VIII. ACȚIUNI PENTRU SALVAREA SĂNĂTĂȚII RĂSCULAȚILOR

Prefectul de Teleorman trimitea lui Ionel Brătianu, în toiul represiunii, următoarea telegramă :

„Deținuți din răscoale sînt pînă acum 700 că în interesul sănătății este bine să-i punem în parte pe două șlepuri pe Dunăre fiindcă localul poate deveni un focar de epidemie rog aprobarea d-voastră".

La aceasta, Brătianu răspunse tot telegrafic :

„Aprob ca arestații să fie închiși pe șlepuri acoperite și apărate astfel încît sănătatea lor să nu fie primejduită."

Astfel, cu șlepurile acoperite, ca nu cumva să se poată auzi de pe malul bulgar vaietele prizonierilor răniți, bătuți, bolnavi, flămînzi, lipiți unul de altul din lipsă de loc și sufocați din lipsă de aer — și ca nu

cumva aceşti prizonieri să se aleagă cu vreun guturai de pe urma vîntului rece care sufla pe Dunăre, Ionel Brătianu izbuti numai în două-trei zile să apere de primejdie sănătatea a vreo trei sute şi ceva de ţărani închişi. Ceilalţi patru sute, pieriră. N-avuseseră norocul să se bucure de grija pe care le-o purta Ionel Brătianu.

IX. ACŢIUNI DE PRIMENIRE NAŢIONALĂ

În sfîrşit, pentru urgenta şi definitiva restabilire a „liniştii, siguranţei şi păcii obşteşti", Brătianu a dispus să fie urgent şi definitiv alungaţi de la sate nu proprietarii şi arendaşii împotriva cărora era îndreptată mînia ţăranilor, ci micii meseriaşi şi negustori străini.

Cu această supremă acţiune, dictată de încăpăţînarea ţăranilor în a cere pămînt şi noi condiţii de muncă, Ionel voia să asigure cele cinci milioane de ţărani că de aci înainte le va fi bine, bine, cum nici nu se poate mai bine.

*

Cît timp au durat operaţiile represive, preventive, justiţiare etc. etc., nimeni, în afară de proprietari şi arendaşi, n-avea voie să se plîngă. Dăm un caz din mai multe mii.

În comuna Buhancea, judeţul Dolj, se afla un învăţător Săvulescu. În timpul represiunii, tatăl lui Săvulescu, fratele lui şi toate rudele lui din sat, au căzut, sub ochii lui, de gloanţele plutonului de execuţie. Asasinul era un căpitan Bălăceanu. Desperat, Săvulescu a adresat comandantului Diviziei 2, generalul Gigurtu, o plîngere. Ca urmare, generalul Gigurtu l-a poftit la el, l-a umplut de ameninţări şi sudălmi, şi a poruncit să fie arestat pentru că insultă drapelul şi armata şi instigă ţăranii la răscoală.

*

Toţi ochii neamului de la palatul regal şi de la cluburile liberale şi conservatoare erau aţintiţi cu evlavie asupra ofiţerilor — şi fiecare nelegiuire comisă de ofiţerii aceştia era considerată ca un act de eroism. Pentru cunoaşterea atmosferei de crimă în care a fost silită ţara să trăiască în primăvara lui 1907, vom reproduce două documente instructive.

Primul a apărut în ziarul naţional-liberal „Prezentul" din 3 aprilie 1907, sub titlul: „Ofiţerii sînt nevinovaţi". Citäm:

„Un ofiţer reîntors din părţile răsculate, ne spunea:
— Mă îngrozesc eu însumi, gîndindu-mă la ce devenisem eu... Eram pur şi simplu un *vînător de oameni. Revolverul îmi era în tot momentul pregătit, şi o viaţă de ţăran nu însemna pentru mine mai mult ca viaţa unei primejdioase fiare.* Nu-mi aduc aminte cîţi oameni am ucis şi nici pe unde, nici în ce împrejurări. Mă trezesc acum ca dintr-un vis îngrozitor. Şi iată o săptămînă de cînd mă întreb incontinuu: ce a putut opera atît de brusc şi în chip atît de înspăimîntător în fiinţa mea?... Ce a putut face din mine un înverşunat ucigaş de oameni?..."

După ce a măcelărit atîţia oameni, că nici nu-şi mai aduce aminte „cîţi"... „nici pe unde, nici în ce împrejurări" — bietul om se întreba: de ce? Avea revolverul „în tot momentul pregătit" — şi se întreba: de ce? „O viaţă de ţăran nu însemna" pentru el „mai mult ca viaţa unei primejdioase fiare" — şi se întreba: de ce? Era un om predispus la întrebări, dar avea preferinţă pentru întrebările postume.

„Eu — continuă acest ofiţer — deşi nu eram decît jucăria unui vis urît, mă socoteam trezit dintr-un vis frumos. Ţăranii pe care-i iubisem, nu mai meritau iubirea. Un locuitor din sat mi se părea o fiară pitită în vizuină şi care îşi aşteaptă prada. Vedeam existenţa statului nostru atîrnînd numai de un fir de păr. Vedeam străinii lacomi năvălind să stăpînească rodul muncii păstrat de noi cu atîtea jertfe. Şi nu era decît o salvare : măcelul !..."

Ofiţerul trecuse printr-un frumos vis de dragoste : iubea pe ţărani. Dar s-a trezit din vis şi a căzut în realitate : nu-i iubea pe ţărani. S-au răsculat şi puneau ţara în primejdie. Salvarea ? O singură salvare : măcelul ! Dar ofiţerul întrebărilor postume nu şi-a pus o singură întrebare *înainte* de a trage cu revolverul în ţărani : ce ar fi să căutăm salvarea şi fără revolver ? De pildă, să împroprietărim pe ţărani, ori, cel puţin, să le arendăm falcea cu 25 de lei — soluţie care se părea că place tare mult liberalilor cît se găseau în opoziţie. Ofiţerul în cauză a fost destul de prudent să nu-şi pună o asemenea întrebare, pentru că s-ar fi lipsit de singura plăcere care-l lega de viaţa asta amărîtă : să se joace de-a remuşcarea. Aşa că, trăgea şi plîngea, trăgea şi plîngea şi-şi aştepta avansarea, ca un ofiţer „nevinovat", cum era calificat de gazeta guvernului.

Al doilea document a apărut în ziarul „Ţara" din 12 aprilie, dar de astă dată nu mai era în cauză un ofiţer ros de remuşcări, ci unul chinuit de modestie. Era un colonel Lambru, a cărui ferocitate în tot timpul represiunii a fost atît de consecventă, încît a stîrnit admiraţia întregii prese a partidelor de guvernămînt.

Reporterul ziarului „Ţara" începea prin a povesti cetitorilor cîte dificultăţi i-a făcut colonelul pînă să-i acorde un interviu, pentru că această „figură măreaţă" i-a spus de la început : „Sînt din principiu în contra interviurilor şi mai cu seamă îmi displace mult să-mi văd numele tipărit în gazetă : îmi pare că asta e un fel de

reclamă deghizată şi am fugit totdeauna de reclame." După aceea, reporterul arată cum modestul colonel s-a hotărît să facă o „excepţie" cu el şi să-i răspundă la întrebări. Şi l-a întrebat:

— „Să fie oare adevărat ce spune, că printre trupe mai cu seamă printre rezerve, ar fi domnit un oarecare spirit ascuns de nesupunere, că vi s-ar fi şoptit că la cazul cînd veţi comanda foc prea puţini vor asculta?

— Nimic din toate acestea. Soldaţii mei, ca toată armata noastră de altminteri, *sînt cei mai disciplinaţi din lume, şi nici prin minte nu cred că le-ar fi trecut scînteie de nesupunere.*

— Dar le-aţi ţinut nu-i aşa un discurs ce-mi permiteţi să numesc măiastru, înainte de a porni în Vlaşca?

— E adevărat că le-am spus cîteva cuvinte prevenitoare.

— Puteţi să-mi spuneţi şi mie, domnule colonel, esenţa lor?

— Cu plăcere. Înainte de pornireą batalionului meu, am vorbit trupei aproape în aceşti termeni: Soldaţi, o bandă de răufăcători şi streini de neamul nostru au aţîţat la revoltă şi prădăciune pe ţărani. Cei mai leneşi şi mai răi s-au potrivit vorbelor lor şi au dat foc la avutul celor buni cari nu au voit să fie cu ei. De aceea pe voi vă trimite Statul să apăraţi avutul fraţilor noştri cei buni contra banditilor şi străinilor de neam. Cînd vom da piept cu bandele şi voi striga foc!, trebuie să trageţi cu ochii închişi, căci veţi trage în niste tîlhari, după comandă însă să ştiţi că voi avea grije, de-a inspecta personal arma fiecărui soldat în parte, iar glonţul ce voi găsi netras, îl voi trage eu în acel ce nu se va fi supus".

La întrebarea dacă „au fost mulţi morţi" modestul colonel care-şi asigurase faima prin mormanele de cadavre lăsate în urma lui, răspunse:

„Eu numai doi știu, un copil de vreo 14—15 ani, care s-a împușcat din greșală fiind în mijlocul răsculaților ce stau grup înarmați cu revolvere, topoare, în fața noastră, și *o fată tînără, căreia un șrapnel i-a retezat ambele picioare*".

Asta a fost tot : numai doi morți — și nici măcar pe acești doi morți nu-i are pe conștiință : copilul a fost împușcat „din greșală" — și fata a fost mutilată de un șrapnel. Al cui a fost glontele care a ucis *din greșală* copilul, care se afla „în mijlocul răsculaților" — și al cui șrapnelul care a mutilat fata, colonelul nu spunea.

La întrebarea dacă este adevărat că „s-au împușcat din cei prinși" Lambru răspunse :

— „Cîtuși de puțin, nu le-am făcut alta decît că i-am adus pe cei dovediți ca răsculați la primărie și le-am dat cîte o porție de bătaie bună la fiecare.

— Și din bătaie n-a murit nici unul ?

— O ! de fel, zise rîzînd distinsul colonel. Noi știm să batem fără să dăm moartea ! Ba chiar ambulanțele d-rului i-au îngrijit după bătaia exemplară ce le-am dat, așa că s-au ales cu o aducere aminte usturătoare și neștearsă !"

Era de neclintit acest colonel Lambru, în modestia lui !

*

Ofițerii aceștia pocăiți, ca și ofițerii modești, ca și quasi-unanimitatea celorlalți ofițeri care nu erau nici pocăiți ipocriți, nici modești ipocriți, ci foarte sincer fuduli de isprăvile lor, povestite apoi și răspovestite chiar de ei prin toate saloanele aristocrației capșiste unde erau poftiți, aplaudați și îmbrățișați de către mo-

şieri şi moşierese, n-au avut ce regreta că s-au arătat atît de devotaţi patriei şi tronului.

Primul care şi-a exprimat recunoştinţa a fost Carol I. Regele era încîntat : Frantz Iosef, împăratul Austriei, îi trimisese o telegramă plină de felicitări pentru succesul represiunii şi de complimente pentru vrednicia armatei. Cu mult sentiment, cu uimitor de mult sentiment pentru un temperament ca al său, Carol dădu în 29 martie 1907 un ordin de zi către armată, în care spunea : „Vă mulţumesc cu inima caldă — şi privesc cu dragoste şi nemărginită încredere la scumpa mea armată, care s-a arătat la înălţimea chemării sale."

După rege, a urmat guvernul care a răsplătit cu decoraţii şi avansări crimele comise de ofiţerii aceştia în timpul şi după înăbuşirea răscoalei.

Unul din ofiţerii a căror avansare a stîrnit indignare pînă şi în rîndurile multora dintre adepţii represiunii, a fost sublocotenentul Negrescu din regimentul 28 Mehedinţi care după ce a ucis, fără cel mai mic motiv, pe preotul şi pe secretarul comunal din Corcova, a căpătat gradul de locotenent.

După rege şi după guvern, a venit la rînd Banca Naţională, instituţie bancară pur liberală, care a deschis o subscripţie publică pentru armată. Prin această pomană adunată cu talgerul de la întreaga populaţie a ţării, armata de represiune, pusă sub comanda unui mercenar ca generalul Averescu, era pecetluită ea însăşi ca o armată de mercenari, pusă în serviciul regelui, al boierilor conservatori şi al ciocoilor naţional-liberali. Dar iniţiativa Băncii de camătă naţional-liberală, în favoarea unor trupe care, înarmate cu puşti, cu mitraliere şi tunuri, a înfruntat cu atîta bravură, bărbaţi, femei şi copii — goi, flămînzi, dezarmaţi, şi-ar pierde toată lugubra ei savoare dacă am trece peste acest mic amănunt, apărut în „Romînia muncitoare" :

„Singura pierdere suferită de către armata romînă în tot timpul acestei „glorioase" campanii, (de represiune n. n.) este o capelă de vînători găurită de un glonte".

*

Regele era vesel, guvernul era vesel, Banca Națională era veselă, veseli erau și liberalii și conservatorii și moșierii și arendașii și ofițerii, toți erau veseli — și-n gălăgioasa lor veselie nici unul dintre ei nu știa, nici nu vroia să știe, că undeva, nu departe, ci chiar în mijlocul lor, se afla un biet om, care, singur, trist, înlăcrimat, stă la masa lui de lucru și-și frînge mîinile de desperare. Nu asta a vrut ! Răscoală, da ! Represiune, da !... Nu, însă, și moartea celor mai buni prieteni ai săi, învățătorii. De ani de zile i-a pregătit pentru ceasul cînd partidul său național-liberal, venit la putere, va pune în picioare Casa Rurală. Și acum, cînd bieții lui învățători așteptau ca partidul național-liberal să le dea în primire Casa aceasta Rurală, partidul național-liberal le-a dat gloanțe !... Înspăimîntător, dar vai, înspăimîntător de adevărat ! În avîntul ei spre liniște, ordine și pace obștească, armata, ignorantă întru cele politice, odată dezlănțuită, nu s-a oprit să stea de vorbă cu nimeni despre vreo Casă Rurală — și a tras. Și a tot tras atîta, pînă a nimerit și-n învățători. În învățătorii lui ! În luminătorii satelor ! Învățătorii lui, care, e drept, au fost puși de el să îndemne pe țărani la răscoală, dar nu împotriva tuturor boierilor, ci numai împotriva boierilor din partidul conservator ! Cum au venit la putere național-liberalii, învățătorii lui au îndemnat pe țărani la liniște și pace obștească ! Și pentru patrioticele lor apeluri la liniște și pace obștească, să fie împușcați ?

De aceea plîngea și-și frîngea mîinile bietul om, care numai cu greu își putu găsi liniște și pace destulă în sufletul său necăjit, ca să adreseze Majestății Sale Regelui un lung memoriu prin care să ceară decorarea post-mortem a învățătorilor săi nevinovați și uciși din greșală — ca și pentru decorarea celor care au scăpat cu viață, și ei toți nevinovați și toți credincioși patriei, tronului și dinastiei.

Așa au ieșit din lacrimile lui Spiru Haret, vestitele lui „anexe", prin care-l lămurea pe rege de ce au dreptul

la o răsplată națională cei mai buni agenți ai partidului național-liberal. Nu mai trebuie să spunem că toți învățătorii propuși regelui spre decorare, au fost decorați.

*

Dar coaliția ? Cum a funcționat coaliția în tot timpul represiunii ?

După legile sfinte ale tuturor coalițiilor. Abia alungați de la putere, sub pretextul că au vărsat fără milă sîngele țăranilor, conservatorii se pregăteau să alunge pe liberali de la putere, sub pretextul că varsă, fără milă, sîngele țăranilor. La sfîrșitul lui martie, conu Gogu Cantacuzino declară în ziarul „Berliner Tageblatt", ca fost șef al partidului conservator — și acum fruntaș al partidului conservator reîntregit :

„Fireşte că nu se vor uita aşa iute liberalilor multe victime sîngeroase printre țărani, pe cari le fac în reprimarea revoluției, *ceea ce ne va ușura mai tîrziu reluarea puterii*".

VII

Pînă în februarie 1907, prea puţină lume ştia în ţara romînească ce se cheamă „instigator". Dar de la începutul răscoalelor şi timp de cîteva luni după răscoale, n-a fost cuvînt mai frecvent în limbajul tuturor locuitorilor, decît acesta: instigator. Îl popularizase nevoia păturilor conducătoare de a găsi un vinovat al răscoalelor. Un vinovat fizic, cu mîini, cu picioare, cu nume. Un cineva străin de interesele ţării, care a pus în mîna ţăranilor chibritul cu care să dea foc hambarelor, toporul cu care să spargă porţile şi uşile conacelor, ciomagul şi securea cu care să bată şi să ucidă pe boieri şi arendaşi.

Prin urmare, vinovaţi de răscoale nu pot fi decît nişte instigatori. Aşa hotărîră toţi factorii de răspundere ai ţării: în spatele ţărănimii răsculate se găsesc instigatorii.

Care instigatori?

Aici răspunsul, dacă a fost simultan, n-a mai fost unanim. Instigatori, da! Nu, însă, instigatorii pe care-i crezi tu — ci alţii. Şi fiecare-şi numi instigatorul pe

care-l credea el că ar fi singurul şi adevăratul vinovat al răscoalelor. Lista e lungă. Vom da aci numai o parte din zecile şi zecile de specii de instigatori, care au format fie un obiect de polemici în presa partidelor de guvernămînt, fie unul de speculaţiuni senzaţionale în presa de tiraj, numită independentă, fie, în sfîrşit, unul de anchete, cu tot bagajul lor de torturi, în beciurile poliţiei.

I. *Trustul fişeresc.* După liberali, cei care au organizat răscoalele — nu că ar fi fost vinovaţi de răscoale prin regimul lor de exploatare, ci care au organizat răscoalele — au fost Fischerii trustului.

„În interesul personal al trustului — scria „Voinţa Naţională" naţional-liberală cu data de 2 martie 1907 — familia Fischer a propagat revolta cu scop ca tot ei să tragă foloase din această dezordine. În cazul de faţă la Flămînzi, Fischer, cîtă vreme se afla în proces cu Juster, a pregătit poporul la răscoale, cu scop ca noul arendaş, cînd va trebui să intre în stăpînirea moşiei să găsească pe toţi locuitorii răzvrătiţi".

II. *Revizorii şcolari.* După indicaţiile ziarului „Patria" cu data de 28 februarie 1907, guvernul conservator, adunat în consiliu, a ajuns la concluzia că vinovaţi de răscoale sînt revizorii şcolari şi că numai prin pedepsirea lor, s-ar linişti ţara.

III. *Liberalii.* „Evenimentul" conservator din 6 martie declară ca instigatori pe liberali.

La rîndul ei „Epoca" scria la data de 3 aprilie 1907, în numele partidului conservator, pe cale de reîntregire:

„...Nu voim să spunem că amestecul unor liberali în aţiţarea răscoalelor s-a făcut în urma unei hotărîri luată de la centru şi ca o acţiune de partid, dar nu se poate nega că membrii ai partidului liberal au fost agenţi instigatori şi provocatori.

IV. *Prefecţii conservatori.* Ziarul „Prezentul" naţional-liberal scria la 12 martie 1907, cînd liberalii mai aveau de aşteptat o singură zi să facă guvernul :

„Răspunderea imediată a răscoalelor şi a intensităţii lor, cade în întregime asupra guvernului actual. Asta e cert, şi de vinovăţia aceasta nu-l poate spăla nimeni. A sa este vina că are prefecţi sau ridicoli şi neputincioşi, sau francamente descreeraţi care s-au jucat cu focul şi au împins cu tot dinadinsul lucrurile pînă la dezastru."

V. *Regina Elisabeta.* Parchetul general din Bucureşti a descoperit în capul unei broşuri „Către săteni" a lui Vasile M. Cogălniceanu, ca motto, o cugetare a reginei Elisabeta, care, prin interpretarea subversivă ce i s-a dat, a dus la răscoale. Pentru restabilirea „liniştei, siguranţei şi păcii obşteşti", parchetul a arestat motto-ul şi i-a interzis să mai apară în ediţia II-a a broşurii.

VI. *Vagabonzii, recidiviştii şi dezertorii.* „Conservatorul", organul oficios al conului Gogu, scria :

„Răscoalele le-au provocat vagabonzii, şi recidiviştii şi dezertorii, şi toată puzderia de suflete pierdute adăpate, la oraş, din învăţătura subversivă, care se varsă prin cîrciumile de la bariere, altoiţi ca un cancer peste

viața primitivă a țăranului ignorant, au întins contagiunea și au mînat populațiunea rurală pînă au scos-o din făgașul tradițional de supunere și de muncă tihnită".

VII. *Nebunii.* „Dimineața" scria la 19 martie 1907 :

„Serviciul Siguranței de pe lîngă poliția Capitalei, a reușit să descopere și să prindă ieri pe unul din principalii instigatori ai răscoalelor din Moldova. Individul în chestiune este un fost călugăr la mînăstirea Neamțu. El a fost găsit în Capitală, îmbrăcat în haine preoțești și cu potcap în cap. Pe dedesubt purta uniformă de roșiori și avea gradul de căpitan. Adus la poliție a fost imediat supus unui interogatoriu. El a declarat că se numește : Melhisedec Cristea Emanoil și că a fost locotenent în cavalerie. Asupra lui s-au găsit mai multe cărți de vizită, în care se intitula : șeful grevei din Rusia, autorul răscoalei contra țarismului pentru neobținerea mîinii principesei Olga, generalisimul internațional al armatelor universale în locul lui Waldersee. Melhisedec Cristea Emanoil, dă semne sau simulează alienația mintală. El este deținut la poliție. Ancheta continuă. De altfel, corespondenții noștri ne-au semnalat la timp și în repetate rînduri apariția unui individ, care în uniformă de căpitan atîța populația rurală la răscoală".

VIII. *Testamentul lui Ștefan cel Mare, și al lui Traian, studenții străini, învățătorii și asociațiunile secrete.* Într-un interviu apărut în ziarul vienez „Zeit", la data de 18 martie 1907, și reprodus în presa romînă, Take Ionescu, fost ministru în decedatul guvern conservator, declara :

„Mișcarea începută în Moldova a fost relativ neînsemnată, ea a dat un maximum de 60 morți. Însă în județele Vlașca, Teleorman, Olt, Dolj unde bande de tîlhari au distrus tot ce au întîlnit în cale, mișcarea aceasta a fost organizată. Există o organizație cu multe ramificațiuni, dar a cărei origine e necunoscută încă. Totuși s-a dat peste cîteva indicii. În primul rînd s-au descoperit agitatori dîndu-se drept *studenți*. Ei spun țăranilor că guvernul a tăinuit *testamentul lui Ștefan cel Mare și al lui Traian prin care li se dă pămînt*. S-a dovedit că mulți agitatori *nu știu românește* și că s-au servit de tîlmaci. Dar fiindcă nu se poate da de instigatori, parchetele au început a face cercetări pe la diferitele societăți secrete spre a se vedea dacă nu cumva răscoalele n-au fost pornite de aici. Se anunță că parchetele au primit ordin să percheziționeze pe unii învățători bănuiți că ar face parte dintr-o asociație țărănească secretă și să se caute în special cărțile de participare la acea societate".

Știrea aceasta a lui Take cu privire la învățători fiind popularizată apoi în presa din țară, a atras din partea „Prezentului" național-liberal, un comentar, apărut la 4 aprilie 1907, din care cităm:

„Lucrul nu e nou. Noi cu o lună înainte de izbucnirea răscoalelor am dat amănuntele cele mai complete asupra unei așa zise „asociațiuni țărănești", ce de fapt există. Dar e zadarnic să se caute legătura între „Asociațiune" și răscoale, asociațiunea neavînd cîtuși de puțin un caracter anarhic și fiind alcătuită din chiaburii satelor, din mica burghezie a satelor, dintr-o întreagă clasă socială mijlocie, *care își înțelege rostul, și prin însăși ființa ei e adversară economicește marei clase a țăranilor desmoșteniți*".

Unei asemenea „Asociații" — din care făceau parte și învățători și care, pentru „că-și înțelegea rostul", era „adversară economicește marei clase a țăranilor desmoșteniți" — era absurd să i se aducă acuzația că ar fi împins pe țărani la răscoale. Garanta guvernul național-liberal — care fiind educat în pensionul Băncii Naționale, nu dădea garanții cu una, cu două.

IX. *Bulgarii.* N. Iorga scria în „Neamul Romînesc" cu data de 14 martie 1907:

„Se vorbește de pericolul bulgar și țara se raliază la această ideie".

Tot în „Neamul Romînesc", Iorga informează:

„În Vlașca, bandele vin de la Dunăre. Sînt bulgarii, cu steag roșu, *cari au telefoane portative, liste de arendași și proprietari.* Iei arestează pe primari și notari, distrug arhivele, nimicesc tot, silesc cu bătăi pe țăranii noștri să-i urmeze".

La 22 martie, Iorga scrie că bulgarii de la Băilești (Dolj) *„care nu sînt oameni săraci,* s-au dovedit de o nespusă îndărătnicie și șiretenie în răscoalele lor, care au fost înăbușite cu tunul".

X. *Grecii.* „Patriotul" conservator cu data de 25 martie 1907, dacă nu-i acuză pe greci direct de instigații la răscoale, îi denunță că sînt bucuroși de nenorocirea care a dat peste țară.

„Cei care se bucură mai mult de răscoalele țărănești și de calamitatea care a căzut asupra noastră — scrie „Patriotul" — sînt grecii, nici o îndoială nu încape în această privință. O dovadă despre aceasta avem în faptul, pe care-l vom povesti imediat. Mai zilele trecute, redacția ziarului „Conservatorul" a primit din Athena o carte poștală, care nu cuprinde decît următoarele cuvinte scrise în limba romînă: Belgia sau Kurdistanul Orientului!... Ha, Ha, Ha... Această aluzie ironică la revoltele țărănești, nu poate să vină decît de la unul din grecii expulzați din țară de guvernul conservator".

XI. *Chestia macedoneană.* După foaia „Romînul de la Pind" — „organ național al romînilor din dreptul Dunării", cu data de 25 martie 1907, gazetele grecești atribuie răscoalele, politicii greșite a guvernanților romîni față de greci.

„Bănuiți — scrie „Romînul de la Pind" — vă putea trece, oare, prin gînd, că origina răscoalelor stă în atitudinea guvernului față de chestiunea macedoneană? Ei, da, așa susțin gazetele grecești: s-au răsculat țăranii din Romînia pentru că guvernul țării a avut și are o purtare dușmănoasă față de greci, pentru că el urmărea și urmărește o politică de grandomanie".

XII. *Țiganii.* N. Iorga informează pe cititorii săi, în „Neamul Romînesc" din 15 martie, că autorii răscoalelor sînt țiganii.

Pe de altă parte, un alt profesor universitar, D. Drăghicescu, scria într-o lucrare apărută în zilele acelea de tulburări că răscoala a putut lua naștere la sate datorită unor povești care au aprins fantezia țăranilor.

„Se pare — scria acest savant Drăghicescu — că cei mai ingenioşi a improviza asemenea poveşti, au fost ţiganii. La rasa aceasta dacă imaginaţia e fără frîu, poftele sînt anarhice. Ea s-a dedat la jaf şi s-a ţinut de devastări într-un chip cu totul sălbatec. Ţiganilor trebuie să le atribuim excesele cele mai rele în districtele Vaslui, Olt şi Romanaţi. De ordinar ei s-au constituit în bande şi s-au dus prin satele vecine spre a tîrî la revoltă şi la jaf. Nişte ţigani din cătunul Şutoroaia (Romanaţi), au împins incursiunile lor pînă în Vîlcea şi Olt. Se poate susţine că cruzimile ce au fost semnalate în unele puncte sînt îndeosebi opera ţiganilor. Poporaţiunea aceasta aşa de depravată şi de degradată, care obişnuit duce o viaţă atît de bestială, constituie chiar în epocele cele mai pacinice un germen de anarhie constantă. Ea acumulează furturile, fraudele, crimele şi răspîndeşte în sate o atmosferă nesănătoasă. Faptele sale şi felul său de trai sînt exemple rele cari obsedează şi turbură necontenit armonia, fragilă prin ea însăşi, a vieţii sociale a ţăranilor. Orice măsuri n-ar fi prea riguroase contra acestei droidii de descompunere socială. Această poporaţiune, după cît mi s-a părut, e mai numeroasă în Muntenia decît în restul ţării... Trebuie să amintim că pretutindeni — chiar şi în Ungaria, în timpurile mai din urmă — s-au luat măsuri energice faţă de ţiganii nomazi făcîndu-li-se imposibil vagabondajul. Chestiunea va trebui să fie rezolvată şi la noi, cît de repede posibil".

„XIII. *Socialiştii.* Organul conservator „Acţiunea conservatoare" vorbeşte în numărul din 23 martie 1907 despre audienţele unor delegaţii a „Societăţii Agrare", a marilor proprietari şi arendaşi, la D. A. Sturdza, primul ministru şi la Ionel Brătianu, ministrul de Interne.

„Din cele două vizite ale delegaţiilor societăţii agrare — scria „Acţiunea conservatoare" — ca şi din alte îm-

prejurări. reiese clar ca lumina zilei că socialiştii şi-au avut rolul lor în mişcarea ţărănească dacă n-a fost chiar pe de-a-ntregul opera lor".

Scriind rîndurile acestea, „Acţiunea conservatoare", încă sub emoţia coaliţiei liberalo-conservatoare încheiate la 13 martie, nu putu rezista ispitei de a înţepa niţeluş guvernul naţional-liberal:

„...Şi e din cale afară de surprinzător că promotorii mişcării, socialiştii cunoscuţi şi recunoscuţi, să fie azi la cîrma statului. Situaţia este atît de nefirească încît ea nu poate dăinui aşa decît foarte puţin timp, cu destulă ruşine şi atît cît va dăinui".

Pentru „Acţiunea conservatoare" socialiştii erau Morţun, Stere, Radovici, Diamandi, Anghel etc. care formau frişca intelectuală a partidului naţional-liberal, ca prefecţi, însărcinaţi să colaboreze cu armata, la represiune.

Dar, cu toate că „socialiştii" se aflau la cîrma ţării. A. Marghiloman, în numele conservatorilor, ceru guvernului liberal să dea dispoziţii, ca ziarele socialiste, în cap cu „Romînia Muncitoare", să nu mai poată publica manifeste.

Pe de altă parte, în comunicătul prin care-şi anunţă reîntregirea, partidul conservator spune că „ne-am înţeles să facem concentrarea conservatoare, menită a apăra interesele superioare ale ţării, periclitate prin propaganda socialistă care a zdruncinat temeliile ordinei sociale".

XIV. *Străinii.* În interviul acordat la sfîrşitul lui martie 1907 ziarului „Berliner Tageblatt", Gogu Cantacuzino declara:

„Emisari străini deghizați în tot felul de haine au cutreierat din loc în loc și au împărțit o mulțime de manifeste și broșuri incendiare. Încă zilele acestea s-au arestat mai multe persoane de felul acesta, din care unele erau îmbrăcate ca popi, altele ca femei, și, cu toate că ei nu puteau vorbi românește, instigau populațiunea țărănească prin împărțirea manifestelor".

XV. *Organizațiile subterane.* Despre anumite organizații pomenește și Radu D. Rosetti în lucrarea sa „Pentru ce s-au răsculat țăranii". Vorbind despre răscoala din Muntenia, Rosetti scria :

„Caracterul mișcării (din Muntenia n.n.) era deosebit de acela din Moldova. Țăranii cereau pământ și ușurarea învoielilor, dar pe lîngă că ei comiteau orori de cari rămăsese străini moldovenii, *erau semne vădite de uneltiri culpabile și de organizație.* În Vlașca tulburările izbucniseră în aceiași zi în cea mai mare parte a comunelor, ceea ce nu s-ar fi putut întîmpla, fără înțelegerea prealabilă și *deci fără organizație*".

Rosetti era dispus să creadă că în Muntenia erau la baza răscoalei „uneltiri culpabile și de organizație". Ca dovadă : în mai toate comunele din Vlașca, răscoalele au izbucnit în aceeași zi. Deci trebuie să fi fost la mijloc „o înțelegere prealabilă" și „organizare".

Dar peste două pagini, Rosetti vorbește despre răscoalele din județele oltenești :

„În curînd răscoala se întinse și peste Olt, luînd acolo un caracter mai grav și mai sălbatec decît oriunde, deși în acele județe *nu se găseau urme de organizație* ca în Vlașca și în Teleorman".

Din cele scrise de Rosetti, nu ne rămîne decît să credem că în Muntenia răscoalele *au fost organizate* — şi în Oltenia *n-au fost organizate*. Cît despre Moldova, Rosetti nu ne spune dacă au fost sau n-au fost organizate.

Prin aceasta, Rosetti, care nu se putea pune de acord cu sine însuşi, complica şi mai mult problema organizării din timp a răscoalelor.

XVI. *Agitatorii ruşi*. După ziarul „Timpul" al partidului conservator, adevăraţii instigatori la răscoale ar fi fost nişte agitatori ruşi.

XVII. *Studenţii*. O atenţie deosebită, în enumerarea instigatorilor, se cuvine „studenţilor". Logofătul unei moşii de lîngă Vînătorii Mari din Vlaşca relata, în ziarul „Acţiunea Conservatoare", cele trăite de el în timpul răscoalei :

„Cînd am văzut pe ţărani — povestea el — că intră în poarta conacului înarmaţi cu securi şi topoare, am dat fuga în pod şi m-am ascuns. N-aveam cui să strig ajutor. Mă omorau dacă mă găseau. Aşa au făcut pretutindeni. Prin crăpătura uşilor de la pod vedeam cum strică totul, dădeau în oglinzi cu toporul, scoteau scîndurile de la parchete, făceau geamurile fărîme, tăiau covoarele. Încremenisem de spaimă. Cu toate astea mi se părea curios ceva. Erau vreo 5—6 îmbrăcaţi civil şi cu măşti negre. Nu ştiam ce rost au aceia, cînd auzii pe un ţăran, zicînd altuia : „Mă ! Dar ştii că lucrează şi ştiuleţii !"

Cine erau „ştiuleţii" despre care vorbea logofătul mai sus pomenit ?

„Ştiuleţii" erau „studenţii". Aşa îi numeau sătenii din acea regiune pe studenţi : „ştiuleţi". Dar nu ca poreclă, ci printr-o simplă deformare a cuvîntului „student", al cărui înţeles adevărat era cu desăvîrşire exotic pentru ţărani. Cît au ţinut răscoalele, substantivul acesta a circulat în lumea sătenilor din ţara întreagă sub tot felul de versiuni : „studenţi", „studianţi", „ştiudenţi" şi aşa mai departe, pînă a ajuns şi la „ştiuleţi".

Prin „studenţi", ţăranii înţelegeau pe oricine le făgăduia pămînt şi-i îndemna la răscoală pentru pămînt. Fremătînd de curiozitate şi nerăbdare, oamenii ascultau şi credeau tot ce li se povestea despre isprăvile acestor „studenţi". În primele ceasuri ale revoluţiei, ţăranilor din Moldova li se spunea că studenţii sînt „feciori de boieri, care au şcoală înaltă, ştiu toate legile, sparg geamurile, bat pe jidani, şi nu se tem de nimeni şi nimeni nu le face nimic", pentru că „au ordin întărit cu şapte peceţi de la împăratul Rusiei să dea jidanii afară din ţară şi să împartă pămînt la ţărani". Dar după cîteva zile, cînd răscoala s-a întins în regiuni unde nu se mai găseau „jidani", li se spunea ţăranilor că studenţii sînt „oameni învăţaţi, cari au ordin de la guvern să facă ce vor", că nu li se va împotrivi nimeni, „nici o autoritate" şi „că vor da pămînt ţăranilor", că „studenţii sînt oameni învăţaţi, care se duc să vadă prin cancelariile autorităţilor şi văd că ele nu fac bine" ; că „studenţii sînt trimişi de la împărăţie, îmbrăcaţi în mai multe feluri, cu cojoace scurte, cu sumane, cu haine strimte" şi că „ascultă toată lumea de ei" ; că „studenţii sînt copii crescuţi de stat şi învăţaţi, care au voie de la guvern să facă ce vor" şi că „au venit şi la ţară să facă revoluţie, să dea pămînt la oameni de veci" ; că „studenţii au ordin de la regina Elisabeta" să facă regulă în ţară şi „să dea pămînt la ţărani".

Atîtea speranţe trezea în sufletul ţăranilor imaginea mistică a „studentului", încît în multe sate, ei nu mai aşteptau să vină „studenţii" de aiurea, ci-şi alegeau, chiar din rîndurile lor, cîte doi-trei conducători mai dîrzi, le mînjeau obrazul cu chinoros, le puneau nişte

şepci fanteziste pe cap, îi urcau pe un cal alb, le puneau în mînă un steag, îi proclamau „studenţi" — şi-i puneau în fruntea lor să facă revoluţie. Ba, uneori, se găseau ţărani care se decretau ei înşişi „studenţi" ; „Mă ! striga el, celorlalţi. Eu sînt studentul vostru !" Ţăranii, fericiţi că au şi ei un student, îl aclamau : „Trăiască studentul nostru" ! Şi o porneau orbeşte împotriva boierului. Nepregătiţi, dezorientaţi, confuzi, împinşi numai de imaginaţia lor de flămînzi, ţăranii trăiau sub vraja acestei figuri de „student", care a fost pus la cale de ţarul Rusiei, de regele Carol, de regina Elisabeta şi de guvernul liberal al conului Mitiţă, „să omoare pe boieri, să le distrugă conacele şi să le împartă moşiile".

Cine erau „studenţii" aceştia de a căror activitate instigatoare răsuna ţara întreagă ? Erau ei romîni ? Erau greci ? Bulgari ? Ţigani ?

Nu ! Erau „jidani" ! „Studenţii" — şi din Moldova şi din Muntenia — erau categoric „jidani". Revelaţia era a lui Iorga, tatăl „studenţilor", s-ar putea zice : inventatorul „studenţilor", apostolul şi educatorul lor. La 7 iunie 1907, Iorga publica în „Neamul Romînesc" o anchetă — aşa-i spunea el : o „anchetă" printre soldaţi şi rezervişti asupra represiunii şi punea în gura unui evreu următoarea confidenţă iorghistă, făcută unui soldat romîn :

„Dacă au văzut ai noştri că ţăranii din Moldova s-au răsculat în contra jidanilor, ai noştri, „studenţii", au tocmit degrabă oameni cu plată, ca să răscoale pe ţăranii din Muntenia în contra proprietarilor romîni şi să li se devasteze totul !"...

Şi „Neamul Romînesc" comentează :

„Aşa a încheiat jidanul ! Au tocmit oameni cu plată..." Aceste cinci vorbe ar trebui să dea de gîndit

dacă nu cumva conţin în ele *tot adevărul* şi toată grozăvia pericolului ce ne ameninţă din partea Evreimii." ...Ai nostri... „studenţii", au tocmit în grabă oameni cu plată ca să răscoale pe ţăranii din Muntenia în contra proprietarilor romîni şi să li se devasteze totul — aceste vorbe scăpate de un simplu soldat evreu, către un soldat ţăran şi mai simplu, ne pot arăta în mod plauzibil că *aşa zişii „studenţi" din timpul răscoalelor* noastre ţărăneşti au fost „intelectuali" evrei şi mercenari străini, care au fost plătiţi din finanţa evreiască internaţională ca să pună foc ţării noastre, după un plan şi scop de mult conceput şi urmărit cu multă stăruinţă, plan din care trusturile fischereşti şi ridicarea arenzilor desigur că nu pot lipsi".

Acesta era Iorga : un mare om de pe atunci — şi capricios de pe atunci. Dacă într-un trecut nu tocmai îndepărtat, în iarna lui 1906, i-ai fi spus că tineri studenţi care l-au ajutat să facă scandal cu banii partidului naţional-liberal, în Piaţa Teatrului, n-ar fi studenţi, ci nişte „jidani" aşa-zişi „studenţi", Iorga, de furie, ar fi ieşit din văgăuna în care se ascunsese de frica autorităţilor şi te-ar fi pîrît îndată la autorităţi, precum că ai insultat coroana şi drapelul ! Auzi ! Să iei în deşert numele de „student" ! Să spui că studenţii sînt „aşa-zişi studenţi" !... Dar asta era o crimă de lèse-naţiune ! Şi totuşi, criminalul acesta era însuşi Iorga.

De ce ?

Pentru că era chestie de perspectivă. În 1906, studenţii erau foarte buni şi autentici studenţi, deci foarte buni şi autentici romîni, pentru că de pe atunci slujeau foarte bine pe liberali încă în opoziţie, împotriva guvernului conservator, pe chestia ţăranilor. Dar de la 13 martie, liberalii nu se mai aflau în opoziţie, ci la guvern şi în consecinţă nu mai aveau nevoie de scandal în favoarea ţăranilor, ci de agenţi cît mai mulţi pentru pedepsirea ţăranilor. Aşa că, studenţii, ca agitatori ai

răscoalelor, deveneau inutili. De asta a şi dat Ionel Brătianu din prima zi ordin asociaţiunilor studenţeşti să se lase „autodizolvate" de către siguranţa lui Panaitescu. Totuşi, deşi asociaţiunile studenţeşti au fost desfiinţate, şi deşi studenţii lui Panaitescu s-au reîntors pentru moment, la ocupaţiunile lor, care, în treacăt fie zis, nu prea aveau cine ştie ce raporturi cu universitatea — cuvîntul „student" s-a întins între timp, în ţara întreagă şi continua să se facă auzit şi simţit şi după 13 martie.

Or, liberalii, dacă la începutul răscoalei, cînd ţara era condusă de un guvern conservator, erau încîntaţi cînd auzeau ce efecte miraculoase are cuvîntul „student" asupra ţăranilor din Nordul Moldovei — azi, după 13 martie, cînd aflau din rapoartele prefecţilor că efectele acestea sînt incomensurabil mai mari tocmai la celălalt capăt al ţării, erau supăraţi.

Iorga, totdeauna cu ochii la barometrul sentimental al partidului naţional-liberal, dacă a văzut că liberalii sînt supăraţi din pricina „studenţilor", ce-ar fi putut face ? Să nu se fi supărat şi el ? Nu se putea. Trebuia şi el să se supere. Şi s-a supărat : în iunie 1907 trebuia să-i fie şi lui greaţă de studenţi. Şi i-a fost : în iunie 1907 studenţii lui dragi deveneau, pentru moment, în „Neamul Romînesc", „jidanii" „aşa-zişi studenţi", care „au tocmit degrabă oameni cu plată ca să răscoale pe ţăranii din Muntenia în contra proprietarilor romîni şi să le devasteze totul !"

*

Cine a instigat, aşadar, pe ţăran la răscoală ? Trustul fischeresc ? Revizorii şcolari ? Liberalii ? Prefecţii conservatori ? Regina Elisabeta ? Vagabonzii ? Recidiviştii ? Dezertorii ? Nebunii ? Testamentul lui Ştefan cel Mare şi al lui Traian ? Asociaţiunile secrete ? Masonii ? Potemkiniştii ? Popii ? Femeile ? Ziarul „Universul" ? Factorii poştali ? etc. etc. etc. Care dintre aceştia au fost

adevăraţii instigatori ai ţăranilor ? Care dintre ei e vinovat de tot sîngele — se înţelege de tot sîngele *boieresc* — vărsat în primăvara anului 1907 ?

Printre muncitorii şi ţăranii bănuiţi de instigaţie s-au operat mii de arestări, s-au făcut mii de anchete, de descinderi şi de confruntări, s-au dresat mii de acte de acuzare, s-au condamnat mii de oameni la puşcărie, şi tot n-au putut fi prinşi adevăraţii instigatori. Acei instigatori perfizi, fioroşi, subterani, cu care boerimea şi burghezia îşi speriau noaptea copiii, nu existau. Toate concluziile anchetelor erau dezolante. Dosar după dosar, s-au închis munţi de dosare, peste mormintele atîtor şi atîtor ucişi în anchete, cu concluzia : „nevinovat".

Şi atunci s-a petrecut un lucru ciudat : cînd au trebuit să admită că instigatorii aşa cum vor ei : cu mîini, cu picioare, cu nume, nu există şi n-au existat — partidele, care, la rîndul lor, se acuzaseră reciproc de instigaţie — au început să se laude — şi cu ce mîndrie ! — că, într-adevăr, *ele* au instigat pe ţărani la răscoală. Ele ! De ce ? Din dragoste mare pentru ţărani.

Ziarul liberal „Voinţa Naţională" accepta ideea că toţi cei care au cerut o îmbunătăţire a situaţiei ţăranilor sînt instigatori. Dar în acest caz trebuie socotit ca instigator şi arestat, în primul rînd, întreg partidul liberal care de 40 de ani luptă pentru binele ţăranilor. După aceea, trebuie arestaţi ca instigatori şi capii conservatori, cum ar fi Carp de pildă, care la 1888 a arătat că învoielile agricole dictate de boieri sînt cămătăreşti ; sau Gogu Cantacuzino care a făgăduit la Iaşi mari reforme pentru ţărani ; sau Take Ionescu care a stăruit asupra înfiinţării unei bănci de credit rural ; sau Lahovary pentru că a făcut o lege prin care se înlesneşte ţăranilor arendarea moşiilor statului etc. etc. Toţi s-au gîndit, întîi şi întîi, la ţărani, toţi au iubit pe ţărani, toţi au recunoscut în gura mare, că ţăranul duce o viaţă grea şi că trebuie să se facă ceva pentru ca ţăranul s-o ducă mai bine — toţi sînt deci, instigatori şi toţi ar trebui arestaţi.

Dar just e, şi posibil e să arestezi întregi partide politice, pe motivul că au vrut binele ţăranilor şi binele ţării ?

La această întrebare, interveni un profesor universitar, Tanoviceanu, care se apucă să trateze chestiunea „sub punctul de vedere penal — zicea el — şi fără nici o preocupare politică".

„După definiţiunea art. 47 codul penal — scria el — sînt agenţi provocatori aceia care provoacă sau dau instrucţiuni spre a comite o infracţiune. De ce infracţiuni s-au făcut însă culpabili unii ţărani în ultimele răscoale ? De furturi, tîlhării, lovituri, incendiuri, violuri şi omoruri. Au fost oare persoane, care au îndemnat să se comită aceste infracţiuni ? Desigur că da şi vom căuta mai pe urmă care sînt aceste persoane ; însă, ori în ce caz, e afară de orice îndoială că nu sînt acelea pe care pasiunile *politice*, resentimentele personale, ori ignorarea principiilor juridice, le face să fie socotite ca instigatori, sau „juridiceşte vorbind, ca agenţi provocatori."

Savantul penalist se referea la „persoane" care jucau, într-un fel sau în altul, un rol în viaţa politică a statului şi se întreba : „Cine ar putea crede" că asemenea persoane „ar fi capabile să îndemne pe ţărani la actele de vandalism pe care le-au comis. Unele din aceste persoane nu ne sînt simpatice, credem chiar că au făcut greşeli în viaţa lor publică (cine de altminterea din noi nu face ?), însă toate sînt persoane culte, care iubesc ţara, şi au lucrat pentru dînsa şi pentru mărirea neamului ; cum ar fi dar cu putinţă să fi voit şi să fi îndemnat pe ţărani să comită actele care, numai la bunul mers şi la mărirea neamului nostru nu ar fi putut să contribuiască ?" Profesorul găsea ideea „din punctul de vedere juridic" „greşită" — iar din „punctul de vedere social" „un scandal inutil".

Tanoviceanu nu era om prost. Se pare că de asta a şi fost numit profesor universitar : să nu fie prost.

*

Din toate polemicile, comentariile şi studiile în jurul problemei, se vedea că romanul cu instigatorii mergea spre un deznodămînt fericit. Dar nimeni, nici măcar liberalii, n-ar fi visat un deznodămînt atît de fericit ca acela propus de „Cronica", publicaţie care scria în numărul ei din 19 aprilie 1907, sub titlul : „Inşfăcaţi pe adevăraţii instigatori" :

„Ea (răscoala n.n.) nu avea să izbucnească azi, mîine, poimîine, dar venea un timp depărtat cînd ar fi izbucnit. Cazanul cel mai rezistent în care clocoteşte apa, vine un moment cînd explodează, cînd nu se mai poate opune presiunii grozave dinlăuntru... La noi revolta a izbucnit *cu un ceas mai înainte de maximul presiunii* — şi o zic asta pentru că nu-i admisibil că astăzi, în urma răscoalelor, am mai fi existat ca stat aparte dacă cazanul — sufletul ţăranului ar fi fost pus la încercare pînă a i se constata limita de rezistenţă la apăsare. „Instigatorii" ne-au făcut marele bine, ei ne-au salvat existenţa grăbind explozia la o tensiune mai puţin încordată. Lor dar să le mulţumim, iar nu să-i duşmănim".

Prin urmare, „Cronica" cerea ca instigatorii nu numai să nu fie pedepsiţi, ci binecuvîntaţi, pentru că, prin agitaţiile lor la răscoală cu un ceas mai devreme, au provocat o explozie mai moderată şi au salvat statul de la pieire. Instigatorii s-au arătat a fi, în cele din urmă, binefăcătorii boierilor. Deci nu vrăjmăşie, ci mulţumire li se cuvine.

Toate forţele politice ale ţării au acceptat propunerea — şi au început să se uite cu alt sentiment la mormintele celor 11 000 de ţărani ; nu cu „duşmănie", ci cu „mulţumire". Duşmănia le trecuse. Le rămînea nu-

mai „mulțumirea". Instigatorii nu existau. Totul era în ordine. Țăranii s-au răsculat, au văzut ce-i aia răscoală și le-a trecut. Altă răscoală n-o să mai facă. Te întrebi numai: de ce au făcut-o și pe asta? De ce? Dacă instigatori n-au existat — și era fapt definitiv hotărît: n-au existat — atunci ce i-a împins pe țărani la răscoală?

După ce au renunțat la întrebarea: *cine* i-a împins pe țărani la răscoală? — conducătorii politici țineau acum mult să știe: *ce* i-a împins? O dată cu pofta de mîncare le revenise boierilor și curiozitatea: de ce?

Și nu s-au putut liniști pînă n-a dat fiecare de cîte un *de ce* — care ar răspunde la cumplita lui dorință de a afla adevărata cauză a răscoalei.

a) Regele Carol I declara că răscoalele au izbucnit din pricină că s-a dat poporului romîn prea multă știință de carte înainte de vreme. Pe la sfîrșitul lui martie, regele spunea lui Marghiloman: „Toată Romînia trebuie refăcută, căci totul s-a înecat. S-a ameș rău și prea iute cu instrucția publică și s-a dat poporului o cultură care nu e încă la îndemîna lui".

Regele voia să spună: care încă nu e de nasul lui. Țăranii, cum s-ar zice, s-au răsculat pentru că, de prea multă carte înfulecată iute, li s-a aplecat.

b) Boierii conservatori susțineau că țăranii s-au răsculat în 1907 din cauza lui Ion Brătianu, fostul șef al partidului liberal. În 7 martie 1907, „Evenimentul" boierilor conservatori, ca răspuns la atacurile nemiloase ale opoziției liberale în contra guvernului cantacuzinist încă în funcție, scria printre altele:

„În partidul care-i duce pînă la completa orbire, ei (liberalii n.n.) nu văd și nu pot vedea o altă pricină a răscoalelor decît partidul și guvernul conservator".

Şi „Evenimentul", după ce arată cum liberalii uită sau bagatelizează propriile lor păcate, care ar fi nişte „născociri" conservatoare, spune:

„Agitatorii, care au lucrat, împinşi fiind de cei care vînează puterea, cum sînt, de pildă, liberalii, (ar fi) născociri conservatoare. N-au fost şi nu sînt agitatori... Exploatarea nemiloasă a arendaşilor şi a unor proprietari, *cari mai toţi sînt produsul clasei burgheze cu care a voit să ne doteze cu orice preţ Ion Brătianu, mofturi*... născociri conservatoare!"... etc. etc.

Iată, în sfîrşit, un instigator serios — dar, din nefericire, tocmai aceşta era mort de 17 ani. Mort sau viu, însă, vina lui rămînea la fel de mare: a înzestrat ţara cu o clasă burgheză — şi clasa aceasta burgheză a exploatat pe ţărani în chip atît de nemilos, încît i-a împins la răscoale.

c) Doctorul Istrati, tostul comisar general al expoziţiei jubiliare, zicea că răscoala ţăranilor se datorează lipsei de timp a conducătorilor ţării.

„Am fost *aşa de mult* preocupaţi cu *afacerile mari de stat*, cu căpătarea *independenţei noastre* şi în urmă a *independenţei noastre economice*, încît cu toate legile cari s-au făcut, cu toate îmbunătăţirile ce au avut loc de la 1864 încoace, se pare totuşi că n-am dat destulă atenţie clasei muncitoare".

Au fost aşa de ocupaţi conducătorii politici cu afacerile lor mari de stat, încît literalmente au uitat că trebuie să dea de mîncare şi celor cinci milioane de ţărani.

d) În opoziție cu regele Carol, care era de părere că țăranul romîn s-a răsculat pentru că i s-a dat prea multă carte, „Adevărul" susținea că pricina răscoalelor era lipsa de carte a țăranului romîn. În numărul său din 10 aprilie 1907, „Adevărul" scria :

„Cu ocaziunea răscoalelor țărănești cari au avut loc în țară, s-a putut constata că aceste răscoale au păstrat în unele locuri caracterul pur economic, justificat prin starea de mizerie în care se găsește țăranul, dar că în alte locuri, mișcarea s-a lepădat cu totul de această față economică, luînd un caracter complet anarhic. Atunci s-a născut întrebarea următoare : care este cauza că răscoalele din Vaslui, spre exemplu, nu au nici o asemănare cu prădăciunile din Vlașca sau din Teleorman ? Diferite păreri s-au emis asupra acestei chestiuni. Am căutat și noi să găsim explicația acestui lucru, și ne-am pus în primul loc întrebarea dacă nu cumva gradul de cultură a influențat asupra violenței răscoalelor. Un tablou asupra știutorilor de carte din populația rurală, lucrat cu foarte multă exactitate și sîrguință de d. Dimitrie Gonoiu, ne-a luminat pe deplin. Cel mai incult județ din țara noastră este Teleormanul. Procentul analfabeților în acest județ, este de 85 la sută. Imediat după Teleorman, vine Vlașca cu un procent de analfabeți de 84 la sută, apoi Dorohoiul tot cu 84 la sută analfabeți, al patrulea Oltul cu 82 la sută și nici Doljul, nici Mehedințul nu sînt mult păşite pe scară culturală. Ambele aceste județe au un procent de 74 analfabeți. Ei bine, cînd așa stau lucrurile, nu avem dreptul să spunem că gradul de cultură a țăranului a jucat un rol decisiv în aceste revolte ? Județul cel mai înaintat în cultură din țara noastră este Muscel. În acest județ, după cum se știe, nu s-a semnalat nici urmă de revoltă, pe cîtă vreme violența a atins punctul culminant în Vlașca, Teleorman, Olt, cele mai inculte județe din țară".

Cele spuse de „Adevărul" nu erau simple speculații gazetărești, ci concluzii întemeiate pe statistici probabil bine verificate: unde a fost școală mai puțină, acolo a fost mai violentă răscoala. Motivul? Tot pe bază de statistici, „Adevărul" demonstrează că acolo unde e școală mai puțină este și criminalitatea mai mare. Incultura, deci, generează criminalitatea, și incultura, mînă în mînă cu criminalitatea, generează răscoala. Cam asta era tot ce ar fi vrut să spună „Adevărul" asupra cauzei răscoalelor. Dar tocmai la ultima frază, „Adevărului" i se strecoară de sub condei fraza următoare:

„Lăsînd la o parte faptul că *incultura țăranului face ca tocmelile agricole să se încheie în defavoarea lui, dar din cele expuse mai sus, rezultă că lipsa de cultură a populației rurale ne-a* făcut să trecem prin astfel de timpuri și ne-a adus acolo unde sîntem astăzi."

Astfel că, deodată, „Adevărul", fără să vrea, își face de rîs toate statisticile: prin urmare, răscoala nu e provocată de incultură și de criminalitate — ci de „faptul că incultura țăranului face ca tocmelile agricole să se încheie în defavoarea lui". În răscoale desigur că la mijloc era incultura țăranului, dar incultura țăranului nu că-l împingea pe țăran la răscoale — ci-i împingea pe moșieri și arendași la abuzuri și înșelăciuni care, ele au dus la răscoale. S-ar fi putut zice, așa dar, că incultura țăranului genera criminalitatea boierului.

e) C. Stere vedea cauza răscoalelor altundeva: în arendași.

„Arendarea, renunțarea proprietarilor de a-și cultiva singuri pămîntul, este plaga cea din urmă, este picătura

care a făcut să se verse paharul, este cauza imediată a mișcărilor la care asistăm".

Stere, ideologul ciocoilor, ducea dorul boierilor — și de dorul boierilor, trata problema agrară ca o fetiță de pension.

f) Conu Mitiță, șeful guvernului liberal, prezenta astfel originea răscoalelor, într-o notă redactată în cabinetul lui prezidențial :

„Fiindcă este vorba de ceva sumar, nu greșim, dacă facem deosebire, măcar cînd studiem cauzele, între mișcarea din Moldova și cea din Muntenia. Din Moldova a pornit mișcarea. Acolo era *ca o necesitate* și acolo a rămas credincioasă nevoilor, care i-au dat naștere. În Muntenia, evenimentele s-au impus prin grozăviile, care le-au însoțit, dar *cauzele nu mai sînt aceleași care le-au născut.* Aci e o degenerare și în mare parte nu corespunde unei necesități. Strigătul *unanim* al celor care au încercat să deslușească pricinile revoltei a fost : *starea mizerabilă a clasei țărănești*".

Dacă ne încordăm bine atenția, bănuim că Sturdza voia să spună, în stilul cu care se putea înțelege numai cu dumnezeu, că răscoalele ar avea nu o singură cauză, ci două : una în Moldova, alta în Muntenia (și Oltenia). Una izvorăște dintr-o „necesitate", cealaltă „nu corespunde unei necesități". Pe scurt, „cauzele nu mai sînt aceleași care le-au născut" — ceea ce în traducere fidelă se poate citi și așa : cauzele care au născut răscoala din Moldova nu mai sînt aceleași cu cauzele care au născut răscoala din Muntenia. În concluzie : „strigătul unanim al celor care au încercat să deslușească pricinile revoltei a fost : starea mizerabilă a clasei țărănești".

Din această concluzie a conului Mitiţă putem conclude şi noi că răscoala din Moldova, care era necesară, şi răscoala din Muntenia, care nu era necesară, aveau amîndouă o singură cauză : „starea mizerabilă a clasei ţărăneşti". Dar, în acest caz, de ce răscoala din Moldova era necesară şi cea din Muntenia nu era necesară ?

Acesta este unul din secretele pe care conu Mitiţă le împărtăşea numai sfîntului Sisoe.

g) Societatea Agrară a marilor proprietari de moşii găsea că singura cauză a răscoalelor a fost lipsa unei bune administraţii.

„Dacă am fi avut o bună administraţie — arătau ei în gazeta lor „Agrarul" — legile destul de bune pentru vremea în care trăim ar fi fost aplicate cu înţelepciune şi instigatorii care, spune d. Ionescu (Take n.n.) că au semănat ură între noi şi ţărani, n-ar fi avut teren priincios pentru propaganda lor criminală, pe lîngă că n-ar fi reuşit să vină în atingere cu ţăranii. Neavînd o administraţie bună, legile au fost nesocotite, iar instigatorii au găsit un teren priincios şi au operat fără să fie turburaţi de nimeni, deşi ar fi avut de cine să fie turburaţi, căci ţara plăteşte prefecţi, inspectori comunali, primari, notari, şi jandarmi rurali".

Administraţia avea toată vina răscoalelor : nu era bună. Nu era bună, de ce ? Poate pentru că a fost *prea crudă* cu ţărănimea, care, scoasă din fire, s-a răsculat ? Ba nu ! Marii moşieri, dimpotrivă, ziceau că administraţia nu era bună, pentru că a fost prea blîndă cu ţăranii, şi n-a împiedicat pe instigatori să vină în atingere cu ei, ceea ce a deschis calea răscoalei.

h) O cauză deosebit de originală a răscoalei ne-o dezvăluia ziarul independent „Fulgerul", cu data de 4 aprilie 1907, care-şi punea întrebarea : Ce sînt răscoalele ? şi-şi răspundea : răscoalele sînt :

„*o stare anormală de fapte, o pornire sălbatecă spre anarhie, şi o dorinţă nebună de a-şi apropia bunul altuia fără multă muncă.* Dacă mai adăogăm că spiritele sau mai bine zis *sistemul nervos* este mult mai agitat spre primăvară decît în celelalte anotimpuri, şi dacă tot mai adăogăm că pornirea spre rău a fost alimentată prin beţie, ajungem a face adevăratul raţionament şi adevărata concluzie : chestiunea economică şi iar chestiunea economică".

Care va să zică, primăvara şi sistemul nervos primăvăratec al ţăranilor a fost cauza economică a răscoalelor din 1907.

i) În sfîrşit, conservatorii cantacuzinişti puseră mîna pe adevărata cauză a răscoalelor ţărăneşti. La data de 13 martie se puteau citi următoarele în „Conservatorul", oficiosul conului Gogu :

„Pe cînd din toate părţile sosesc mereu veşti triste asupra întinderii extraordinare ce au luat mişcările turburătoare ale ţăranilor, e firesc să ne întrebăm îngroziţi : cine poartă răspunderea acestor grave excese ? Care sînt vinovaţii ? Ţăranii, cari în *timpul foametei* din anii de secetă puteau păstra liniştea lor demnă, primind de la *guvern alinarea suferinţelor,* şi n-au găsit cu cale, *împinşi de mizerie,* să se dedea la cruzimi, au aşteptat *ani agricoli buni să se răscoale, cînd acelaş guvern venise cu însemnate proiecte de lege pentru ameliorarea soartei lor*".

Acuzația era gravă: cît a ținut foametea în anul de secetă 1905, țăranii, în ciuda mizeriei, și-au păstrat „liniștea lor demnă" pînă a venit și anul cel bun. Și tocmai cînd a venit și anul cel bun n-au avut răbdare să aștepte legile cu care guvernul conservator avea de gînd să le îndulcească traiul și s-au apucat de răscoale. Din cauza cui, așadar, s-au răsculat țăranii ?

Din cauza țăranilor.

VIII

Tot zbuciumul politicienilor lui Carol I de a inventa instigatori, de a renunţa la instigatori, de a descoperi organizaţii secrete, de a dezminţi existenţa organizaţiilor secrete, de a admite o cauză a răscoalei, de a contesta vreo cauză a răscoalei, dovedeau că, pentru întîia oară în existenţa celor patruzeci de ani de domnie a lui Carol I, păturile conducătoare simţeau — cu tot succesul represiunii — o anumită nevoie de a se dezvinovăţi.

Dar, de la a te dezvinovăţi pînă la a-ţi mărturisi sincer vina, este un pas pe care păturile conducătoare nu se simţeau în stare să-l facă. Trecuseră, într-adevăr, printr-o spaimă mare şi nu le surîdea deloc perspectiva s-o mai încerce vreodată, dar gîndul de a se recunoaşte vinovaţi le surîdea şi mai puţin. Ar fi implicat sacrificii. Şi chef de sacrificii n-aveau. Sub nici un cuvînt sacrificii. De aceea, moşierimea şi burghezia — împinse, de frică, să-şi apere siguranţa lor fizică, şi împinse, de crîncenul lor egoism de clasă, să-şi apere integralitatea şi siguranţa privilegiilor lor — nu s-au putut dezvinovăţi decît după străvechiul lor obicei : minţind.

Minţeau, aşadar, toţi, minţeau cu riscul că nu-i va crede nimeni, dar cu conştiinţa împăcată că au minţit. Nimic nu era pentru păturile conducătoare nici prea neobrăzat, nici prea absurd, nici prea ridicol, dacă le putea ajuta să ocolească adevărul. În toate declaraţiile lor, în toate discursurile lor, în toate articolele şi interviurile lor, conducătorii politici ai ţării nu debitau decît năzbîtii voit stupide şi voit contradictorii de care ei erau primii să rîdă.

A apărut, deci, în toamna anului 1907, ca o pasăre rară în publicistica burgheză, sociologul Radu Rosetti, cu ampla lui lucrare : „Pentru ce s-au răsculat ţăranii". Radu Rosetti era departe de a fi un progresist. Cu înclinaţii liberale — a se înţelege : cu înclinaţii politice spre ciocoimea liberală, dar cu o mare doză de duioşie pentru boieri, Radu Rosetti era un reacţionar — dacă se poate folosi această antinomie : luminat, în măsura în care un intelectual legat prin originea, educaţia şi afinităţile de clasă, de pătura stăpînilor, putea fi luminat. De aceea, cartea lui e plină de contradicţii, de perfidii, de diformări şi inexactităţi flagrante, dar toate pălesc faţă de adevărurile grele pe care le aruncă în obrazul boierilor, atunci cînd trebuie să precizeze cine poartă întreaga răspundere a răscoalelor.

„Focul aprins la Flămînzi — spunea Radu Rosetti — unde a ars puţin, s-a întins înecînd în flăcări ţara întreagă, dovedind prin simultaneitatea izbucnirii şi prin uniformitatea ei că de acelaşi duh, de aceleaşi patimi, de aceleaşi aspiraţiuni, mai domoale aici, mai aprinse dincolo, *este stăpînită întreaga ţărănime română, obştea şi puterea naţiunii, de la Dorohoi pînă la Severin.* Adevăraţii instigatori ai acestor mişcări sînt egoismul, lăcomia, lipsa de scrupul şi lipsa de prevedere a clasei stăpînitoare, ale celei vechi cît şi ale celei noi. Asupra lor cade toată greutatea răspunderii pentru groaznica primejdie în care răscoalele au pus ţara : amestecul străinu-

lui (al armatei austriace n.n.) şi de care a fost scăpată prin credinţa şi simţul de datorie al oştirii".

Acesta era adevărul. Instigatori ai răscoalelor nu sînt nici testamentul lui Ştefan cel Mare, nici nebunii, nici revizorii şcolari, nici primăvara, ci *„egoismul, lăcomia, lipsa de scrupul şi lipsa de prevedere a clasei stăpînitoare, ale celei vechi şi ale celei noi"* — ale vechii boierimi conservatoare, cît şi ale noii boierimi naţional-liberale. *„Asupra lor cade toată greutatea răspunderii pentru groaznica primejdie în care răscoalele au pus ţara"*.

Dar parcă ce alta spuneau de atîta vreme păturile exploatate ? Cu multe luni înainte, la 15 aprilie 1907, cînd ofiţerimea lui Carol I, ca supliment la represiune, mai descărca pe ici, pe colo cîte un revolver în pieptul vreunui „instigator", ziarul „Romînia muncitoare", scria :

„Clasa stăpînitoare — prin servitorii săi de pe banca ministerială şi din fruntea judeţelor— caută într-o goană nebună pe instigatorii revoltelor ţărăneşti. Ei caută instigatori, cînd cei mai mari instigatori sînt ei înşişi, care timp de secole au ţinut în asuprire şi sclavie ţărănimea romînă. Cei mai mari instigatori sînt aceste secole de robie şi sărăcie pe care clasa muncitoare le-a avut de îndurat de la stăpînitorii săi. Instigator e mizeria şi ignoranţa în care ţărănimea a fost ţinută de clasa stăpînitoare. Instigatori sînt toţi proprietarii şi arendaşii, fără deosebire de neam şi religie, căci toţi îngrămădesc averi din exploatarea nemiloasă şi munca neplătită a ţărănimii. Instigator e partidul conservator care prin birurile sălbatice şi risipa banului public a adus poporul la disperare. Instigator e guvernul şi partidul liberal care aţîţă ţărănimea la revoltă pentru a face încurcături guvernului conservator şi care apoi, venit la putere, distruge satele cu tunul şi împuşcă cu miile pe nevinovaţi. Instigatori

sînt ambele partide politice care din banii storşi din sudoarea poporului întreţin funcţionărimea leneşă şi coruptă. Instigatori sînt ambele partide politice pentru că din banii poporului au cheltuit sute de milioane pentru tunuri şi puşti pentru ca să-şi apere proprietatea lor furată de la muncitori şi cu cari tunuri şi puşti să-i omoare pe cei ce cer pîine şi dreptate. Instigator e justiţia care întotdeauna a apărat interesele stăpînilor. Instigatori sînt Iorga, Cuza şi toţi naţionaliştii şarlatani cari sădesc ura între proletariatele de diferite naţionalităţi, ce sufăr acelaşi jug şi aceeaşi exploatare. Instigatoare e expoziţia, această încoronare nerușinată a 40 de ani de exploatare şi de jaf... instigatori sînteţi voi toţi : vodă, miniştri, prefecţi, primari, deputaţi, senatori, proprietari, fabricanţi etc., voi toţi cari trăiţi din jaful banilor scoşi din spinarea poporului, voi toţi cari vă scăldaţi în belşug, pe cînd pe cei ce vă dau acest belşug, îi ţineţi în sărăcie şi ignoranţă".

Prin ce se deosebeau acuzaţiile aduse boierilor vechi şi noi de către intelectualul burghez Radu Rosetti, de acuzaţiile muncitorimii ? Prin nimic. Portretul adevăratului instigator era unul şi acelaşi : lipsa de scrupule, egoismul, lăcomia clasei stăpînitoare, ca şi asuprirea, robia, mizeria şi ignoranţa în care era ţinută clasa muncitoare. Instigatorul acesta — care numai în ultimii douăzeci de ani a avut de înăbuşit atîtea alte răscoale provocate de el — a împins şi în primăvara lui 1907 ţărănimea să creadă că ar putea să alunge cu bîta pe toţi strigoii care, de veacuri, îl ţineau, zi şi noapte, fără întrerupere, într-o spaimă cumplită : boierii, arendaşii, pămîntul, arenda, învoielile agricole, imaşul etc. etc.

BOIERII

La baza clasei boiereşti stătea, ca la baza tuturor păturilor boiereşti de pretutindeni, furtul şi crima. Prin

furt şi crimă, o seamă de aventurieri sălbatici, lacomi şi fără nici o ştiinţă de carte, au izbutit să adune în ţinuturi atît de primitive, dar atît de fertile cum erau principatele moldo-valahe, întinderi mari de pămînt numite moşii ; prin furt şi crimă şi-au mărit numărul moşiilor ; prin furt şi crimă şi-au exploatat şi şi-au făcut din ce în ce mai rentabile moşiile acestea. Între timp, cu fiecare pungă de galbeni pe care o închideau cu şapte lacăte în sipet, le creştea nu numai sălbăticia şi lăcomia, dar şi îngîmfarea. Pentru ei, era evident că înseşi avuţiile lor stau mărturie că sînt aleşii lui dumnezeu pe pămînt — şi că nişte aleşi ai lui dumnezeu nu trebuie să se amestece cu muritorii de rînd, ci să se organizeze în grup aparte. Prin filtrul sipetului cu galbeni, aşadar, luă naştere elita, aristocraţia, clasa stăpînilor, singura în drept, prin puterea ei economică, să deţină puterea politică.

Totuşi, o dată cu dezvoltarea economică a ţării, o dată cu creşterea exportului de grîne în străinătate, deci şi a relaţiilor economice şi politice cu străinătatea, elita se lovi de propria ei ignoranţă — şi, silită să-i găsească un leac, începu să-şi trimită copiii în Franţa ori Germania, unde, pe lîngă o limbă străină, să înveţe cîte o profesie demnă de clasa şi bogăţia lor — de preferinţă avocatura. Avocatura era şperaclul modern al elitei : cu acest instrument putea sparge şi lacătele litigiilor politice şi cele ale litigiilor economice.

Calificaţi, prin bogăţia părinţilor lor şi prin propria lor pregătire profesională, să ocupe locul întîi în viaţa politică a ţării, aceşti tineri franţuziţi ori prusificaţi constituie prima trupă de şoc a politicianismului parlamentar de aici. Ce au făcut pentru ţară aceşti politicieni, ştiau numai ei. Dar prin ce s-au impus ţării din prima zi a constituţiei lui Carol I, ştie oricine cunoaşte istoria ţării : prin aceleaşi virtuţi care au îmbogăţit şi pe ilustrii lor părinţi. Diferenţa dintre mijloacele cu care aceştia din urmă şi-au mărit moşia lor agricolă şi mijloacele cu care feciorii lor, avocaţii, şi-au întins moşia lor politică, a fost dictată numai de modernizarea metodelor de crimă şi jaf : erau mai catifelate, mai rafinate, dar mai cinice

şi mai indiscrete, pentru că, în numele constituţiei democratice a lui Carol I, exista un parlament, ai cărui membri, prin certurile lor neîntrerupte, informau ţara, cînd, cum, cu cît şi de cine a fost jefuită.

Ţara, desigur, nu se aştepta la revelaţii senzaţionale. Ştia de cine a fost jefuită : de aceşti mari oameni politici şi mari moşieri, care se numeau boieri, din vechea boierime, la care începeau, încet-încet, să se adauge alţi boieri : boieri din noua boierime, feciori de băcani, de crîşmari, de mici proprietari, despre care Radu Rosetti spune în lucrarea lui „Pentru ce s-au răsculat ţăranii" că:

„au făcut studii incomplete sau n-au făcut studii de loc şi au două îndeletniciri : politica şi căutarea moşiilor, fie ca proprietari fie ca arendaşi. Din această categorie s-au recrutat mai cu seamă pînă astăzi puternicii de judeţe, care fac în judeţe ploaia şi vremea frumoasă, cari numesc la funcţiuni, aleg deputaţii şi senatorii, dispensează favorurile şi... storc pe ţăran, fie de-a dreptul, fie indirect pentru folosul rudelor şi prietenilor, fie adesea direct şi indirect".

Radu Rosetti, ataşat, vechii şi nobilei boierimi alcătuite din mari, foarte mari proprietari de moşii, dispreţuia atît de mult noua boierime alcătuită — cum spunea el — din „fii de oameni ajunşi" încît, intenţionat, îi întuneca portretul. De fapt, crîşmarii n-au dat ţării numai fii cu „studii incomplecte" — sau care „n-au făcut studii de loc", ci intelectuali străluciţi, profesori, ingineri, medici şi în special avocaţi străluciţi. Avocaţi mai străluciţi chiar decît avocaţii produşi de vechea boierime : mai inteligenţi decît ei, mai subtili decît ei, mult mai talentaţi decît ei — şi poate, de aceea, şi mult mai primejdioşi decît ei. Gîndiţi-vă bine : aceşti „fii de oameni ajunşi" au putut să adune moşii nu ca vechea boierime : din jafuri şi crime pedepsite de codul penal — ci din politică şi avocatură. Era altceva !

Dar boierimea nu se împărţea numai în boieri vechi şi în boieri noi, ci în boieri mari şi boieri mici. Boieri mici erau aceia care, oricîte nelegiuiri au făcut, n-au izbutit să ajungă boieri mari — şi trebuiau să se resemneze şi cu moşii mici.

Cum arătau boierii mari, am văzut. Dar boierii mici ?

Boierii mici — spune Radu Rosetti —

„n-aveau absolut nici o idee de lux, trebuinţele lor erau cît se poate de modeste. Ei se mulţămeau să trăiască aproape exclusiv din productele în natură a moşiei lor ; vindeau cît mai multe din acele producte puteau, vîrau cît mai mulţi bani în pungă şi scoteau cîte un leu dintr-însa numai din cînd în cînd. Faţă de ţărani, erau neasemănat mai lacomi, mai impilători şi mai lipsiţi de scrupule decît boierii cei mari, îi necăjea cu o mulţime de chiţibuşuri la cari cei dintîi nici nu se gîndeau. Găsindu-se în atingere directă cu ţăranul, fiind mai aproape de el, jugul lor era mai greu, căci îl apăsa în toate zilele fără răgaz".

Dar ţăranul ? Făcea ţăranul vreo deosebire între boierul vechi şi cel nou, sau între boierul mare şi boierul cel mic ?

La aceasta, răspunde Radu Rosetti că nu !

„Astăzi — spune Rosetti — săteanul nu se mai lasă a fi împilat, batjocorit şi maltratat de arendaş sau proprietar, decît cînd acesta este sprijinit de autorităţi. Acest sprijin avînd de fapt fiinţă pretutindeni, ţăranul se supune pretutindeni, dar numai din pricina sprijinului ce autoritatea îl dă stăpînului. Respectul — frica ce-o avea de stăpîn a pierit aproape cu desăvîrşire. Dacă ţăranul romîn n-a avut niciodată iubire pentru stăpîn, pentru

boier, cum zicea şi zice el şi astăzi, afară de prea puţine excepţiuni, acum îl urăşte, pe cît poate urî un om care are patimi atît de puţin vii ca ţăranul romîn".

Şi cu toate acestea, atîţia şi atîţia oameni de condei — cu excepţia cîtorva scriitori în fruntea cărora se situează I. L. Caragiale cu strălucitul său pamflet „1907, Din primăvară pînă în toamnă" — au încercat, în lucrările lor de după răscoale şi chiar de după primul război mondial să-şi convingă cititorii că între boier şi ţăran nu sînt decît raporturi ca de la iubit la iubită — şi că luîndu-şi ca subiect această poveste de dragoste între boieri şi ţărani, ei fac un act de adevărat patriotism literar.

ARENDAŞII

În anul 1880, cînd liberalii, după o guvernare de patru ani, mai aveau să stea încă opt ani la putere, deputatul conservator opoziţionist Vernescu, fost şi viitor ministru, pleda în şedinţa de la 5 aprilie a Camerei, cauza celor care ţineau în arendă moşii de-ale statului. Aceşti arendaşi se plîngeau că nu-şi mai pot achita cîştiurile, pentru că în ultimii doi ani „de la 1878 pînă astăzi, au fost asemenea evenimente, precum războiul, seceta, inundaţiuni, moartea vitelor etc." încît au adus pe aceşti oameni la sapă de lemn.

Şi ce propunea Vernescu ? Ca parlamentul întreg să voteze pentru proiectul guvernului (liberal) prin care se acordă arendaşilor condiţii mai bune de arendă — şi la nevoie dreptul de reziliere a contractelor.

„Dacă dumneavoastră — spunea Vernescu — nu veţi acorda rezilierea şi, dacă arendaşii, nu vor putea să plătească cîştiurile lor, ce va cîştiga Statul ? Veţi face

o mulţime de oameni nenorociţi, fără nici un profit pentru Stat. Dar, se va zice, poate, că dacă, se va acorda dreptul de reziliere, ei vor veni, cu toţii, şi vor rezilia. Ei bine, această temere nu poate fi fondată, fiindcă şi prin legea de la 1878 li s-a acordat dreptul de reziliere şi cu toate acestea, arendaşii n-au venit în masă să ceară rezilierea. D-lor, *interesul cel mare al ţării este, ca, toată clasa arendaşilor să nu fie, cu desăvîrşire, distrusă, ci să fie înfloritoare, în viitor, ca şi în trecut, fiindcă, dacă această clasă va fi prosperă, şi agricultura ţării va fi prosperă, pe cînd, dacă veţi sacrifica pe arendaşi, veţi sacrifica agricultura ţării. Faceţi, dar, avantagii arendaşilor, fiindcă, prin aceasta, veţi avantaja agricultura noastră.*

Apelul era cald, oamenii erau convinşi dinainte, guvernul era pregătit — aşa că statul ajuta pe arendaşi, pentru ca arendaşii să poată ajuta statul. Fiindcă statul era şi el moşier, cel mai mare moşier al ţării, dar unul din acei moşieri care refuza să aibă direct de-a face cu ţăranii, ci numai prin intermediul arendaşilor. În ce scop ?

Iată o întrebare la care s-a găsit să răspundă unul din cei mai iluştri oameni de stat ai liberalilor : Spiru Haret. În broşura „Chestia ţărănească" despre care am mai vorbit şi care a apărut cu puţine zile înainte de a veni la putere naţional-liberalii, Haret spunea că statul s-a purtat cu ţăranii

„ca cel mai rău, mai nemilos şi mai neprevăzător proprietar. Sînt patruzeci de ani de cînd el a devenit proprietar pe a cincea parte din întinderea teritorială a ţării. În acest interval, nu *a făcut absolut nimic pentru a asigura buna stare a ţăranilor de pe moşiile lui.* Proprietarii cei răi îşi arendează moşiile cît mai scump la arendaşii luaţi ori de unde, şi merg de risipesc în stră-

înătate banii astfel scoşi din ţară. *Tocmai aşa a făcut şi statul. S-a bucurat cînd arenzile moşiilor lui au crescut,* şi s-a silit prin toate mijloacele *să le facă să crească cît mai mult posibil, fără măcar să-şi dea osteneală a calcula de unde vor scoate arendaşii asemenea arenzi...* Uzînd de asemeni mijloace, Statul a scos din moşiile lui venituri din ce în ce mai mari, cu cari a plătit împrumuturi făcute în străinătate pentru cheltueli nu totdeauna justificate, şi de cari în orice caz ţăranii cari le plăteau, nu au avut decît puţin folos. În timpul acesta, *ţăranii de pe moşiile statului erau exploataţi în modul cel mai neomenos,* şi pe cînd toate împrejurul lor mergeau înainte, ei singuri rămîneau tot în starea de la început, dacă nu mai rău, şi nu puteau să-şi îmbunătăţească soarta de loc, pentru că tot folosul muncii lor se împărţea de Stat şi de arendaşii lui..."

Statul ! „Cel mai rău, mai nemilos şi mai neprevăzător proprietar"... Statul, care a procedat la fel ca „proprietarii cei răi" şi care „îşi arendează moşiile cît poate mai scump la arendaşii luaţi de oriunde !"... Statul, care, pentru a scoate „din moşiile lui venituri din ce în ce mai mari", a lăsat pe ţăranii de pe moşiile acestea ale lui să fie „exploataţi în modul cel mai neomenos"... Statul !...

Dar cine era statul, Haret nu spunea. Prefera să atace un stat, imponderabil, după vechiul principiu politicianist : „prinde orbul, scoate-i ochii" — ca să nu vorbească cititorilor săi, ţăranii, cărora li se adresa broşura, despre proprietarii şi exploatatorii *fizici* ai marii moşii care se numea stat. Ar fi trebuit să dea nume. Şi de nume se fereau toţi. Ar fi trebuit să indice firmele politice. Dar în domeniul acesta firmele politice erau solidare. Ar fi trebuit să numească guverne. Dar toate guvernele care s-au perindat în cei 40 de ani, fie că erau conservatoare, fie că erau liberale, erau compuse din boieri vechi şi noi, toţi credincioşi neclintiţi ai „monstruoasei coaliţii" de la 1864. Ar fi trebuit cel puţin

să precizeze care e partea de răspundere a celor două partide : liberal şi conservator. Dar ar fi trebuit să admită că în cei patruzeci de ani, la putere au stat mai mult naţional-liberalii. De aceea, Spiru Haret vorbea despre stat ca să-şi închipuie ţăranii că statul e conu Gogu, dar pînă la urmă începu să-şi închipuie chiar el acest lucru, pentru că prins de vîrtejul mîniei lui antiguvernamentale ajunse să spună :

„Şi pînă acolo a mers neprevederea şi nepăsarea Statului, încît *nu a avut cel puţin grija să ia măsuri pentru ca aceşti arendaşi care ruinau într-un chip aşa de neauzit poporul de a cărui bună stare Statul era dator să se îngrijească, să nu fie cel puţin străini*".

Asta îl durea pe Spiru Haret : că statul, cînd s-a hotărît să-şi dea moşiile pe mîna unor banditi, n-a avut cel puţin grija să vadă ca acei banditi să fie romîni, nu „străini". Pentru că ruina poporului, dacă e provocată de arendaşii romîni, nu se potriveşte nici pe departe cu ruina provocată de nişte arendaşi străini : e romînească, e naţională, e patriotică — pe scurt, e mai dulce. Şi atîta lucru n-a făcut statul pentru ţară timp de 40 de ani : să ruineze poporul romîn cu arendaşi romîni, printr-o exploatare „neomenească" dar, cel puţin romînească, ci a preferat să facă treaba aceasta cu arendaşi „străini".

De aceea, spuneam că Spiru Haret, umblînd să-i înşele pe alţii asupra noţiunii de stat, a sfîrşit prin a se înşela singur.

Ca să lovească numai în guvernul conservator al conului Gogu, vorbea de un „stat" care de 40 de ani ruina poporul prin intermediul arendaşilor „străini" — şi nu ţinea seama de faptul că în aceşti 40 de ani n-a fost la putere numai un guvern conservtor, ci mai multe, şi n-au fost la putere numai conservatorii, ci şi naţional-

liberalii, şi nu conservatorii au guvernat mai mult timp ţara în aceşti 40 de ani, ci naţional-liberalii, cu circumstanţa agravantă pentru liberali că de la 1876 pînă la 1888, au stat timp de doisprezece ani neîntrerupt la putere. Aşa că acuzaţia lui Haret că în aceşti 40 de ani statul a ruinat poporul prin arendaşii „străini", dacă se îndrepta în parte împotriva partidului conservator, în şi mai mare parte se îndrepta împotriva propriului său partid naţional-liberal.

Este adevărat că la aceasta, Spiru Haret avea la îndemînă răspunsul luminos al şefului său conu Mitiţă, care, în ianuarie 1907, la întrebarea făcută de doctorul Istrati, ministru conservator, în Senat, de ce n-au încercat naţional-liberalii, în guvernările lor, să aducă vreo îmbunătăţire în situaţia ţăranilor, a răspuns :

„...Dacă noi n-am făcut nimic, de ce domniile voastre, guvernul conservator, aţi stat cu mîinile încrucişate şi v-aţi desfătat în preumblări şi concedii ?"

S-ar fi putut presupune că era un răspuns à la conu Mitiţă, dar ar fi fost o mare greşală : era un răspuns naţional-liberal, pe care-l adopta şi Spiru Haret în atacurile lui contra guvernului conservator. Acuza de crimă împotriva ţăranilor „statul" conservator şi uita că în cei 40 de ani de „stat" oligarhic, a funcţionat mai mult decît „statul" conservator, un „stat" naţional-liberal.

Aşadar, timp de peste 20 de ani din cei 40, „statul" naţional-liberal *„nu a făcut absolut nimic pentru a asigura buna stare a ţăranilor de pe moşiile lui"* ; a procedat ca *„proprietarii cei răi"* care *„îşi arendau moşiile cît pot mai scump la arendaşi luaţi de oriunde"* ; *„s-a bucurat cînd arenzile lui au crescut şi s-a silit prin toate mijloacele să le facă să crească cît mai mult posibil, fără măcar să-şi dea osteneală de unde vor scoate arendaşii asemenea arenzi"*, dacă nu tot din munca ţăranilor ; a tolerat timp de peste 20 de ani ca „ţăranii de pe

moşiile lui", ale statului, să fie *„exploataţi în modul cel mai neomenos"*, pentru că arendaşii nu puteau fi mai milosi decît statul : dacă statul măreşte *„prin toate mijloacele arenda"*, va mări proporţional şi arendaşul mijloacele de a scoate diferenţa aceasta de arendă, pe cît posibil şi cu ceva plusuri ; şi n-a avut grijă statul naţional-liberal *„ca aceşti arendaşi cari ruinau într-un chip aşa de neauzit poporul de a cărui bună stare era dator să se îngrijească, să nu fie cel puţin „străini" !* *)

Arendaşii „străini" ! Tocmai „statul" naţional-liberal să dea ţara pe mîna străinilor ? Se poate ?

Statisticile oficiale apărute în 1906 l-ar fi putut linişti în oarecare măsură pe Spiru Haret. Numărul tuturor arendaşilor din ţară se ridica la 3.332. Dintre aceşti 3.332 arendaşi, numai 915 erau străini de diferite neamuri, iar ceilalţi 2.417 erau romîni.

Şi culmea : aceşti 2.417 arendaşi erau, mai toţi, membri ai partidului naţional-liberal — ceea ce era şi de la sine înţeles, pentru că făceau parte din noua boierime şi din mica boierime. Despre specia aceasta de boieri noi şi mici, Radu Rosetti spunea că este

„alcătuită din toţi acei cari n-au făcut studii, şi, pornind de jos, au izbutit în vremile din urmă, prin hărnicie, prin economie, prin noroc, prin dibăcie, prin lipsă

*) De altfel, grija „statului" naţional-liberal pentru ţărani este, printre altele, destul de elocvent demonstrată prin cîteva cifre apărute în Buletinul Ministerului de Domenii pe 1907, din care se poate afla că : între 1881—1889, cînd ţara a fost guvernată — cu excepţia ultimului an — exclusiv de liberali, statul a distribuit din terenurile lui, 56.509 hectare şi anume : 36.693 ha. amicilor liberali de la oraş şi numai 20.000 ha. ţăranilor. Iar în cele 3 decenii cuprinse între 1868—1897, în cursul cărora conservatorii au stat la putere 12 ani, iar liberalii 17, din toate terenurile vîndute de stat, numai 7,25% au putut fi cumpărate de ţărani, iar restul de 92,75% a fost atribuit clientelei politice a partidelor.

de scrupul şi adesea prin ajutorul tuturor acestor factori întruniţi, să ajungă la avere. Aproape toţi sînt agricultori. Prin aceştia sînt mulţi foşti *vechili de arendaşi sau de proprietari*, oameni cumplit de harnici şi de strîngători, *dar cu desăvîrşire lipsiţi de cinste şi de suflet cari, după ce au jăfuit fără scrupul pe foştii lor stăpîni, jupoaie fără milă pe sătenii moşiilor ce le ţin în arendă, meseria lor obişnuită*".

Cît despre mijloacele de care se foloseau toţi arendaşii în genere, fără deosebire de neam, ca să se poată îngrăşa şi ei şi stăpînii moşiilor de pe urma ţăranului, tot Radu Rosetti spunea :

„Obştea posesorilor (arendaşilor) abuza (însă) de ţărani fără cruţare, storcînd dintr-însul tot ce li era cu putinţă a stoarce. Posesorul jidov, mai şiret, îl storcea prin un şir de înşelăciuni fără a îndrăzni însă să-l brutalizeze ; posesorul creştin, dacă nu se pricepea atît de bine la înşelăciuni, îl dezbrăca şi îl maltrata în chip brutal. Cei mai cumpliţi erau însă fără îndoială foştii vechili ai boierilor cari îmbogăţindu-se prin furături de la stăpîni, luau la ieşirea lor din slujbă, cîte o moşie în arendă sau de multe ori, cumpărau de veci cîte una mai mică".

PĂMÎNTUL

Condus de statistici oficiale, C. Stere, în studiul său „Fischerland", oprindu-se asupra felului cum era împărţit pămîntul, ajunge la concluzia că „la o extremitate găsim *peste un milion de proprietari cu ceva mai mult de 3 milioane de hectare*, la cealaltă extremitate numai *1.500 proprietari cam cu aceeaşi întindere de pămînt*".

Dar Stere găsea că şi cifra de 1.500 mari proprietari este exagerată. Din statistici, zicea el, „rezultă că sînt peste 400 proprietăţi de „mînă moartă" mai mari de 100 ha. Din acestea numai eforiile din Bucureşti şi Iaşi, Aşezămintele Brîncoveneşti, „Madona Dudu" din Craiova şi Academia Romînă cu aproape 200 (198) proprietăţi mai mari de 500 ha., şi din rest cel puţin o jumătate sînt de asemenea mai mari de 500 ha. (Otetelişeanu, Sofian, Başotă etc.). Iată, prin urmare că din acest motiv numărul proprietarilor trebuieşte scăzut cel puţin cu 300".

Dacă scădem, aşadar, 300 din 1.500, ajungem la cifra de 1.200. Dar Stere găsea că nici cifra de 1.200 nu corespunde realităţii :

„...Numărul proprietarilor dat de tabela (oficială n.n.) XXI se obţine prin simpla adunare a proprietăţilor pe judeţe, adică fiecare proprietar care ar avea moşii în mai multe judeţe, e socotit în acest total tot de atîtea ori".

Stere înţelegea prin aceasta că în lista celor 1.500, se întîlneşte numele aceluiaşi proprietar de mai multe ori, după cîte moşii are. Dacă X. Y. de pildă, are să zicem o moşie în judeţul Buzău şi alta în judeţul Vaslui, el va fi înregistrat în statistici de două ori ca şi cum n-ar fi vorba de unul şi acelaşi X. Y., ci de doi X. Y. diferiţi. Consemnînd acest fapt, Stere urmează :

„Nu voiesc că citez nume proprii. Dar toată lumea cunoaşte cîţiva mari latifundiari care au cîte zece, cincisprezece şi chiar mai multe moşii în diferite judeţe. Dar cîţi dintre ceilalţi mari proprietari, latifundiari de mîna a doua şi a treia, n-au moşii în două sau trei ju-

dețe ? E ușor să combinăm o listă de 50 proprietari care au împreună două sute de moșii în diferite județe. Dacă vom face reducerile cuvenite și din acest motiv am vedea că numărul real al marilor proprietari ar trece cu puțin doar cifra de 1.000."

La ce folosea lui Stere calculele acestea ? Ca să ajungă la concluzia că din întreg pămîntul arabil al țării, o jumătate e stăpînită de peste un milion de țărani, iar cealaltă, nici măcar de 1.500 de proprietari, ci numai de 1.000.

Indiscutabil că cifra de 1.000, dată de Stere, era mult mai aproape de adevăr decît cea de 1.500 trecută în statistici. Dar dacă Stere ar fi citat nume proprii, poate s-ar fi găsit binevoitori să-i aducă aminte și de proprietari care aveau în stăpînire mai mult decît zece sau cincisprezece moșii — ca să nu mai pomenim de conu Gogu, care era în capul a 99 de moșii — așa că n-ar fi fost exclus ca numărul marilor proprietari să fie și mai mic de 1.000. Dar C. Stere *nu voia să citeze nume proprii.* De ce nu voia ? Dintr-o discreție pe care o vom întîlni în curînd și la alții.

În continuare, C. Stere, după ce-și arată neîncrederea în cifra marilor proprietari, găsită în statistici, își arată și neîncrederea în privința întinderii reale a pămînturilor stăpînite de moșieri. Raționamentul lui Stere este și aci simplu și logic : boierii, care prin marea lor bogăție sînt stăpînii țării și din punctul de vedere politic, își puteau lua libertatea să tragă fiscul pe sfoară, mai mult ca oricare alt contribuabil. De aceea, la recensămînt, boierii declarau fiscului pămînturi mai mici ca să plătească biruri mai mici. Fiscul, instituție a boierilor, se supunea. Dar pentru ca „statul", adică boierii, să nu piardă nimic, fiscul trecea în declarațiile țăranilor loturi mai mari, ca să-i impună pe țărani la biruri mai mari. Datorită acestei tîlhării fiscale,

„întinderea reală a proprietății mari — spunea Stere — întrece cifra dată de recensămînt, precum pe de alta și cea a proprietății țărănești e mai mică. Dacă am presupune că aceste greșeli se ridică numai la zece la sută (și desigur sînt mai mari), atunci trebuie să socotim proprietatea mare de cel puțin 3.300.000 ha., iar cea țărănească scade sub trei milioane."

Continuîndu-și investigațiile în direcția repartizării pădurilor, Stere află că din 1.500.000 ha. păduri, *„proprietatea țărănească propriu-zisă n-are nici un copac"*, pe cînd marii proprietari posedă 1.200.000 ha.

„Iată deci, spune Stere, termenii adevărați ai acestei antinomii sociale: pe de o parte un milion de țărani *cu mai puțin de trei milioane de hectare*, cu maximul de trei hectare în mijlociu de proprietate (însuși raportul o stabilește la 3 1/4 hectare) — iar pe de altă parte — numai *1.000 (o mie!)* de latifundiari cu peste patru milioane hectare ale solului național, cu *peste patru mii de hectare* în mijlociu de proprietar!"

Fiecare din acești o mie de moșieri avea, așadar, „cel puțin" de o mie trei sute de ori mai mult pămînt decît fiecare din acest milion de țărani. Și aici era vorba numai de țăranii care aveau pămînt. Că aveau trei sau mai multe hectare — cum era cazul cu minoritatea țăranilor — sau numai un singur hectar — cum era cazul cu majoritatea țăranilor — n-are aface: aveau. Erau, însă, mulți țărani care n-aveau nici măcar un pogon, necum un hectar. N-aveau nimic. După cifrele date în 1907 de un doctor Creangă, fost pe atunci director al statisticii generale din Romînia, numărul țăranilor fără pămînt se ridica la 408.502, sau la o proporție de 50% față de țăranii proprietari.

Dar erau mai fericiți țăranii cu pămînt, decît țăranii fără pămînt?

Cu excepția acelei minorități de mijlocași și chiaburi, care formau o clasă aparte și supărătoare ca un corp străin în mijlocul maselor rurale, diferența dintre țăranii fără pămînt, sau clăcași, și acel aproape un milion de minusculi proprietari ai unui teren de la unul pînă la maximum trei pogoane era numai formală. În fond, îi chinuia și pe unii și pe ceilalți aceeași „febră de inaniție", pentru că aceasta era sub domnia regelui Carol axa politicii agrare a boierilor vechi și noi față de masa rurală: foamea și frica. Țăranului să-i fie totdeauna foame, țăranului să-i fie totdeauna frică — și de foame și frică să accepte întotdeauna orice condiții de muncă i-ar impune boierul. Cu ochii ațintiți spre acest obiectiv, boierii vechi și noi au dăruit țării, în cursul celor patru decenii, o serie de legi, botezate de ei, în bătaie de joc, „legi" sau „reforme agrare".

„LEGILE" SAU „REFORMELE AGRARE"

Pînă la 1864, țăranii erau împărțiți în răzeși, sau mici proprietari și în clăcași, fără nici un pămînt. Clăcașii, care compuneau marea majoritate a țăranilor, munceau pe pămîntul boierilor, care, pentru munca lor, le dădeau cîte o falce, ca să aibă din ce se hrăni. La 1864, domnitorul Cuza a venit cu un proiect de împroprietărire a unei bune părți din clăcași, pe o treime din pămînturile boierilor, ale statului și ale celor foste mînăstirești.

Marii proprietari erau categoric împotrivă — nu numai pentru că li se lua a treia parte din proprietate, dar și pentru faptul că prin emanciparea atîtor clăcași, li se răpeau și atîtea brațe de muncă. Hotărîți, boierii vechi și noi, albi și roșii, conservatori și liberali, își dădură mîna să facă legea lui Cuza Vodă, inoperantă. De aceea, introduseră o clauză prin care se prevedea că nu

vor putea fi împroprietăriți decît acei clăcași care, în momentul cînd va intra legea în vigoare, se vor fi aflat ca muncitori pe moșie, cu un an înainte. Și imediat, mii și mii de țărani, care habar n-aveau ce se întîmplă în lumea boierilor, se treziră alungați de proprietari, de pe o moșie pe alta, astfel că peste un an, cînd se efectuă împroprietărirea, ei, neîntrunind condiția din lege, rămaseră fără pămînt. Cît despre fericiții împroprietăriți, boierii avură grijă să le dea pămînturile cele mai proaste.

Doi ani după ce ajustară cît le era cu putință legea împroprietăririi la interesele lor, boierii veniră — la 1866 — cu o altă lege: cea a tocmelilor agricole. Prin această nouă reformă se stabilea că țăranul e liber să încheie cu proprietarul orice învoială, dar pe un timp limitat. „Nici o tocmeală pentru munca agricolă — spunea legea, care avea și ea grijă de fericirea țăranului — nu se va putea face pe mai mult de cinci ani". Sub pretextul că ar ocroti pe țăran împotriva unor tocmeli nelimitate care l-ar putea face rob pe toată viață, boierii își puteau tocmi, *pe cinci ani înainte*, brațe de muncă pe prețuri valabile în momentul semnării contractului — deși în cursul celor cinci ani următori prețul muncii creștea necontenit, o dată cu valoarea pămînturilor.

Experiența acestor învoieli pe cinci ani, dovedi însă boierilor că legea de la 1866 nu le dădea suficiente garanții că țăranii, răzbiți de mizerie, își vor împlini angajamentele pînă la urmă — de aceea veniră după șase ani, la 1872, cu o a doua lege a tocmelilor agricole, care avea și de data aceasta grija de a ocroti pe țăran. Prin acest cap de operă avocățesc, se prevedea că proprietarii n-au dreptul să folosească pe țăranii învoiți decît la munca propriu-zisă a pămîntului și la nimic altceva. După aceea, învoiala pe cinci ani, prevăzută prin legea de la 1866, era redusă numai la doi. Și în sfîrșit, în dragostea lor părintească pentru țărani, legiuitorii adăugară încă un articol care spunea: „Consiliul comunal este în drept să refuze legalizarea unui act de tocmeală pe dată ce munca pentru care se învoiește un locuitor

este mai mare decît ceea ce ar putea lucra el şi familia lui".

Dar, în schimbul atîtor binefaceri cu care copleşeau ţărănimea, conducătorii ţării prevedeau, prin lege, şi un mic cadou pentru marii proprietari :

„În caz cînd — spunea legea la art. 13 — după îndemnul şi execuţiunea consiliului comunal, locuitorii vor arăta îndărătnicire sau vor *dosi* din comună, consiliul îndată va cere de la subprefectura locală a-i trimite ajutor de dorobanţi necesari în executarea locuitorilor îndărătnici sau fugari, în comptul vinovatului".

Dispoziţia aceasta era în flagrantă opoziţie cu constituţia care interzicea executarea „manu militari" — cu forţa armată — a contractelor civile. Dar cei care şi-au fabricat la 1866 o constituţie, aveau şi puterea de a o suprima şi de a o înlocui cu dorobanţul, oricînd voiau. Deci, prin legea de la 1872, marii proprietari îşi acordară dreptul de a executa, cu ajutorul dorobanţului, învoielile agricole.

Dorobanţul devenea de aci înainte umbra ţăranului. Boierului i se interzicea prin lege — sau îşi interzicea prin lege al cărei autor tot el era — să încheie tocmeli agricole pe mai mult de doi ani, ori să-l silească pe ţăran la treburi care n-au nimic de-a face cu munca pămîntului etc. etc. Dar acelaşi boier îşi punea la dispoziţie dorobanţul cu baioneta la armă, şi cu acest dorobanţ, pus *legal* să-i păzească dreptul de a face ce vrea cu ţăranul — oricîte reforme ar fi votat în parlament, pe toate le răsturna pe moşie. În numele dorobanţului cu baioneta la armă, termenul tocmelilor putea fi şi lung şi scurt, moşierului îi era indiferent, pentru că oricînd îl putea lungi ori scurta, după cum îi convenea lui mai bine — şi nu pe hîrtie şi nu cu toc şi cerneală, ci cu gîrbaciul de-a dreptul pe spinarea ţăranului, care, cu contract lung sau scurt, tot nu ştia carte, tot n-avea

cui să se plîngă şi tot n-avea cui cere dreptate. În numele dorobanţului cu baioneta la armă, boierul putea să-l pună oricînd pe ţăran în contravenţie cu încîlcitele clauze ale tocmelilor, să-l scoată oricînd îndărătnic şi oricînd fugar, sau cu *intenţia* de a fi fugar sau îndărătnic.

Legea dorobanţului de uz represiv şi preventiv funcţionă pînă la 1882, cînd stăpînii veniră cu o nouă lege de binefaceri pentru ţărani : constrîngerea corporală era desfiinţată ; tocmelile agricole nu puteau fi încheiate decît o singură dată pe doi ani — iar la reînnoire numai pe cîte un an ; ţăranul, oricît de mare ar fi datoria lui către moşier sau arendaş, trebuia să fie lăsat liber să-şi lucreze bucăţica lui de pămînt vinerea şi sîmbăta.

Sub regimul acestei legi ţăranii se răsculară la 1888.

Veni apoi legea de la 1893 care le întrecea pe toate prin intenţiile ei generoase. Pentru întîia oară se întîlneşte dispoziţia de a se evalua munca ţăranului în bani. Prin legea aceasta este suprimată obligaţiunea ţăranului de a da moşierului sau arendaşului muşchiul şi limba de porc de Crăciun, ouă, pui de găină etc. ; primarii sînt obligaţi să aibă grijă ca dijmuirea să fie făcută la timp şi nu cînd va binevoi proprietarul sau arendaşul ; proprietarii şi arendaşii sînt obligaţi să închirieze ţăranilor *înşuşi* imaşul nu numai *dreptul* la imaş — deoarece simplul drept de imaş permite proprietarilor sau arendaşilor să folosească imaşul şi pentru vitele lor.

Sub regimul legii agrare de la 1893, s-au răsculat ţăranii la 1907.

ÎNVOIELILE AGRICOLE, SAU TOCMELILE AGRICOLE, SAU CONTRACTELE DE MUNCĂ DINTRE BOIER SAU ARENDAŞ PE DE O PARTE ŞI ŢĂRANI, DE CEALALTĂ

Ca motto la acest capitol dăm următoarea notiţă reprodusă după „Gazeta de Bacău" în numărul de la 1 iulie 1883 al revistei de limbă romînă „Dacia viitoare", care apărea la Bruxelles :

„Pentru 15 galbeni și două merțe păpușoi pe cari le-a socotit 50 franci kilo și 12 prăjini prășilă procent, 1 sătean lucrează de 17 ani. Bineînțeles că i-au mai rămas pe viitor de făcut încă cine știe pînă cînd, poate pînă atunci cînd pus între scînduri de brad îl vor duce la groapă. Cum am spus munca trece din tată în fiu și soția trebuie să lucreze toată viața pentru datoria pretinsă a bărbatului. Pînă și pămîntul pe care legea îl oprește pe țăran să-l vîndă este luat în stăpînire de d. Lecca... Dar una aduce alta. „Romînul" ni-aduce vestea unor fapte asemenea celor din județul Bacău. De astă dată, moșia este a unui deputat, Dr. Herescu".

Lecca, poreclit „tiranul ungurilor" — al țăranilor unguri din județul Bacău — era la 1883 ministru de Finanțe în guvernul național-liberal, iar deputatul Herescu, tot național-liberal era. Cazul celui de al treilea erou: țăranul — era mult mai puțin complicat. Situația lui era situația sutelor de mii de țărani care trăiau sub regimul învoielilor agricole.

*

În toamna lui 1907, doctorul G. D. Creangă, fost director al statisticii publice și membru de seamă al partidului național-liberal, făcea să apară, într-un volum de 625 de pagini, o culegere de 209 „învoieli agricole în vigoare pe anul 1906" — dintre care 87 în Muntenia, 36 în Oltenia, 80 în Moldova și 6 în Dobrogea.

Cînd deschizi cartea te izbește de la început un fapt curios: în toate cele 625 de pagini ale ei, nu întîlnești nume. Ca și Stere, doctorul Creangă nu dădea nume. Nici nume de moșieri, nici de moșie, nici de arendași, nici de comună. Singurele nume ce se pot întîlni sînt cele de județe. Restul este înlocuit prin două majuscule: N. N.

De pildă : „Contractul agricol încheiat între subsemnaţii N. N. arendaşul moşiei N. N. din judeţul Argeş şi noi locuitorii domiciliaţi în comuna N. N.". Atît ! „N. N." Sau : „Între subsemnaţii N. N. şi N. N. arendaşii moşiei N. N. pe de o parte şi locuitorii comunei N. N., plasa N. N. judeţul Argeş de alta"... Sau : „S-a încheiat între subsemnaţii pe de o parte d-l N. N. arendaşul moşiei N. N. şi pe de altă parte locuitorii mai jos notaţi din comuna N. N. plasa N. N. judeţul Ilfov" etc.

Era cu atît mai ciudată această discreţie cu cît în carte se făcea uz de ea nu numai faţă de contractele din Muntenia, Oltenia, sau Dobrogea, dar şi faţă de cele din Moldova — şi care contracte din Moldova ? Pînă şi cele din Botoşani de unde a izbucnit răscoala care l-a stimulat pe conu Mitiţă, pe Spiru Haret, pe Ionel Brătianu şi tot sanhedrinul opoziţiei liberale să joace dansul scalpului în jurul guvernului conservator al conului Gogu. Cităm :

„Contract agricol numărul 128 : între subsemnaţii locuitori din cătuna N. N. comuna N. N. judeţul Botoşani şi d-na N. N. proprietara moşiei N. N. domiciliată în comuna N. N. judeţul Botoşani..."

„Contract agricol nr. 129 : „Între subsemnaţii N. N. comptabil şi procurator al d-lui N. N. arendaşul moşiei N. N. şi N. N. din comuna N. N. judeţul Botoşani..."

„Contract agricol nr. 130 : „Între subsemnaţii locuitori muncitori agricoli, domiciliaţi în comuna N. N., plasa N. N. judeţul Botoşani şi d-l N. N. arendaşul moşiei N. N. domiciliat în oraşul Botoşani" etc. etc.

La fel de discret erau reproduse şi contractele din jud. Dorohoi şi din jud. Iaşi şi jud. Suceava, de peste tot.

Şi te întrebi : În ce scop şi-a publicat doctorul Creangă culegerea ?

Evident, spre a dezvălui ţării în ce condiţii înspăimîntătoare era silit ţăranul romîn să lucreze pentru proprietar şi arendaş.

Dar atunci de ce Ionel Brătianu, ministrul de Interne, şeful suprem al cenzurii şi al organelor de linişte, siguranţă şi pace obştească, n-a dat voie să apară numele contractanţilor moşieri şi arendaşi ?

Pentru că aşa era convenit între boieri : au voie să se denunţe unul pe altul în public, cu nume, fără nume, cum le-o plăcea, în indiferent care împrejurări şi afaceri, pentru că faptul nu-i deranja. Dar cînd va veni vorba despre relaţiile lor cu ţăranii, să fie foarte atenţi.

Că discreţia în materie de nume era consfinţită printr-o convenţie respectată cu toată rigoarea de către întreaga lume politică, ne-o confirma pînă şi supărarea lui Radu Rosetti, care se arăta, în studiul lui despre răscoale, atît de sever cu boierii şi atît de mirat că în lucrarea lui Creangă nu întîlneşti nici un nume ci, peste tot, numai N. N-uri.

„Nu înţeleg — scria Radu Rosetti — de ce s-au suprimat din publicaţie (culegerea lui Creangă n. n.) numele cultivatorilor şi ale moşiilor şi comunelor... Dacă această discreţie a avut de scop să cruţe obrazul celor care exploatează pe ţărani în chip nescrupulos, cu atît mai rău ! Cred că este în interesul ţării ca asemenea oameni să fie demascaţi fără cruţare şi ca opinia publică să fie pusă în măsură de a distinge între arendaşul sau proprietarul impilator sau cel neimpilator".

Şi peste multe pagini mai încolo, Rosetti dă iar curs amărăciunii lui :

„Este foarte de regretat că, dintr-un scrupul de delicateţe exagerată, Ministerul de Interne a suprimat numele proprietarilor, acel al arendaşilor şi acel al moşiilor în vastul material adunat de dl. Creangă în cursul verii trecute şi dat astăzi la iveală".

Totuşi Rosetti, cînd trebuie să-şi sprijine studiul pe fapte, cade în acelaşi păcat: ocoleşte în mod sistematic numele proprietarilor şi arendaşilor. De pildă, cînd la analiza învoielilor agricole acuză de neomenie faţă de ţărani, noua boierime — cea compusă din foştii vechili şi crîşmari — Rosetti adaugă: „Pentru a fi drept, trebuie să mărturisesc că cunosc învoieli cumplite făcute de fruntaşi ai primei categorii" (adică ai vechii boierimi n. n.). Dar cînd trebuie să ajungă la nume, Rosetti rămîne mut ca oricare alt boier: uită de nume. Mai încolo, Rosetti, vorbind despre sistemul tîlhăresc al răfuielii, după ce dă ca exemplu un caz în care figurează cifre şi specificări, adaugă acest comentariu:

„...acel care face această camătă cumplită, care săvîrşeşte acest jaf îngrozitor, este o damă din aristocraţia Moldovei, blîndă, bună, miloasă, darnică şi îngăduitoare. Nici prin gînd nu-i trece că face camătă, că jefuieşte ţăranii. Este întocmai cazul vechilor boieri, buni, darnici, evlavioşi, dar cari rupeau pe ţigani în bătăi..."

Dar cine e „dama din aristocraţia Moldovei", Rosetti nu spune. Tace. Şi în toată lucrarea lui de 700 pagini, Rosetti vorbeşte despre nelegiuirile pe care le îndură ţăranii, dar cînd este cazul să dea în vileag numele vreunuia din asupritori, tace. Era de acord cu toţi boierii că chestiunea începe să devină prea delicată. Şi-n chestiuni delicate, n-au ce căuta nume. Ca să-ţi superi adversarul te poţi limita şi la o insinuare. Era lucru dovedit: în

lumea politicienilor liberali şi conservatori, insinuările făceau mai multe minuni decît oricare ameninţare directă. Datorită, aşa dar, acestei înţelegeri tradiţionale dintre boieri, cenzura liberală a înlocuit peste tot numele proprii care figurau în contractele din culegerea doctorului Creangă cu ermeticele N. N. Dar lipsa de nume nu poate împiedica pe cetitor, oricît de străin ar fi de problemă, să afle, din simpla lectură a tocmelilor, cauzele care au împins acum o jumătate de veac pe ţărani la răscoale.

Într-adevăr, dacă boierii mari şi mici, vechi şi noi, „strămoşi de ai lui Traian" ori „străini", ar fi vrut să dea o expresie literară străvechilor lor instincte de pradă, în nici un gen n-ar fi reuşit mai bine ca în cel al tocmelilor sau învoielilor agricole. Într-un labirint de paragrafe încîlcite, confuze, fără ieşire, care cuprind cîteva pagini, este îngrămădit tot ce clasa aristocratică a moşierilor şi arendaşilor a putut născoci mai drăcesc spre a-şi satisface cruzimea şi rapacitatea ei veşnic nepotolită. Din atîtea contracte — şi sînt numai 209 — cîte cuprinde culegerea lui Creangă este foarte greu să alegi pe cele mai complicate şi mai complete. De altfel, despre contracte concrete — aşa cum au fost aplicate în fapt şi nu cum au fost puse pe hîrtie — nici nu putea fi vorba. Dar şi ilegalităţile puteau fi trecute în învoieli şi legalizate. De pildă, din contractul nr. 5 vedem cum proprietăreasa N. N. din Argeş îşi leagă ţăranii pe un termen de 4 ani, cînd prin legea de la 1882 era interzis să se încheie contracte pe un termen mai mare de 2 ani — şi asta numai o singură dată, pentru că acelaşi contract, la reînnoire nu putea fi încheiat decît pentru un an.

Sau alt caz, pe care-l găsim în lucrarea „Tocmelile agricole" apărută în 1906 sub semnătura a doi autori: Tănăsescu şi Grigorescu. În contractul încheiat între locuitorii din comuna Giuvareşti, plasa Oltul de Jos Balta, jud. Romanaţi şi doamna Leofeoteia I. Politis, arendaşa moşiilor Moldoveni şi Giuvareşti se prevede iar un termen ilegal: de la 1 martie 1902 pînă la 1 martie 1905,

deci pe trei ani. Dar, în afară de aceasta, pe lîngă zecile de obligaţiuni impuse ţăranilor, proprietăreasa a mai introdus următoarea clauză :

„Art. 11. Avînd necesitate pentru trecerea Oltului şi d-na arendaşă avînd pod peste Olt, ne obligăm a plăti fiecare familie învoită cu pogoanele cîte 10 lei noi pe fiecare an, iar care nu sîntem învoiţi, cîte 15 lei noi. Asemenea ne obligăm ca în caz de înecat sau mutarea podului, să dăm ajutor cu mîinile sau cu boii".

Tot Tănăsescu şi Grigorescu în lucrarea lor, citează o „învoială cămătărească" încheiată în judeţul Brăila, „prin care s-a impus unui om ca să lucreze pe an 39 de pogoane, să care 300 chile la Brăila şi să facă şi 30 zile cu palmele şi cu clauza că dacă nu va face toate acestea, să dea, la sfîrşitul anului, 1.600 lei ştraf arendaşului."

Astăzi, în perspectiva celor 50 de la ani de răscoale, ţinutul învoielilor te poate îngrozi mai mult decît chiar în 1907, cînd lumea trăia în atmosfera curentă a practicilor oligarhiei. Din cercetarea atentă a tocmelilor agricole, care difereau între ele uneori doar prin lungimea textelor lor, dar nicidecum prin spiritul în care au fost concepute, se poate vedea în ce hal de degradare umană a putut fi adus ţăranul romîn de către păturile conducătoare de sub glorioasa domnie a lui Carol I. În toate învoielile agricole predomină nota de umilinţă, de supunere totală a ţăranului faţă de „boieri". Boierul — deşi era hotărît să nu respecte nici măcar aceste contracte ilegale — se ferea, pînă şi pe hîrtie, să-şi ia propriu zis vreo obligaţie mai clară, în raporturile cu omul de la care venea tot huzurul. Acelaşi dispreţ cu care trata ţăranii în vorbă, îl adopta şi în scris : „unde voi găsi cu cale", sau „cît voi aprecia (eu)", sau „cît voi găsi (eu) de cuviinţă". Numai de sus !

Altfel sunau, însă, vorbele țăranului: „După cererea domnului proprietar (sau arendaș)“ ; „cînd vom fi vestiți de domnul proprietar (sau arendaș)“ ; „ori la ce punct ni se va cere (de către proprietar sau arendaș n. n.)“. Numai cu căciula în mînă ! Frica și foamea îi frînseseră țăranului șira spinării. Chiar dacă el și ceilalți frați ai lui moșteniseră cîte o fărîmă de pămînt de la tata ori de la bunicul cel împroprietărit la 64, nu puteai zice totdeauna că pămîntul acela ar fi pămînt de arătură, ci mai curînd o amintire stearpă și cenușie de pe vremea lui Vodă Cuza. Cu sau fără pămîntul ăsta, fiul ori nepotul de clăcaș, tot clăcaș rămînea. Bani n-avea, unelte n-avea, îmaș pentru vite n-avea, nimic n-avea ! Doar datorii. Datorii către boier, datorii către fisc, datorii prin sat.

Ce să fi făcut ? Ori să-și lase pămîntul — atunci cînd avea — în paragină, ori să-l arendeze unor chiaburi — și el să se tocmească la boier, pe moșie. În 1905 statistica spunea că din 1.016.278 mici proprietăți, aproape jumătate — 465.273 — nici nu erau lucrate de stăpînii lor. Dar și majoritatea celor care voiau să-și îngrijească ogorul, tot la boieri erau siliți să se bage și tot la cheremul boierului stăteau. Boierul — moșier sau arendaș — le dicta mai întîi *cînd* să-și lucreze pămînturile lor : totdeauna după ce terminau cu munca de pe moșie. Legea de la 1882, prin care moșierii și arendașii erau datori să lase țăranii liberi în zilele de vineri și sîmbăta să-și lucreze ogoarele lor, continua să existe, dar și boierii continuau s-o țină dosită. Țăranul habar n-avea de ea. Și cînd s-au ivit oameni să-i arate că este înșelat, au fost arestați ca instigatori, chiar de către acei care votaseră legea. Pe moșia lui, boierul nu voia să i se vorbească de alte legi decît ale lui. Așa că țăranul cultivator își lucra pămîntul pe apucate. Ce și cîtă recoltă putea scoate în condițiile astea, nu mai vorbim. De aceea, bună parte din categoria acestor țărani care-și lucrau ei singuri ogoarele, nu se puteau hrăni din produsul micii lor proprietăți, și se tocmeau și ei la boier.

Iată, prin urmare, făcînd coadă la semnarea tocmelilor agricole trei categorii de țărani : țărani fără pă-

mînt, care ca muncitori sezonieri erau trecuți în statistici sub denumirea ciudată de „alții" ; țăranii cu pămînt, dar prea săraci să și-l poată lucra singuri ; și țăranii cu pămînt — și cu pămînt cultivat, dar neîndestulători să-i poată hrăni.

Iscălea țăranul învoiala, dar după ce muncea o vară întreagă se trezea în pragul iernii fără un pumn de mălai în bordei. Fusese un an de belșug, dar țăranul n-avea ce pune în ceaun. Pentru țăran nu erau ani roditori sau ani secetoși. Pentru el, toți anii erau secetoși. Pentru el, totdeauna se punea în toamnă problema unui sac de mălai — și totdeauna în toamnă începea comedia care se repeta an de an : se ducea la boier după cîțiva lei împrumut. Boierul, săritor, îi zicea : vai de mine ! Cum să nu ! Îți dau bani cu împrumut, dar să-mi dai împrumutul înapoi nu în bani, ci în muncă.

Avea o socoteală teribil de sănătoasă boierul, moșier sau arendaș. Dacă ar fi lăsat pe țăran să-i restituie banii în bani, țăranul era liber ori să-și vadă de ogorul lui, ori să se tocmească aiurea, ori să-i pretindă, la vară, prețul muncii din vară. De aceea îl silea boierul pe țăran să-i achite împrumutul nu în bani, ci în muncă.

Pe de altă parte, țăranul, care tremura de foame și frig, vedea bine că n-are încotro. Boierul, hoț, își poate aduce oricînd brațe de muncă de pe alte moșii, sau chiar din străinătate. Și la nevoie, boierul, dacă o vedea că n-are destui oameni la muncă, se va mulțumi să lucreze și cu cîți o avea la îndemînă. Are boierul ce să mănînce, chiar dacă lucrează numai o parte din moșie. Și apoi, cum să-l refuzi pe boier ? Boierul e boier, mai cu seamă cînd îți mai împrumută și bani. Și ca o consolare finală, țăranul își zicea : Muncă ? La urma urmei, munca nu costă bani. Și primea bucuros.

Mulțumit și cuminte, boierul băga mîna în buzunar, dar nu ca să scoată bani de împrumut, ci numai plaivazul. Care va să zică, așa : eu îți dau ție atîta și atîta și tu o să-mi muncești atîta și atîta. Și făcea socoteala muncii pe care avea s-o presteze în vară pe prețul din ceasul împrumutului : adică de două-trei ori mai mic. Era

bună bunătatea boierului, de aia era şi aşa de scumpă : se lăsa plătită cu o dobîndă de două, pînă la trei sute la sută. De fiecare leu împrumutat, ţăranul trebuia să dea boierului un leu sau doi cîştig. De fiecare zi socotită după preţul real al muncii din vara ce avea să vină, ţăranul se angaja să lucreze boierului două zile fără nici o para.

Dar ţăranul primea. N-avea cu ce-şi hrăni nevasta şi copiii. Primea. Şi nici nu-l mai întreba pe boier ce loc de arătură îi va da — pentru că ştia că boierul n-o să-i răspundă. Boierul îl lega pe ţăran de moşie pe o vară întreagă, prin împrumutul lui cămătăresc, dar pînă în februarie-martie, cu cîteva zile înainte de trebuia să iasă omul cu plugul la cîmp, refuza să-i dea cea mai mică indicaţie topografică asupra pămîntului pe care avea să-l lucreze în contul împrumutului şi nici asupra celor cîteva pogoane pe care voia să le ia ţăranul în arendă. Boierul tăcea. Dar uneori îi spunea învoitului : să ştii că pe bucata de pămînt pe care vrei să ţi-o arendez ca s-o lucrezi pentru tine, n-ai voie să pui grîu. În nici un caz grîu. Cultura grîului era un apanaj al boierului. Era marfa lui de export şi izvorul lui de cîştiguri. Ţăranul era, aşa dar, redus numai la cultura porumbului. Dar ce fel de pămînt va cultiva, nu ştia. Boierul îşi rezerva dreptul să-i dea pămîntul cel mai prost de pe moşie.

Totuşi textele tocmelilor agricole nu ne dau decît o parte din ideile produse de geniul moşieresc şi arendăşesc pe tărîmul exploatării ţăranilor : partea legalizată, cu clauze care puteau fi prevăzute şi trecute în contracte. Pe marginea tocmelilor, însă, existau operaţiuni — operaţiuni importante — şi mult mai importante decît cele ce se puteau găsi în tocmeli — care, pentru că nu puteau fi prevăzute, nu puteau fi nici legalizate : abuzurile.

IX

A susţine că boierii s-ar fi abătut cîndva de la prevederile tocmelilor agricole şi că s-ar fi dedat la abuzuri, este fără îndoială absurd, cînd abateri grave de la oricare legi de omenie erau înseşi clauzele legale, *precise*, clauzele *clare*, clauzele mai mult sau mai puţin pe *înţelesul ţăranilor*. Apoi, în afară de asemenea clauze *precise*, au fost abuzuri şi mai grave atîtea clauze la fel de legale dar voit *imprecise*, voit *încurcate*, pe care ţăranul le subscria, resemnat, cu ancestralul lui fatalism, cum făcea ori de cîte ori se ciocnea de inevitabil, şi mai cu seamă de un inevitabil al cărui înţeles trebuia să rămînă pentru el un mister.

Dar pe lîngă acest lanţ de clauze precise şi imprecise, care-l ţinea legat de pămîntul boierului, îl mai pîndea pe ţăran o a treia sursă de abuzuri ascunse îndărătul unor cuvinte. Mai toate învoielile agricole erau prevăzute cu neologisme care-l înspăimîntau pe ţăran numai cît le auzea. Este cunoscut cititorilor, desigur, cazul clasic al acelor ţărani care, la încheierea învoielilor s-au

oprit asupra unui cuvînt: „solidar" — şi l-au întrebat pe boier ce înseamnă. Boierul, grăbit să-i înveţe, le-a răspuns că „solidar" înseamnă „trăiască boierul". Ţăranii, care, oricît de puţin ar fi vrut să le trăiască boierul, n-aveau curajul să i-o spună în faţă, au semnat. Dar, cu aceasta, au semnat şi o condiţie care se întorcea şi împotriva lor şi împotriva legii, căci legea era categorică: este interzis boierilor să încheie contracte care ar obliga pe învoiţii de pe moşie să răspundă toţi pentru vina unuia singur.

Cuvîntul „solidar" este numai un exemplu cules din noianul de cuvinte şi mai de nepătruns, ca „respectiv", „restricţiune", „stipulare", care erau tot atîtea izvoare de surprize neplăcute pentru învoiţi.

Or, dacă tocmelile aşternute negru pe alb cu obligaţiunile acelea, precise ori confuze, dar legalizate, constituiau o aglomerare de abuzuri în tot ce poate cuprinde mai înspăimîntător cuvîntul abuz — desigur că a califica nişte crime morale, materiale şi fizice, drept abuzuri numai pentru că n-au fost trecute în tocmeli şi legalizate, este absurd. De altfel, boierii nu s-ar fi codit să-şi legalizeze şi abuzurile, dacă ar fi putut — precum spuneam — să le prevadă. Dar pentru aceasta, ar fi trebuit mai întîi să ştie unde sfîrşeşte aşa zisa lor lege şi unde începe bunul lor plac. N-o ştiau. În schimb, ştiau altceva mult mai important pentru pacea inimii lor: că dreptul lor nelimitat la fărădelegi, decurge din dreptul lor de a încheia asemenea tocmeli întărite de legi.

Dijma. — Munca în dijmă era practicată mai mult în Muntenia. În Moldova dijma a început să dispară de pe la mijlocul veacului trecut. Dijma este un cuvînt care se trage din latinescul „decima". „Decima" înseamnă a zecea parte, sau zeciuială: din zece, una. Zeciuiala sau dijma era, după unii fericiţi istoriografi, nu o dare, ci un dar, care se ridica la a zecea parte din re-

coltă și pe care țăranii îl ofereau în fiecare an, de bună voie, cneazului, cum era numit judele sau înțeleptul satului. Asta se întîmpla după aceeași istoriografi, în vremurile patriarhale, cînd umblau cîinii cu colacii în coadă și cînd țăranul nu mai prididea să adune în hambare atîtea grîne cît îi dădeau ogoarele lui, care erau ale lui și numai ale lui. Cam în ce perioadă s-ar putea situa aceste vremuri patriarhale, istoriografii n-o spuneau. O țineau pentru ei. Dar chiar și fără luminile lor, puteai fi sigur, că zeciuiala exista și că exista și cneazul. Dovadă: primea zeciuiala cu ambele mîini.

Dar dacă în vremurile patriarhale cneazul primea zeciuiala ca un omagiu adus de țăran înțelepciunii lui, ceva mai încoace acest înțelept, ajuns și mai înțelept, începu să fie și mai distant și mai fudul ca mai înainte și să privească zeciuiala tot mai chiorîș, pentru că nu o mai accepta ca un omagiu, ci ca un drept. Dreptul celui mai înțelept dintre toți. Și cu cît îi creștea cneazului conștiința înțelepciunii și a drepturilor lui, cu atît devenea mai pretențios. Înțeleptul satului nu mai voia să fie prostul satului. Prostul satului așteaptă să i se dea, pe cînd înțeleptul satului reclamă să i se dea. Și dacă nu i se va da cît reclamă, își va lua singur. Și cînd va ajunge să-și ia singur va fi destul de înțelept să nu-și ia mai puțin decît știe că i se cuvine în schimbul marii lui înțelepciuni pe care o cheltuiește în folosul obștei.

Cneazul a reclamat și țăranii au dat, pînă n-au mai putut da. Și cînd țăranii n-au mai putut da, cneazul și-a sumecat mînecile și-a început să-și ia singur. Știa cneazul să ia, căci era foarte înțelept — și a luat. Dacă în vremurile patriarhale primea din zece una, acuma a început să-și ia din zece, două și trei și patru, pînă la un moment dat s-au întors lucrurile pe dos: zeciuiala sau dijma, n-o mai primea boierul, ci țăranul — atunci cînd o primea, pentru că, după cum spunea N. Iorga despre țăranii din Teleorman, boierul ajunsese să-și ia „din trei, patru".

*

După legea agricolă conservatoare de la 1893, care a fost şi ultima pînă la răscoale, dijmuitul, sau împărţeala recoltei între boieri şi ţărani trebuia să înceapă imediat „după seceratul grînelor, culesul porumbului sau altor plante". În afară de cazurile de forţă majoră, dijmuitul putea să întîrzie cu cel mult zece zile. Dacă aceste zece zile au trecut şi partea recalcitrantă stăruia în refuz, consiliul comunal era dator să-i facă somaţiunea legală şi să-i fixeze un ultim termen, după care să procedeze la dijmuit, din oficiu, în prezenţa reclamantului.

Cum reclamanţii erau *totdeauna* ţăranii, s-ar putea crede, cel puţin după această lege a conservatorilor, că numai boierii conservatori se topeau de dragoste pentru ţărani. Dar nu era aşa, pentru că peste trei ani, cînd se aflau la putere naţional-liberalii, ministrul lor de Interne trimise o circulară foarte energică prefecţilor, cărora le amintea mai întîi art. 155 din legea sanitară care spunea că: „Porumbul sau făina de porumb stricat nu pot servi pentru hrana oamenilor. Se va opri punerea în consumaţie a porumbului (popuşoiului) necopt sau stricat. Administraţiunile locale vor îngriji ca porumbul să se culeagă la timp potrivit". După care, ministrul cerea prefecţilor să dea „ordine severe primarilor şi subprefecţilor să-şi facă datoria impusă de această lege". Primarii şi subprefecţii să viziteze morile, spre a vedea să nu se macine porumb stricat pentru hrana oamenilor etc., pentru că, „pe lîngă datoria legală", au „şi o datorie morală de a fi cu îngrijire mare în această privinţă". Şi încheia cu acest apel sfîşietor: „Nu uitaţi, în adevăr, că pelagra este una din nenorocitele urmări ce are asupra sănătăţii oamenilor hrana lor cu porumb stricat sau necopt".

Nutreau, deci, şi ciocoii naţional-liberali o dragoste fierbinte pentru ţărani, şi tremurau şi ei — ca şi boierii conservatori — de frică să nu li se dea bieţilor oameni porumb stricat sau necopt, ca să li se mai pună, doamne

fereşte, sănătatea în primejdie, aşa cum peste 11 ani, în 1907, era s-o păţească sărmanii ţărani în beciurile de la Craiova, dacă nu intervenea tot un mare ministru de Interne naţional-liberal, Ionel Brătianu, să fie mutaţi pe şlepuri închise.

*

Cum s-a manifestat grija comună liberal-conservatoare de a se face dijmuitul la timp şi de a nu se da ţăranului porumb necopt ori stricat ?

Vom reproduce mai întîi, ca exemplu, dintr-un contract agricol din Olt, trecut la nr. 54 în culegerea doctorului Creangă, clauza cu privire la dijmă :

„Tot porumbul dijmă îl vom duce cu carele noastre şi-l vom aşeza în pătulele moşiei cum ni se va arăta, rămînînd partea noastră pe loc unde avem tabăra strînsă şi N-AVEM VOIE a le ridica din moşie pînă nu ne vom socoti şi achita datoriile băneşti, ce am avea pînă atunci neplătite, răspunzînd fiecare sumele datorite, după cum şi d-l arendaş ne va plăti atunci sumele ce am avea de primit după care răfuire avem dreptul a ne ridica şi porumbul partea noastră din tabăra moşiei, cum şi toţi cocenii, după ce am fost văzuţi de d-l arendaş, spre a fi încredinţat că am făcut bine culesul".

În contractul nr. 1 încheiat pe o moşie din Argeş, se prevede la paragraful 7 :

„Nici unul dintre noi învoitorii NU VOM AVEA VOIE a ridica recoltele noastre din moşie, pînă cînd nu ne vom îndeplini către d-l arendaş, atît muncile de învoială cît şi cele pristoase, în arătură şi semănătură, după care d-sa ne va elibera bilete de socoteală în care se vor prevede toate muncile acestea etc."

„N-avem voie", „nu vom avea voie", — erau termenii curenți din contracte, acolo unde venea vorba despre dreptul țăranilor de a-și lua partea lor de recoltă. Pînă la răfuială, n-aveau voie să ridice un fir de pai din așa zisa tabără... Mai întîi răfuiala !...

Răfuiala era momentul cel mai palpitant în relațiile de dragoste dintre boier și țăran. Legea tocmelilor agricole cerea ca după ce toate muncile la timp erau terminate, țăranul să fie chemat la primărie, spre a se răfui cu boierul. De cele mai multe ori, însă, țăranul era cu totul uitat, așa că *nu se mai răfuia* cu boierul, ci *era răfuit* de boier, care-l punea — cînd vroia el — pe primar să încheie legiuitul proces verbal precum că „locuitorul chemat s-a prezentat, a recunoscut în totul sumele ce pretinde proprietarul (sau arendașul) pentru care a dat mulțumire". După care, țăranul *era* iscălit. *Nu iscălea.* N-avea cum, de vreme ce toată socoteala se făcea fără ca el să fie prezent, ci *era iscălit.* Cu o socoteală în fals, cu o iscălitură în fals, se încheia răfuiala. Și numai după răfuială — și numai după ce răfuiala îl mulțumea pe boier — avea „voie" țăranul să-și ridice recolta de pe moșie. Dar cîte condiții trebuia să împlinească țăranul, ca să-l poată vedea pe boier mulțumit ! Cîte cusururi în muncă nu-i găsea boierul acesta, cu cîte abateri de la învoială nu-i scotea ochii boierul, cu cîte obligații noi, născocite în ultima clipă, nu-l copleșea boierul, numai să-i țină recolta sub ploi și zăpadă, încă o lună și încă o lună, pînă nu se mai alegea nimica de ea ! Cîte datorii — și cîte feluri originale de datorii avea de achitat țăranul, pentru ca boierul să-i spună că socoteala dintre ei este, în sfîrșit, atît de curată, încît *are voie* să-și ridice partea lui de recoltă !

În 1906, P. P. Carp, șeful boierilor conservatori junimiști, spunea în Cameră următoarele :

„Am văzut cîmpii întregi, și nu pe o moșie, ci pe districte întregi, cu grîuri secerate, nedijmuite încă la 20 august, cum am văzut în Dolj. Dacă ai fi văzut ca

mine, chiar la 13 septemvrie, jumătate din Ialomița nedijmuită, atunci ai fi calculat pierderile enorme ce avuția națională suferea din acest abuz. În fiecare an această pagubă se ridică la cel puțin 20—25 milioane, cari numai din cauză de deprinderi rău, de mod neînțelept de administrațiune, se pierd din avuția națională".

Dacă pe Carp îl supăra faptul că nici la 20 august în Dolj, sau la 15 septembrie în Ialomița, nu s-a făcut dijmuitul, ce supărat o mai fi fost el cînd a aflat, cu prilejul răscoalelor, că dijmuitul în aceste județe nu s-a făcut nici peste șase luni, în martie 1907!... Avea și de ce să se supere: nedijmuitul la vreme al atîtor cîmpii provoca „pierderi enorme" avuției naționale. Asta-l supăra pe șeful boierilor conservatori junimiști: numai pentru că provoca „pierderi enorme" avuției naționale și nu pentru că ar provoca pierderi și mai enorme în rîndurile țăranilor, care erau secerați, în fiecare an, cu miile, de pelagră sau pur și simplu de foame. Dar, făcînd abstracție de cele ce-l supărau pe Carp, important era faptul că mărturisea, în mod public, practica în stil mare a acestui abuz: întîrzierea voită a dijmuitului. Boierii nu păreau prea grăbiți să dea țăranilor pîinea ce și-au cîștigat-o cu truda lor de ocnași sub arșița soarelui de vară. Cu o consecvență la înălțimea cauzei lor, boierii — moșieri și arendași — își continuau, netulburați, politica de înfometare a țăranilor.

În discursul rostit în Senat la 14 ianuarie 1907, Dimitrie A. Sturdza, ca să facă în necaz guvernului conservator, dădea citire unei scrisori primite din partea unor țărani din Gorj, care i se plîngeau că stau în iarnă cu recolta nedijmuită.

„Noi, locuitorii din comuna Bărtuia din județul Gorj — scriau țăranii între altele — sîntem nedijmuiți și stăm cu bucatele pe cîmp de patru luni de zile. Po-

rumbul nostru a putrezit şi aceasta din cauza că un îngrijitor al Bisericii Cretzulescu anume Naum, ne-a închis singurul drum pe care comunicăm la comuna Pesciana, conacul moşiei, oprindu-ne trecerea dijmei, tăind drumul cu şanţuri adînci şi lemne groase. Acest drum este singurul care leagă comuna noastră cu comuna Pesciana, care este şi reşedinţa de plasă, şi unde pe lîngă alte interese, avem toate dregătoriile şi compania... Vă închipuiţi ce s-a făcut cu rodul muncii noastre, stînd pe cîmp în zăpadă, mîncat de şoareci şi de animale sălbatice. Vă puteţi închipui dacă ne mai putem hrăni cu porumbul putrezit şi mucezit... Prin *oprirea drumului Epitropia voieşte a ne smulge libertatea de a ne învoi pe alte moşii şi a ne procura lemne unde găsim mai ieftine*".

În „Neamul Romînesc" apăreau mereu denunţuri împotriva proprietarilor care ţineau pînă la iarnă recolta nedijmuită. Astfel, se putea afla din publicaţia lui Iorga, la 23 noiembrie 1906, că „proprietara moşiei Dobrosloveni (jud. Romanaţi) nici pînă acum n-a lăsat pe unii ţărani să-şi strîngă porumbul de pe cîmp, altora nu li-a luat dijma din cauza unor mici datorii vechi. Administraţia nu poate face nimic, prin faptul că nu există contract agricol" ; şi că „arendaşul moşiei Drăghiceni nu a dijmuit pînă acum, deşi ţăranii şi-au terminat toate muncile, pentru că nu are unde pune dijma, astfel că ţine toată munca ţăranilor pe cîmp" ; sau că „arendaşul moşiei Grozăveşti, proprietatea d-lui Stoenescu, deputat de Dolj, după ce şi-a cumpărat materialul trebuincios pentru construirea unui pătul, nu voieşte a dijmui, pînă cînd ţăranii nu-i vor face pătulul, neavînd unde pune ceia ce va ieşi de la dijmuit". La 10 decembrie, „Neamul Romînesc" informa că : „în bogatul Teleorman, porumbul, — pe care bunătatea lui Dumnezeu şi sudorile nenorociţilor ţărani l-au scos din pămînt — putrezeşte pe cîmp. Aşa, la Nanov, lîngă Alexandria, arendaşii — doi craioveni — nu voiesc să dijmuiască po-

rumbul, cerînd ca oamenii să li are întîi şi să li samene grîu, cu toate că ţăranii nu mai vor să se învoiască în condiţiile draconice de pînă acum". La 21 decembrie 1906 că: „La Coţofeni, nu departe de Craiova, pe moşia milionarului Pleşa (la Beharca-Almăj) a zăcut porumbul locuitorilor, nedijmuiţi, în grămezi pe cîmp, pînă mai zilele trecute. Porumbul mucezise şi încoltise. Cauza? Ţăranii nu voiau să se mai învoiască pe moşie din pricina învoielilor prea grele, iar proprietarul se răzbuna nedijmuind porumbul, pînă ce nu i se vor face arăturile de toamnă". La 31 decembrie 1906 că: „pe moşia Adîncata, jud. Prahova, nici pînă acum nu s-a dijmuit porumbul sătenilor din Adîncata şi Sălciile, şi nici nu e speranţă că se va dijmui curînd. Pricina este că arendaşul, deputat de Prahova, n-are unde-l pune, şi abia după Crăciun spune că va face să se clădească pătulele respective. Porumbul se strică şi-l mănîncă şoarecii, iar ţăranii trăiesc din împrumuturi, în aşteptarea dijmuitului. Tot aşa şi pe moşia Drăgăneşti-Prahova". La 4 ianuarie 1907, că: „în judeţul Teleorman, în comunele Netoţi şi Adameşti, se găsia încă în ziua de 22 decembrie porumbul locuitorilor în mijlocul cîmpului înnemeţit de zăpadă. Aceasta pentru că locuitorii nu s-au mai învoit pe anul viitor — pentru greutatea învoielilor". La 7 ianuarie 1907, că: „la 14 decembrie abia a început dijma la imensa moşie a răposatului Rioşianu din Izbiceni (Romanaţi)." La 25 ianuarie 1907, că: „arendaşul moşiei Şerbăneşti (Olt), n-a dijmuit nici pînă acum porumbul ţărănesc".

Şi Iorga protesta împotriva „nemaipomenitelor abuzuri, nelegiuiri aproape (sic)" despre care spunea că „se fac în tot largul Munteniei şi Olteniei cu dijmuitul în toamna tîrzie, sau la un loc cu zăpada iernii".

Fostul prefect de Olt, Anghel, vorbeşte în amintirile lui despre un arendaş Filipake Corlătescu, „unul din conducătorii Ligii agrarienilor din Bucureşti, care pe atunci reclamau represiunea cumplită şi cereau intervenirea armatei în ţară a puterilor vecine", care, pe moşia lui din Olt n-a lăsat pe ţărani să-şi ia partea lor

de recoltă, nici pînă la răscoale, nici după răscoale. Tot Anghel vorbeşte despre un mare proprietar — probabil prea mare spre a-i putea da şi numele — care, de prea multă evlavie, s-a apucat să ridice o biserică. Ambiţia lui era să-şi facă o biserică mare, care să rămînă în veci de veci mărturie că pe acest pămînt a fost în trecere spre rai marele proprietar X.Y. din Olt. Dar bani mulţi întru slava lui dumnezeu n-avea chef să dea moşierul X.Y. A dat cît a dat şi apoi a hotărît ca să mai dea şi alţii, adică ţăranii, pentru că şi ţăranii se vor închina în biserica lui dumnezeu, ca şi el. „Şi, încîntat de această soluţie — scrie Anghel — (moşierul) nu pregetă să impună la contribuţie satele. Pantahuzele şi listele de subscripţie fură peste tot răspîndite şi impuse de autorităţi, cari nu mai îndeplineau de aci nici un oficiu fără şfănţuială pentru biserică. Cum însă acest mijloc nu raporta de ajuns, cuviosul proprietar luă o dispoziţie mai eficace şi anume : ca nici unul din nenumăraţii ţărani învoiţi pe moşiile lui la muncă să nu mai poată ridica dijma nici unui product, pînă nu va depune o sumă importantă ca ofrandă pentru biserică." Rezultatul ? „Construcţia bisericii — ne spune Anghel — ajunsese un mijloc de sărăcire, un izvor de necazuri pentru bieţii săteni. Mulţi n-aveau ochi s-o vadă, alţii o priveau ca o pacoste şi toţi blestemau deopotrivă pe proprietarul care le pusese în spinare asemenea angara. Şi astfel, pe măsură ce creştea clădirea, creştea şi în sufletele celor păgubiţi fermentul de ură şi de răzbunare şi n-aştepta decît ocazia să izbucnească, iar cînd a izbucnit, a făcut-o cu toată furia deznădejdei".

Judecătorul de instrucţie, delegat al tribunalului Vlaşca, trimitea, după răscoale, la data de 16 iulie 1907, un raport în care arăta că „în unele comune chiar la începerea revoltelor din acest an, adică chiar în martie a.c. porumbul locuitorilor nu era încă dijmuit şi se afla în aşa zisa „tabără" a proprietarului".

Într-un raport cu data de 31 mai 1907, revizoratul şcolar Dolj arăta că „izbucnirea răscoalelor se datoreşte : a) pe unele locuri învoielilor agricole prea grele,

ba foarte grele de suportat; b) dijmuirii porumbului, care în unele localităţi, văzute de mine în mulţi ani, se făcea după căderea zăpezii pe porumb de două palme, şi ca probă recentă e că Virgil Tîrnoveanu, pînă în martie cînd a fost omorît de ţărani, nu-i dijmuise".

Revizoratul şcolar din Romanaţi, într-un raport cu data de 22 mai 1907, după ce vorbea despre condiţiile în care Rioşianu, proprietarul moşiei Izbiceni, lîngă rîul Olt, despre care am mai vorbit, îşi tocmea ţăranii la muncă, adăuga: „Dijmuirea porumbului pe moşia domnului Rioşianu s-a făcut de multe ori primăvara. Acestea nu le ştiu numai eu. Le-a constatat însuşi actualul director al Prefecturii, care a făcut anchetă în localitate".

Reamintim că acest Rioşianu, om cinstit, ca să nu calce legea tocmelilor, nici nu încheia cu ţăranii tocmeli scrise, ci numai verbale. Era, deci, cu atît mai liber să facă dijmuitul cînd îi venea lui la socoteală.

*

Imaşul. — Imaşul, islazul, sau păşunea, era o problemă tot atît de gravă ca şi cea a pămînturilor de arătură — şi constituia cel mai teribil mijloc de şantaj în mîna moşierului sau a arendaşului.

Cîtă vreme proprietarii produceau numai pentru consumul intern, terenurile de cultură erau mult mai restrînse şi cele pentru păşune nemăsurat mai largi. În orice caz, dispute în jurul acestor imaşuri nu existau, pentru că nu prezentau nici o importanţă în lista intereselor moşiereşti şi arendăreşti. Ţăranii îşi puteau duce la păscut vitele în voie, fără să fie împiedicaţi de vreo oprelişte legală sau boierească. Dar, din momentul în care marii moşieri şi arendaşi au gustat din avantajele exportului, raportul a început să se inverseze vertiginos. Pe măsura în care grîul romînesc era cerut pe pieţile străine, crescu şi pofta boierilor de a-şi mări terenurile de cultură.

Astfel că, boierii, pe lîngă lupta ce o dădură, prin mijloacele despre care am vorbit într-un capitol precedent, pentru a-şi mări numărul moşiilor, se grăbiră să procedeze şi la întinderea lor, prin acapararea arbitrară a imaşurilor care nu le aparţineau şi de care ţăranul se folosea pînă atunci în mod liber. Încetul cu încetul, locurile de imaş descrescură, pînă ce la un moment dat, ţăranul se văzu silit să se roage de boier să-i dea voie să-şi pască vitele pe imaşul lui. Singura avere reală a ţăranului : vita — era acum la cheremul boierului. Depindea de boier dacă vitele ţăranului să aibă cu ce se nutri, ori trebuie să piară. Nici vorbă că boierul a ştiut să se folosească de arma aceasta, ca să-i impună ţăranului condiţii neomeneşti nu numai pentru plata imaşului, dar şi pentru toată munca pe care avea s-o efectueze în limitele şi dincolo de limitele învoielilor agricole, scrise ori verbale.

În lucrarea sa despre învoielile agricole, V. M. Kogălniceanu dă următorul caz, ca model de speculă a imaşului :

„Moşia, aşezată în judeţul Dîmboviţa, e arendată cu 12 lei pogonul. Învoiala numai pentru ierbărit (taxa pentru păşune n.n.) cam pe 20 pogoane islaz. Ierbăritul : lei 6 de vita mare şi lei 1 de vită măruntă. Acestea sînt taxele, dar ţăranul mai e îndatorat prin contract la următoarele munci : 2 pogoane arătură de primăvară, 1,1/2 pogoane seceră de ovăz, un pogon seceră de rapiţă şi zile cu carul. Avaeturi fără de plată de fiecare învoit : un pogon arat şi semănat, 40 hectolitri duşi la gară depărtare 10 km. ; 40 hectolitri duşi la gară, depărtare 22 km. ; dusul de cîte 1/2 stj. lemn la o depărtare de 40 km. ; adusul maşinii de treerat de oriunde ar fi şi 6 lei de nume ; apoi 2 găini, 10 ouă, limbă şi muşchi de porc. Făcînd socoteala, vedem că ţăranul plăteşte aci un pogon de islaz cu 44 1/2 lei, pe cînd arendaşul plăteşte 12 lei pogonul şi cel de arătură şi cel de islaz".

La aceasta, vom adăuga următoarea notă pe care „Neamul Romînesc" o publica la 9 iulie 1906:

„Din Teleorman. La noi, în partea de la Dunăre a județului, care are marca trei oițe, sînt așa de rare păşunele încît ni mor vitele de foame. Unul din mulții arendaşi răi şi nemiloşi pe cari ni i-au adus păcatele noastre, deşi are moşia de o poştă departe de sat, ni cere să venim fără vite la seceră, ca nu cumva bietele dobitoace să ciupă ceva din iarba care numai pe marginea drumului o găsesc."

*

Măsurătoarea. — Pămîntul se măsura cu prăjina. Prăjina avea o lungime variabilă după punctul de vedere din care privea lucrurile boierul. Cînd țăranul trebuia să-i muncească o bucată de pămînt, boierul sucea prăjina în așa fel încît ea se lungea şi pămîntul se scurta. Dar cînd țăranul închiria o bucată de pămînt pe care să şi-o lucreze pe seama lui, aceeaşi prăjină se scurta şi pămîntul creştea. În primul caz, țăranul muncea pămînt mai mult, dar era plătit de boier pentru muncă mai puțină, iar în al doilea caz, țăranul primea în arendă pămînt mai puțin, dar plătea boierului pentru mai mult.

Ca exemplu, vom cita cîteva rînduri din raportul trimis ministrului de Justiție, la 16 iulie 1907, de către judecătorul de instrucție din Vlașca — despre care am mai vorbit. Aproape toți țăranii — spunea el — „se tînguiesc că atunci cînd li se măsoară pămîntul ce li se dă prin învoială pe seama lor, cu dijmă, nu se măsoară exact căci în loc de 10, 8, 6, 4 pogoane, în realitate pogoanele sînt mai mici şi ies realmente 8, 6, 4 şi chiar 2 jum. pogoane; lungimea ca şi lățimea lor cuprinde mai puțini stînjeni decît legal trebuie să conțină. Cînd se măsoară însă pogoanele ce se dau în lucru

pentru proprietar, așa zisele pogoane definitive, operația de măsurătoare pretind că se face invers: în loc de 4, 5, 6 pogoane la măsurătoare date, ies în realitate 6, 7, și 8 pogoane. Cu alte cuvinte, cu aceeași cantitate sînt mai mari ca realitatea pogoanele definitiv cultivate de țărani pentru proprietar sau arendaș".

În treacăt trebuie să spunem că la jefuirea țăranului măsurătoarea boierului era ajutată și de o altă măsurătoare: cea de la tîrg, unde țăranul se ducea să cumpere ori să vîndă. Aici se foloseau două măsurători: litrul, care cuprindea patru sferturi de cîte 250 grame — în total 1000 de grame — și ocaua care cuprindea cinci sferturi de cîte aproximativ 250 de grame — în total 1250 de grame. Cînd țăranul cumpăra, i se măsura cu litrul, dar de plătit, plătea ca pentru o oca, iar cînd vindea, i se măsura cu ocaua, dar de plătit i se plătea ca pentru un litru.

*

Ruşfetul. — Este ceea ce ar însemna pe limba comercială orășenească „rabat". Negustorul îți vindea un obiect, dar ca să ți se pară prețul mai dulce, îți făcea un rabat — adică îți dădea încă un obiect mic de o valoare mai mult psihologică, prin aceea că nu-ți lua bani pe el. Cu rabatul erau, de obicei, vrăjiți copiii — în special în sezonul școlar. La cărțile și caietele pe care le cumpăra un elev, librarul îi dădea rabat un creion, o radieră, niște penițe.

Cam acesta ar fi și ruşfetul: un rabat. Numai că aici rolul negustorului îl deținea țăranul — pentru că el era acela care vindea ceva: brațele — și cel al clientului revenea boierului — pentru că el era acela care-i cumpăra marfa aceasta. Deci, cel care pretindea să i se facă rabat era boierul-client — și cel care era dator să i-l dea, era țăranul-negustor.

Dar nici rabatul nu mai putea fi același, pentru că nici boierul-client nu putea fi confundat cu un băiețaș

de şcoală primară. Boierului-client nu-i mai puteai da ca rabat la braţele de muncă ale ţăranului, o radieră sau un creion, ci un supliment în proporţie cu valoarea mărfii cumpărate de el.

Aşadar, ţăranul, la braţele lui, vîndute la propriu, sau „definitiv", cum se zicea în contractele agricole, întrucît cu ele avea să facă pentru boier toate muncile imaginabile, trebuia să mai dea şi un rabat numit „ruşfet", şi constituit dintr-o anumită cantitate de unt, de păsări, de ouă, plus limba şi muşchiul de porc de Crăciun etc.

Legea agricolă de la 1893 interzicea să se treacă ruşfeturile în contract. Ţăranul nu putea fi obligat prin contract să dea boierului muşchiul şi limba de porc, ouă, găini ş.a.m.d. Dar nici boierii nu puteau renunţa la avantajele ruşfetului, care le umplea cămările cu uriaşe rezerve de alimente. În consecinţă, mulţi dintre moşieri şi arendaşi făcură, pînă şi formal, abstracţie de lege — şi specificară ruşfetul, ca o clauză obligatorie în contract, aşa cum figura ruşfetul şi pînă la 1893. Iată cîteva exemple din culegerea doctorului Creangă:

Contractul nr. 6 (jud. Argeş) — „Vom da fiecare casă învoită cîte 2 pui şi 10 ouă, cei care vor avea gîşte, cîte 2 gîşte şi 10 ouă, care vor fi obligaţi a le aduce pînă la 1 august cel mai tîrziu, contrariul se va pune cîte un leu de pui şi ouăle 2 lei mai tîrziu de data fixată prin acest contract nu se va primi sub nici un motiv".

Contractul nr. 14 (jud. Brăila) — „Fiecare din noi locuitorii sîntem obligaţi de a da d-lui N.N. cîte 5 lei de nume, afară de celelalte obligaţiuni, ori cei care vor da patru găini şi zece ouă se va achita de aceşti cinci lei".

Contractul nr. 24 (jud. Dolj) — „Vom da fiecare locuitor pe fiecare an cîte trei pui de găină".

Contractul nr. 105 (jud. Mehedinţi) — „Vom mai da pe fiecare an şi fiecare din noi cîte două găini".

Contractul nr. 108 (jud. Mehedinţi) — „Noi toţi care iscălim acest act vom da cîte două zile de

lucru cu mîinile de fiecare casă pentru cele 2 găini care le dam în trecut la acest articol".

Contractul nr. 113 (jud. Romanaţi) — „Fiecare locuitor este obligat a munci proprietarului anual 2 zile cu mîinile şi una zi cu carul, asemenea vom da de bună voe proprietarului cîte 2 pui de găină şi 10 ouă de învoială anual etc. etc.".

Ceilalţi boieri, mai şireţi, la restricţiile legii, răspunseră prompt: Bine! Ţăranul nu este obligat să ne dea ruşfet, prin tocmeli. Dar nici o lege nu-l poate împiedica pe ţăran să ne aducă ruşfet din *amor*. Ţăranul ţine la noi şi ne dă ruşfet nu din obligaţie, ci, numai aşa, de mult ce ne iubeşte. Ruşfetul nu va mai fi de aci înainte un *bir*, ci un *dar*.

Asta şi făcură boierii, care, fără a fi măcar siliţi să recurgă la toate mijloacele lor de presiune, schimbară ruşfetul din *bir obligatoriu*, în *dar obligatoriu*. Dacă ţăranul nu-şi respecta obligaţia de a-şi iubi boierul şi de a-i aduce ruşfetul în dar, pentru că n-avea cu ce, boierul îi socotea — după socoteala lui boierească — tot ce nu i-a adus ca ruşfet, în bani şi pentru că ţăranul nici bani nu-i putea da, îi transforma aceşti bani în muncă. Astfel, ţăranul, după toată munca lui legalizată prin contractele agricole şi după toată munca lui de peste contractele agricole, trebuia să mai facă pentru boierul-client, o muncă-rabat, care se ridica la un număr de pogoane de arătură şi pogoane de seceră şi pogoane de sapă, toate gratuit şi toate, „cu mîncarea lui". Le făcea ţăranul, pentru că altminteri, boierul nu-l mai învoia pe anul următor. De aceea, ruşfetul, desfiinţat prin legea din 1893 a lui Carp, era în plină înflorire, la 1907, în momentul răscoalei.

*

Angaralele. — Deoarece tot ce-i dădea ţăranul în virtutea obligaţiunilor scrise ori verbale, înmulţite de fantezie şi adîncite de arbitrariu, nu-i puteau astîmpăra

gigantica lui poftă de mîncare, boierul institui tot felul de corvezi, biruri, taxe, amenzi, cărora țăranul trebuia să le facă față, dacă nu voia să fie lăsat fără muncă și silit să-și ia lumea în cap — și care, în 1907, erau cu aceeași străşnicie urmărite ca în urmă cu o sută-două de ani. Din lunga serie de angarale care apăsau pe umerii țăranului, în 1907, citățm numai cîteva :

Cocăritul sau *coptăritul* sau *mînzăritul* era darea pe care țăranul o plătea automat pentru *eventualitatea* că ar fi copt pe cîmp un ştiulete-doi de porumb, înainte de a fi fost porumbul cules ori dijmuit. Subliniem : boierul își încasa birul, care se ridica la o baniță sau două de porumb de fiecare pogon, nu pentru că ar fi stabilit vina țăranului, ci numai ca măsură de prudență, pentru *eventualitatea* că țăranul s-ar fi putut face vinovat.

Pîndăritul sau jităritul. Această dare se ridica la două coşuri a două baniţe de porumb, pe care țăranul o plătea boierului, indiferent dacă a fost sau nu tocmit un pîndar, indiferent dacă interesul de a se pune un pîndar spre a păzi cîmpul era la fel de mare pentru boier ca şi pentru țăran şi indiferent dacă pîndarul era însuşi țăranul care, după ce *el* se punea paznic al moşiei boierului, tot *el* plătea paza.

Şoricăritul. Pentru stricăciunile, sau *eventualele* stricăciuni pe care şoarecii le-ar fi putut căşuna cîmpului, dator era să plătească pagube țăranul şi numai țăranul.

Ciorăritul. Era o variantă a şoricăritului : pagubele, sau eventualele pagube pricinuite de ciori, tot țăranul trebuia să le acopere.

Cocăritul, pîndăritul, şoricăritul şi ciorăritul erau o parte din birurile tradiționale, în mare cinste, din moşi strămoşi, de la primul boier produs de vremurile patriarhale, pînă la boierimea din februarie-martie 1907. Dar, pe lîngă aceste biruri istorice, țăranul se lovea la tot pasul de un întreg sistem de biruri moderne, împrumutate de elita țării de la elita celor mai negre triburi africane, cîte s-au putut găsi în continentul african.

Un virtuos în materie era moşierul Rioşianu, din Izbiceni-Romanaţi, despre care revizoratul şcolar Romanaţi spunea în raportul de la 22 mai 1907 :

„...Ceea ce-i prăpădeşte pe săteni sînt : capriciul proprietarului şi amenzile pe care le exercită cu cea mai mare rigoare trecîndu-le ca datorii. I s-a părut proprietarului că un sătean nu l-a salutat destul de respectuos, imediat îi aplică o amendă de 5 lei ; a văzut pe femeia la fîntînă cu poalele sumese pentru a nu se murdări, l-amendează pe bărbat cu 5 lei ; vine omul cu carul cu snopi de la cîmp şi nu poate să-şi alinieze carul perfect cu cele dinainte, pînă să-i vină rîndul să descarce la maşină (căci domnul Rioşianu nu voieşte să facă şire, ci treeră din car), amenda de 4 lei e gata".

Un alt proprietar, Lazăr Eftimiu, din cătunul Stere, comuna Babele, impunea pe ţărani la un bir de 24 de lei pentru dreptul de a pescui scoici în Neajlov şi la obligaţia de a-i secera cîte un pogon de grîu, pentru dreptul de a culege ştevie şi urzici.

Din raportul cu data de 4 iunie 1907, trimis de judecătorul de instrucţie Iaşi, cabinetul III, către procurorul general se poate afla că „pe moşia Stănceni, din judeţul Botoşani, ţăranii cari au gîşte sînt obligaţi a plăti marelui cultivator (care ? n.n.) cîte 50 de bani de fiecare gîscă, pentru că bea apă şi se scaldă în iazul boieresc ; cîte 50 bani pentru căruţa de lut luat din malul proprietarului, cîte 1 leu pentru fiecare porc, chiar dacă animalul e ţinut în ograda locuitorului, aceasta pentru că se presupune că de cîteva ori pe an, tot scapă porcul pe locul proprietarului".

Mîrzescu, fruntaş liberal, directorul prefecturii Iaşi, vorbind despre arendaşii din judeţul Iaşi, declara în ziarul „Dimineaţa" de la 3 aprilie că : „un arendaş (evreu n.n.) lua ţăranilor 130 lei falcea de păşunat, şi

cu dreptul pentru dînsul, prevăzut în contract, că poate să împuşte vitele cari vor trece pe lîngă lanurile sale, plus alte condiţiuni cari de cari mai vexatorii. Un alt arendaş, romîn acesta, îl întrecu pe cel dintîi. În sat se afla un iaz, care servea la adăpatul păsărilor. El a pus ca să semene grîu în jurul iazului şi pentru fiecare pasăre care trecea spre iaz, călcîndu-i grîul percepea cîte un franc".

Ziarul „Cuvîntul" din Galaţi scria în septembrie 1906 că proprietarul moşiei Brăneşti (Covurlui) ia din cinci gîşte care ciugulesc buruienile de la marginea drumului, cîte una.

În „Neamul Romînesc" aflăm, la 24 septembrie 1906, că „pe Zamora, muntele din faţa Buştenilor, unde d. Gr. Cantacuzino îşi clădeşte un măreţ palat, sătenii, spre a fi lăsaţi să culeagă uscăturile pădurii, trebuie să plătească 14 lei pe an. Firește, pentru păscutul vitelor se ia alt bir" ; la 1 octombrie 1906, că : „la administraţia moşiei Coroanei „Mănăstirea", jud. Ilfov, s-a luat dispoziţia să nu se mai vîndă cu şase lei carul de uscătură, ca pînă acum, ci să se dea un car contra muncii unui pogon. Socotiţi valoarea acestei munci : 5 lei aratul, 12 lei seceratul şi legatul, 3 lei ziua de maşină, şi aproximativ 5 lei transportul pînă la gară sau port ; total 25 de lei, socotit în minumum" ; şi la 22 martie 1907, că în judeţul Dolj, „cu două săptămîni înainte de a izbucni răscoala de pe moşia C... (ca şi Stere, ca şi Rosetti, ca şi Brătianu sau Creangă, Iorga, dintr-o foarte delicată discreţie, se limita la iniţiale atunci cînd proprietarul era într-adevăr mare proprietar n.n.) s-a petrecut următorul fapt : Unei văduve îi murise un băiat. Neavînd lemne pentru a încălzi apa cu care să-l scalde, s-a dus să culeagă vreo cîteva uscături din pădurea boierească. A fost prinsă, legată cu mîinile la spate şi purtată astfel prin tot satul, cu un argat după ea, care bătea toba." La aceeaşi dată, „Neamul Romînesc" informa că „tot în acel sat, femeile ce voiau să culeagă flori din luncă, pentru a le duce în Vinerea

Mare la biserică, trebuiau să facă două zile de muncă pe moşia boierească" etc. etc.

Ce demonstrează aceste exemple, desprinse din masa de exemple pe care le servea complexul aparat de impunere şi teroare inventat şi mereu perfecţionat de moşieri şi arendaşi ?

Că boierul contesta ţăranului nu numai dreptul de a se face, omeneşte, fără să vrea, vinovat cu ceva faţă de el, ci şi dreptul de a fi nevinovat ; că vinovăţia ţăranului de a fi nevinovat era stabilită cu anticipaţie, prin faptul că-şi permitea să umble, să respire, să geamă, să moară ; şi că, în consecinţă, tot ce făcea sau tot ce nu făcea ţăranul, bun sau rău, cu sau fără intenţie, era pentru boier o justificare spre a-i aplica o pedeapsă în bani, în muncă, în bătaie, în orice putea menţine echilibrul în relaţiile dintre el şi robii care-i dădeau să mănînce.

*

Camăta. — Legea idealistă de la 1893 a lui Carp interzicea camăta. Nimeni n-are voie să ia dobînzi de la ţărani pentru rămăşiţele de muncă, sau pentru avansuri băneşti în contul tocmelilor agricole.

Am arătat la capitolul învoielilor agricole, cum proprietarii şi arendaşii practicau camăta pe scară foarte întinsă, fără să fie nevoie să se atingă de lege. În toamnă sau în iarnă, cînd ţăranul, îngrozit de foamea care-l aşteaptă, cerea boierului nişte bani cu împrumut, boierul nu-l refuza niciodată. Îi dădea. Dar nu cu împrumut, ci în contul muncii din vara viitoare. Ba, avea boierul atîta înţelegere pentru suferinţele bietului ţăran, încît se oferea să-i achite cu anticipaţie tot ce i se cuvine pe întreaga muncă din vara viitoare. Să dea numai ţăranul chitanţă că a fost achitat. Dar, înainte de a-i număra banii, boierul îi socotea munca. Şi aici începea camăta : în iarnă, boierul cumpăra braţele de muncă ale ţăranului, pe preţul din vara trecută sau

chiar din iarnă — şi nu pe preţul ce avea să vină şi care trebuia să fie *cel puţin* de două-trei ori mai mare. Deci, din capul locului, la semnarea contractului de muncă, boierul lua ţăranului dobînzi de două sute, trei sute şi chiar cinci-şase sute la sută, dar nimeni n-ar fi îndrăznit să-i reproşeze că face camătă calificată : tocmeala agricolă era o convenţie la a cărei semnare boierul dădea suma întreagă trecută în chitanţă, fără a reţine procente de o singură parà, aşa cum obişnuiesc cămătarii.

Pe tulpina cămătărească a acestor învoieli, creşteau ramurile stufoase ale tuturor celorlalte afaceri încheiate pe spinarea ţăranului numai în spirit cămătăresc, de atîţia şi atîţia cămătari, în cap cu proprietarul sau arendaşul.

În cursul unei cuvîntări rostite în februarie 1907, la o „şezătoare a săteanului", V. M. Kogălniceanu relata cazul unui ţăran care a luat de la proprietarul lui pe datorie două baniţe de fasole, al căror preţ se ridica la 8 lei în total, cu obligaţia să i le achite în anul viitor. Ţăranul, însă, n-a putut să achite toţi banii la vreme. Proprietarul n-a zis nimic, ci i-a adăugat la datorie dobînzi. Timp de nouă ani, ţăranul a dat în contul datoriei şi muncă şi bani, dar datoria, în loc să scadă, creştea. În cele din urmă, afacerea a ajuns în faţa judecătorului, care a stabilit că în cei nouă ani, ţăranul a plătit, în bani şi muncă, boierului, pentru cele două baniţe de fasole, vreo cinci sute şi ceva de lei şi că mai are să-i achite încă vreo douăzeci şi şapte. Ţăranul a plătit, deci, *„o dobîndă* — spunea Kogălniceanu — de 8800 lei la sută".

Despre această camătă practicată de boieri, doctorul Lupu scria în numărul din noiembrie 1906 al „Vieţii Romîneşti" următoarele :

„În Romînia nu există o lege contra cametei, deghizată ori ba. Există, din contra, o lege a tocmelilor agricole, care legiferează şi întăreşte această uzură nemi-

loasă. Graţie acestei legi care admite închirierea muncii din iarnă pe vară, fără a specifica un minim de preţ măcar, se poate da unui ţăran în ianuarie, bunăoară 14 lei pentru a face în iunie o falce de seceră, care la acel timp costă 40—60 lei. Se permite adică a se lua procente de 500—600 lei... Personal cunosc un proprietar (după sfînta tradiţie a anonimatului, evita şi doctorul Lupu să dea vreun nume — n.n.) care a îngenunchiat satul într-atîta, încît pentru 5—6000 lei daţi locuitorilor cu cîtva timp înainte, îşi face pe nimic muncile cîmpului în toţi anii şi satul îi rămîne şi dator veşnic cu 20—25.000 lei. Din o adorabilă inconştienţă sau o straşnică cruzime, el se laudă că pentru aceşti 25.000 lei nu ia nici un procent!... Cunosc o femeie în satul Grumăzoaia, care pentru 60 lei luaţi împrumut cu 4 ani în urmă, munceşte toate verile fălci de munci agricole, iar toamna rămîne datoare tot cu suma întreagă."

După moşieri sau arendaşi, a doua categorie care venea în ordinea importanţei cămătăreşti era cîrciumarul. Cele mai multe datorii „mici" ţăranul le contracta în cursul anului la cîrciumar. La cîrciumar, ţăranul găsea înţelegere. Cîrciumarul îi împrumuta bani pentru mărunţişurile vieţii: pentru o înmormîntare, pentru un bacşiş, pentru veterinar, şi unde mai pui că-i dădea pe veresie rachiu. De rachiu, ţăranul nu se putea lipsi, cum nu se putea lipsi de aer. Rachiul îl ajuta să uite că pînă şi rachiul pe care-l bea, îl bea tot pe datorie. Cîrciumarul îl servea, inscria cu grijă în registru fiecare bănuţ, adăuga la el procentele reglementare şi procente la procente, pînă-i punea ţăranului mîna-n gît: ori îi dă toţi banii înapoi, ori îi vinde pămîntul, dacă are o bucată de pămînt, ori se tocmeşte la el, să-i achite banii în muncă. De cele mai multe ori ţăranul se tocmea — fără să ştie de socoteală, cum nu ştia de socoteală nici cînd se tocmea la boier. Cîrciumarul îl putea jefui pe ţăran, fără să se teamă de legi,

pentru că în afară de strălucita lui poziție economică, ocupa în ajunul răscoalelor o și mai strălucită poziție politică. Cîrciumarii erau crema electorală a colegiului II și formau obiectul de gelozie al partidelor de guvernămînt. Toți se băteau pe votul crîșmarilor și toți îngăduiau crîșmarilor să-și facă de cap, pentru că în crîșmarii aceștia își puneau toată nădejdea stelele noii democrații național-liberale, la care se adăugau și conservatori democrați ca fiul de cîrciumar Take Ionescu. În schimbul votului lor prețios, cîrciumarii — sîmburele clasei burgheze de mijloc în creștere — puteau fi nu „lipitorile satelor", la figurat, ci otrăvitorii satelor la propriu — pentru că tot nu li se întîmpla nimic. Iar pentru că știau că n-o să li se întîmple nimic — și erau.

*

Cei mai interesanți cămătari, însă, oficiau la altarul băncilor populare național-liberale. La 7 ianuarie 1907, comentînd un discurs al lui I. G. Duca — pe atunci directorul băncilor populare — despre condițiile proaste în care funcționează aceste instituții, ziarul „Universul" scria, sub iscălitura unuia A. V. Popescu, fost secretar al cancelariei „Societății Agrare", că băncile populare nu merg cum trebuie, deoarece „întemeietorii au fost de la început oameni de rea credință, cămătari de aceia care intră în băncile populare pentru a le putea suprima mai ușor". Iar la 22 iulie, tot „Universul" reluînd problema băncilor populare scria că: „la unele bănci populare, dintru început cămătarii au pus stăpînire pe ele și prin tertipurile lor le-au făcut abia să vegeteze — continuîndu-și uzura fără teamă sau au acaparat totul în administrarea băncii, fiind în aparență binevoitorii ei, iar în realitate lucrează îndoit mai folositor lor decît ar fi fost banca în mîna lor".

Dar în chestia băncilor populare mai avea cineva de spus un cuvînt — și încă un cuvînt greu: Spiru Haret,

port-drapelul băncilor populare. În broşura sa „Chestia ţărănească", Haret spunea că nu-i necesar să se vorbească despre „binefacerile băncilor populare", „căci ele nu se mai discută". De discutat Haret voia să discute numai despre motivele care au dus la crearea băncilor populare. „Ţăranii — zicea Haret — şi-au făcut aceste bănci populare, ca să se apere contra cametei evreilor şi cîrciumarilor".

Totuşi, iată că acelaşi Spiru Haret trebuie să constate cu durere în broşură, că :

„O nouă formă de cămătărie a luat naştere, — cine ar crede ? — *tocmai din cauza băncilor populare.* Cînd un sătean vrea să facă un împrumut la o bancă, el are trebuinţă de doi giranţi, membri ai băncii. Ei bine, sînt acum giranţi de profesiune, cari abuzînd de nevoia săteanului, nu-i dau girul decît după ce-i impun condiţiuni cari echivalează cu cea mai grea cămătă. Cîrciumarii, şi uneori chiar preoţii sînt acei cari exercită cu deosebire această urîtă meserie."

Acestea erau „binefacerile" băncilor populare, despre care Haret nici nu voia să discute : în loc să-l apere pe ţăran de cămătari, înseşi băncile populare naţional-liberale — care, la 1907, atingeau cifra de 8000 — îi impuneau „cea mai grea cămătă".

X

Pe cît de necurate şi neînduplecate erau mijloacele de care se foloseau moşierii şi arendaşii : învoielile agricole, dijmuitul, măsurătoarea, răfuiala, ruşfetul, camăta şi toate angaralele complementare, spre a-l înşela pe ţăran şi a-l menţine în starea lui socială şi economică de om veşnic înşelat — pe atît de necurate şi de neînduplecate erau şi organele de execuţie puse la îndemîna boierilor, spre a-l sperla pe ţăran şi a-l menţine în starea lui psihologică şi politică de om veşnic înfricoşat.

Fiscul. — Capitolul cel mai nou al istoriei fiscului începe acum două sute de ani, o dată cu apariţia acelor negustori din Fanar sau de aici, care se concurau între ei, spre a lua în exploatare, pe un anumit număr de ani, tronul ţărilor moldo-valahe — aşa cum mai tîrziu, urmaşii lor şi alţi mari negustori ca şi ei, s-au concurat între ei, spre a da sau a lua în exploatare moşii. Ca şi arendaşii moşiilor, arendaşii tronului Mol-

dovei sau Munteniei îşi puteau păstra şi prelungi privilegiile, mărind necontenit preţul arendei şi lungul şir de bacşişuri împărţite în dreapta şi-n stînga, tuturor slugilor de la curtea sultanului. De unde atîţia bani ? Exact de acolo de unde-şi procurau mai tîrziu bani şi proprietarii şi arendaşii moşiilor : din buzunarul poporului.

Să nu se creadă, însă, că domnul negustor, numit de sultan domn al Moldovei sau al Munteniei, lua bani de la popor, cu propriile lui mîini. Cu o singură pereche de mîini nu putea să adune atît bănet cît s-ar fi cuvenit şi pentru arenda scaunului domnesc şi pentru osteneala lui de a fi domn. Munca aceasta grea era încredinţată unui foarte complicat şi mai ales foarte nervos aparat funcţionăresc, care avea să fie, prin arta de a scutura buzunarele oamenilor, părintele aparatului fiscal de sub domnia familiei de Hohenzollern.

Pe atunci se afla în fruntea organelor fiscale, de fiecare ţinut cîte un şef militar, judecătoresc sau administrativ, numit pîrcălab, sau mare vătaf, sau mare staroste. Firește, negustorul care ocupa scaunul domnesc, înţelegea prea bine că pîrcălabul, om cu atîta răspundere în afacere, nu va putea trăi doar din simbrie. Dar asta înţelegea şi pîrcălabul, care, din tot ce primea pentru domn, îşi reţinea o parte şi pentru sufletul lui. Cine ştie — poate, odată şi odată, va concura şi el la scaunul domnesc. Dar, în timp ce-şi băga banii în buzunar, pîrcălabul, om de omenie, se uita cu mulţumire la încasatorii lui. Erau totdeauna veseli şi rumeni. Aferim ! îşi zicea pîrcălabul. Să ciupească şi ei cîte ceva. Că doar nu-s cîine să le cer pentru munca lor să trăiască numai din lefşoara lor nenorocită !

Dar încasatorii, săracii de ei — şi erau mulţi şi cu denumiri de tot felul : ilicari, birari, dabilari, olăcari, podvodari, etc. — n-aveau nevoie de pîrcălab să ştie ce au de făcut. Cînd se prezentau la contribuabil, luau şi pentru domn, luau şi pentru pîrcălabi, dar nici pe ei nu se uitau : luau şi pentru ei.

Așa că, din necesitățile de viață ale domnului, combinate cu necesitățile de viață ale pîrcălabului și cu cele ale zecilor de specii de încasatori subalterni, au ieșit atîtea impozite cărora birnicul trebuie să le facă față: fumăritul, sau taxa pe fiecare coș din care ieșea fum; camina, sau birul pe producția de ceară; goștina, sau zeciuiala pe porci și pe oi; pogonăritul, sau birul pe vie; crîșmăritul, sau birul pe pivnița în care ții vin chiar dacă n-ai vin de vînzare; prisăcăritul, sau birul pe prisacă; birul pe varză, pe pește, pe pieile de șoim, pe vasele de lut și de lemn etc. etc. — pînă și birul pe dragoste, sau „pentru pierzania de suflet", pe care un încasator special, deșugubinarul, era însărcinat să-l ia de la oricare văduvă ori fată, pîrîtă că ar fi în dragoste cu cutare ori cutare.

De atunci și pînă în 1907 au trecut ani și ani, s-a schimbat între timp numele domnilor, s-a schimbat și numele impozitelor, s-au schimbat și denumirile agenților fiscali, dar domnii au rămas domni, impozitele au rămas impozite, agenții fiscali au rămas agenți fiscali, teroarea fiscală a rămas teroare fiscală și birnicul a rămas birnic: victimă a lăcomiei domnilor, apărată de lăcomia și cruzimea pîrcălabilor și agenților fiscali.

Toate guvernele — și conservatoare și național-liberale — s-au condus în politica lor fiscală față de proprietăți, după același principiu: marii proprietari să plătească biruri cît mai mici, și micii proprietari pe măsura în care erau mai mici, să plătească biruri cît mai mari. De aceea, pentru calculul birului, venitul mijlociu al marii proprietăți de peste 500 ha. era socotit la 26 lei de ha. — iar venitul mijlociu al minusculei porțiuni de teren a țăranului era socotit la 37 lei pe ha. Așadar, cu toate că pămîntul marilor moșii, datorită atîtor condiții avantajoase, era lucrat mai intens și producea pe hectar grîne într-o cantitate

incomparabil mai mare și de o calitate incomparabil mai bună decît pămîntul micilor proprietari țărani, care, din pricina atîtor condiții dezavantajoase, trebuiau să rămînă totdeauna în urmă — fiscul impunea un hectar boieresc cu 11 lei mai puțin, sau cu aproape 33% mai puțin decît un hectar țărănesc.

În total, după datele din recensămîntul pe anul 1906, venitul celor mai puțin de trei milioane ha. ale țăranilor, era socotit, din grația fiscului, la 124 de milioane, iar venitul celor peste patru milioane ha. ale marii proprietăți se ridica, din grația aceluiași fisc, numai la 78 milioane. La o întindere mai mare cu 25% și mai rentabilă cu mai multe sute la sută, impozite mai mici cu 33%.

Fapt împotriva căruia protesta, cu toată capacitatea lui de indignare opozițională, Spiru Haret.

„Pentru că liberalii — scria el în broșura lui — anunțaseră intenția lor de a egaliza impozitul funciar pentru țărani și pentru proprietari, d. ministru de finanțe a luat măsuri, prin o circulară făcută publică, ca pămînturile țărănești să fie impuse încă și mai greu decît atunci. Și s-a ajuns astfel ca pe una și aceeași moșie, pogonul țăranului să fie taxat de două, de trei și de patru ori mai mult decît al proprietarului. D. Prim-ministru nu poate zice că exagerez, pentru că d-sa trebuia să știe bine că lucrul acesta se întîmplă chiar pe moșii de ale membrilor guvernului."

Liberalii „anunțaseră intenția lor de a egaliza impozitul funciar". Intenția era foarte frumoasă. Dar cînd au anunțat-o liberalii ? În 1906, în anul expoziției conservatoare și opoziției național-liberale. Dar pînă atunci ? Pînă atunci, în cursul celor patruzeci de ani de domnie a lui Carol I, liberalii, care au guvernat țara timp de peste douăzeci de ani, au avut răgaz destul nu numai să-și anunțe *intenția*, dar să și fi legiferat și aplicat

egalizarea impozitului funciar pentru țărani și pentru boieri. Au făcut-o ? Nu ! De ce ?

Pentru că nici prin minte nu le-a trecut vreodată liberalilor să egalizeze impozitul funciar. „Intenția" exista numai în broșura lui Spiru Haret. Era o intenție de circumstanță. Nici o considerație de liniște, siguranță și pace obștească nu i-ar fi putut împiedica să aibă oricîte bune intenții ar fi vrut — în opoziție. Numai în opoziție. La putere, însă, le pieriau subit cele mai bune intenții de „egalizare", de orice natură ar fi, pentru că cea mai nevinovată egalizare implica sacrificii din partea stăpînilor. Și de sacrificii aveau ciocoii național-liberali aceeași oroare ca și boierii conservatori. Că liberalii își anunțaseră „intenția" de a egaliza impozitul funciar de îndată ce vor veni la putere, era foarte adevărat. Dar că liberalii erau și hotărîți să realizeze această intenție asta trebuia dovedit.

Și dovada s-a făcut după cîteva zile de la apariția broșurii lui Spiru Haret. La 13 martie, în prima lor zi de guvernare, liberalii au supus Camerei două reforme fiscale : au suprimat taxa pe vin și taxa pe secetă. Atît i-a răbdat inima să facă. Asta au găsit ei că e nemerit să anunțe în istorica ședință de la 13 martie, spre a liniști țara : că au suprimat taxa pe vin și pe secetă. Țăranul murea strivit sub greutatea impozitelor și a angaralelor și noul guvern liberal le vestea mîntuirea : i-a scăpat de taxa pe vin și pe secetă. Și Spiru Haret, omul broșurii, aplauda frenetic această glumă fiscală, dar cu urechea aplecată mereu înspre ușă, nerăbdător să audă, în sfîrșit, cum bubuie tunurile lui Averescu, pe mormîntul bunelor intenții din opoziție.

*

Dacă răscoala țăranilor a fost inevitabilă, unul din factorii principali care au grăbit-o a fost fiscul. În mod paradoxal, la baza răscoalei din 1907, se găsea, printre altele, una și aceeași cauză, care a inspirat guvernului

conservator ideea expoziției din 1906 : recoltele din anul 1905 și 1906 cu mult cele mai bune dintre cele mai bune recolte cunoscute în ultimele patru decenii. Cifrele erau uimitoare : grîul a dat 8—10 chile la falce, secara 6—8 chile, ovăzul 13—14 chile. Din acest bilanț fericit s-a născut un om fericit : Take Ionescu, ministrul Finanțelor în goană perpetuă după bani pentru acoperirea bugetului. Gem hambarele de grîu și porumb ! anunța Take surescitat de perspectiva imensă a intrărilor. De la cine intrări ?

De la țărani ! Take Ionescu, fiu de crîșmar, ales al crîșmarilor și tatăl in spe al unui partid conservator-democrat condus de crîșmari sau fii de crîșmari, prin definiție cămătari ai țăranilor, simțea cum îi cresc aripile de Mare Crîșmar, sau Mare Cămătar din fruntea finanțelor, numai cît se gîndea la țărani. Gem hambarele de grîu și porumb. Hambarele cui ? Hambarele țăranilor, pentru că ei au adunat de pe cîmp toți munții ăștia de grîne. Deci, lor le gem hambarele de grîu și porumb, deci lor le geme și chimirul de bani. Și degrabă, Take își convoacă pîrcălabii : Încasați ! S-au umplut țăranii de bani. Să se pună la zi cu impozitele. Să-și plătească toate restanțele !... Încasați !... Țara are nevoie de bani !...

La rîndul lor, pîrcălabii, fericiți și ei de recoltă, își convocară ilicarii, birarii, dăbilarii, clăcarii și le repetară cuvînt cu cuvînt ordinul domnului ministru : Incasați !... Fără milă... Țăranu-i viclean !... E plin de parale... Vă minte !... Încasați !...

Acesta era basmul țesut de boieri în anul fiscal 1906, în jurul țăranului : că ar fi plin de bani. Într-un interviu apărut la 10 octombrie 1917 în „Adevărul", Ion C. Grădișteanu, fost ministru în nu de mult decedatul guvern conservator, declara :

„Este incontestabil că din punctul de vedere general, situația clasei țărănești nu este dintre cele mai bune. Totuși, avîndu-se în vedere ultimii doi ani de producție

agricolă şi cari pentru săteni au fost şi trebuie de altfel socotiţi ca ani de belşug, nu nevoia economică a fost aceea care a putut provoca răscoalele."

Ultimii doi ani de belşug, nu puteau fi pentru ţărani, din punct de vedere economic, o justificare să se răscoale, aşa că nu putea fi pentru ei, nici din punctul de vedere fiscal, o justificare să nu fie în regulă cu plata impozitelor. De aceea, secretarul general al ministerului de Finanţe trimise în iulie 1906, următorul ordin de zi, către toţi perceptorii din ţară :

„Anul acesta, fiind unul din cei mai fecunzi, sunteţi invitaţi să încasaţi cu cea mai mare activitate toate rămăşiţele din anii trecuţi, pînă la 1-iu Septembrie cel mai tîrziu, făcîndu-vă cunoscut că la din contră vi se va reţine din remiză şi garanţii, sau veţi fi dat afară !"

Această dispoziţie severă la jaf, venea în contrast flagrant cu o circulară trimisă *în acelaşi timp,* de către Ministerul de Interne prefecţilor săi, cărora le atrăgea atenţia asupra jafului pe care-l şi operau la ţară agenţii fiscali.

„S-a lăsat — spunea circulara — la bunul plac al perceptorilor fiscali ca să arendeze pămînturile locuitorilor, fără ca administraţia financiară să exercite nici un control, sau dacă l-a exercitat, el n-a fost control ci confirmarea unor abuzuri revoltătoare. Am găsit cu ocaziunea inspecţiunilor ce fac, loturi de 5 hectare arendate numai pentru plata impozitului funciar în sumă de cîteva zeci de lei, în alte cazuri am găsit tot pe preţuri ridicul de mici arendate loturi şi alte pămînturi ţărăneşti la rude de ale perceptorului sau la

persoane interpuse, perceptorul fiind adevăratul arendaș... Apoi am mai găsit un abuz ce se face cu instituirea custozilor puși de perceptori pentru a strînge recoltele, pentru ca din vînzarea lor să se achite ratele întîrziate ale locuitorului al cărui pămînt se pune sub custodie. Leafa acestor custozi este de multe ori tocmai cît venitul pămîntului, iar în alte cazuri absoarbe mai mult decît jumătatea lui. Cu chipul acesta, nici Statul nu intră în drepturile sale și se lasă o familie fără hrană numai pentru a se ajuta un altul, care și el, de cele mai multe ori este ori tovarăș cu perceptorul, ori o rudă a sa".

Dar ministrul de Interne nu se putea gîndi să împiedice cu tot dinadinsul organele fiscale să încaseze bani din care să se înfrupte în primul rînd și în cea mai mare parte, însuși departamentul său. Asta o știau și perceptorii care, dacă pînă acuma de multe ori atacau satele din proprie inițiativă și pe cont propriu, de aci înainte porneau împotriva țăranilor o ofensivă a cărei cruzime neobișnuită își căuta scuza în amenințarea că dacă nu-i vor executa pe țărani, li se va reține din remiză și garanții, sau vor fi dați afară. Pentru că era vorba de belșugul în grîne, perceptorii au căutat mai întîi grîne. Cînd au constatat că țăranul nu are grîne, au căutat bani. Cînd nici de bani n-au putut da, au luat de la țărani tot ce au putut găsi, adică tot ce putea fi mai străin de strălucirea celor doi ani de belșug.

„Agenții fiscali — scria Radu Rosetti în lucrarea lui : „Pentru ce s-au răsculat țăranii" — pentru împlinirea dărilor către Stat, Județ și Comună, sechestrează tot ce găsesc în casa țăranului, vaca de lapte, boul la jug, țolul de pe laviță unde doarme, ceaunul din vatră și păpușoiul pentru hrana de peste an ; adică tot ceea ce este formal apărat de lege. Și cînd toate acestea s-au

sfîrşit şi datoria nu s-a achitat încă, începe o execuţiune specială, personală la domiciliu, efectuată prin călăraşi şi vătăşei — pînă ce exasperat, săteanul se duce de se robeşte peste capacitatea lui de muncă. Şi putem afirma că aceasta este cu atît mai neuman, cu cît în multe cazuri aceste dări pretinse din rămăşiţi, au fost plătite o dată şi acum se reclamă din nou fiindcă au fost delapidate de către împiegaţii fiscali."

Toate acestea, în numele celor doi ani de belşug. Era atît de groaznică imaginea acestor doi ani de belşug, încît ţăranii, — care, să nu uităm: reprezentau 96% din masa contribuabililor — începură a duce dorul după anii de secetă. Pentru aceşti doi ani de belşug li se lua de sub cap pînă şi paiele pe care dormeau şi de care nici măcar perceptorii nu îndrăzneau să se atingă în anii de foamete. În iulie 1906, ziarul „Votul universal" din Galaţi, relata ce ravagii fac în judeţ execuţiunile fiscale: o femeie a fost închisă de perceptori într-o poiată, o fată şi-a pierdut minţile de spaima perceptorilor, un ţăran a tras cu pistolul în alţi ţărani puşi de perceptori să-l prindă. La 1 martie 1907, „Neamul Romînesc" scria cum „la circumscripţia a treia (comunele Cotnari, Băiceni, Bădeni şi Cepleniţa) din judeţul Iaşi, perceptorul fiscal, pe lîngă multele angarale: impozit personal, fonciar, cotizaţia porumbului pentru anii de secetă şi zecimile acestora, mai încasează încă un fel de zecime (cam trei lei, sau 3,50%, ori, mai bine zis, după cum e de tare de tîrg debitorul). Această zecime poartă numele de custodie. E de notat că loturi în plată nu sînt, prin urmare această suprazecime e încasată numai de la bir şi fonciere, care în totul se urcă cam la 27 lei". Iar în numărul din 8 martie 1907, tot „Neamul Romînesc" povesteşte cum „perceptorul din Liteni a dezbrăcat de cojoc, pe gerul acela mare din decembrie, pe un sătean datornic, în mijlocul satului. De degerat l-a scăpat popa satului, care l-a îmbrăcat cu rasa lui. Acelaşi perceptor s-a dus în casa

unui om sărac lipit, şi, — spre a-l împlini de o dare — pe copii, care de frig stau în pat înveliţi cu nişte scoarţe, i-a dezvelit, a zmucit scoarţele şi a plecat cu ele".

Agenţii fiscali, aşa dar, de teamă să nu „li se atace garanţia", făceau mai mult decît ilegalităţi. Am văzut din circulara Ministerului de Interne şi din cele mărturisite de Radu Rosetti că perceptorii, de teamă să nu „li se atace garanţia", recurgeau la zeci de mijloace ca să frusteze statul de o bună parte din ceea ce încasau pentru el. Numai de cel mai sfînt, cel mai tradiţional şi cel mai uzitat mijloc cu care-şi calmau perceptorii teama de a nu „li se ataca garanţia", nu s-a vorbit: bacşişul. Bacşişul care făcea parte din însăşi natura funcţiei de perceptor. Bacşişul care a dat ţării mari proprietari rurali şi urbani din rîndurile perceptorilor, ajunşi mari proprietari rurali şi urbani, numai pentru că toată viaţa au tremurat de teamă să nu „li se atace garanţia", sau să fie daţi afară din slujba de perceptor. Bacşişul care, în comparaţie cu fiscul, era un suprafisc, întrucît sumele sustrase de agent din buzunarul contribuabililor, pentru bucuria personală a nevestei şi a copiilor lui, era mult mai mare decît sumele încasate cu chitanţă, pentru vistieria statului. Perceptorul, desigur, nu-ţi ştergea datoria. Nu avea nici el interes. Ci o amîna. Şi la fiecare amînare, îşi punea dreptul lui. Pînă te trezeai într-o zi cu două surprize: că i-ai dat perceptorului pentru amînare, mai mult decît făcea datoria, şi că datoria către stat nu numai că a rămas întreagă, dar că a devenit şi presant exigibilă.

Acesta a fost, în ajunul răscoalei, cazul sutelor de mii de ţărani care — după ce au ieşit din cei doi ani de belşug, aşa cum au intrat: flămînzi şi desculţi — erau strînşi de gît de birarii lui Take, să-şi plătească toate impozitele cu care erau în restanţă.

Prefecții. — Într-un interviu acordat, cu puțină vreme înaintea răscoalei, ziarului „Frankfurter Zeitung", P. P. Carp declara :

„Mă oblig să dovedesc, în fața unei comisiuni de anchetă europeană, că țăranul nu suferă nici de pe urma marilor proprietari, nici a marilor arendași, exceptînd bineînțeles cîteva cazuri izolate ; țăranii suferă numai de pe urma așa numitei administrațiuni, a prefecților, jandarmilor, notarilor, popilor, învățătorilor, cari cu toții laolaltă trăiesc din munca, din truda țărănimii și numai înlăturînd această administrație se va pune capăt astfel urmărilor dezastruoase ale schimbărilor de partid".

La începutul acestei lucrări, arătam că P. P. Carp, șeful conservatorilor junimiști și mai tîrziu șeful partidului conservator reîntregit, care era cel mai intransigent reprezentant al celor mai intransigenți reacționari din fruntea oligarhiei liberalo-conservatoare, era și cel mai sincer dintre ei și cel mai inteligent dintre ei. Și iată că cel mai inteligent și mai sincer om politic pe care l-au dat pe vremea aceea ambele partide de guvernămînt, se făcea vinovat de o mare naivitate — dacă ne este permis să admitem că P. P. Carp putea fi atît de naiv în materie. Cerînd suprimarea administrației, cu credința că astfel se pune capăt „urmărilor dezastruoase ale schimbărilor de partid", Carp cerea, pur și simplu, suprimarea celor două partide. Dacă ar fi fost întrebat cum își închipuie existența celor două partide fără *acea* administrație, n-ar fi avut ce să răspundă. Cu ce ar fi vrut Carp să se înlocuiască acea administrație flotantă — după cum erau flotante și guvernele ? Cu o administrație inamovibilă ? Și pe cine să servească o administrație inamovibilă ? Guvernele care, ele, nu mai erau inamovibile, ci continuau a fi foarte flotante : ba erau liberale, ba erau conservatoare !

În fond, ar fi fost, desigur, foarte normal, întrucît din punctul de vedere — cer iertare pentru cuvînt — „ideologic", nimic nu-i despărţea pe liberali de conservatori. Cînd se uitau de sus în jos şi unii şi alţii vedeau lucrurile la fel : milioane de oameni care pot fi jumuliţi fără cel mai mic risc ; iar cînd se uitau de jos în sus, vedeau lucrurile iarăşi la fel : puterea. Aceleaşi poziţii trezeau aceleaşi idealuri. Dar tocmai ceea ce-i despărţea mai puţin, îi despărţea mai mult : aceleaşi idealuri. Aceleaşi idealuri, la fel de puternice, dar foarte exclusiviste : o bandă politică conservatoare nu voia să împartă puterea cu liberalii — şi o altă bandă — cea liberală — nu voia să împartă puterea cu conservatorii.

Ar fi fost, deci, în stare o administraţie inamovibilă să slujească obiectiv, două bande politice care se sfîşiau între ele, numai pentru că erau însufleţite de una şi aceeaşi tendinţă : să aibă în mînă privilegiul monopolist de a jefui ţara ? Nu !

Urmarea logică ? Fiecare partid să-şi aibă rezerva lui de administratori, care erau cei mai serioşi clienţi politici ai lui, cele mai devotate instrumente de ordine şi siguranţă în perioada puterii, cele mai solide instrumente de scandal şi demagogie în perioada opoziţiei. Fiecare bandă care pleacă de la putere să-şi tîrîie după ea, în opoziţie, întreaga administraţie — şi fiecare bandă care vine la putere, să se prezinte la lucru cu toată armata ei administrativă. Că noua administraţie a noului guvern nu se deosebea de fosta administraţie a fostului guvern, nici nu încape îndoială. Dar cum să se fi deosebit administraţiile între ele, cînd nici noul guvern nu se deosebea prin programul lui de guvernămînt de fostul guvern — şi nici noul partid de opoziţie nu se deosebea prin programul lui de răsturnare a guvernului, de fostul partid de opoziţie ? Prin urmare, administraţia, pe care şeful junimiştilor o stigmatiza cu atîta indignare, era aşa cum trebuia, aşa cum era inevitabil să fie, deoarece era inerentă regimului, era oglinda sistemului de guvernămînt al regimului. Fără

această administrație, partidele n-ar fi putut să existe un singur moment, fără aceste partide, administrația n-ar fi putut să existe un singur moment. Administrația, partidele și guvernele lor nu erau surori gemene — ci unicul copil al oligarhiei, conceput după chipul și asemănarea oligarhiei.

Carp susținea că aceea care trăiește din munca țăranului este administrația începînd cu prefectul. Dar boierii ? Din ce trăiau marii proprietari și arendași ? Din vînt ! răspundea Carp. Țăranii nu se plîngeau de boieri, nici nu-l simțeau pe boier. Dar învoielile agricole ? Sînt ale prefectului. Prefectul e de vină. Dar dijma ? Prefectul ! Dar rușfetul ? Prefectul. Dar toate angaralele ? Prefectul.

Aceasta era convingerea *sinceră* a lui Carp : că țara era în mîna prefecților și că toate crimele și jafurile erau făptuite din ordinul prefectului. Dar dacă șeful junimiștilor știa că toată nenorocirea țării vine de la prefecți și că singura salvare a țării ar fi suprimarea prefecților, cîți prefecți a suprimat el, în toți anii în care a stat la putere ? Nu cîți prefecți a suprimat, dar cîți prefecți a arestat măcar pentru o zi, cîți prefecți a suspendat măcar pe un ceas, cîți prefecți a admonestat el măcar cu un cuvînt ? Pe nici unul.

De ce ?

Pentru că ar fi zdruncinat întregul principiu de funcționare a mașinii. În definitiv, cine erau prefecții ? Din punctul de vedere social, erau mai toți mari proprietari de moșii sau mari arendași, sau ginerii unor mari proprietari sau mari arendași, sau apropiați moștenitori de mari moșieri și mari arendași, dar oricum, legați de marii proprietari și arendași ; iar din punctul de vedere politic — mai trebuie spus ? — erau, toți, membri ai partidelor de moșieri și arendași. Și ordinele cui executau acești prefecți moșieri și arendași ? Ordinele clasei lor de moșieri și arendași care — fie că țara avea un guvern liberal, fie că avea un guvern conservator — *totdeauna era la putere.*

Şi totuşi, Carp, moşierul şi apărătorul pe viaţă şi pe moarte al moşierilor, Carp cerea suprimarea prefecţilor, adică a celor mai dîrzi moşieri şi arendaşi, puşi să apere cu legea — şi dacă nu mergea cu legea, cu bătaia, şi dacă nu mergea cu bătaia, cu puşca şi cu baioneta — interesele marilor moşieri şi arendaşi, împotriva ţăranilor. Asta cerea Carp : alungarea prefecţilor, ca şi cum prefecţii aceştia ar fi fost numiţi din întîmplare prefecţi.

Dar nu ştia Carp că aceşti prefecţi erau, în ordinea ierarhică, cei mai înalţi funcţionari ai statului, imediat după miniştri ? Nu ştia Carp că nici un şef de partid nu se putea prezenta la palat să primească sarcina de a forma noul guvern, dacă nu aducea regelui — o dată cu lista miniştrilor — şi lista prefecţilor, pentru că regele voia să fie sigur că noul guvern are cui încredinţa soarta alegerilor, din care să iasă un parlament cu masive majorităţi guvernamentale ? Nu ştia Carp că regele ar fi acceptat mai curînd, din cine ştie ce consideraţii politice, un ministru incapabil în noul guvern, decît un prefect incapabil în noua administraţie ? Nu ştia Carp că nimeni nu putea fi prefect dacă nu era fruntaş al partidului ; dacă nu era legat de partid prin interese de clasă ; dacă nu era destul de hotărît să apere aceste interese de clasă fără să-şi încurce conştiinţa cu cine ştie ce scrupule copilăreşti şi dacă nu era destul de energic în toată munca lui de prefect, care nu era decît un lanţ de acţiuni delicate, începînd cu fraudele electorale şi sfîrşind cu fraudele bugetare, toate, stropite pe traseul puterii, cu sîngele ţăranilor şi al muncitorilor ? În rezumat, nu ştia Carp că numai regimuri corupte puteau da guverne corupte, că numai guverne corupte puteau numi o administraţie coruptă, că numai o administraţie coruptă putea susţine guverne corupte, că numai guverne corupte puteau da măsura unor regimuri corupte etc. etc. ? Şi, ţinînd seama de toate aceste adevăruri, nu înţelegea Carp, că, atunci cînd afirmi că prefectul trăieşte „din munca, din truda ţăranilor", nici nu mai e nevoie să adaugi că „din

munca, din truda ţăranilor" trăieşte chiar boierul — mare proprietar sau mare arendaş — care, şi la putere şi-n opoziţie era tot prefect : sau personal, prefect, sau socrul prefectului, sau tatăl prefectului, sau protectorul prefectului, dar într-un fel sau altul prefect, adică stăpînul absolutist al judeţului, unde, numai aparent, lucra după propriile sale ordine, dar de fapt, lucra după ordinele întregii lui clase de exploatatori ai ţăranilor ?

Carp, cel mai sincer, cel mai inteligent reprezentant al oligarhiei, Carp, care ştia că numai de la rege poate obţine puterea, dar că numai cu prefecţii aceştia se poate menţine la putere, înţelegea toate acestea, ca oricare altul, dar, în nelimitatul său devotament pentru marea proprietate, ca s-o scape de răspunderea tuturor suferinţelor ţăranului, recurgea la asemenea diversiuni absurde, aruncînd în capul „aşa numitei administraţii" o vină care cădea de-a dreptul în capul aşa-numitei „elite".

Cît despre rolul în sine al prefectului, ca stîlp al regimului, el poate fi formulat în cîteva cuvinte : prefectul este obligat să aibă grijă de frica ţăranului. Orice s-ar întîmpla, frica ţăranului trebuie să rămînă nezdruncinată. Cîtă vreme ţăranul tremură de frică, boierul poate domni liniştit. Prefectul era, aşadar, Marele Vătaf al regimului, pus să păzească frica ţăranului de orice intemperii politice şi sociale. Un ţăran adevărat, cu dragoste de dinastie şi tron, trebuia să fie surd, mut şi orb. La aceasta, prefectul mai adăuga un comandament :... şi mărinimos. Pentru că şi ca prefect, moşierul obliga pe ţăran la ruşfet. Demnitatea lui de prefect era la înălţimea demnităţii lui de mare proprietar sau arendaş. Lua şperţuri mari de la cei mari, dar nu dispreţuia şperţul mic de la cei mici. Lua la fel de voios miile de la antreprenorii unor mari lucrări publice care nu treceau niciodată dincolo de hîrtia proiectului, ca şi sutarul pe care i-l strecura chiaburul satului, spre a-l numi primar, sau cel puţin membru în consiliul comunal, ca şi găina pe care i-o aducea ţăranul clăcaş odată

cu jalba. Moşierul şi ca prefect, rămînea ceea ce era: Boier ! Aristocraţie ! Elită !

Natural că marele pîrcălab, sau marele staroste, sau marele vătaf nu putea face toate treburile astea singur. Îi trebuiau ajutoare. Şi statul îi dădea ajutoare, care, pentru a-şi împlini sarcina aceasta boierească, făceau numai treburi boiereşti: îl băteau pe ţăran, îl dijmuiau şi pe dos şi pe faţă, îi necinsteau femeia — numai ca să ţină în sufletul omului prospătă, intactă, vie, usturătoare pînă la leşin, frica.

Subprefectul. — În imaginea populară, subprefectul apărea ca o replică, în haine civile, a ceea ce era în uniformă militară un sublocotenent: un tinerel cu acea clasică mustăcioară, în care se ascundea secretul fulgerătoarelor lui izbînzi amoroase. Dar dincolo de mustăcioară, începea deosebirea. Sublocotenentul era îndeobşte recrutat din rîndurile elevilor de liceu, leneşi, bătăuşi şi repetenţi prin vocaţie, pe care părinţii nu mai sperau să-i vadă absolvenţi măcar a patru clase şi-i trimiteau la şcoala militară.

Subprefectul, însă, intra în cariera politică înarmat cu o diplomă de la Facultatea de drept de la Paris, ceea ce-l autoriza să şuşotească prin saloane versuri franţuzeşti în doi peri, fetelor de măritat şi să-şi fixeze un monoclu în ochiul drept, dar să-şi lase liber ochiul stîng, ca să vadă ce i se dă. Păstrînd, respectuos, distanţa ierarhică dintre el şi prefect, subprefectul păstra respectuos şi distanţa în bacşiş. Pe unde a trecut prefectul, subprefectul nu culegea decît fărîmiturile. Dar tînărul diplomat care vorbea franţuzeşte prin saloanele boierilor, îşi scotea diferenţa din lecţia de morală pe care o administra personal, cu propriile lui mîini, ţăranului, adus în cabinetul lui spre a fi anchetat: nu era niciodată exclus ca după bătaie, de cele mai multe ori preventivă, aplicată ţăranului, omul să-i dea subprefectului, în contul fricii viitoare, un boţ-două de brînză, cîteva ouă, sau chiar o pielicică de oaie.

Primarul. — Prin lege, primarul era șeful administrațiunii comunale, capul comunei, părintele comunei. În exercițiul funcției sale, însă, primarul era cea mai abjectă creație a ordinei rurale moșieresco-arendășești.

Sălbăticia prefecților se putea explica prin faptul că acești fruntași ai puterii conducătoare ori se trăgeau din negustori fanarioți, care n-au avut, din tată în fiu, altă legătură cu satul decît în calitatea lor de exploatatori ai țăranilor, ori au avut și ei părinți sau bunici țărani, dar s-au refugiat în lumea lor boierească de cel puțin o generație-două. Cu totul altul, însă, era cazul primarului rural. Primarul rural era el însuși țăran. Țăran în costum țărănesc. Țăran crescut ca oricare țăran cu frica în vîrcolaci și în iele. Țăran străin ca oricare țăran clăcaș de orice noțiune de igienă. Țăran care, de multe ori, nu depășea pe ceilalți țărani nici prin cunoașterea celor cîtorva litere ale alfabetului. Țăran, așadar, în toate țăran, cu o singură deosebire: era țăran chivernisit. Cum ?

Prin tot ce putea să treacă prin mintea cuiva ca să se vadă căpătuit — și cît mai degrabă căpătuit. Zgîrcit, rău, hrăpăreț, primarul era în primul rînd negustor, și în primul rînd negustor de vin și rachiu. Cu banii strînși prin negustorie și cămătă, crîșmarul devenea, și în conștiința lui și în conștiința celorlalți, fruntea frunților și se îndesa cu îndărătnicie la funcția supremă rurală: cea de primar. Și dacă boierul pe care-l servea venea la putere, crîșmarul se așeza în scaunul lui de primar, cu detașarea cu care se așeza pe lavița lui de acasă, pentru că în sat nimeni nu îndrăznea să se strîmbe, în afară de alt crîșmar ca și el, de alt cămătar isteț ca și el, de alt primar al altui boier fruntaș al celuilalt partid, trimis la plimbare de rege. Fiindcă, totdeauna satul avea doi primari: unul fost primar și celălalt actual primar, unul conservator și altul național-liberal — și totdeauna viața satului era însuflețită de aceeași luptă dintre ei, gălăgioasă dar tot așa de lipsită de scrupule, ca și lupta pe care o duceau boierii cei mari, în parlamentul lor din capitală.

Prin lege, primarul trebuia să păzească în sat legea boierului. Principala sarcină a primarului, deci, era să vegheze ca ţăranul să se ţină întocmai de prevederile învoielilor agricole, scrise ori verbale — sau nici scrise, nici verbale, ci mute şi cerute de boier, cum îi plăcea, peste toate prevederile învoielilor agricole scrise ori verbale. Numit primar de boierul lui liberal sau conservator, plătit de boier să-i dea descărcare legală pentru toate nelegiuirile lui, primarul n-auzea şi nu vedea nimic din tot ce făceau contabilii, vechilii şi argaţii de pe moşie, decît prin urechea şi ochiul boierului.

La 1896, ministrul de Interne al guvernului naţional-liberal, trimitea următoarea dispoziţie prefecţilor:

„Este de obşte cunoscut, că unii cultivatori mari acordă diferite scutiri primarilor din sate: li se dă pămînt fără echivalent în muncă, bani, ori dijmă; îi scutesc de plata păşunatului pentru vitele lor şi altele. Aceste deprinderi sînt necorecte. Primarii execută contractele agricole, judecă chiar contravenţiunile rurale şi dă osînde. E nevoie de crezut că aceşti magistraţi îşi vor îndeplini cu imparţialitatea cerută atribuţiunile lor, cînd sînt îndatoraţi uneia din părţi. Veţi da dar ordine riguroase d-lor Subprefecţi, ca să se informeze asupra obiceiurilor fiecărui primar de sate, şi să revoace pe cel abătut".

Bietul moşier, stăpîn al departamentului Internelor, cădea din lună: abia atunci a aflat că moşierul îşi cumpără primarul şi cu ce preţ îl cumpără. Furios, moşierul de la Interne dădea ordine straşnice ca subprefecţii „să se informeze asupra obiceiurilor fiecărui primar la sate". Probabil că ordinul de a se informa asupra obiceiurilor primarului s-a rătăcit chiar prin buzunarele ministrului de Interne, pentru că de la 1896 pînă la 1907 au trecut 11 ani — dintre care şase sub regim

național-liberal — și totuși în 22 mai 1907, revizoratul școlar din Romanați putea veni, în raportul său, cu aceste mărturii demne de o antologie a actelor de corupție comise de regimul de moșieri și arendași :

„Într-o înțelegere de consiliu comunal cei răi hotărăsc rezultatul, pe ei se bazează cei ce doresc a fi în fruntea comunei, ca să se poată îmbogăți prin pungășii. Cei buni stau de o parte, și chiar dacă merg la vot, votează pe candidatul celor răi, fiindu-le frică că altfel cine știe ce rele au să sufere ! Și așa se face că în cele mai multe comune rurale sînt primari necinstiți. Și cînd acești primari mai sînt și alegători pentru Cameră și Senat, își poate închipui oricine ce fac ei în comune. Nu poate omul să-și facă un act de identitate, de care are nevoie la judecătorie sau tribunal, fără să fie ciupit de 5 sau 10 lei ; nu-și poate cununa băiatul, fără să dea 40—50 lei osebit de cheltuielile legale. Dar cu șoselele ! De ani de zile nu se vede nici o îmbunătățire și cu toate acestea nici un sătean nu scapă : ori lucrează cu carul și cu brațele, ori plătește. Cei mai mulți plătesc. Unde sînt acei bani ? Și dacă administrația comunală e în așa hal de ticăloșie, vina e și a proprietarilor și a arendașilor cari s-au amestecat, stăruind să aleagă primar pe cine voiau ei. Cine are să observe dacă se respectă sau nu legea tocmelilor agricole ? Cine să forțeze pe arendaș și proprietar a dijmui la timp ? Cine să stîrpească hoțiile de la sate ? Cine să dea concurs învățătorilor pentru a-și îndeplini cu succes misiunea lor ? Primarii care au lăsat școlile fără lemne de foc și fără servitor în timpul iernii, nevoind să plătească sumele prevăzute în buget, fără să profite și ei de ceva ? Și cîte rele nu vin din pricina ignoranței sătenilor ? Să arăt unul singur. Un cămătar lacom și care stă bine cu primarul, vede pe un neștiutor de carte, că prin muncă și-a făcut o stare bunicică. Îl dă în judecată că îi datorează o sumă de bani, de care bietul om nici n-a visat. Citațiile se dau primarului, care îndepli-

neşte procedura prin încheiere de proces-verbal, fără să spună ceva sărmanului reclamat. Procesul se judecă în lipsă. Judecătorul îl cheamă la interogator. Procedura se îndeplineşte în acelaşi chip, fără ştirea reclamatului. Se dă hotărîre. Primarul n-o dă în primirea celui condamnat la plată dar încheie proces-verbal c-a dat-o. Termenul de opoziţie şi de apel trece şi săteanul se pomeneşte urmărit şi executat."

Primarul, cu sau fără ştiinţă de carte, era, precum se vede, un virtuos, ca orice prefect sau ministru, în arta de a fi în ordine cu legea. Într-adevăr, ce poate fi mai legal, cînd vrei să jefuieşti pe un om fără carte, decît să-i adresezi citaţii — dar să ai grijă ca aceste citaţii să n-ajungă niciodată la el! Să-i faci un proces — dar el nici să nu ştie că-l judeci! Să-l osîndeşti în lipsă — dar el tot să nu afle nimic, ca să nu aibă cînd să facă opoziţie şi aşa mai departe. Citaţii, proces, sentinţă, erau metode legale. Cine ar fi putut spune că nu sînt legale?

La aceleaşi metode legale recurgea primarul cînd trebuia să autentifice învoielile agricole. Legea de la 1895 cerea ca toate tocmelile să fie autentificate de către consiliul comunal, în prezenţa şi cu acordul deplin al părţilor interesate. Legiuitorul de la 1893, romanticul reacţionar P. P. Carp, a mers cu prevederea atît de departe încît a dispus ca „în cazul cînd nici primarul, nici vreunul din consilieri nu ştiu carte" se „vor aduce doi oameni din sat cu ştiinţă de carte" sau la nevoie se vor aduce doi oameni cu ştiinţă de carte „din alt sat", care să semneze ca martori că toate formele legale au fost împlinite. Altminteri, învoiala este nulă şi neavenită.

Primarul ce făcea? Lua în primire tocmeala din mîna contabilului ori vechilului moşiei, *nu* convoca pe ţăran, *nu* citea actul în prezenţa părţilor interesate cînd ştia carte, *nu* chema pe alţii să citească atunci cînd nu ştia carte, şi iscălea sau punea nişte oameni

de ai lui „cu știință de carte“ să iscălească actul spre autentificare.

La aceleași metode recurgea primarul și în litigiile care priveau dijmuitul. După legea de la 1893, primarul era dator ca la prima reclamație de nedijmuire, să facă o somație părții recalcitrante, și în caz de refuz, să procedeze pînă într-un anumit termen, la dijmuit din oficiu. Dacă primarul nu se va conforma legii, va fi pedepsit cu o amendă, sau în caz de neplată, cu închisoarea. Dar una era legea și alta primarul, care, înainte de a da curs reclamației, voia să vadă mai întîi cine o semnează. Or, în conflictele care priveau dijmuitul, reclamantul era *întotdeauna* țăranul. De aceea, *totdeauna* primarul dosea reclamația, care rămînea pentru *totdeauna* pierdută. Amendă ? Închisoare ? Primarul nu se temea nici de amendă, nici de închisoare, pentru că singurul care-l putea amenda sau închide era tocmai boierul pe care-l servea.

Tot la aceste metode recurgea primarul și cînd era cazul — legal sau ilegal — de a-l sili pe țăranul care nu voia să iasă la muncă să-și plătească un om în loc, așa cum scrie în tocmeală. După lege, dacă țăranul n-avea bani să-și plătească înlocuitorul — și bineînțeles că n-avea — primarul era în drept să-i scoată averea în vînzare. Vînzarea trebuia să se facă în termen de 5 zile de la sentința judecătorească, pentru țăranul datornic care se afla în sat — și în termen de zece zile, dacă lipsea. Primarul era dator să afișeze pe ușa primăriei — spre cunoștința datornicului — suma pe care o datorează, cele ce-i vor fi puse în vînzare și ziua vînzării. Țăranul avea drept să facă, pînă în ajunul vînzării, contestație — dar dacă judecătorul îi respingea contestația, n-avea drept de apel.

Cine stabilea cifra datoriei ? Boierul. După care criteriu ? După singurul criteriu boieresc : arbitrariul. Cîtă vreme plata înlocuitorului trebuia să se facă din punga țăranului, boierul era foarte larg : uneori socotea simbria înlocuitorului la de două ori pe atîta cît îi dădea el țăranului, de obicei.

Primarul, aşadar, lua cunoştinţă de la boier cîţi bani are de luat de la ţăran, şi pornea execuţia — adică, *nu-l* încunoştiinţa pe ţăran cîţi bani are de dat, *nu-l* încunoştiinţa ce anume i se va pune în vînzare şi *nu-l* încunoştiinţa nici cînd i se va face vînzarea. Să fi vrut ţăranul, şi tot n-ar fi ştiut să facă contestaţie. La cine s-o facă ? La judecător ? Dar judecătorul era tot omul boierului, aşa că i-ar fi respins contestaţia, fără să-şi arunce măcar ochii pe ea. Şi-apoi de ce contestaţie, cînd ţăranul habar n-avea de tot ce face primarul din ordinul boierului său ! Aşa că, într-o zi, îşi vedea gospodăria golită, ca să acopere o datorie a cărei cifră o cunoştea numai boierul şi primarul lui.

Se iveau apoi cazuri în care primarul ajungea în scurtă vreme, prin mijloacele lui părinteşti de a-şi administra obştea, un respectabil proprietar al unei întinse moşii înjghebate din loturi ciupite de la ţărani. Iată-l, aşadar, pe crîşmarul satului, pe cămătarul satului, stăpîn peste săteni, nu numai ca primar, ci şi ca proprietar. Ce se făcea ţăranul, cînd primarul, ca proprietar, îşi bătea joc de el ? Cui să se plîngă ? Primarului ? Legea aşa spune : primarul e judecător. Şi cum va judeca primarul neînţelegerea dintre el, ca proprietar pîrît şi ţăranul pîrîş ? Ca judecător sau ca proprietar ? Şi cui îi va da dreptate judecătorul satului, care este în acelaşi timp şi părintele satului, şi cămătarul satului, şi crîşmarul satului, şi — colac peste pupăză — stăpînul moşiei pe care este învoit reclamantul ?

*

Notarul. — Era secretarul primăriei rurale. Lui îi revenea sarcina să redacteze tocmelile agricole, actele de vînzare-cumpărare, testamentele, cererile de autentificare etc. Locul pe care-l ocupa acest om „cu carte" în mijlocul unei populaţii aproape în întregime analfabete, era covîrşitor. Tot satul avea nevoie de condeiul notarului — pentru că tot satul era un cazan de of-uri

şi de conflicte, ba cu moşierul sau arendaşul, pentru învoieli, ba cu proprii lui fraţi pentru pămînt, ba cu cămătarii pentru datorii etc. etc. Notarul, care numai prin faptul că se făcea notar dovedea că e băiat deştept, avea astfel tot satul în mînă. De bătut nu-l bătea pe ţăran. Nu bătaia era obligatorie în exerciţiul funcţiei lui, ci şperţul. Deci, îl vămuia pe ţăran cu sfinţenie, dar nu uita în acelaşi timp să se folosească de neştiinţa lui de carte, spre a-l deruta, spre a-l face să piardă toate procesele, spre a-l face să întîrzie toate termenele de opoziţie, de apel la opoziţie, de opoziţie la apel — spre a strecura, în sfîrşit, în toate actele care-l priveau pe ţăran, toate falsurile dictate de şefii lui: primarul, subprefectul ori prefectul.

Despre felul reuşit cum era altoită moralitatea acestui notar pe moralitatea superiorilor săi, găsim într-o broşurică apărută în 1903, sub titlul „Rurale" şi semnată de Dimitrie C. Petrescu, următoarele:

„...Un notar care nu este în stare să execute un ordin prefectorial, trebuie dat afară şi înlocuit cu altul mai aprig; atunci, deşi la carte se zice că consiliul comunal îşi alege şi numeşte pe notari, vine subprefectul, trage cîteva palme notarului şi dictează celui nou un proces-verbal de şedinţă prin care consiliul comunal depărtează pe vechiul notar şi numeşte pe cel nou. După o săptămînă doi jandarmi vin de-l umflă pe noul notar spre a-l duce la puşcărie, unde era mai de mult condamnat a sta două luni, şi pentru aceste două luni, cît avea să lipsească de la post, primeşte de la Prefect un concediu!"

*

Jandarmul rural. — Dacă prefectul, subprefectul, primarul, notarul întruchipau teroarea juridică a satului, jandarmul era teroarea lui fizică. De el se temeau toţi: şi bărbaţi şi femei, şi bătrîni şi copii. Înarmat cu o mus-

taţă nesfîrşit de lungă, de mult ce o sucea şi o răsucea fie că făcea anchetă printre ţărani, fie că se rotea printre fete — şi cu puşca lui grozavă pe care o schimba mereu de pe un umăr pe celălalt, jandarmul cînd trecea pe uliţă, tremurau şi pietrele sub el. Omul ordinei şi păcii obşteşti la ţară nu vorbea decît cu palmele şi nu gesticula decît cu limba : amesteca mamele cu dumnezeii, mormintele cu evanghelia şi din „mă" şi „bă" nu te scotea, pînă nu-l muiai măcar cu un spriţ. Cu omul ordinei şi siguranţei erai tot atît de puţin sigur de găinile din coteţ ca şi de fetele tale de treisprezece-paisprezece ani pe care încă nici nu le-ai scos la joc. Iar cînd, din înalte raţiuni de stat, te poftea la post să mai stai niţeluş de vorbă cu el, te bocea tot neamul cu anticipaţie. Plecai mort de frică, şi te întorceai mort, pe targă. Oricum, era bine ca înainte de te ia jandarmul „în fabrică", să-ţi pipăi bine oasele, ca să vezi cum arată ele *înainte* — şi cum arată *după*. S-au plîns ţăranii pe toate drumurile de jandarmii lor, dar cu cît plîngeau ei mai mult, cu atît jandarmii se înmulţeau.

Dar jandarmii, nu din lacrimile ţăranilor s-au înmulţit, ci din creşterea necontenită a democraţiei. Fiecare nou guvern era mai avansat decît celălalt. Mărea libertăţile : libertatea de vot, libertatea de întrunire, libertatea de exprimare. Dar pe măsura în care creşteau libertăţile, creşteau şi contingentele jandarmeriei.

Să fi fost vreo legătură oarecare între aceste două fenomene — sau o simplă coincidenţă, cine ştie ! Poate era o simplă coincidenţă ! Dar coincidenţa se arăta nespus de stăruitoare. N-a venit guvern nou în fruntea ţării, să nu ceară să i se rezerve în buget o porţie mai mare pentru jandarmi, pentru că „ţara este în primejdie" !

Timp de optzeci de ani ţara a fost în neîntreruptă primejdie. Jandarmul, care ştia că ţara este în primejdie, cerea pentru asta ţăranului, şperţ. Prin şperţ şi prin scenele de groază pe care le organiza, în prealabil, printre săteni — jandarmul a apărat cu demnitate, timp de optzeci de ani, dreptul de vot al boierului, dreptul

de exprimare al boierului, dreptul de întrunire al boierului — cîte drepturi, atîtea triumfuri pentru democraţie, precum vă spuneam.

Pentru aceşti mîndri jandarmi ai democraţiei moşiereşti şi arendăşeşti, răscoala de la 1907 a fost un incident mic. Mic, dar ruşinos. Ruşinos, dar sănătos. Iubiţi cum se ştiau de ţărani, la prima încruntare colectivă din sprîncene a răsculaţilor, jandarmii au şters putina care încotro. Din toată mustaţa lor înspăimîntătoare, din toată mîndra lor puşcă nemţească, din tot mă-ul şi bă-ul şi paştile şi parastasurile lor de sperţari evlavioşi pînă la crimă, nu s-a ales nici praful de pe călcîiele lor care sfîrîiau în goană după ceva linişte şi pace, departe de ciomegele ţăranilor. Parcă ceva le spunea că ţăranii, dacă ar putea să-i ajungă din urmă, ar fi tare bucuroşi să facă chiseliţă din ciolanele lor, cum au făcut şi jandarmii, în cei 40 de ani de constituţie prea avansată a lui Carol I, chiseliţă din ciolanele miilor de ţărani încăpuţi pe mîinile lor, în anchetă.

*

Justiţia. — Conflictele dintre ţărani, pe de o parte, şi sacrele instituţii de stat: fiscul, prefectul, subprefectul, primarul, notarul, jandarmul, de cealaltă, care nu se puteau rezolva nici prin ameninţări, nici prin mită şi nici prin bătaie, erau împinse, inevitabil, spre suprasacra instituţie de stat — justiţia.

Justiţia, care trebuia să distribuie dreptatea după dreptate, îşi purta denumirea după latinescul „jus" care înseamnă dreptate. Totuşi, deşi justiţia era de origine latină şi deşi ţăranul romîn era şi el de origine latină, s-au scris în anii premergători lui 1907 destule — dar nu îndestul — despre lupta dramatic de disproporţionată şi fără speranţă pe care ţăranul romîn o ducea cu justiţia.

La 1907 se găseau în ţară 131 de judecătorii de ocol: 46 funcţionau în centrele orăşeneşti şi 85 în centrele

rurale. Astfel, de la început justiția nu mai putea fi dreaptă, deoarece sucursalele justiției nu erau drept împărțite. Pe cîtă vreme satele cuprindeau mai mult de 5 milioane de suflete, orășenii abia atingeau cifra de un milion. Raportul era, deci, de 1 la 6. Populația rurală reprezenta 85%, sau cinci șesimi din populația totală a țării, pe cînd populația orășenească numai 15%, sau a șasea parte din populație. Deci, pentru ca distribuția judecătorilor să fi fost într-adevăr dreaptă, conducătorii țării erau datori să respecte această proporție — și să aleagă una din două : ori să reducă numărul judecătoriilor de ocol de la oraș, ori să mărească numărul judecătoriilor de ocol de la sate. În cifre : dacă stăpînii țării au socotit că la cele peste 5 milioane de țărani ajung 85 de judecătorii de ocol, la milionul de orășeni poate să ajungă exact a șasea parte : adică 14 sau 15 judecătorii. Iar dacă au găsit că la acel milion de orășeni sînt necesare 46 de judecătorii, trebuiau implicit să admită că la cele 5 milioane de țărani se cer, neapărat, de șase ori mai multe — adică 273 de judecătorii. Dar în 1907 funcționau la țară, în loc de 273 de judecătorii, numai 85, adică de trei ori și ceva mai puține decît s-ar fi cuvenit.

Pe lîngă numărul lor prea mic, judecătoriile de ocol mai prezentau pentru locuitorii de la țară un alt neajuns : distanțele uriașe dintre ele. În medie, o circumscripție judecătorească revenea la o întindere de 1.545 kilometri pătrați, ceea ce înseamnă că raza unei judecătorii era de 39 kilometri în lung și în lat. Prin urmare, țăranul, ca să ajungă la judecătorie, trebuia să străbată o distanță de zeci de kilometri cu căruța, și cînd n-avea căruță, pe jos. Aceasta, în cel mai bun caz, pentru că de multe ori, boierul cu care era în judecată — își strămuta procesul la oraș, unde-i venea lui la îndemînă, ceea ce-l punea pe țăran în fața unei noi probleme : banii de tren. Și dacă nu-i găsea, făcea drumul cu ce se întîmpla.

Vînăt de frig în zdrențele lui, iarna — muiat în praf și sudoare, în aceleași zdrențe, vara — flămînd și mort

de oboseală, țăranul, cînd ajungea la oraș, căuta tribunalul. Dar cînd dădea de el, deocamdată nu era lăsat să intre, pentru că nu i-a venit rîndul, ci era poftit să stea *afară*.

Prin *afară* nu se înțelegea afară, pe culoare, sau prin sala pașilor pierduți, ci *afară*, în stradă. Țăranul, resemnat, fricos și umil, asculta și aștepta afară, sub cerul liber, întins pe trotuar, cu desaga sub cap, zi și noapte, cîte o săptămînă întreagă, să fie chemat. Iar cînd vedea că nu-l cheamă nimeni și îndrăznea să întrebe ce se întîmplă, afla — după atîta pierdere de bani și timp — că a fost judecat chiar mai adineauri în lipsă și condamnat, sau că procesul a fost amînat tot pentru că n-a fost prezent.

Pe țăran nu-l speria atît sentința, cît îl speria amînarea. Amînările îi secau sufletul. Cu aceste amînări un proces putea să-l țină o viață întreagă și să-l silească o viață întreagă să muncească pentru jălbari, pentru timbre și pentru avocați — și tocmai la capătul vieții să afle că tribunalul a dat dreptate nu lui, ci boierului. *Întotdeauna* boierului. Aceste amînări erau un nesecat filon de aur pentru avocații specializați în amînările fără sfîrșit ale proceselor rurale. Cu aceste amînări — care constituiau una din cele mai cinice metode de jaf exercitate pe spinarea țăranului — micii avocățel se îmbogățeau și ajungeau mari moșieri, din rîndurile cărora ieșeau mai întîi vestiții deputați-avocați sau avocați-deputați care acaparau pe puțin jumătate din scaunele parlamentare — și după aceea, secretari generali sau miniștri ai Justiției. Cît geniu retoric risipeau acești avocați la tribunale, cum se băteau ei cu pumnii în piept, cum vărsau ei șiroaie de lacrimi, cum își smulgeau părul din cap, cum știau ei să scoată strigăte sfîșietoare, cu ochii la cer, ca să ceară dreptate pentru țărani — dar să-și asigure o amînare în favoarea boierului!

Plătit de țăran să-i apere cauza, avocatul rîdea de el în instanță și era încîntat să-i facă și pe ceilalți să rîdă. Pentru avocatul angajat de țăran, ignoranța acestui cli-

ent care venise la el cu încredere naivă şi fără nici o rezervă, era un cîmp larg de exerciţii umoristice. În faţa tribunalului se produceau tot felul de învoieli şi chitanţe scrise, cum am mai arătat, într-o limbă plină de neologisme, plutind pe o ciorbă grasă de agramatisme şi cu totul străine de vocabularul restrîns al ţăranului, dar care, tocmai pentru aceasta, îngăduiau avocatului să răstălmăcească textele cum îi plăcea, fără să-l supere nimeni. Cine să-l fi supărat ? Judecătorul ? Judecătorul era cel dintîi care se strîmba de rîs cînd avocatul începea să citeze texte din jurisconsulţi francezi inexistenţi ori locuţiuni latineşti confecţionate ad-hoc, să facă incursiuni în literatura psihologică sud-americană, ori să recite versuri patriotice spre a dovedi că „a exercita" se cheamă datoria ţăranului de a mai lucra „definitiv" încă opt pogoane pentru boier, sau că „verificare" se cheamă datoria ţăranului de a mai face pentru boier încă 30 de prăjini seceră. Ce imens orizont de glume juridice se deschidea, aşadar, avocatului, care avea de comentat, în faţa tribunalului, texte de felul acesta :

„Pentru ori şi ce caz *fortuit* sau *nefortuit, ordinare* sau *extraordinare, temporale* sau altele, nu vom putea să ne sustragem de la executarea obligaţiunilor ce ne luăm prin acest contract agricol."

Sau :

„Noi locuitorii contractanţi putem ocupa numai atît loc de cultură cît vom putea ocupa fiecare individual căci prin căderea locului destinat nouă către o altă persoană nu mai putem *bencficia de stipulaţiunile favorabile ale acestui* contract din cauză că prin *această cesiune ilicită* devenim *refractari* acestui contract prin

exploatarea *ilicită* a locului, scutind prin aceasta pe acele persoane de muncile obligatoare în *detrimentul* D-sale şi deci vom plăti acele locuri cu lei 100 la deal şi cu lei 150 în baltă pentru fiecare falcie (1,43 ha) spre a se despăgubi de muncile obligatoare *sustrase* prin *cesiunea ilicită.*"

„Refractar", „ilicit", „cesiune", „detriment", „fortuit" etc. ! Îi vîjîiau ţăranului urechile de sunetele acestea ciudate care lui nu-i spuneau nimic, dar care avocatului îi spuneau tot ce ar fi vrut ca să întoarcă dreptatea pe dos şi să-i spună pe limba lui avocăţească, „justiţie" ! Pe lîngă atîtea alte mijloace de apărare împotriva ţăranului, boierul alegea dinadins asemenea cuvinte drăceşti, spre a-i sluji ca sîrmă ghimpată în jurul justiţiei. Şi-i slujeau. *„Nu cunosc caz în care pînă la urmă, un ţăran să fi căpătat dreptate împotriva unui proprietar sau a unui arendaş"* — spunea Radu Rosetti. Şi dacă Radu Rosetti, sociolog boieresc de extracţie boierească, afirma acest lucru, atunci putem fi convinşi că situaţia era mult mai gravă : ţăranul, ori de cîte ori se adresa justiţiei ca reclamant, era scos de justiţie reclamat. Uneori, justiţia se arăta şi mai spirituală : îi dădea dreptate ţăranului, dar tot pe ţăran îl punea să plătească boierului paguba, pe care i-a pricinuit-o boierul. Vom da un exemplu care a rămas valabil pentru întreaga justiţie a celor aproape optzeci de ani de regim monarhic.

În aprilie 1896, sub guvernul liberal, un inspector general administrativ este trimis în comuna Chirnogi să facă o anchetă în legătură cu plîngerea unui boier F.C. (ca mai totdeauna, numele boierului se reducea la iniţiale) arendaşul moşiei Chirnogi-Clăteşti, plasa Olteniţa, judeţul Ilfov, contra ţăranilor care nu vor să respecte învoiala. După cercetări, inspectorul trimite Ministerului de Interne un raport, în care-i expunea ce a constatat :

„În contractul de tocmeli agricole — scria el în raport — *se văd iscăliți vreo opt oameni prin punere de deget pe cînd ei cunosc a scrie și citi* și că două sute de oameni din cei ce erau față contestă aceste contracte, precum și cei cu cunoștință de carte și care sînt semnați prin punere de deget. Am cercetat în urmă iarăși sezisat de plîngerile locuitorilor dacă se dau chitanțe de sumele depuse și de definitiva răfuială precum și dacă în conformitate cu art. 19 din legea tocmelilor agricole s-a depus pînă la 1 martie lista de rămășițe și am constatat din declarațiunea oamenilor precum și din obligațiunea luată în mod solemn de către d-l arendaș ca pe viitor să se conformeze zisului articol că *n-au eliberat pînă acum asemenea chitanțe și că nici au depus listele cerute de menționatul articol*... Am constatat asemenea și nici d-l C. n-a negat că locuitorii duși în Dobrogea care deși n-au acte *în Chirnogi sînt obligați conform contractului a plăti vite și pescuitul de 20 lei.* Acest articol pus în contract, după cum declară locuitorii fără știrea lor, îmi pare, d-le ministru, *o enormitate. Pentru săpat vie primăvara cîteva zile și toamna pentru cules și pentru aceasta numai, fără a uza nici de pămînt nici de pescuit, să plătească ca toți ceilalți săteni ce în întregul an au petrecut în comună.*"

Din raportul inspectorului rezulta, prin urmare :

a) Că arendașul F.C. cerea unui număr de peste două sute de țărani să execute niște contracte agricole despre care oamenii aflau pentru întîia oară atunci. Convins — și avea motivele lui de arendaș să fie convins — că învoielile pot fi valabile, indiferent cu mîna cui semnează țăranii : cu mîna lor sau a lui — și convins că niciunul dintre țărani nu știe carte, arendașul F. C. *i-a iscălit pe toți prin punere de deget.* Nu mică i-a fost, deci, surpriza cînd țăranii au refuzat să iasă la lucru, pentru că nu vor să recunoască niște învoieli pe care nici nu le-au văzut. Dar, fapt și mai grav : opt

dintre țăranii pe care el îi pretindea învoiți, știau să scrie și să citească, așa că, dacă ar fi fost să încheie vreo tocmeală cu el, s-ar fi iscălit așa cum se iscălește — și nu prin punere de deget. Așadar, *arendașul a operat un fals în acte publice.*

b) Că arendașul n-a eliberat țăranilor nici chitanțe că toată răfuiala cu ei a fost terminată, nici chitanțe pentru sumele aduse de ei, și nici n-a depus pînă la 1 martie lista de rămășițe. Din obligațiunea luată că pe viitor va elibera și chitanța și va depune și lista de rămășițe, arendașul *recunoștea* implicit că *pînă atunci* s-a pus *în contravenție cu art. 19 din legea învoielilor agricole.*

c) Că arendașul silea, tot printr-un fals, pe niște locuitori din Chirnogi, învoiți la muncă tocmai în Dobrogea, să-i plătească imașul și pescuitul cu cîte 20 de lei și să-i lucreze la vie cîteva zile în primăvară și cîteva zile de toamnă, cu toate că, lipsind din Chirnogi, ei n-au folosit nici imașul, nici balta și n-aveau nici o obligație de muncă față de el. Arendașul *n-a negat* acest fapt — și prin aceasta *a recunoscut că a comis un abuz, complicat cu un nou fals în acte publice.*

La raportul inspectorului, ministrul de Interne dă o „*decisiune*", din care aflăm de la început ceva nou :

d) Că numărul sătenilor înșelați se ridică la 320 și că „afară de aceasta, contractul depus de arendaș are data de *6 august 1895*, pe cînd autentificarea lui are data de *31 decembrie 1894*, adică o dată anterioară chiar contractului" și că „petițiunea cu care d-l arendaș a depus acest contract spre autentificare, care, se spune în procesul verbal al Consiliului comunal, că a fost înregistrată la nr. 2.380", *„nu se găsește în arhiva primăriei și nici nu e trecută în condica de înregistrare, căci cea din urmă hîrtie trecută în registru se oprește* la nr. 2.379."

Prin aceasta, înțelegem că arendașul, după ce a făcut un contract fals, l-a și autentificat fals : cu toate că actul poartă data de 6 august 1895, autentificarea lui s-a făcut la 31 decembrie 1894, deci *cu șapte luni îna-*

inte. Să autentifici *un act cu şapte luni înainte* de a fi existat, ori să declari un copil cu şapte luni înainte de a se fi născut, era una din minunile administraţiei boierilor.

Dar asta nu-i totul. Falsul continuă. După un contract fals şi o autentificare falsă, urmează şi un număr de înregistrare fals : ca să respecte toate formele legale, consiliul comunal nu se opreşte numai la autentificarea contractului, ci dă şi un număr de înregistrare unei cereri de autentificare — adică la o autentificare falsă a contractului cu şapte luni înainte de a fi fost scris, consiliul comunal dă şi un număr de înregistrare : numărul 2.380, tot fals, bineînţeles. Din cercetările lui, inspectorul a constatat că pe 1894 n-a fost trecută nici o hîrtie la nr. 2380 ; că ultimul act înregistrat pe acel an poartă numărul 2379 şi nu are nici o legătură cu învoielile lui F.C. ; şi că cererea de înregistrare pe care arendaşul pretinde că ar fi făcut-o, nici nu se găseşte în arhiva primăriei.

Cui i se datora acest şir de falsuri, care nu erau nici măcar iscusite, ci grosolane pînă la stupiditate ?

Complicităţii dintre arendaşi şi autorităţi, şi dispreţului tuturor complicilor faţă de legi. Ce importanţă are un contract fals, o autentificare falsă, un număr de înregistrare fals, cînd e vorba de nişte ţărani ? Cine va îndrăzni să-mi reproşeze ceva, mie, arendaş, sau mie, primar, sau mie, notar etc. etc., că am vrut să-i înşel pe ţărani ? Nimeni ! Ce-i făcut, e bun făcut !

Aşa gîndeau arendaşul, primarul, notarul, consilierii comunali, toţi. Dar ministrul de Interne ? Ce spunea ministrul de Interne ?

Ministrul de interne a recunoscut că faptele lui F.C. sînt grave, dar a decis că :

„petiţiunile primite (din partea arendaşului şi a ţăranilor n.n.) se vor înainta parchetului cu cerere şi din partea Ministerului *să se înceapă cercetări contra primarului, notarului şi consilierilor* iscăliţi pe procesul-

verbal de autentificare, iar pînă să se pronunţe justiţia, acest contract conf. art. 39 din legea tocmelilor agricole *va rămîne executoriu* dacă va fi făcut în termenii legii şi pentru lucrări agricole, cum glăsuieşte art. 26 din citata lege".

Acum ştim ce gîndea ministrul de Interne despre întîmplarea de la Chirnogi :

Tot ce cuprinde raportul corespunde întru totul adevărului. Arendaşul e vinovat de abuzuri, e vinovat de încălcarea repetată a legii învoielilor agricole — şi e vinovat în special de falsuri în acte publice : a falsificat contractul, a falsificat autentificarea, a falsificat înregistrarea, a falsificat tot. De aceea, ministrul decide ca parchetul să cerceteze cazul, dar că *„pînă se va pronunţa justiţia"* acest contract fals, autentificat fals, purtînd un număr de înregistrare fals, rămîne EXECUTORIU, adică VALABIL, AUTENTIC şi OBLIGATORIU pentru ţărani. Cu alte cuvinte : deşi contractul e fals, de la redactarea lui pînă la numărul de înregistrare, ministrul de Interne hotărăşte ca ţăranii să iasă la cîmp să muncească moşia boierului, pentru că acest contract fals e bun „pînă să se pronunţe justiţia" — adică pînă la Sfîntul Aşteaptă. Asta o ştiau şi ţăranii : „pînă să se pronunţe justiţia" ei trebuiau să urce un calvar de termene amînate la nesfîrşit pentru un proces pe care îl ştiau dinainte pierdut şi, între timp, să muncească pămîntul unui alde F.C., în condiţiile impuse de el şi acceptate de el sub numele lor, semnate de el.

La fel de echitabil a rezolvat ministrul de Interne şi cazul ţăranilor din Chirnogi, tocmiţi la muncă în Dobrogea : dat fiind că arendaşul nu are dreptul să le ceară nici bani pentru pescuit şi imaş, nici zile de muncă la vie, ministrul de Interne decide că „cei nemulţumiţi să ceară justiţiei rezolvarea neînţelegerilor dintre ei".

Iar pentru că ministrul de Interne nu poate suporta ca dreptatea să întîrzie prea mult, decide ca Ministerul

de Interne să ceară ministrului de Justiție să ordone parchetului să „înceapă cercetări contra...“ contra cui ? Contra vinovaților. Și cine erau vinovații ? Îi indică ministrul de Interne : „primarul, notarul și consilierii iscăliți pe procesul-verbal de autentificare“. Aceasta era crima principală : procesul-verbal de autentificare — și aceștia erau principalii vinovați : primarul, notarul și consilierii.

Dar arendașul, care era capul relelor ?

Care arendaș ? F.C. ? Să-l dea ministrul de Interne pe mîna justiției pe un F.C., mare arendaș și mare stîlp al uneia din cele două mari cafenele politice de guvernămînt ! ? Și seara, cine să joace poker la club cu șeful partidului și cu ministrul de Interne și cu ministrul Justiției ?

XI

Am vorbit pînă aci despre legile boierilor moşieri şi arendaşi: tocmelile şi reformele agrare; despre tîlhăriile lor, aşa-zis legale: dijmă, imaş, răfuială, măsurătoare; despre tîlhăriile lor pedepsite, în principiu, de legi: ruşfet, amenzi, camătă, corvezi etc etc.; despre aparatul lor administrativ de dat palme şi de luat vamă: fisc, prefect, subprefect, primar, notar, jandarm; despre fabricile lor de dreptate: judecătorii de ocol, tribunale, curţi de apel şi de casaţie. Totuşi, portretul adevăratului instigator la răscoale încă nu este complect. Şi nu este complect, deoarece nu ajunge să ştim ce au urmărit boierii prin desfăşurarea atîtor forţe de jaf şi teroare şi anume: să facă din ţărănime o masă inertă, ignorantă, suptă de foame, fricoasă, îmbîcsită de superstiţii şi lipsită de orice simţ de revoltă şi orice dorinţă de libertate. N-ajunge nici măcar să ştim cu cîtă ferocitate s-au folosit boierii — moşieri şi arendaşi — de toate armele economice, politice şi administrative care le stăteau la îndemînă, spre a coborî cele peste cinci milioane de ţărani la o condiţie umană

quasi-animalică. Ci trebuie să ştim şi *cît de bine* au izbutit moşierii şi arendaşii în politica lor de sleire a rezistenţei fizice şi morale a ţăranului, prin lipsa de hrană, lipsa de higienă, lipsa de carte şi lipsa de drepturi politice.

*

Hrana. Într-un capitol precedent arătam cît de mult se mirau boierii, la 1907, că ţăranii, care au ştiut să-şi păstreze o ţinută atît de „demnă" în anii de secetă, şi-au găsit să se răscoale tocmai acum după doi ani de belşug. Nici în ruptul capului nu voiau să admită boierii acest adevăr : că pentru ţăranul rob — rob în cea mai strictă accepţiune juridică a cuvîntului — belşugul nu era mai bun decît seceta şi seceta nu era mai rea decît belşugul. În anii răi boierul făcea învoieli rele. Zicea că-i rău pentru el. Dar în anii buni, nu zicea că i-ar fi mai bine şi nu făcea învoieli mai bune, ci tot rele, dacă nu şi mai rele. Aşadar, ţăranul n-avea de ce să fie mai trist în anii răi şi mai vesel în anii buni. Şi în anii buni şi în anii răi, tot cu căciula în mînă stătea ţăranul la uşa boierului, să-i cerşească de mămăligă. Ba, cum am văzut că s-a întîmplat în toamna şi iarna lui 1906, ţăranul avea toate motivele să fie mult mai amărît în anii buni, decît în anii răi. Fiscul, care ştia foarte bine că seceta nu seacă punga ţăranului şi că ploaia la vreme nu i-o umple de bani, se arunca şi mai înverşunat asupra ţăranului în anii belşugului, să-i încaseze „rămăşiţele" din anii de secetă, sub cuvînt că acuma, cînd dumnezeu i-a dat atîta belşug, ţăranul „are de unde".

În linii generale, foametea nu era deci un fenomen al naturii, ci un fenomen artificial, produs de boieri, care nu voiau ca ţăranul să mănînce pe săturate, pentru că orice pumn de grîu sau porumb în plus pentru ţărani ar fi reprezentat pentru ei atîtea milioane de pumni de grîu sau porumb mai puţin, şi apoi pentru că nici un

țăran hrănit omenește n-ar fi acceptat învoielile lor neomenești.

Totuși, cei mari, care sufereau de mîncărime de condei sau de limbă, indiferent dacă erau boieri conservatori mari proprietari de moșii, sau ciocoi național-liberali, mari arendași de moșii, aveau predilecție pentru problema foametei neîntrerupte a țăranului, pe care o tratau cu durere și indignare.

Să luăm un conservator: doctorul C. I. Istrati. Sub titlul: „O pagină din istoria contemporană", acest fruntaș al partidului moșieresc, publica la 1880 o lucrare asupra condițiilor de trai ale țăranilor, în care se pot citi rîndurile acestea:

„Cine cunoaște modul de viață al țăranului nostru, cine a văzut de aproape gospodăria, grădina și masa lui, nu poate decît să rămîie încremenit și să se întrebe cu mirare, cum de mai trăiesc țăranii în astfel de condițiuni? Raționea noastră, deprinderile noastre, cunoștințele noastre medicale, mai ales sînt surprinse, încît adesea nu putem dezlega marele problem fiziologic al vieții, cînd vedem în ce mod locuiește și cu ce alimente se nutrește săteanul... De cîte ori și chiar anul acesta nu au murit oameni la noi de foame? Ce voim dar mai mult? Se poate ceva mai trist ca aceasta? Se poate ceva mai de plîns? Și apoi ce origine au nenumăratele epidemii ce devastează comunele rurale aproape necunoscute pînă acum, dacă nu tot aceea iminentă, morbidă și mortală, creată printr-un regim alimentar mult timp necorect și insuficient. Ceea ce pare paradoxal și de tot curios e că aceasta se întîmplă într-o țară agricolă... care a ajuns a fi numită de gazetari Grînarul Europei..."

În ce an ziceam că a făcut doctorul Istrati aceste constatări tragice?

În anul 1880.

Dar ce s-a întîmplat la 1880 ? Era mai rău pentru țăran în acest an 1880 decît în alți ani ?

Nu era nici mai bine, nici mai rău pentru țărani, dar era mai rău pentru doctorul Istrati. La 1880 îi ajunsese doctorului Istrati cuțitul la os : zăcea de patru ani în opoziție și liberalii nu prea dădeau semne că ar vrea să plece de la putere.

Peste 36 de ani, la 1906, conu Mitiță, șeful partidului național-liberal, își pronunță la Academie fulminantul său discurs împotriva „foamei constante" a țăranului.

Dar ce s-a întîmplat la 1906 ? Era mai rău pentru țăran în acest an 1906, decît în anii precedenți ?

Nu era nici mai bine, nici mai rău pentru țărani, dar era mai rău pentru Dimitrie Sturdza : de peste un an se zbătea cu partidul lui liberal în opoziție, în timp ce conservatorii lui Cantacuzino de la putere se scăldau, mai veseli ca oricînd, în gloria lor jubiliară convinși că-i așteaptă noi victorii politice și noi glorioase expoziții, deci foarte-foarte departe de orice intenție de a părăsi puterea numai spre a face plăcere național-liberalilor.

*

La 1906, în anul opoziției național-liberale, doctorul Nicolae Lupu, medic de plasă, publica în *„Viața Românească"* un lung și documentat articol despre „Alimentația țăranului", în care stabilea mai întîi că „legea tocmelilor agricole, atît de vitregă pentru țăran în toate privințele, nu prevede nimic relativ la hrana ce arendașii sînt obligați să deie sătenilor ; ea nu stabilește *o rațiune alimentară* minimă măcar."

Doctorul Lupu vorbea de legea agricolă a lui Carp, trecută prin Parlament la 1893, cînd conservatorii se găseau la guvern. Era ultima și cea mai binevoitoare, față de țărani, legea agricolă care a premers răscoalelor de la 1907. După 1893, conservatorii au mai stat la putere doi ani : pînă în octombrie 1895. Din octombrie 1895 pînă în primăvara lui 1906, cînd Lupu scria că

legea tocmelilor „atît de vitregă pentru țăran în toate privințele" nici nu aminteşte de hrana țăranilor, au trecut zece ani. În aceşti zece ani, liberalii au guvernat țara timp de şapte ani : o dată de la 1895—1899 şi a doua oară de la 1901—1904. Totuşi, deşi au stat la putere şapte ani din zece, liberalii n-au găsit un singur sfert de ceas disponibil să-şi arunce ochii pe tocmelile agricole ca să vadă ce se întîmplă cu hrana țăranului şi de ce se plînge mereu țăranul învoit la boier că-i este foame. Abia la 1906, cînd au început ei înşişi să sufere, după un an de opoziție, de crampele foamei, au descoperit liberalii că printre țărani domneşte o foamete „constantă" — cum spunea Dimitrie Sturdza — şi că „legea tocmelilor agricole... nu prevede nimic relativ la hrana ce arendaşii sînt obligați să deie sătenilor".

Dar de ce să fi fost obligați numai *arendaşii* să-şi hrănească învoiții, nu şi moşierii care-şi exploatau singuri moşiile pe o jumătate din întinderea arabilă a țării — autorul articolului nu credea necesar s-o spună. Preocupat să precizeze numai adevărul, cercetătorul, medic de plasă, arăta, în schimb, că greşala legiuitorilor de la 1893 care au uitat să se preocupe de hrana țăranilor este cu atît mai gravă, cu cît *„marea majoritate a arendaşilor sînt străini de neamul nostru*, că deci nici măcar *sentimentele de rasă şi umanitate* nu-i pot împiedeca, ci dimpotrivă îi ajută a realiza maximul de cîştig chiar din carnea şi oasele țăranilor..."

Şi autorul „Alimentației țăranilor" dădea două exemple :

„În zilele arzătoare din vara trecută m-am abătut pe la maşinile de trier şi am cerut să văd hrana romînilor lucrători. La un sat unde era un arendaş evreu mi s-a arătat mămăligă de făină de popuşoi (amestecată) cu făină de orz, iar ca udătură, ca bucate, chiperi verzi cu oțet ! Şi era doară zi de dulce şi zi de mare vară dogoritoare, în care bieții oameni munceau din greu ! Intrînd după aceea în alt sat — alt arendaş evreu — (de alt

feliu pe aici numai speţa asta există şi se întinde mereu) văd o haraba ce ducea un mare bolovan de mămăligă tare ca piatra şi o putină de castraveţi muraţi ; era hrana pentru oamenii de la maşină în zi mare de vară şi zi de dulce".

Era îngrozitor, dar explicabil. Îngrozitor să hrăneşti „în zi mare de vară şi de dulce" oameni care muncesc din greu, „cu mămăligă de făină de popuşoi (amestecată) cu făină de orz, iar ca udătură, cu bucate, chiperi verzi cu oţet" sau cu „mămăligă tare ca piatra" şi cu „castraveţi muraţi" ! Explicabil, pentru că arendaşii, ca „marea majoritate a arendaşilor", erau „străini de neamul nostru, că deci nici măcar sentimentele de rasă şi umanitate nu o pot împiedica" şi aşa mai departe.

Dar, iată că acelaşi apărător al ţăranilor scrie numai după o frază că :

„...La o mare proprietate din Muntenia se aduceau lucrători flăcăi din munţii noştri ; ca să lucreze mai repede şi mai cu spor pentru proprietar, li se da lucrul cu bucata ; hrana era aşa de proastă (borş cu buruieni de pe cîmp şi mămăligă) că *mulţi din ei s-au îmbolnăvit de disenterie şi au şi pierit !*"

Spre a fi crezut, autorul subliniază faptul cu o notă :

„Ca medic de plasă în acele părţi am constatat eu însumi faptul, — şi n-am putut decît să mă zbucium din cauza neputinţii de a aduce vreo îndreptare".

După care adaugă :

„Culmea era însă că sîrbii angajaţi ca lucrători pe aceeaşi proprietate aveau în raţiunea zilnică $^1/_2$—1 litru

de lapte, pe cînd romînii nu! Aşa de mult preţuim *noi* acest sînge romînesc atît de scump totuşi!"

Era din nou îngrozitor, dar, de data asta, inexplicabil. Cu desăvîrşire inexplicabil. Îngrozitor, pentru că pe „marea proprietate din Muntenia" se dădea mîncare „aşa de proastă" sătenilor, încît „mulţi din ei s-au îmbolnăvit de disenterie şi AU ŞI PIERIT". Se constituia martor însuşi doctorul Lupu: a funcţionat acolo ca medic de plasă şi a „constatat faptul". Inexplicabil însă, de ce?

Iată de ce: pentru că lucrurile s-au petrecut la o mare proprietate din Muntenia. Care era marea proprietate? Nu se ştie! Cine era proprietarul? Nu se ştie! Ce era proprietarul? Romîn sau „străin"? Nu se ştie. Autorul nu ne-o spune. Mai mult nici nu trebuia ca s-o ştii: era iar un ilustru N. N. din N. N. care impunea iar tradiţionalul anonimat, dar şi mai tenebros încă, pentru că acuma nu i se dădeau proprietarului nici măcar cele două mari iniţiale!

Mult, însă, misterul nu putea ţine piept patriotismului care-l mîna pe cercetător să denunţe criminalele condiţii în care este hrănit ţăranul romîn: după ce povesteşte ce se întîmplă pe „marea proprietate din Muntenia", doctorul Lupu încheia cu această frază: „...aşa de mult preţuim *noi* acest sînge romînesc atît de scump totuşi!" „Noi"? Prin urmare, marele proprietar nu era „străin". Dacă era străin, nu-l trecea autorul articolului printre „noi"... şi n-ar fi încheiat istoria cu această reflexie amară, dar *numai* amară şi care suna mai curînd a reproş — şi n-ar fi spus în notă că atunci cînd a constatat faptul, „n-am putut decît să mă zbucium din cauza neputinţei de a aduce vreo îndreptare"! Nu era, deci, „străin" marele N. N. de pe marea lui proprietate N. N. din Muntenia.

Şi cînd acest inimos medic de plasă îţi mărturiseşte că marele proprietar sau moşier, care nu era „străin", era pe de o parte un mare asasin al ţăranilor romîni,

iar pe de altă parte dădea muncitorilor străini zilnic cîte o raţie de la 1/2—1 litru de lapte fără să dea nici un pic sătenilor romîni — atunci te întrebi: ce-i cu „sentimentele" alea „de rasă şi umanitate" ? În ce măsură „sentimentele de rasă şi umanitate" nu i-au putut împiedica pe arendaşii străini — sau „în marea" „lor" majoritate „străini" — să realizeze „*maximul de cîştig*" chiar din carnea şi oasele ţăranilor, dîndu-le mîncare proastă — şi în ce măsură „sentimentele de rasă şi umanitate" l-au împiedicat pe marele proprietar „romîn" să-şi asasineze muncitorii romîni şi să-i favorizeze pe muncitorii străini ?

În nici o măsură. Măsura era inutilă pentru nişte „sentimente de rasă şi umanitate" inexistente, imposibile, contra naturii, în relaţiile dintre ţăranii exploataţi şi moşierii şi arendaşii exploatatori. Marele proprietar din Muntenia care asasina pe ţăranii romîni, ar fi asasinat cu aceeaşi uşurinţă şi pe ţăranii sîrbi, dacă ar fi fost sigur că nu va avea neplăceri cu guvernul sîrb, care, la el în ţară, nu se purta nici el mai frumos cu ţăranii sîrbi, dar nu admitea ca un alt stat să facă ceea ce era rezervat — prin dreptul internaţional — numai lui.

Ce rezulta, aşadar, din demonstraţia doctorului Lupu ?

Că niciunul din arendaşi sau proprietari, fie ei străini, fie strănepoţi de-ai lui Traian, nu era mai bun decît celălalt. Toţi se conduceau, în grija lor de a-şi aşterne peste straturile lor de osînză încă un strat şi încă un strat, după acelaşi străvechi principiu al exploatării: cu un minimum de cheltuială, să-ţi asiguri un maximum de beneficiu, chiar dacă va trebui să calci peste cadavre.

În acest caz, la ce îi foloseau doctorului „Vieţii Romîneşti" „sentimentele de rasă şi umanitate" cînd i-o fi fost şi lui cunoscut adevărul că exploatatorul n-are religie, că exploatatorul n-are patrie, că exploatatorul n-are origine etnică şi că exploatatorul are un singur nume: exploatator — şi o singură credinţă: exploa-

tarea ? Ce-i trebuia, deci, doctorului sociolog să amestece într-un fenomen de exploatare — şi în ce stil exploatare ! — „sentimentele de rasă şi umanitate" ?

Îi trebuia pentru diversiune. Aşa cum lui Stere îi trebuia pentru diversiune să lanseze istoria „trustului", pentru ca la urmă să admită că nici un moşier sau arendaş nu se deosebeşte prin intensitatea cruzimii şi rapacităţii lui, de alt moşier sau arendaş, indiferent dacă se bucură de supuşenie străină, sau dacă este un strănepot de-al lui Traian ; aşa cum lui Haret îi trebuia pentru diversiune să pretindă că dacă e voia Celui de Sus ca arendaşii să fie călăii ţăranului romîn, cel puţin să fi avut grijă statul — „Statul" ! — ca aceşti arendaşi călăi să fie creştini, ca la urmă să intre şi el într-un guvern care să tragă şi el cu tunurile lui în ţăranul romîn — tot aşa-i trebuia şi doctorului „Vieţii" pentru diversiune să facă analiza mămăligii consumate de ţăranul romîn, fără să-i pese prea mult de compoziţia şi calitatea mămăligii în sine, ci de efectele demagogice ce s-ar putea extrage din ea, şi să-şi sprijine constatările sale ştiinţifice naţional-liberale pe un neadevăr în care se ascunde tot miezul diversiunii în sine : că marea majoritate a arendaşilor ar fi străini !

Totuşi, în aceeaşi perioadă şi în aceeaşi publicaţie în care apărea studiul acestui doctor asupra alimentaţiei ţăranului, celălalt sociolog naţional-liberal, C. Stere, reproducea cifrele statisticilor oficiale care arătau că totalul arendaşilor din ţară se ridică la 3332, dintre care numai 915 — adică numai un sfert erau „străini" : evrei, greci, armeni, sîrbi etc. Dar pentru sfînta cauză a diversiunii, doctorul îşi putea permite să inverseze statisticile. Doctorul era liberal, ca liberal era în opoziţie, ca opoziţionist liberal trebuia să ajute la răsturnarea guvernului prin drenarea nemulţumirilor rurale spre o răscoală agrară cu caracter antisemit, sub un drapel pe care să fie înscrise obişnuitele formule incitatorii : „străin", „neam", „rasă" etc. etc.

Că faptele îl puteau dezminţi ? Ei şi ? Cînd s-au speriat vreodată diversioniştii de dezminţiri ? Că chiar

afirmațiile lui îl contraziceau ? Ei și ? Cînd s-au speriat vreodată diversioniștii de contradicții ? Așa că nu s-a speriat nici doctorul „Vieții". Nu era singurul ! Îl avea alături de el și pe Stere și pe Spiru Haret și pe conu Mitiță și pe Iorga, care vorbea și el ca și ceilalți agitatori liberali, despre catastrofa spre care împing țara arendașii „străini", lipsiți de sentimente de rasă și umanitate, dar cînd voia să le ilustreze, venea cu exemple care demonstrau că este însăși contradicția personificată, cel mai mare geniu al contradicțiilor, din întreaga omenire.

Iată, în „Neamul Românesc", cu data de 23 iulie 1906, această frumoasă descriere a mizeriei în care trăiau țăranii români din județul muntenesc Teleorman :

„Toată lumea, cîtă a auzit de județul Teleorman, știe că acest județ are pe lîngă multe oițe și multe, foarte multe locuri semănate cu cereale de tot felul ; dar prea puțini oameni știu că sînt plugari în Teleorman care n-au gustat laptele de doi, trei ani, și cari n-au mai avut bucate în hambar, de cînd cu berechetul. Dar, spre rușinea noastră și-a neamului românesc, sînt multe sate în județul Teleorman în care nu poți găsi o vacă de lapte, ba nici trei oițe pe lîngă casa bietului muncitor. Sînt copii de țăran, cari pînă la vîrsta de școală n-au mai gustat, ba nici n-au mai văzut alt lapte decît acela pe care l-au supt de la mamele lor. Am avut durerosul prilej să găsesc, într-un sat din acest județ, un copil de zece ani, care credea pînă atunci că „vaca" e un școlar care nu-și învață lecția. Așa auzise acest școlar pe tata-popa, învățătorul satului, și el, care nu văzuse în satul lui niciodată vacă, crezuse că aceasta nu e decît o poreclă pe care o dă cînd se supără „tata-popa", elevilor cari nu se silesc. În atîta sărăcie și în atîta nepricepere sînt crescuți feciorii plugarilor din Regatul Românie Libere. Dar nu lipsește de pe masa țăranului numai laptele, îi lipsește și pîinea cea de toate zilele : iar de multe ori nici mămăligă nu are. Așa de rar se

vede la masa plugarului din Teleorman o bucată de pîine, încît sînt mulţi cari n-au gustat decît pe la praznice şi pomeni. Am văzut, în satul Saele, un copilaş care mînca pîine albă („de tîrg" cum îi zic sătenii prin Teleorman) cu mămăligă. Sărmanul copilaş crezuse că pîinea cea albă pe care n-o mai văzuse pînă atunci, este vreo legumă sau cine ştie ce lucru, care nu se mănîncă fără mămăligă. Şi de ce n-au plugarii aceştia vite de lapte şi pîine de mîncare ? Care este pricina de trăiesc în aşa neagră sărăcie, încît nici nu-ţi vine să crezi cele ce auzi şi cele ce vezi ?"

Iorga nu spunea cine erau proprietarii şi arendaşii din judeţul Teleorman. Şi, din nou, fiindcă n-o spunea, se ştia : era domnul N. N. sau doamna N. N. din comuna N. N. plasa N. N.

La aceeaşi dată, „Neamul Romînesc" publica această scurtă corespondenţă trimisă din munţii Vrancei :

„La d. deputat Apostolu am găsit lucrători în anul de bielşug 1906 în zi de duminică, mîncînd mămăligă necernută şi nefiartă, cu fasole fiartă în apă goală, şi atît. Iar de muncit li se cere 16 ore pe zi. În anul acesta animalele o duc mai bine ca lucrătorii cîmpului."

La 24 septembrie 1906, tot „Neamul Romînesc" scria :

„Mîncarea aleasă a sătenilor de pe bogata vale a Prahovei de sus e varză fiartă în lapte dulce. Dar şi aceasta rar — cam cum ar fi la boierii noştri friptura de sitari."

E locul să arătăm că, datorită răscoalelor din Muntenia, s-a putut descoperi că într-un sat unde era epide-

mie de scarlatină, nu s-a găsit o singură vacă cu lapte pentru copii — şi că în diferite alte sate, ţăranii, în sărăcia lor cumplită, creşteau laolaltă o capră, o singură capră, de la care să se alăpteze toţi copiii.

Dar sentimentele de rasă şi umanitate ale proprietarilor şi arendaşilor din regiunea aceasta ? Dar sentimentele de rasă şi umanitate ale acelor o mie de mari proprietari şi ale celor 2 417 arendaşi care nu erau „străini" ? Creşteau sentimentele de rasă şi umanitate ale acestora proporţional cu mizeria vizibil crescîndă a celor peste cinci milioane de ţărani ?

Cum să crească ? Dimpotrivă ! Scădeau. În aceeaşi proporţie în care mizeria ţăranului romîn creştea, creştea şi lipsa „sentimentelor de rasă şi umanitate" ale moşierilor şi arendaşilor, romîni sau străini. Mizeria ţăranului mergea mînă în mînă cu descreşterea sentimentelor de umanitate ale exploatatorilor săi. Era un proces natural şi inevitabil. Mizeria ţăranului asigura bogăţia moşierilor şi arendaşilor. Sau : bogăţia moşierilor şi arendaşilor era condiţionată de mizeria ţăranilor. Ce trebuia să facă moşierul sau arendaşul — romîn sau străin — care voia — şi ce alta putea el să vrea ? — să încaseze cît mai mari beneficii de pe urma proprietăţii ? Să-şi mărească intensitatea sentimentelor lui de rasă şi umanitate faţă de ţăranii tocmiţi la moşie, ori să-şi scadă cheltuielile pe care le are cu întreţinerea lor ?

*

Statisticile apărute în anii 1906—1907 arătau că, o dată cu creşterea producţiei grînelor, creştea şi exportul lor — dar o dată cu producţia şi exportul grînelor scădea şi raţia alimentară a ţăranului. La 1876, terenul cultivat cu porumb era de 3.000.000 ha., iar la 1907 se ridicase la 5.000.000 ha. Producţia porumbului.

care la 1876 era de 125.000 vagoane, a ajuns în 1904 la 192.000 de vagoane, iar exportul porumbului a crescut de la 26.000 vagoane la 102.000. Cît despre exportul grînelor, în genere, el a trecut de la 60.000 la 250.000 vagoane.

Dar în acest interval de 30 de ani n-a crescut numai terenul cultivat cu porumb, producţia porumbului, exportul porumbului şi exportul tuturor grînelor, ci a mai crescut ceva: populaţia. La 1876, populaţia număra 4.300.000 suflete, pe cînd la 1907 ajunsese la 6.300.000. A crescut, oare, proporţional şi consumul intern al grînelor?

Nu! A scăzut! Dacă în 1876, cînd erau în ţară numai 4.300.000 de locuitori, se consumau 99.000 vagoane de grîne, la 1907, cînd numărul locuitorilor era de 6.300.000, se consumau numai 90.000 vagoane — ceea ce înseamnă că de la 1876—1907, în timp ce terenul cultivat cu porumb şi producţia porumbului s-a mărit cu 200% şi exportul tuturor grînelor cu 400%, consumul intern al grînelor s-a micşorat în *cifră absolută* cu 10%. Aşadar, deşi populaţia a crescut în ultimii 30 de ani cu 50%, — ceea ce ar fi trebuit să ridice consumul intern al grînelor cu 50% — adică de la 99.000 vagoane cîte erau disponibile la 1876 pentru piaţa internă, la 150.000 — cantitatea de grîne cu care trebuiau să se sature cele 6.300.000 de locuitori în gloriosul an jubiliar 1906 era cu 33%, sau cu o treime mai mică decît cea consumată de cele 4.300.000 locuitori la 1876. *)

În lucrarea sa: „Hrana săteanului romîn", apărută în 1906, doctorul Urbeanu, cunoscut prin lupta ce o ducea spre a se introduce în ţară cultura fasolei soia, care ar fi trebuit — după cîte susţinea el — să compenseze în raţia alimentară a ţăranului deficitul de grîne, scria:

---

*) Consumul de grîne pe cap de locuitor: 1876: 230 kgr.; între anii 1886—1890: 194 kgr.; între 1891—1895: 156 kgr.; între 1895—1900: 150 kgr.; între 1900—1903: 146 kgr.

„...în cursul ultimilor 40 de ani, cultura grîului, a porumbului, a secarei și a orzului s-a îndoit, aceea a ovăzului s-a încincit; iar aceea a rapiței a sporit cu 2254%. Considerînd că, în același interval, populația Romîniei a crescut cu 54%, constatăm că substanțele alimentare cele mai de căpetenie — grîu și porumb — au sporit de 4 ori mai mult decît populația țării. Deci, pînă în prezent, nici urmă de primejdie a legei economice a lui Malthus, progresiunea cantităților de hrană față de aceea a populației aflîndu-se într-un raport din cele mai fericite."

Într-adevăr, „pînă în prezent". raportul era din cele mai fericite. Dar de aci încolo, cînd trebuia să se facă resimțit și în practică, raportul nu prea mai era fericit. Căci, deși în acești ultimi 40 de ani, „substanțele alimentare cele mai de căpetenie — grîu și porumb — au crescut de 4 ori mai mult decît populația țării", doctorul Urbeanu trebuie să constate pe baza datelor statistice „un mers continuu progresiv al pelagrei: *acum 40 de ani numai cazuri sporadice, azi zeci de mii de pelagroși cu simptome manifeste*, sute de mii de candidați la pelagră, la care semnele vizibile n-au erupt încă".

O notă deosebit de comică introduce doctorul Urbeanu într-o altă lucrare intitulată „Alimentația trupelor romîne". Pornind de la declarațiile făcute de medicul inspector general doctorul A. Fotino, la un congres de higienă ținut la Londra, precum că „regimul alimentar al trupelor romîne întrunește condițiile higienice cele mai bune, atît din punct de vedere al obiceiurilor și climei, cît și din punctul de vedere al naturii serviciului" — doctorul Urbeanu studiază tabelele cu privire la hrana soldatului și constată că într-adevăr „după tabele... ne putem lăuda că sîntem unici în privința asta... Regimul alimentar al trupelor romîne e pe cît de substanțial și hrănitor, pe atît de gustos, nu numai în teorie, dar și în practică, atunci cînd *nu iese din litera tarifului alimentar*".

Dar, din nefericire, sînt şi cazuri în care hrana soldatului iese din litera tarifului alimentar. Şi din nefericire, asemenea cazuri sînt multe. Şi din nefericire sînt atît de multe, încît devin o regulă generală. O confirma d-rul Urbeanu, „cu părere de rău".

„Cu părere de rău (însă) — zice el — trebuie să constatăm că se cam nesocotesc cerinţele tarifului, din care pricină calitatea hranei suferă, cantitatea scade, iar soldatul e silit să-şi împlinească hrana din propriile sale mijloace, dacă dispune, sau să rabde de foame..."

Cum s-ar zice, cu vorbele doctorului Urbeanu, „hrana trupelor romîne, compusă după indicaţiile tarifului e minunată... Supa şi borşul, gătit cu cantitatea prescrisă de carne şi legume e o mîncare delicioasă... Pîinea soldătească e, de asemeni, foarte gustoasă şi face cinste manutanţelor militare". Dar „cu părere de rău" hrana aceasta gătită după tarif, e minunată numai în tarif nu şi în cazan, borşul e o mîncare delicioasă numai în tarif, nu şi-n castron, pîinea e foarte gustoasă numai în tarif, nu şi pe masă. Pe masă i se pune soldatului nu mîncare „substanţială" şi „hrănitoare", ci mîncare şi proastă şi puţină.

Prin urmare, dacă vrea să se satură, soldatul n-are decît să-şi cumpere mîncare în plus, dacă are parale, *iar dacă n-are*, să-şi pună pofta în cui. Tarif, netarif, asta e! Tariful alimentar e pentru congresul de la Londra. În chestia tarifului alimentar ne putem lăuda că „sîntem unici" la Londra. Dar la cazarmă, s-o lăsăm încurcată. La cazarmă trebuie să te mulţumeşti şi cu ce-ţi dă. Şi ce-ţi dă, e drept că nu-i mult, dar e acru. Acru şi monoton. Borş şi iar borş. Şi ce fel de borş! „O apă tulbure — precizează doctorul Urbeanu — ca o fiertură de arpacaş, înăcrită cu sare de lămîie, pe a cărei suprafaţă plutesc cîteva ochiuri de untdelemn pe cari soldatul

le priveşte cu dezamăgire ; cîteva foi de varză sau fragmente de alte legume complectează garnitura."

Astfel, borşul cazon desăvîrşea opera de degenerare fizică a ţăranului, începută şi realizată aproape în întregime cu atîta succes de borşul în care copilul de la ţară s-a născut şi a crescut.

Lihnit de foame acasă, lihnit de foame în armată, lihnit de foame la cîmp, ţăranul a avut totuşi o satisfacţie neaşteptată în timpul răscoalei : s-a scris mult despre hrana lui. Părerile erau numeroase, dar întrucît porneau, cu rare excepţiuni, numai de pe poziţia partidelor de guvernămînt, ele ar putea fi împărţite numai în cîteva grupe :

a) că ţăranul nu mănîncă, pentru că nu are ce să mănînce ;

b) că ţăranul are ce să mănînce, dar nu ştie cum să mănînce ;

c) că ţăranul ar şti cum să mănînce, dar nu are ce să mănînce ; etc. etc. etc...

*

Alcoolismul. Prinşi în acest cerc vicios, din care nu ştiau cum să mai iasă, observatorii aceştia activi ai răscoalelor, obosiţi de prea multe cercetări, căzură în cele din urmă de acord asupra unui punct care putea servi ca bază pentru noi cercetări : că, în orice caz, alimentaţia ţăranului constituie o problemă *„interesantă"*. Ţăranul nu mănîncă destul, dar nu mănîncă destul pentru că-i place să bea. Şi pentru că-i place să bea, îşi pierde mintile. Şi pentru că-şi pierde mintile, face răscoală. Vina foamei ţăranului o poartă beţia ţăranului. Vina răscoalelor ţărăneşti o poartă tot beţia ţăranului.

Dar dacă vina foamei ţăranului o poartă beţia ţăranului, cine poartă vina beţiei ţăranului ?

Străinii !

Unul din agenţii cei mai călîţi în ciomăgelile electorale pentru triumful partidului conservator, publicistul

Constantin Bacalbaşa, povesteşte în cartea sa „Bucureştii de altă dată", cum în urma unui şantaj al guvernului liberal de la 1910, care ameninţa cu reducerea numărului cîrciumilor de la sate, partidul conservator a pornit o campanie în favoarea crîşmarilor şi l-a însărcinat şi pe el să ţină o conferinţă pro-alcoolică.

„Teza conferinţei mele — povesteşte Bacalbaşa — a fost următoarea : Singurul comerciu care în Romînia este, în cea mai mare parte în mîinile romînului, este cîrciumăritul. Lovind în acest comerciu, guvernul (liberal) desfiinţează singurul comerciu romînesc şi lasă pe drumuri cel puţin 50.000 oameni, toţi romîni".

Dar să lăsăm cifrele şi să revenim la literatura diversionistă a liberalilor.

În literatura lor diversionistă, după arendaşii „străini", al doilea cal de bătaie al național-liberalilor erau crîşmarii „străini". Consecvenţi, de îndată ce preluară puterea, în martie 1907, liberalii dădură ordin prefecţilor săi să alunge pe crîşmarii străini de la sate. Prin această măsură, guvernul liberal a alungat de la sate şi crîşmăritul, deci şi alcoolismul ?

Desigur că nu l-a alungat. Şi nu pentru că n-ar fi putut să-l alunge, *dar n-avea nici cel mai mic interes să-l alunge.* Pentru siguranţa edificiului feudal al statului conservator-liberal, alcoolizarea ţăranilor era tot atît de indispensabilă ca şi înfometarea ţăranilor, ca şi terorizarea ţăranilor cu strigoii ordinei şi dreptăţii, de la jandarm pînă la preşedintele Curţii de casaţie, ca şi menţinerea ţăranilor într-o izolare totală de orice contact cu alfabetul şi de orice fel de drepturi politice. Au alungat liberalii pe cîrciumarii străini de la sate, dar au luat ei vreo măsură ca, prin plecarea lor, să se închidă măcar o singură cîrciumă ? Una singură ?

Nu — pentru că întocmai ca şi în cazul arendaşilor străini, liberalii cît timp au stat în opoziţie, în primul rînd nu s-au luptat cu crîşmarii, ci cu guvernul conservator — şi în al doilea rînd, nu cereau alungarea crîşmarilor de la sate, aşa cum nu cereau nici alungarea arendaşilor, ci numai alungarea crîşmarilor străini, cărora să le ia locul nişte oameni de încredere de-ai lor. Aceasta era, însă numai partea strict personală, partea „patriotică" s-ar putea zice, a naţional-liberalilor. Dar, în afară de considerentele patriotice particulare naţional-liberale, prezidau la menţinerea şi înmulţirea crîşmelor şi la dezvoltarea alcoolismului, trei înalte şi implacabile raţiuni de stat :

1) *Motivele fiscale :* Statul îşi trăgea veniturile uriaşe din impozitele pe consumul alcoolului. Cu cît se bea mai mult, cu atît statul încasa mai mult. De aceea nu era sat să nu aibă o crîşmă — dacă nu chiar două sau trei — dar erau mii şi mii de sate în care nu se găsea şcoală. Prin urmare, cel mai interesat în alcoolizarea ţăranului era fiscul. În iunie 1926, Vintilă Brătianu, fost timp de 4 ani ministru al Finanţelor în guvernul naţional liberal demisionat de cîteva luni, declara în cameră : *„Statul să nu se îmbete din beţia tuturor!"*

2) *Motivele politice :* Din punctul de vedere politic, statul cultiva alcoolizarea în masă, pentru că avea nevoie de o populaţie imbecilizată şi incapabilă de orice efort de gîndire, care ar ajuta-o să capete, într-o cît de mică măsură, conştiinţa mizeriei ei.

3) *Motivele electorale :* Crîşmarii — rurali sau urbani — toţi oameni cu stare, apăreau de două ori interesaţi în ochii partidelor de guvernămînt : constituiau corpul electoral de elită al colegiului al II-lea — şi erau numeroşi. Numai la Bucureşti se găseau aproape o mie de cîrciumari, care, bine struniţi, puteau decide soarta unei alegeri.

Cine alcooliza, aşadar, ţărănimea cu bună ştiinţă ?

Statul !

Din motive fiscale, din motive politice, din motive electorale, statul îmbăta pe ţăran, încuraja cîrciumăritul

şi cocolea pe cîrciumar. Totuşi, ca şi în cazul arendaşilor, boierii şi ciocoii aveau o singură, dar mare pretenţie de la stat : dacă interesele statului cer ca ţăranii să fie otrăviţi — şi interesele statului cer *imperios* ca ţăranii să fie otrăviţi — statul să aibă grijă ca otrăvitorii „cel puţin" să nu fie „străini", ci romîni.

Crîşmarul, mai rareori membru al partidului conservator, de cele mai multe ori membru al partidului liberal, a putut deveni astfel, pe baza acestei teorii naţionale a vinului, în foarte scurt timp mare bogătaş, cămătar, proprietar de pămînt, primar, satrap, falsificator, servitor şi complice al boierului în nobila muncă de despuiere, de îngenunchere, de otrăvire, de buimăcire a ţăranului osîndit prin foame, rachiu şi lipsă de carte să renunţe la ultima rămăşiţă de demnitate omenească.

*

Locuinţa. Alt aspect, poate cel mai hidos, al mizeriei rurale, aşa cum a fost surprins în 1907, îl oferea adăpostul ţăranului.

O descriere completă şi valabilă pentru ţara întreaga a ceea ce săteanul se obişnuise de veacuri să creadă că ar fi locuinţă, găsim în „Raportul general despre starea sanitară a judeţului Covurlui" semnat de doctorul N. P. Takianu.

„Casele ţărăneşti, de obicei — scrie el — nu-s aerisite niciodată, vara ţine uşile şi ferestrele închise din cauza căldurii şi ţînţarilor, iar iarna din cauza frigului. În timpul iernii aerul din aceste camere este foarte stricat, un miros caracteristic de mucegai amestecat cu mirosul de usturoi, de ceapă, de cisme, care de obicei sînt unse cu păcură sau de urină cînd sînt copii mici. Seara e ceva şi mai trist, opincile sau obielele ude le întinde pe sobă ca să se usuce, alăturînd cu peticele sau scuticele

copiilor, murdărite sau ude şi făcînd armonie uneori şi cu viţelul sau purcelul adus în casă ca să nu degere ; toate la un loc fac atmosfera de nesuferit. A doua zi de dimineaţă ajunge şi la punctul culminant : obielele uscate şi altele puţin murdare, sînt frecate între mîini ca să se scuture noroiul de pe ele, le mai bate de vreo două-trei ori de culmea patului şi gospodina începe a mătura imediat cu mătura uscată ; un praf atît de des se ridică încît formează un nor în toată casa, de nu se mai vede om cu om, acest praf se depune pe toate lucrurile, le inspiră toţi, iar uşa şi ferestrele în acest timp rămîn închise..."

În anul 1907, prin locuinţă rurală se înţelegea mai totdeauna o singură încăpere în care trebuiau să stea, în special în zilele de toamnă şi iarnă, toţi membrii familiei, plus păsările şi porcii. Numărul locuinţelor se ridica la 1.008.954. Dintre acestea, 54.772 erau bordeie, iar restul se compunea din 74.655 căsuţe de cărămidă, 296.220 de lemn şi 583.307 de lut. Asupra locuinţei de lut, Spiridon Popescu făcea în lucrarea sa : „Contribuţie la munca pentru ridicarea poporului" apărută în 1921, cîteva observaţii foarte juste, din care cităm :

„În oraşele cu civilizaţie înaintată, baliga de la caii trăsurilor care se leapădă în timpul mersului pe străzi, nu stă nici cinci minute expusă la vederea trecătorilor ; este imediat ridicată de oameni anume plătiţi. Şi aceasta pentru două motive : pentru frumos şi igienă. În satele Vechiului Regat, gospodinele strîng baliga vitelor şi o întind pe jos, în cuprinsul camerei locuite de fiinţe omeneşti, la care camere, cum se ştie, nu se deschid geamuri... Vra să zică, ceea ce se aruncă afară din grajdul cailor ca nesănătos pentru ei, este culeş şi întins pe jos în camerele locuite de oameni",

Sănătatea. După condițiile în care muncea, după foamea pe care o îndura, după cocina în care trăia, se înțelege cam despre ce fel de sănătate îți putea vorbi țăranul romîn.

De obicei, țăranul ducea lipsă de lemne. De aceea pentru încălzit casa și pentru gătit, gospodina folosea tizicul, balega, cotoarele de fîn, buruienile de la marginea drumului și cocenii de porumb, aceștia din urmă, singurii care dădeau căldură mai multă.

Or, pentru că nici măcar acest combustibil preistoric nu și-l putea procura în cantitate suficientă, rar mînca țăranul o mîncare fiartă cum trebuie și rar mînca iarna o mîncare caldă. Ce avea de îndurat stomacul țăranului după o mămăligă pe jumătate crudă și după un borș care nici n-a apucat să fiarbă — spunea statistica bolilor care punea Romînia lui Carol I și apoi Romînia Mare a lui Ferdinand și a lui Carol II în fruntea Europei pe scara mortalității.

Locul de cinste printre bolile care măcinau țărănimea, îl deținea pelagra, sau „pîrleala", sau „jupuiala" despre care s-a vorbit mult în anii 1906—1907. Pelagra intrase oficial în rîndurile bolilor sociale, încă din secolul XVIII, în altă țară agricolă, Italia, unde i se spunea „boala mizeriei". Boala mizeriei, nu a porumbului, cum susțineau boierii și ciocoii romîni, interesați să nu se afle adevărata rădăcină a răului. Pelagra nu era boala consumului *prea mare* de porumb, ci tocmai boala consumului prea mic de porumb, și în primul rînd a porumbului prost. Porumbul în sine nu strică. Strică numai porumbul stricat — cum la fel poate să-ți strice și o friptură de pui stricat — și strică numai insuficiența porției de porumb bun, pentru hrana ta de fiecare zi, atunci cînd mămăliga este aproape singurul tău aliment. Pelagra de aici începea : de le lipsa mălaiului bun și suficient, care constituie mai puțin decît modesta masă a țăranului.

Am încercat să arătăm cauza : lăcomia moșierilor și arendașilor. Boierul nu dădea voie țăranilor să-și ridice partea lor de bucate de pe cîmp, pînă nu se răfuiau cu el, după legea lui cămătărească. Dar pînă se în-

cheiau răfuielile, grînele ţăranilor erau lăsate să putrezească sub ploi şi ninsoare. Aşa trebuiau să-şi mănînce ţăranii porumbul : stricat. Şi, nici vorbă : puţin. Or, pentru că foamea ţăranului creştea cu lăcomia boierului şi pentru că lăcomia boierului agrava zgîrcenia boierului şi pentru că lăcomia şi zgîrcenia boierului creşteau cu pofta lui de a realiza o producţie tot mai mare — cu cît creştea producţia porumbului, cu atît scădea porţia şi calitatea porumbului rezervat pentru consumul ţăranului şi creştea numărul celor atinşi de pelagră. Între 1898—1904, se dădea o cifră oficială : 241.767 de bolnavi de pelagră. În studiul său despre „Alimentaţia ţăranului", doctorul Lupu contesta, pe baza cercetărilor făcute de el în judeţul Ilfov, autenticitatea acestor cifre şi susţinea că „raportul între cifra statisticii oficiale de pelagroşi şi cea reală" ar fi de 1—12.

„Pretutindeni unde am practicat ca medic de plasă — scria el — în munţii Buzăului şi pe şesul Dunării, totdeauna am găsit cifra pelagroşilor cel puţin de 5 ori mai mare decît cea oficială".

Pe de altă parte, după o comunicare a doctorului Mihail, febra tifoidă, oftica, malaria şi dizenteria au lovit, în intervalul 1900—1904, un număr de 333.877 de inşi şi au omorît 31.268. Frigurile galbene, în aceeaşi perioadă, au ajuns la 500.000 de cazuri. Tuberculoza la 300.000 etc. Nu mai vorbim de mortalitatea infantilă. Era un măcel. Se spunea că ar fi 35% copii morţi în primul an de la naştere din pricina halului de debilitate în care s-au născut şi a mizerici părinţilor care n-aveau cu ce şi nu ştiau cum i-ar putea îngriji. Dar şi cifrele acestea erau tot atît de lipsite de seriozitate, ca şi cifrele asupra pelagrei. Pentru a înfrumuseţa adevărul se îngrijeau conducătorii ţării, care nu aveau nici un interes să se afle ce ravagii fac bolile acestea în rîndurile milioa-

nelor de locuitori lăsaţi la voia întîmplării, pe seama unui serviciu medical de pospăială : în anul răscoalei, funcţiona, pentru ţărani, un medic — un singur medic la 39.000 de locuitori risipiţi pe o rază de cîteva sute de kilometri.

Şcoala. Că pătura conducătoare a ţării a cultivat cu fervoare lipsa de cultură a poporului este un fapt cunoscut şi recunoscut mai de mult. Moşierii şi arendaşii de la cîrma statului n-aveau nevoie de un ţăran pe care astăzi să-l înveţi să scrie şi să citească, pentru ca mîine să înceapă să-ţi pună întrebări. Dar în afară de această frică de ordin politic, social şi economic, boierul mai era stăpînit şi de o teamă practică, imediată : dacă ar fi lăsat să meargă la şcoală sutele de mii de copii de ţăran, s-ar fi lipsit de sute de mii de braţe de muncă la cîmp. Copilul de ţăran, de la vîrsta de 6—7 ani începea să echivaleze, dacă nu cu două braţe de muncă, cel puţin cu un braţ. Şi asta nu putea să accepte moşierul sau arendaşul : să-i lipsească oamenii de pe moşie, ca să fie silit să-şi aducă muncitori de aiurea, care să-l coste mai mult.

Iar dacă la aceste socoteli ale boierului, interveneau şi socotelile ţăranului, care vedea în fiecare copil-muncitor o gură mai puţin de hrănit, desigur că şcoala devenea un cuvînt deplasat şi de neînţeles.

De aceea, constituţia de la 1866 prevedea învăţămîntul gratuit şi *obligatoriu* pentru copii — dar nimeni nu-l obliga pe ţăran să se pună la curent cu evanghelia democratică a boierului. Este drept că primarul, mai din joacă, mai din răzbunare, îi făcea ţăranului proces-verbal de contravenţie la legea învăţămîntului, dar nu ca să-l oblige pe ţăran să-şi trimită copilul la şcoală, ci ca să-l impună la amendă. Eventual, amenda se putea transforma şi în bacşiş. Pentru simplificarea formelor preferinţa ambelor părţi se oprea la bacşiş. De bacşiş nu moare nimeni. Dar bacşiş — nu şcoală. De şcoală, nu mai pomenea nici unul din ei.

Dintr-o comunicare făcută de doctorul Hurmuzescu în 1906, numărul copiilor buni spre a fi înscrişi la şcoala primară se ridica la 750.000. Din aceşti 750.000 au fost înscrişi numai 400.000, dintre care numai 17.000 au terminat cele 4 clase primare. Deci, din 750.000 de copii de vîrstă şcolară, au frecventat şcoala mai puţin de 2 1/2%. La fiecare sută de copii, numai 2—3 copii au învăţat să scrie şi să citească. După calculele doctorului Hurmuzescu, 80% din populaţie era analfabetă. Cu un an înainte, la 15 decembrie 1905, senatorul Th. D. Speranţă declara că „numărul neştiutorilor de carte e de 83%."

Cu puţină bunăvoinţă se putea merge ceva mai departe, pentru că, dacă 80 sau 83% erau neştiutori de carte, nu se putea spune că ceilalţi 20 sau 17% ar fi ştiutori de carte. Cei mai mulţi dintre aceşti ştiutori de carte, cu diplomă de 4 clase primare, cum ieşeau din şcoală, se înhămau la muncă şi pînă în cîţiva ani uitau tot ce au învăţat. Ca să dai într-un sat de un om care să ştie să citească şi să se iscălească, era o problemă. Am arătat în cursul acestei lucrări, cum boierii, care ştiau în ce hal de ignoranţă se află populaţia rurală, au avut în vedere, cînd şi-au făcut legea de la 1893, eventualitatea că la autentificarea tocmelilor agricole n-ar putea semna ca martor nici primarul, pentru că nu ştie carte, nici consilierii comunali, pentru că nici unul din ei nu ştie carte, nici vreun consătean, pentru că nici unul din locuitorii satului nu ştie carte — şi, au dispus ca, în acest caz, să se caute martori cu ştiinţă de carte, de prin satele vecine.

Şi pe nici unul dintre boierii şi ciocoii care făceau politică înaltă la Bucureşti, cu gura plină de franţuzisme şi latinisme de te întrebai cine şi cînd a avut timp să fabrice atîta carte cîtă erau ei în stare să mestece şi să scuipe — pe nici unul dintre boierii şi ciocoii aceştia nu-l jena că stă în capul unui popor cu un număr de analfabeţi mai mare decît acel al negrilor din Statele Unite. Iar Carol I, regele celor peste cinci milioane de analfabeţi rurali, care, la 1907 spunea lui Marghiloman

că răscoala a izbucnit pentru că „s-a mers rău și prea iute cu instrucția publică și i s-a dat poporului o cultură care nu e încă la îndemîna lui", declara după trei ani, într-un interviu apărut la 5 mai 1910 în ziarul „Neue Freie Presse" :

„Îmi pare rău că trebuie să declar că în Romînia, numărul analfabeților e mult mai mare decît în regatul bulgar și aceasta, cu toată obligativitatea instrucțiunii. Dar distanțele dintre cătun și școală sînt adesea uriașe și realitatea aspră este invincibilă. Ea e de multe ori mai tare decît legile cele mai bine intenționate."

Regele Carol I, bine cunoscut ca un om care nu credea niciodată invincibilă aspra realitate atunci cînd contabilitatea lui la rubrica intrări era în primejdie, se înclina resemnat în fața asprei realități, pe care o decreta, subit, invincibilă, cînd venea în discuție problema instrucției publice.

Dreptul la vot. Despre teoria conservatoare a „elitei" am mai vorbit. Între boieri și marea mulțime trebuia să fie menținută întotdeauna o distanță care să împiedice orice confuzie și orice amestec. Așa a împărțit dumnezeu lumea : între cei puțini și deștepți — și cei mulți și proști. Deștepții sînt sînge albastru, aristocrație, elită, iar proștii sînt masa, ulița, strada. Elita ordonă și masa ascultă. Masa, așadar, să tacă și să asculte. Masa e prea proastă să-și poată spune cuvîntul în politica țării. Cine ar îngădui maselor să se amestece în treburile țării, ar înfăptui o crimă împotriva lui dumnezeu, a elitei și a țării. Cel mai fanatic și mai neînduplecat apărător al privilegiilor elitei, P. P. Carp, care spunea că : „a te pleca în fața voinței maselor, înseamnă a prostitua inteligența cu care te-a dăruit dumnezeu", refuza și ceva

mai puțin decît să se plece în fața voinței maselor: el nu voia să accepte nici măcar sprijinul maselor: „Un partid cu adevărat conservator nu poate și nu trebuie să se sprijine pe mase". Carp voia puterea, dar nu de la mase, sau de la număr. „Cînd un om politic vorbește de număr cred că nu are îndrăzneala să susțină că se gîndește la corpul electoral, căci prin acel număr nici un guvern n-a ajuns la putere, de cînd există constituția". Pe scurt, Carp voia puterea doar de la rege, fără alegători și fără alegeri. Alegători și alegeri angajau la făgăduieli, P. P. Carp însă, boierul sută în sută, nu voia să facă maselor nici măcar făgăduieli. Pentru făgăduieli — spunea el cu dispreț — sînt buni liberalii. „Partidul liberal poate să aibă masele. El împarte făgăduieli în dreapta și în stînga. Partidul conservator nu poate face asemenea făgăduieli fără a înceta să fie conservator".

Așa vorbea elita conservatoare, cînd venea în discuție votul universal. Dar liberalii?

Iată ce spuneau liberalii:

„Cînd cereți egalitatea drepturilor politice, nu vă dați seama de ce va să zică alegători, de atribuțiunile lui. Eu recunosc *că e drept*, că e util ca fiecare om să ia parte la conducerea țării sale, *dar fiecare în raport cu capacitatea sa politică*. Acestea sînt cuvintele pentru care zic că trebuie menținută baza legii noastre electorale, care cheamă pe toți romînii a lua parte la cîrmuirea afacerilor publice, dar *în mod inegal*. A da cuiva dreptul de a fi alegător, va să zică a-i da dreptul de a dispune de destinele țării. Apoi noi sîntem datori *să știm cui dăm și în ce proporțiune dăm acest drept. Țara aceasta nu am făcut-o noi. Noi nu sîntem decît uzufructarii ei și sîntem datori să o transmitem intactă generațiunilor viitoare*. CEI CE NE CER DREPTUL DE A DISPUNE ÎN MOD EGAL DE DESTINELE EI, TREBUIE SĂ NE DOVEDEASCĂ CĂ AU PRICEPEREA NECESARĂ PENTRU A LE ACORDA ACEST DREPT".

S-ar putea crede că tot ce se spune mai sus sînt simple idioţii de bodegă. Dar nu e aşa. Cuvintele acestea sînt citate din declaraţiile unuia din cele mai importante personaje liberale — Vasile Lascăr — care, în calitatea lui de ministru de Interne, dezbătea în şedinţa de la 1 aprilie 1884 a Camerei problema votului universal. Şi acest om care avea răspunderea liniştii şi păcii obşteşti, în numele partidului său naţional-liberal, cerea tuturor celor care vor să li se dea dreptul de vot — sau cum spunea el: „dreptul de a dispune în mod egal de destinele ţării" — dovada că au şi „priceperea necesară" de a dispune în mod egal de destinele ţării. În mod egal — cu cine? Cu cei care dispuneau deja de acest drept: cu marii proprietari şi arendaşi, care dispuneau, cu aceleaşi puteri discreditionare, de bogăţiile ţării ca şi de politica ei. Deci, numai cine poate dovedi că se pricepe, la fel ca şi ceilalţi boieri, să dispună de destinele ţării, va putea căpăta şi drepturi la fel.

Cum şi prin ce să facă dovada?

În această privinţă, Vasile Lascăr se arăta foarte culant. Deoarece, în principiu, liberalii erau pentru dreptul tuturor de a participa la politica ţării, Vasile Lascăr reducea dovada de pricepere politică la o foarte neînsemnată formalitate: candidatul la drepturi politice să fie om cu avere.

„În ceea ce priveşte averea — zice Vasile Lascăr — este adevărat că dînsa nu este mijlocul, nu este criteriul inteligenţii şi culturii, dar AVEREA ESTE O PRESUMŢIUNE DE CAPACITATE. Un om, CHIAR CÎND NU O ŞTI CARTE, DACĂ VA AVEA AVERE, ACEL OM PREZINTĂ O GARANŢIE. Omul cu avere e economic, circumspect, muncitor — ceilalţi o risipesc — şi cînd îi dai dreptul de vot politic, POZIŢIUNEA ÎI DĂ APTITUDINEA DE A ŞTI SĂ FACĂ UN BUN UZ DE DÎNSUL. PRIN URMARE, AVEREA ESTE O PRESUMŢIUNE DE CAPACITATE, DE INDEPENDENŢĂ ŞI DE MORALITATE."

Şi-apoi, de ce atîta discuţie în jurul dreptului de vot pentru ţărani, cînd ţăranii nici nu vor drepturi politice ?

„Ştiţi cum se cîştigă drepturile politice ? întreba Vasile Lascăr înalta adunare. Atunci cînd se cer ! Apoi spuneţi-mi d-voastră unde aţi văzut mişcare în comunele rurale, prin care ţăranii *să zică că neegalitatea acestor drepturi este apăsătoare pentru ei ? Nicăiri ; această idee nu a răsărit decît în cîteva suflete mărinimoase, dar ţăranul nu a cerut-o*".

Să presupunem, totuşi, că ţăranii ar cere dreptul de vot. Li-l putem da ? Nu ! Pentrucă sînt analfabeţi : „Ţăranul — zicea Lascăr — este brav, muncitor, onest însă din nenorocire a rămas înapoi. Aşadar, în actuala stare de lucruri, în care sînt o mulţime de ţărani, voiţi să egalaţi dreptul de vot ?"

Era trist motivul ?

Trist, dar nu prea — pentru că avea o virtute : stimula poporul să înveţe să scrie şi să citească. Prin limitarea dreptului de vot numai la cei care ştiu carte, milioanele de ţărani în dorinţa lor de a dispune, cot la cot cu boierii, de destinele ţării, vor lăsa plugurile în mijlocul cîmpului, vor rupe învoielile agricole, se vor lăsa păgubaşi de toate noroacele lor de peste iarnă şi vor da năvală cu toţii în şcoală. Se putea ceva mai frumos din partea boierilor ? Auzi ! Să recurgă boierii la această oprelişte, numai ca să silească cele peste cinci milioane de analfabeţi, care de vorbă bună nu înţeleg, să ajungă în vreme cît mai scurtă culţi ca boierii care vorbesc franţuzeşte, spre a putea căpăta şi ei dreptul de vot !

Asta se putea presupune că ar fi fost intenţia liberalilor — şi intenţia părea foarte frumoasă. Dar cine credea, se înşela, pentru că realitatea era şi mai frumoasă. Vasile Lascăr şi întreg partidul naţional-liberal ştiau probabil că a merge la şcoală e chestie de timp,

de răbdare şi de multă bătaie de cap. De aceea, ca să uşureze şi mai mult drumul aceluia care voia să aibă dreptul de vot, îi puneau o condiţie infinit mai uşoară : să facă dovada că are avere. Dacă are avere, ajunge. Dacă are avere, nu mai are nevoie de carte. Cînd omul are avere, chiar cînd nu ştie carte, va prezenta o garanţie că ştie cum să dispună de destinele ţării, adică ştie cui să-şi dea votul. Cînd ai avere se presupune că eşti om vrednic, econom, deştept, independent şi moral. Aşa sînt oamenii cu avere : vrednici, economi, deştepţi, independenţi şi morali.

Morali mai cu seamă! Boierul care-l jefuieşte şi-l schingiuieşte pe ţăran, se cheamă că-i tîlhar. Dar nu-i aşa — pentru că om vrednic, econom şi independent cum este, a izbutit să-şi strîngă avere şi să prezinte o garanţie de moralitate, ceea ce-i dă dreptul să dispună de destinele ţării. Vechilul boierului, care-şi jupoaie boierul şi-i moşteneşte moşia, pentru ca apoi să-şi jupoaie ţăranii, se cheamă că şi el e tîlhar. Dar pentru că a ajuns om cu avere, prezintă o garanţie de moralitate şi ajunge şi el la cîrma destinelor ţării. Primarul la fel ! Şi judecătorul la fel ! Şi prefectul la fel !... După cîte au făcut toţi, s-ar putea spune că ar fi toţi tîlhari, dar faptul că au avere, chiar cînd nu ştiu carte, dovedeşte că sînt capabili, independenţi şi morali. Fără carte, se cheamă că nu ai moralitate, şi fără avere, se cheamă că nu ai carte — deci nu poţi cere drepturi egale de vot. „În America — zicea Vasile Lascăr spre a-şi susţine teza că fără ştiinţă de carte nu poţi avea drept de vot dacă nu ai avere — cînd s-au făcut colonniile, era lesne să se decreteze egalitatea votului, pentru că acolo *se duceau oameni luminaţi* care cunoşteau interesele existenţei şi prosperitatea unui stat". De asta, în America s-a putut da tuturor dreptul de vot : pentru că ştiinţa lor de carte era, printre altele, şi o garanţie de moralitate.

Nu insistăm asupra amănuntului că Vasile Lascăr, în acelaşi discurs în care dădea ca exemplu de moralitate America, pentru că ar fi fost colonizată de „oameni lu-

minați" — spunea cu cîteva fraze mai înainte : „Voiți să știți ce va să zică imoralitate electorală ? Vedeți cum se fac alegerile în America !" — și să revenim la garanțiile de moralitate pe care le cereau liberalii, aici : averea. Condiția pe care democrația liberală o punea poporului ca să-i dea dreptul de vot, era cartea. Dar pentru că se putea întîmpla ca poporul să n-aibă cartea la îndemînă, liberalii se mulțumeau ca poporul să aibă avere. Omul cu avere nu bîlbîie cu votul. Omul cu avere „știe să facă uz bun de vot". Omul cu avere își va da votul numai unui candidat cu avere. Prost să fie, analfabet să fie, spărgător să fie, cămătar să fie, orb să fie, omul cu avere tot va merge cu votul drept la lista celor cu avere. Oricare din ei prezintă o „garanție". Garanția că va fi alături de cei cu avere, împotriva celor fără avere.

Și-apoi, de ce să mai vorbim atîta de dreptul de vot pentru țărani, cînd nici țăranii nu-l cer ? „Unde ați văzut mișcare în comunele rurale, prin care țăranii să zică că neegalitatea acestor drepturi este apăsătoare pentru ei ?"

De aceea, spuneam că Vasile Lascăr nu-și ținea discursul în cine știe ce colț întunecos de bodegă, ci de la tribuna Camerei, în plină lumină și completamente lucid. Trebuia să fie lucid, pentru că vorbea nu pentru o zi, ci pentru încă exact șaizeci de ani de regim electoral boieresc.

★

În afară de conservatori și liberali, mai erau preocupați, cu aceeași seriozitate, de problema votului universal, și așa-zișii independenți. Cel mai popular dintre ei era Niculaie Fleva, fost ministru liberal, agramat, agitat și demagog, căruia i se spunea „tribunul poporului" de către agenții lui electorali. La 1896, acest tribun al poporului se văzu *silit* de socialiști să-și spună cuvîntul în chestiunea votului universal. Cum era vară, Fleva se refugie la o berărie, unde făcu declarații.

„Mă siliți ca să vorbesc, zise el. Negreșit că sînt pentru egalizarea drepturilor politice, așa ca fiecare cetățean să aibă dreptul și datoria de a-și spune părerea sa în ceea ce privește afacerile statului. Dar..."

Dar ce?

.....să termin mai întîi cu lupta mea pentru descentralizarea comunală și administrativă".

Peste cîteva săptămîni, Fleva, prins la Galați de muncitori, într-o sală de întrunire și silit să vorbească iar despre votul universal, răspunse că înainte de a trece la lupta pentru votul universal trebuie să dărîme guvernul liberal, care e o „primejdie universală". „Azi, cînd guvernul detronează pe un mitropolit, trebuie să ne gîndim la alte remedii decît la votul universal".

Secundul lui Fleva, publicistul Anton Bacalbașa, ca să-l scoată pe șeful lui din încurcătură, luă și el cuvîntul ca să spună că votul universal „nu se poate cere în luna iunie, pe niște călduri atît de mari" — dar cetățenii să fie fără grijă. Cînd s-o apuca Fleva să ceară vot universal, va fi vot universal.

*

O apariție mult mai interesantă pe cîmpul de luptă pentru votul universal a fost moșierul V. G. Morțun. Prin vocație național-liberal, V. G. Morțun a practicat socialismul în orele cîte i-au mai rămas libere pînă la încorporarea lui oficială, sub drapelul partidului prezidat de conu Mitiță. Pe la 1897, încă în plină juneță socialistă, Morțun împrumuta aceste accente lirice ca să-și exprime sentimentele lui filo-liberale:

„Pentru mine, partidul liberal, luat în întregimea lui, îmi pare ca o pajiște în luna lui cuptor, în toiul verei, arsă de zăduf și de razele soarelui. Veștejită este iarba. Nu au mai rămas decît fire înroșite și uscate. Pare că și rădăcina ierbei a pierit din pămînt. Dar cade o ploaie caldă și binefăcătoare și curînd răsare coltul verde, căci sub coaja pămîntului rădăcina era bună, era sănătoasă. Și curînd cîmpul întreg e plin de verdeață".

Și ce fel de ploaie făcea bine pajiștei arse de soare a partidului național-liberal — tot de la V. G. Morțun se poate afla :

„Pe inimile multor liberali, ca o ploaie binefăcătoare au căzut *lacrimile țărănești*. Și din inimile lor (ale boierilor) a încolțit dragostea de țară și bunăvoință pentru suferințele și nevoile țărănimii."

Iată ploaia care acoperea cu verdeață cîmpia național-liberală : lacrimile țărănești. Sînt calde, zicea Morțun, și binefăcătoare lacrimile acestea !

Care va să zică, V. G. Morțun nu se mulțumea numai să-i admire pe liberali, dar le mai dădea și idei ! Au băgat și liberalii de seamă că lacrimile muncitorești și țărănești înviorează pajiștea cointeresărilor național-liberale. Dar dacă le-o mai spune și un șef socialist, un „socialist adevărat", cum numeau ei pe Morțun și pe ceilalți intelectuali asociați cu liberalii întru socialism, parcă au alt curaj să întreprindă represalii antimuncitorești și antițărănești, din care să țîșnească lacrimile atît de binefăcătoare pentru ordinea și siguranța statului de moșieri și cămătari.

Așa că, tocmai în anii 1888—1889 cînd Morțun, după ce și-a debitat teoria lacrimilor, striga în Cameră : „Da, *am încredere în partidul liberal și de aceea, de aci din*

Cameră, ca un strigăt de strîngere a rîndurilor, strig întregei democrații romîne : Înainte pentru Votul Universal și vecinic împotriva oricărui curent reacționar" ; tocmai cînd președintele comisiei de răspuns la mesaj declara că : „Votul obștesc nu-i numai *o reformă înscrisă în programul liberal,* ci în inima fiecărui *liberal" ;* tocmai cînd D. A. Sturdza, șeful guvernului liberal spunea și el că, *„în adevăr, votul universal e cea mai de seamă cerere a partidului liberal" ;* tocmai cînd liberalii organizau obișnuitului amendament al lui Morțun la votul universal, un nou succes, acordîndu-i cu cîteva voturi mai mult ca în urmă cu un an, tocmai atunci, liberalii — parcă nici n-ar fi auzit de la Morțun că ei ar fi „întemeiat libertatea acestei țări" — se apucară să tragă cu pușca în muncitori și țărani, să închidă cluburile țărănești și muncitorești, să confiște arhivele, să bată și să schingiuiască de moarte pe „subversivi", să însceneze procese, să osîndească la pușcărie nevinovați, în sfîrșit, să facă tot ce trebuie să facă un guvern liberal conștient, cînd e dator să apere tronul și afacerile, de supărări.

Dar, tocmai cînd liberalii dezlănțuiau această prigoană politică, de proporții fără precedent în istoria atît de bogată a represiunilor de pînă atunci, V. G. Morțun își făcea bocceaua, ca să treacă împreună cu conducătorii intelectuali ai partidului social-democrat, la partidul național-liberal — ca peste șapte ani, la 1907, să-l găsim ministru plin al Lucrărilor Publice în guvernul liberal al represiunilor, care-și propunea să explice cu tunul ceea ce nu era poate destul de limpede spus în discursul de la 1884 al lui Vasile Lascăr despre votul universal.

XII

După ce artileria lui Carol I a tăcut şi după ce şi justiţia lui Carol I, în lipsă de instigatori, a anchetat atîtea mii de instigaţi, încît, cu palmele extenuate de muncă, a trebuit să tacă din gură şi ea, moşierii şi arendaşii ţării au sărit, sprinteni, peste adevăr şi au început să caute soluţii. Erau buni şi toleranţi, boierii. Mînia nu ţinea la ei mult. S-au răsculat ţăranii ? Nu-i nimic. Să le fie de bine ! Noi îi iertăm ! În definitiv, ţăranii sînt ca nişte copii şi noi care avem răspunderea lor, trebuie să avem grijă de ei. Iar dacă fac din cînd în cînd cîte o prostie, vina-i a noastră : n-am ştiut să le dăm educaţie. Dar, ce să mai vorbim despre ceea ce a fost ? Azi trebuie să ne gîndim numai la ce trebuie să fie ! Şi trebuie să fie bine !... Cum ?... Aici e aici !... Soluţia !... Care-i soluţia, ca de azi înainte asemenea lucruri să nu se mai poată întîmpla.

Şi au început de pretutindeni să curgă soluţii, unele mai vechi, altele mai noi, dar toate izvorînd din aceeaşi caldă şi nezdruncinată înţelegere pentru ţărani — şi din

aceeaşi patriotică dorinţă de a vedea rezolvată, în mod radical, problema agrară.

I. *Ţăranul să fie cult.* La data de 4 aprilie 1907, ziarul „Ţara", de nuanţă conservatoare, scria :

„Ţăranul nostru este deştept şi răbdător, dar e incult ; aceasta o ştie toată lumea. Cereţi tot de la el şi va da, dar din cauza lipsei de cultură este destul să-i aprindă cineva imaginaţiunea, şi să-l vadă răzvrătitor, fiindcă nu judecă mai departe... La 1864 s-a dat pămînt ţăranilor fără să aibă un strop de cultură, l-am făcut proprietar fără să ştie două buchii ; cînd dînsul s-a văzut liber şi-a luat lumea în cap, şi de atunci pînă azi nu clocoteşte în capul lui decît pămînt, şi iar pămînt, şi fiind incult nu mai cunoaşte alte izvoare de producţiune, nici chiar actualul pămînt nu-l cultivă sistematic. Cum vine iarna, nu mai fac nimic. Dă năvală în cîrciumi, joacă cărţile şi beau basamac, apoi pun la cale tot felul de nerozii, *făcînd chiar politică, divizîndu-se şi ei în două tabere în mod inconştient. Dacă ar fi cult ar avea spiritul negustoriei,* ar putea cît e iarna de mare să facă : săpun de rufe în cantităţi mari (căci au elementele) şi să vînză armatei, care cumpără un săpun infect... Am vorbit unor ţărani de asemenea lucruri, şi au început să rîdă, zicînd că nu sînt femei ! Le-am explicat cum în străinătate sînt bărbaţi care fac : la ciorap, la scobitori de dinţi, păpuşi, cerneală, unsori şi altele, şi mi-au răspuns că aceia sînt de altă naţie, noi nu putem d-astea... Le-am pus apoi în vedere că de ce nu cultivă paiul de mătură, şi iarna să facă cu miile şi să le vînză la oraşe, mi-au răspuns că unde să-l mai semene şi pe ăsta, că n-au pămînt... Iarna ar putea face : tîrnuri de nuiele, lopeţi, furci, cărbuni de lemn, araci de vii, sfori (căci au cînepă), pînză de in, care se desfac bine, *dar fiind inculţi, nu-şi dă această osteneală productivă.*"

Iată prin urmare unde poate duce incultura ! Nefiind cult, țăranul nu mai este în stare să judece. Și nefiind în stare să judece, face răscoală. Dar vina a cui e ?

Vezi bine, a boierilor, care s-au apucat, la 64, să-i dea pămînt, fără ca el „să aibă un strop de cultură", să-l facă „proprietar fără să știe două buchii". Țăranul, incult cum e, cînd a văzut că i se dă pămînt, numai pămînt a început să viseze. Asta știa să ceară țăranul : pămînt ! De ce ? Pentru că nu este cult. Dacă ar fi cult, nu și-ar mai pierde vremea să tot ceară pămînt, ci ar face săpun pentru armată, care acum „cumpără un săpun infect". Dacă ar fi cult, ar face păpuși, ar face unsori, cerneală, lopeți, dar cîte n-ar putea face țăranul, dacă ar fi cult ! Dacă ar fi cult țăranul, n-ar mai „da năvală în cîrciumi" să facă politică, ci ar sta frumos acasă, ca oricare om cult, și ar țese la ciorap sau ar face mături și scobitori, nu politică. Așa face un om cult. Dar pentru că este incult, „n-a clocit în capul lui decît pămînt și iar pămînt" și uite c-a pățit-o !... Și care ar fi soluția să n-o mai pățească o dată ?

Să fie cult ! Numai așa se poate rezolva problema agrară !

II. *Să se deschidă cîrciumile.* Ziarul „Gazeta Nouă", cu indicația în subtitlu că este „organ al dreptății și al adevărului", în numărul cu data de 12 august 1907, comentează defavorabil măsura luată de autorități de a se închide cîrciumile în zilele de duminică și sărbători.

„Prin închiderea prăvăliilor și cîrciumilor la sate în zilele de sărbătoare — scria „Gazeta Nouă" — nu se vor putea înlătura nescaiva sfătuiri vătămătoare de ale țăranilor. Țăranii rebeli *cînd hotărăsc să pună la cale tulburări, nu se adună în cîrciumi ci se ascund prin casele lor, în locuri retrase, de unde să nu poată ajunge la urechile tuturor intențiunile lor cele rele.* Cu atît

mai mult, ei ar trebui să nu se simtă constrînşi a se ascunde, să fie lăsaţi a se aduna prin cîrciumi, căci acolo li se desleagă limba mai repede, *iar planurile le vor fi aflate şi zădărnicite la timp. Numai poliţia satelor să fie însă destul de vigilentă şi de conştiincioasă*".

Soluţia „Gazetei Noi" era cu totul opusă celei sugerate de „Ţara". „Ţara" cerea ca ţăranii să fie culţi, pe cînd „Gazeta Nouă" cerea ca ţăranii să fie beţi. „Ţara" credea că ţăranii, fiind culţi, vor sta acasă şi vor ţese la ciorap, deci nu vor complota contra statului, pe cînd „Gazeta Nouă" susţinea dimpotrivă, că numai „ţăranii rebeli se ascund prin casele lor, în locuri retrase de unde să nu poată ajunge la urechile tuturor intenţiunile lor cele rele". De aceea, în timp ce „Ţara" cerea ca ţăranii să stea acasă, „Gazeta Nouă" cerea ca ţăranii să fie lăsaţi a se aduna prin cîrciumi, căci acolo li se dezleagă limba mai repede „iar planurile le vor fi aflate şi zădărnicite la timp". Cîrciumile, aşadar, în loc să fie închise duminica şi sărbătorile, trebuie să fie larg deschise toată săptămîna fără un ceas de întrerupere. Şi nu numai ziua, dar şi noaptea. Şi unde nu sînt cîrciumi destule, să se înfiinţeze altele noi. Noi şi multe. Cît mai multe. Să încapă tot satul în ele. Şi numai atunci cînd toţi sătenii vor sta prin cîrciumi şi vor bea pînă vor începe limbile să li se dezlege, poliţia va putea afla şi zădărnici la timp planurile lor. Dar să aibă grijă conducătorii ţării să pună la sate o „poliţie destul de vigilentă şi conştiincioasă".

Numai aşa se poate rezolva problema agrară!

III. *Să se întocmească instrucţia.* Nu este vorba despre instrucţia publică, adică despre învăţămînt, ci despre instrucţia judecătorească. Este o idee a ziarului „Universul" care cu data de 23 martie 1907, scria:

„Dacă comparăm răscoalele cu boalele noastre individuale, atunci putem zice că instrucția va fi diagnoza, care ne va face cunoscut adevăratul leac. Trebuieşte ca instrucția să fie întocmită în aşa mod încît ea să impuie tăcere chiar celor de rea credință în grava chestiune de față. Se spun atîtea şi atîtea şi se pun pe spinarea răscoalelor, atîtea şi atîtea, încît ar fi o nenorocire ca rezultatul instrucției să lase chiar o umbră de nedumerire. Prin urmare primejdioasa afacere de față se compune din trei principale chestiuni : primejdia care a fost înlăturată grație energiei şi patriotismului armatei ; cunoaşterea cauzelor adică întocmirea instrucției, care, cum ziserăm, va fi diagnoza, şi, apoi se va prepara şi aplica leacul."

Era atîta bun simț în această soluție, încît guvernul şi autoritățile au adoptat-o încă înainte de a fi fost propusă de ziarul „Universul". Toți oamenii de răpundere ai țării au înțeles că „primejdioasa afacere" sau „boală agrară", s-ar putea tămădui numai prin „cunoaşterea cauzelor". Şi ce este „cunoaşterea cauzelor" ? „Întocmirea instrucției, care, cum ziserăm, va fi diagnoza."

Şi atunci s-a procedat „la întocmirea instrucției". Rezultatele au fost excelente : prin „întocmirea instrucției" au fost culcați la pămînt 11.000 de țărani. Şi numaidecît s-a făcut liniște în țară. A fost o minune : oamenii de bine ai țării au aflat dintr-o dată şi boala şi leacul : „boala agrară" vine de la faptul că țăranii sînt leneşi, hoți, vicleni, anarhici etc. Aceasta era diagnoza. Leacul ? Dai cu tunul în ei şi cît ai bate din palme, se vindecă.

Numai aşa se poate dezlega problema agrară !

IV. *Să se desființeze sifilisul.* Ziarul „Țara" în neastîmpărul său de a găsi o soluție problemei agrare, propune în numărul de la 15 aprilie 1907, „să se ma-

joreze impozitele proprietarilor de imobile rurale, în cazul cînd sînt date în arendă".

Dar de ce această pedeapsă ?

Pentru că, zice „Țara", numai așa,

„proprietarii vor fi siliți să-și exploateze singuri moșiile, ocupațiune care i-ar distrage de a-și dărăpăna avutul și sănătatea prin cluburi și streinătate mai ales, care-i conduce adesea la mizerie și la contractări de boale, cari pe lîngă că le scurtează viața, din nenorocire adesea le propagă printre concetățenii lor, lăsîndu-le moștenire nenorocitelor lor odrasle, în locul sănătății și averei ce moșteniseră de la părinți, cu îndatorirea firească de a le transmite urmașilor."

Este și aceasta o propunere excelentă. Astăzi, marii proprietari, în loc să-și exploateze singuri proprietatea, o dau pe mîna arendașilor, și ei stau prin străinătăți unde se îmbolnăvesc de sifilis. Dacă sifilisul ar rămîne numai la ei, n-ar fi nimic. Nenorocirea mare este că acești mari proprietari sifilitici vin din cînd în cînd în țară și „propagă" boala „printre concetățenii lor" — sau, în termeni mai delicați : umplu țara de sifilis. Asta e catastrofa : „în locul sănătății și averii ce moșteniseră de la părinți, cu îndatorirea firească de a le transmite urmașilor" lor, marii proprietari lasă „nenorocitelor lor odrasle", ca singură moștenire, acest sifilis.

Deci, să se pună biruri mai mari pe marea proprietate, care se află pe mîna arendașilor. Marii proprietari, care sînt clasa cea mai speriată și cea mai sperioasă din țară, își vor lăsa baltă la Paris toate afacerile lor cu „franțuzoaicele", și vor veni într-un suflet aici să vadă ce-i cu majorarea aceasta a impozitelor. Și cînd vor constata că statul — „statul", care este condus numai de oameni serioși, cinstiți și nesifilitici — nu are de gînd să glumească, marii proprietari, proști cum sînt ei din naștere și prostiți și mai rău de viața lor de desfrîu, nici nu se vor gîndi că ei pot foarte ușor răspunde la urcarea impozitelor, cu o și mai mare urcare a prețului

arendei, chit că arendaşul îşi va scoate această diferenţă din o şi mai mare urcare a dozei de sînge pe care o stoarce oricum din vinele ţăranului ; aceşti mari proprietari, zic, cînd vor vedea că nu-i de glumit, vor alunga pe arendaşi şi se vor apuca singuri să exploateze moşia.

Binele cu care s-ar alege ţara e de nepreţuit. Cu marele proprietar la moşie în locul arendaşului, ţara va răsufla uşurată. Ţăranii nu vor mai geme, cum gemeau sub jugul arendaşilor, ci vor chiui de bucurie, sub mîngîierile şi îmbrăţişările boierului. Nici nu s-ar putea altminteri : moşierii sînt legaţi de ţăran prin „sentimentele de rasă şi umanitate". Cît despre tocmeli agricole, ce să ne mai batem capul cu tocmelile agricole ? Sîntem doar între romîni ! Unde s-a pomenit boier romîn să-şi bată joc de un ţăran romîn... Aşa că, să lăsăm tocmelile agricole. Ne înţelegem. Cu boierul nici nu se poate să nu ne înţelegem ! Boierul nu-i arendaş !... Altă mîncare, altă locuinţă, alte condiţii de muncă ! ...De aia îl şi iubeşte ţăranul atîta pe boier !... Bun !... Care va să zică, dacă vine boierul în capul moşiei, ţara scapă de răscoale. Dar numai de răscoale scapă ţara dacă vine boierul înapoi acasă la el ?... Şi sifilisul ? Aţi uitat de sifilis ?... Tocmai de el aţi uitat ?

Prin urmare, dacă guvernul urcă impozitele asupra marii proprietăţi, ţara scapă dintr-o dată şi de răscoale şi de sifilis.

Numai aşa se poate dezlega problema agrară !

V. *Să se realizeze visul naţional-liberal.* — Oficiosul naţional-liberal, „Viitorul", cu data de 13 martie 1907 scria :

„Cel mai cuminte lucru e să vedem unde stă răul actualei stări de lucruri, să căutăm să-l înlăturăm cu desăvîrşire. Răul constă, în prima linie, în reaua înţelegere a existenţei şi dăinuirii marii proprietăţi funciare.

Să se ştie însă, că trebuie o nemărginită iubire de ţară şi de acel nenorocit ţăran, pentru a putea să înlăturăm răul. Trebuiesc supuse la impozite atît de ridicate acele proprietăţi funciare care ar fi arendate, încît *proprietarii lor să înceapă să înţeleagă misiunea lor.* Acei proprietari, puţini la număr desigur, cari *n-ar putea suferi această măsură, vor trece altora dreptul lor de proprietate.* Casa rurală, instituţiune de înaltă prevedere socială, îşi va avea rolul. Ea va cumpăra şi va revinde acele moşii ale proprietarilor, cari n-au vrut să înţeleagă binele obştesc, în loturi mai mari sau mai mici ţăranilor. Cu modul acesta, cultura mică va progresa, şi va deveni posibilă crearea unei proprietăţi mijlocii aproape neexistentă la noi, proprietate ce face veriga puternică de unire între marea şi mica proprietate."

Ca şi „Ţara" conservatoare, ziarul naţional-liberal „Viitorul" cere să se majoreze în asemenea măsură birurile asupra marii proprietăţi, încît marii proprietari „să înceapă să înţeleagă misiunea lor". Dar spre deosebire de „Ţara", care vrea ca prin aceasta marii proprietari să se ocupe singuri de moşiile lor şi să se vindece de sifilis, „Viitorul" naţional-liberal preferă ca boierii să-şi cultive sănătoşi mai departe sifilisul prin străinătăţi, dar, siliţi de impozite, să treacă „altora dreptul lor de proprietate". Şi atunci va intra în joc „Casa rurală". „Casa rurală" naţional-liberală va cumpăra de la boierii aceştia moşiile lor — şi va vinde pămîntul în loturi ţăranilor, în condiţii de camătă. Cu aceşti ţărani, stăpîni cu aproximaţie, pe un pămînt vîndut pe credit de „Casa rurală", datori „Casei rurale", obligaţi „Casei rurale", legaţi prin fire foarte văzute şi subliniate de „Casa rurală", naţional-liberalii vor avea la îndemînă o pătură socială oarecum mijlocie, care, prin forţa lucrurilor, în afară de valoarea ei electorală, va fi o adversară hotărîtă a clasei ţăranilor lipsiţi de pămînt — şi prin aceasta, o

bună apărătoare a intereselor burgheziei național-liberale în lumea rurală.

Numai așa se poate dezlega problema agrară!

VI. *Maistre de bucătărie.* Profesorul Babeș arăta, într-un studiu, că țăranul, ca să se satur, ar trebui să mănînce în zilele de odihnă cîte 800 gr. mămăligă, 200 gr. fasole, 50 gr. brînză, 750 gr. lapte și 100 gr. pește. Toate acestea ar implica o cheltuială de 40 bani. Se înțelege că în zilele de muncă, această cantitate de hrană ar trebui mărită cu 50%, ceea ce înseamnă că și cheltuiala ar trebui să se ridice cu 50% — adică la 60 bani pe zi.

Avea țăranul de unde să scoată atîția bani?

În articolul său „Alimentația țăranului", doctorul Lupu susținea categoric că *nu!* Cercetînd o monografie comunală a unui anume Gîdei, doctorul Lupu a aflat că țăranul fruntaș cheltuiește zilnic pentru hrană 31 bani, cel mijlocaș 33, iar codașul numai 11—12 bani. Doctorul Lupu releva ciudățenia că mijlocașul cheltuia mai mult decît fruntașul și sublinia faptul că în ceea ce-i privește pe codași, cifrele sînt și așa exagerate, deoarece țăranii codași, adică trei sferturi din populația de la țară, n-au pentru bugetul lor alimentar decît 5 bani pe zi de cap.

În afară de aceasta, din trista serie de experiențe făcute de el pe la sate, d-rul Lupu mai constata ceva: că țăranii, chiar cînd mănîncă, nu că nu știu să mănînce, dar nu știu ce mănîncă. Țăranii nu cunosc, cum zicea d-rul Lupu, „valoarea alimentară a alimentelor".

„Necunoașterea valorii alimentare a diferitelor alimente — scria doctorul Lupu în mai sus-menționatul studiu — face că țăranii azvîrl elemente de mare valoare pe lucruri de nimic, dau aur lucitor pe aramă ruginită: așa, cine nu știe că ouăle se dau pe covrigi, pe

bomboane, pe peşte sărat; apropo de acest din urmă schimb nu mă pot reţine de a nu relata următoarea scenă: Căutam bolnavii de pojar din Vîrteju-Nefliu Jud. Ilfov în primăvara lui 1904; la o casă văzui cinci copilaşi, fiecare cu cîte un dărăb de mămăligă-n mînă întingînd cu precauţie într-o strachină cu saramură şi un mic chitic de peşte sărat. Era zi de dulce. Întreb pe mama copilaşilor, ce a dat pe peşte. Nouă ouă, domnule doctor, îmi răspunde ea. Nouă ouă conţin 96,47 gr. albuminoide şi 54,50 gr. grăsime, pe cînd chiticul de peşte, care n-avea mai mult de 100 gr., conţine 18,90 gr. albuminoide şi 16,81 gr. grăsime. La întrebarea mea, că de ce nu le-a dat mai bine ouăle să le mănînce, ea-mi răspunse: vezi, în strachina aceia înting *toţi,* dar în ouăle fierte n-au unde să întingă. Şi s-ar părea că are dreptate. Dar la riposta mea că cu o lingură de untură şi din acele ouă putea să facă o strachină mare de jumări (scrob) unde să întingă de două ori atîţia copii, ea strînse din umeri, iar eu răspund: iată unde duce ignoranţa."

Ceea ce spunea doctorul Lupu era purul adevăr: la ţară ouăle se dădeau pe covrigi, pe bomboane, pe peşte sărat. Dar de ce se dădeau? Pentru un singur motiv: copiii jinduiau după aceste bunătăţuri rare, care lor le erau inaccesibile. Este iarăşi adevărat că ţăranul era atît de ignorant, încît nu ştia că 9 ouă conţin 96,47 albuminoide şi 54,50 gr. grăsime, pe cînd chiticul de peşte, care nu cîntărea mai mult de 100 gr., n-avea decît 18,90 gr. albuminoide şi 16,81 gr. grăsime. Dar ce-i puteai face ţărancei, dacă nu se pricepea la chimie alimentară şi habar n-avea de compoziţia substanţelor pe care le turna în ceaun? Dar, oare, boierii se pricepeau la chimie alimentară mai mult? Dacă un boier ar fi fost întrebat din ce substanţe se compune un muşchi în sînge, sau un sandviş cu icre negre cu canapea, sau un pahar de şampanie, şi-ar fi ascuns capul în şervet de ruşine: era tot atît de ignorant ca şi o ţărancă. Dar

cum îi dispărea niţeluş roşeaţa de pe obraz, se apuca să înfulece din nou, cu nădejde, muşchiul sau icrele, în cea mai tragică necunoştinţă de cauză. O singură scuză avea boierul : mînca muşchi şi icre negre şi bea şampanie, pentru că n-avea încotro. Locul pe care-l ocupa el în stat nu-i permitea să mănînce mămăligă cu ceapă. Ca şi ţăranul : mînca mămăligă cu ceapă pentru că n-avea încotro. Locul pe care-l ocupa el în stat, nu-i permitea să mănînce icre şi muşchi. Şi ţăranul, chiar dacă ar fi ştiut cît de mare diferenţă de grăsime şi albuminoide este între o friptură de curcan şi o mămăligă, tot mămăligă ar fi mîncat.

Doctorul Lupu, însă, ca doctor, nu putea admite aceste subtilităţi sociale drept scuză pentru ignoranţa în alimentare a ţăranului. De aceea, el dădea ca leac pentru educaţia lui culinară înfiinţarea unor cantine şcolare:

„Înfiinţarea unui mare fond pentru cantinele şcolare, din care fond bine administrat să se plătească anumite maistre de bucătărie, cari să aibă obligaţia ca o dată cu pregătirea bucatelor pentru şcolari, să le înveţe şi pe sătence cum să prepare, ar fi o măsură cum nu se poate mai nimerită de îndrumare în sensul practic de care vorbim. Aceste maistre ar putea chiar merge din sat în sat. Şi cîte alte chipuri de îndreptări n-ar fi, căci experienţa vine experimentînd, după cum foamea vine mîncînd."

Fără îndoială că „experienţa vine experimentînd" şi că „foamea vine mîncînd", dar era, oare, atît de sigur doctorul Lupu că şi mîncarea vine gătind ? Ar fi fost cea mai fenomenală soluţie a problemei agrare : să pui cratiţa goală la foc — şi deodată să vezi cum răsar în ea peşte, carne, plăcinte şi cîte şi mai cîte îi trebuie omului, să poată consuma legiuita cantitate de albuminoide şi grăsimi, prescrise de doctori. Straşnic ! Prin urmare totul se reduce la cîteva scurte şedinţe de iniţiere : să vină numai nişte maistre de bucătărie la ţară

pentru cîteva zile să înveţe gospodinele nu să pună la foc cratiţa goală — asta o ştiau şi o făceau şi ţărăncile — ci *cum* să pună cratiţa goală, şi în cîteva zile ţărancele vor avea ce da de mîncare copiilor.

Numai aşa se poate dezlega problema agrară!

VIII. *Să se deprindă ţăranul cu gustul laptelui.* — Un doctor Manolescu, pornind de la constatarea că ţăranul nu bea lapte, a propus ca ţăranul „să se deprindă cu gustul laptelui" — în care se ascunde întreaga problemă agrară. Ţăranul, care ştia că pentru lapte îi trebuie o vacă, îşi închipuia că doctorul Manolescu face vrăji şi că-i poate da lapte fără vacă. Dar doctorul Manolescu nu făcea vrăji, ci era un om cu soluţii — şi cu soluţii din cele mai practice. Plin de iniţiativă, acest doctor Manolescu a cerut şi a obţinut să se ataşeze la *cîteva* şcoli primare rurale, pe lîngă corpul didactic, cîte o vacă, de la care copiii să se adape cu lapte, aşa cum trebuiau să se adape cu carte, de la institutori.

Din nefericire, însă, aşa cum s-au adăpat cu carte de la institutori, tot aşa s-au adăpat şi cu lapte de la vacile lactodidactice. Cele cîteva vaci, dăruite de cîţiva boieri de sufletul răposatei lor mame, au dispărut repede, înainte ca micii elevi să se fi deprins cu gustul laptelui. Ceea ce tot doctorul Lupu deplîngea: de ce s-a părăsit ideea doctorului Manolescu, care ar fi dus copiii pe calea laptelui? Nu-i păcat? Dacă ajunge să pui oala goală pe foc, ca s-o scoţi plină cu mîncăruri înzestrate cu toate albuminoidele şi grăsimile cerute de doctor, desigur că la fel ajunge să te deprinzi şi cu gustul laptelui, ca să-ţi răsară în bătătură şi o inepuizabilă vacă lăptoasă.

Deci, să se deprindă ţăranii cu gustul laptelui pentru că numai aşa se poate dezlega problema agrară!

IX. *Să se întărească armata.* — În numărul de la 8 mai 1907, „Universul" scria:

„Armata a cucerit în aceste împrejurări, *afecțiunea și stima întregei țări.* Ei i se *datorește salvarea patriei amenințate prin eroismul* ofițerilor și abnegația soldaților. Grabnica mobilizare și repartiția judicioasă a trupelor a făcut să se evite producerea unui dezastru național. O liniște de aproape treizeci ani și lipsa viselor de expansiune teritorială, ne făcuse a uita rolul armatei, obicinuindu-ne a o privi ca o sarcină budgetară dăunătoare celorlalte instituțiuni. Acum însă, orice bun romîn trebuie să cugete la desăvîrșirea ei, privind această operă ca cel mai sublim ideal".

Afirmația „Universului" că, prin represiune, armata a cîștigat afecțiunea și stima țării întregi, corespundea unei fericite realități. Dacă facem abstracție de cele peste cinci milioane de țărani, a căror afecțiune sau lipsă de afecțiune nu putea interesa pentru că era vorba de niște „inculți" — și dacă facem abstracție de cele cîteva sute de mii de orășeni, muncitori de tot felul, deci muritori de foame în tot felul, a căror afecțiune sau lipsă de afecțiune iar nu putea interesa, deoarece mizeria lor nu putea constitui pentru un stat o garanție de ordine și moralitate, tot restul țării, sau cum bine zicea „Universul", „țara întreagă", se uita cu recunoștință, cu admirație, cu stimă și afecțiune la ofițerimea, care, prin eroismul ei „a salvat patria amenințată". Numai după ce s-a făcut represiunea, cei o mie, zișî tara întreagă, și cele cîteva zeci de mii de tentacule ale lor s-au luminat: armata! Să întărim armata!

Numai așa se poate dezlega problema agrară!

X. *Să se întărească jandarmeria rurală.* — Ziarul conservator „Patria" cu data de 11 aprilie 1907, dezvolta o idee care era foarte răspîndită în cercurile conducătorilor țării. Deoarece răscoalele nu au o pricină economică, ci una „revoluționară" „grija noastră pe viitor

trebuie să fie prevenirea răscoalelor şi reprimarea lor imediată în caz cînd se vor produce". În consecinţă, aceste cercuri conducătoare cereau

„întărirea jandarmeriei rurale, repartizarea armatei, în diferite părţi ale ţării în aşa fel ca, de îndată ce s-o zvoni că vreun sat *crîcneşte, lucrarea sîngeroasă de represiune să urmeze numaidecît* şi înfiinţarea de coloane volante, călare pentru a fi *gata* în orice moment la atac. Jandarmeria rurală să fie şi ea călare şi sarcina ei să fie supravegherea strictă a oricărei agitaţiuni „revoluţionare". Tot orăşanul care va veni la sate, *să fie privit ca suspect şi cercetat cu băgare de seamă*".

Lipsea ceva acestei soluţii spre a fi luată în considerare cu toată seriozitatea ? Nimic. Cu jandarmeria călare, cu „coloane volante călare pentru a fi gata în orice moment la atac", cu declararea oricărui orăşean ca suspect, în sfîrşit, cu tot acest aparat de ordine pus atît de bine la punct, încît „lucrarea sîngeroasă de represiune să urmeze numaidecît", ar fi fost greu de crezut ca ţăranul să mai aibă vreun motiv să se plîngă de tocmelile agricole. Să întărim, aşadar, jandarmeria rurală. Numai aşa se poate dezlega problema agrară !

XI. *Să întărim statul.* Soluţia venea de la Take Ionescu, care declara la Iaşi, pe la începutul lui aprilie 1907 :

„Statul trebuie întărit contra turburătorilor profesionali."

Deşi nu mai era la guvern de aproape o lună, Take Ionescu, vorbind de „turburători profesionali", nu se gîndea la partidul lui din opoziţie — şi în genere

nu se gîndea la partidele de guvernămînt care, cînd căzeau de la putere, atacau tronul cu vehemenţă, convocau întruniri zgomotoase, organizau tulburări de stradă etc. etc. Sutele de agenţi ai opoziţiei nervoase, ca şi sutele de agenţi ai stăpînirii nervoase care, în timpul alegerilor maltratau sau ucideau zeci de oameni nevinovaţi, nu erau „turburători profesionali" — şi nu la ei se gîndea Take Ionescu, ci la acei care, numai prin mizeria lor permanentă, tulburau permanent ordinea, aşa că puteau fi, pe bună dreptate, numiţi „turburători profesionali". Împotriva *acestor* turburători cerea Take să fie întărit statul.

Cu toate că prin propunerea lui nu aducea nici o contribuţie deosebită la cererea „Universului" de a se întări armata, şi la aceea a „Patriei" de a se întări jandarmeria rurală, intenţia lui Take era pornită din acelaşi înalt simţămînt patriotic : voia să vadă problema agrară definitiv dezlegată. De aceea să fie întărit „Statul" !

Numai aşa se poate dezlega problema agrară !

XII. *Să se aducă muncitori străini.* La începutul lunii aprilie 1907, marii proprietari, strînşi într-o sală de întrunire, cerură guvernului autorizaţia de a aduce în ţară muncitori din străinătate, ori de cîte ori ţăranii romîni vor da semne de nemulţumire. De fapt, marii proprietari cereau o reînnoire legală a unui vechi obicei, în faţa căruia, ţăranul, înspăimîntat de concurenţă, accepta orice tocmeală agricolă. Cu mai puţine cuvinte, acest fel de a băga frica în ţăranul romîn era poate cel mai realist dintre toate. Să se aducă, prin urmare, muncitori agricoli din străinătate.

Numai aşa se poate rezolva problema agrară !

XIII. *Să se dea ţăranilor bicarbonat de sodiu.* Îngrijorat de condiţiile alimentare ale ţăranului — în care, ca şi alţi doctori, vedea toată problema agrară — şi

speriat, în special, de consecinţele acestei alimentaţii care făceau pe ţărani să se plîngă de ceea ce numeau ei „vătămătură", „leşin de dimineaţă", „durere la lingurea", „jigăraie", „arsură la stomac" etc. şi ceea ce se numeşte astăzi mai simplu sau „cancer", sau „ulcer", autorul unei monografii a comunei Bragadiru găsea ca soluţie la problemă să se distribuie ţăranilor cîte o doză suficientă de bicarbonat de sodiu.

Măsura nu putea fi rea, cînd ştiut este că pînă în ziua de astăzi, după cincizeci de ani de la răscoale, cei mai mari doctori din lume prescriu contra arsurilor bicarbonat de sodiu. Oricum, după experienţele făcute de autorul acestei soluţii, efectul bicarbonatului de sodiu asupra răului pricinuit de problema agrară asupra intestinelor populaţiei rurale părea să fie fulgerător. Ţăranul, care pînă acuma credea că de îndată ce-l apucă „jigăraia" îşi poate uşura stomacul şi sufletul înjurîndu-l pe boier de dumnezei şi de mamă — trebuie să ia repede o porţie zdravănă de bicarbonat. Peste două minute minunea se va produce : ţăranul va începe să rîgîie şi nu va mai trebui să treacă decît încă un minut, cel mult două, ca să se împace cu soarta şi cu învoielile agricole, fără discuţii şi fără răscoală.

Morala ? Daţi ţăranului cît mai mult bicarbonat de sodiu.

Numai aşa se poate dezlega problema agrară !

XIV. *Să se dea boierilor despăgubiri.* În sfîrşit, după ce au fost vînturate zeci şi zeci de idei, inspirate sau nu, deşi însufleţite la fel de aceeaşi nemărginită dragoste de neam, cine a găsit cea mai bună, precum şi cea mai uşor realizabilă soluţie a problemei agrare ? Boierii. Tot boierii !... Era şi de aşteptat, pentru că boierii nu se adunau, ca ţăranii, prin cîrciumi să comploteze, ci, ca oameni culţi ce erau, stăteau cuminte acasă, ţeseau la ciorap şi căutau cea mai bună soluţie pentru ca ţara să fie ferită în viitor de comploturi. Ca

oameni culţi, prin urmare, boierii au ascultat pînă la capăt toate sugestiile — după care au strigat, toţi, într-un ison ireproşabil : Nu !

Şi un *nu* al boierilor, era nu !... *Nu* erau de acord cu nici o soluţie !... *Nu* cu închiderea sau cu deschiderea cîrciumilor, *nu* cu desfiinţarea sifilisului, *nu* cu maistre de bucătărie, *nu* cu o vacă cu lapte, *nu* cu bicarbonat de sodiu se poate rezolva problema agrară. Singura, marea şi dreapta soluţie a problemei agrare nu poate fi decît despăgubirea boierilor de către stat. Statul să despăgubească pe proprietari şi arendaşi pentru tot ce au stricat ţăranii pe moşiile lor — şi boierii nu vor mai avea nici o pretenţie. Să primească boierii despăgubiri şi vor declara, pe cuvîntul lor de onoare, problema agrară definitiv rezolvată.

Soluţia a fost găsită. Trebuia numai examinată şi aplicată.

Înainte de toate, e bine să se ştie că boierii aveau un obicei foarte bun : gîndeau iute. Neverosimil de iute : pagubele încă nici n-au început şi ei s-au şi gîndit la despăgubiri. Cu toată zăpăceala în care trăia lumea în februarie şi martie 1907, singurii care, dacă şi-au pierdut pantalonii îndată, nu şi-au pierdut însă capul un singur moment, au fost boierii, şi în fruntea boierilor, marii boieri, care veneau din rîndurile conservatorilor. Fără nici o deosebire de limbă sau rasă politică — boierii, moşieri şi arendaşi, conservatori şi naţional-liberali, care ziceau că „această luptă o duc cu toţii, fără deosebire de culoare politică, căci în aceasta nu are ce căuta politica“ — au ameninţat guvernul, mai întîi cel conservator şi apoi cel liberal, că la răscoala ţăranilor vor răspunde cu o contrarăscoală a proprietarilor.

Ameninţările n-au ţinut mult, deoarece marii proprietari, membri ai „Societăţii agrare“ de sub preşedinţia conservatorului P. P. Carp şi vicepreşedinţia liberalului N. T. Pop de la Craiova, au trecut îndată la fapte : paralel cu acţiunea oficială a guvernului pentru organizarea represiunii, marii proprietari au organizat

întruniri, ca să-şi exprime revendicările. Prima revendicare era şi ultima :

Proprietarii şi arendaşii care au fost devastaţi, să fie despăgubiţi.

Expunerea de motive a acestei cereri, o reproducem după ziarul conservator „Evenimentul", de la 6 aprilie 1907, care explica dreptul boierilor la despăgubiri prin :

1) Obligaţia ce se *impune* statului datorită faptului că *guvernele* de prin timpuri n-au luat *măsurile* necesare spre a garanta siguranţa, şi

2) Folosul general ce se realizează pentru economia naţională din aceea că producătorii agricoli fiind puşi în măsură de a-şi continua ocupaţiile lor se *evită o împuţinare a producţiei ţării, ceea ce ar fi şi mai dăunător în urma dezastrului ce ţara noastră a încercat !*"

Marii proprietari nu mai ţineau seama că ei aparţineau partidului conservator sau partidului naţional-liberal şi că, în calitatea lor politică, chiar ei au făcut „guvernele" care *„n-ar fi luat din timp măsurile necesare spre a garanta siguranţa"* moşiilor, şi ameninţau statul că, dacă nu-i despăgubeşte, nu-şi vor lucra moşiile, ceea ce va duce la o „împuţinare a producţiei ţării".

Dar de ce trebuie să plătească statul aceste despăgubiri ? Cine e statul ? Cum arată la faţă ? De unde să ia statul bani să dea moşierilor şi arendaşilor aceste despăgubiri ?

Explicaţia o dădu un mare proprietar, la o altă întrunire ţinută de „Societatea agrară" la Alexandria :

„Statul este dator să dea despăgubiri proprietarilor şi arendaşilor, deoarece nu sătenii sînt vinovaţi de de-

vastări, ci *preoții și învățătorii*, cari i-au instigat la răscoale și cari *sînt slujbași ai statului*".

Ca argument, era un argument. Statul — „Statul" — trebuia să răspundă — și să răspundă cu bani sunători — pentru faptele slujbașilor lui. Statul era, așadar, răspunzător de răscoale. Și dacă mergem ceva mai departe, statul a și organizat răscoalele acestea. Deci să plătească statul. Dar cine era statul ? Evident, statul însemna acea o mie care încasează tot timpul cu ambele mîini și cele peste șase milioane și ceva care plătesc tot timpul cu ambele mîini. Deci statul celor peste șase milioane să plătească despăgubiri statului celor o mie.

Dar boierii, ca să n-o spună pe șleau, cereau, prin stat, despăgubiri de la preoți și învățători. Singurul care nu se ferea să vorbească deschis, rămînea tot Carp, șeful partidului conservator reîntregit. Moșierul de la Țibănești nu-și permitea josnicia de a face pe prostul, cerînd prin chițibușuri absurde bani pe care-i putea pretinde direct de la cel care va trebui să plătească : țăranul. Și atunci Carp, care inainte cu o lună a rostit sentința lui sîngeroasă : „Mai întîi represiune, apoi vom aviza" — dădea acuma, după represiune, o formulare incomparabil mai sîngeroasă pretențiunilor lui la despăgubiri : BIRUL PE RĂSCOALĂ !

„Birul pe răscoală" era o expresie sinistră, dar completă, a strivitorului dispreț pe care-l purta boierimea, poporului de peste 80% țărani. „Birul pe răscoală" cuprindea laolaltă și principiile fumăritului sau birului pe fiecare coș care scotea fum, înființat cu două sute de ani în urmă, ca și principiile celui mai nou bir aplicat la 1907 : acela pe parfumul și mătăsurile de import. Birul pe răscoală era un bir pe lux. Lux să faci iarna foc în casă, lux să-ți cumperi mătăsuri, lux să faci răscoală. În martie 1907, țăranul, pornind la răscoală, a făcut lux. Acum să plătească.

La această ideie a conservatorilor, regele părea cîştigat atît cît putea să împace interesele lui personale, cu interesele guvernului naţional-liberal.

În notele sale, Marghiloman notează pe ziua de 22 martie 1907 :

„Am supus Regelui proectul meu de reconstituire a capitalului de exploatare al arendaşilor şi proprietarilor sinistraţi, limitînd indemnitatea acordată de Stat la maşinile distruse, hambare şi magazii, grajduri şi animale de muncă. Anuitatea de luat la nevoie din patente şi mai ales *dintr-o contribuţie specială asupra comunelor revoltate*. Citat exemplul francez — Contréxeville. Regele pare a aproba. Ar fi şi vorbit cu prezidentul Consiliului, care a luat angajamentul să studieze chestiunea".

Guvernul liberal, care ar fi vrut să vadă pe moşierii conservatori într-o situaţie cît mai proastă, spre a-i sili să-şi vîndă moşiile către „Casa rurală" naţional-liberală, şovăia să ia vreo măsură. Totuşi, silit de proprii săi moşieri, guvernul liberal obţinu de la rege un mesaj prin care făgăduia boierilor despăgubiri. Dar lucrurile se împotmoliră aici. Boierii porniră o campanie împotriva guvernului care şi-ar bate joc de marii moşieri şi arendaşi pentru că este compus din miniştri „socialişti". Primejdioşii socialişti în guvernul liberal prezidat de conu Mitiţă se reduceau la unul. Şi acel unu era V. G. Morţun, liberal pînă în vîrful unghiilor şi moşier, care ar împiedica pe liberali să facă dreptate marii proprietăţi.

Îndîrjiţi şi îngrijoraţi, boierii trimiseră conului Mitiţă o delegaţie de proprietari şi arendaşi din Dolj şi Mehedinţi, judeţe care au avut de suferit cel mai mult de pe urma răscoalei. Delegaţia se prezentă, protestă că guvernul nu se ţine de cuvînt şi nu le dă despăgubirile

făgăduite. În încheiere, delegația ceru conului Mitiță să lanseze un manifest public, în favoarea proprietarilor și arendașilor, așa cum a adresat la 13 martie un manifest în favoarea țăranilor.

Foarte candid, conu Mitiță răspunse delegației că manifestul de la 13 martie nu este decît un manifest de hîrtie — ca dovadă: pînă acuma nu s-a dat țăranilor nimic — iar dacă va fi să li se dea vreodată ceva, „nu va depăși limitele legilor actuale"; că în principiu n-are nimic împotrivă să se dea moșierilor și arendașilor despăgubiri, dar că în țară există o constituție; că această constituție cere să nu se ia nici o măsură importantă în stat, fără a se fi convocat Parlamentul și că dreptul de a convoca Parlamentul aparține numai M. S. Regelui.

Delegația se agață de cuvîntul conului Mitiță: Parlamentul! Cît se poate de bine! Parlamentul îi stă la dispoziție.

La care conu Mitiță le turnă un duș rece pe cap: Nu! Acesta este un parlament conservator. Un guvern liberal nu poate guverna prea multă vreme cu un parlament conservator. Un guvern liberal nu poate sta la cheremul unui parlament conservator. Ar fi anormal. Să aibă, așadar, răbdare proprietarii și arendașii să se facă alegerile și la toamnă, cînd se vor aduna noile Camere, cererea lor va fi satisfăcută.

Dar membrilor „Societății agrare" tocmai de o Cameră național-liberală le era frică mai mult. Pentru cei din afară aveau și un pretext: liberalii erau niște sîngeroși socialiști. După ce au făcut un guvern plin de socialiști, acum vor să dea țării și un parlament socialist. Dar de fapt, marii proprietari și arendași nu de socialiștii național-liberali se temeau, ci de manevrele național-liberale în jurul „Casei" lor „rurale". Și se declarară foarte îndurerați de lipsa de încredere ce o arată conu Mitiță parlamentului conservator. De ce n-ar fi bun ăsta, coane Mitiță, și de ce ar fi mai bun altul, cînd chestia este atît de urgentă? Cine te-a aclamat la 13 martie? Nu parlamentul conservator? Cine a

aprobat mesajul regal ? Nu parlamentul conservator ? Şi cine te-a îmbrăţişat, coane Mitiţă ? Nu deputaţii şi foştii miniştri conservatori ? Atunci de ce n-ai crede şi mai departe în loialitatea conservatorilor ? Zici că vrei să ne dai despăgubiri ! Atunci ce-ţi închipui, coane Mitiţă : tocmai parlamentul conservator n-o să-ţi aprobe despăgubirile ? De aceea, fă aşa cum îţi spunem noi, coane Mitiţă : convoacă parlamentul conservator şi cere-i să aprobe :

1. „măsurile necesare pentru a se asigura liniştea la ţară şi executarea muncilor agricole ;
2. „măsurile necesare pentru *a nu se schimba regimul actual al contractelor agricole* pînă la votarea unei noi legi ;
3. „măsurile necesare pentru a face să se constate pagubele suferite şi *să se acorde indemnităţi fiecăruia.*"

Pentru aceste trei probleme nu trebuie să se convoace un alt parlament. „Nu e nevoie de alte Camere — declara la o nouă întrunire a „Societăţii Agrare", un mare proprietar, Ghiltu, preşedintele Camerei de Comerţ din Craiova — căci nu putem şti dacă pleiada de socialişti, ce desigur vor intra, nu va aduce o stare de lucruri şi mai tristă ca pînă acum."

Conu Mitiţă a aşteptat ca delegaţia să-şi deşarte sacul, apoi a răspuns demn şi *înţepat :* „Ţara se află în grea strîmtoare. Să nu-mi cereţi prea mult, căci plec de la guvern."

Se ştia tare conu Mitiţă : era proaspăt mîntuitor al neamului. Dacă pleca el de la guvern ce se vor face moşierii conservatori ? Cine va mai împuşca ţărani pentru ei ?

Dar moşierilor şi arendaşilor le trecuse frica. Nu mai era nici o primejdie. Multă vreme de aci înainte ţăranii

nu vor mai îndrăzni să-şi ridice capul. Şi chiar dacă ar îndrăzni, au proprietarii şi arendaşii liberali aceleaşi motive să tremure, ca şi boierii conservatori. Aşa că delegaţia se despărţi furioasă de conu Mitiţă şi de a doua zi, conservatorii, călcînd angajamentele luate numai cu o lună înainte, la 13 martie, cînd s-a încheiat „monstruoasa coaliţie", începură să atace guvernul naţional-liberal, într-un stil de sinceră opoziţie :

„Dacă liberalii — scria organul conservator „Dreptatea" la 14 aprilie 1907 — nu vor să dea despăgubiri, conservatorii vor trebui să le dea. E în interesul ţării ca să facă aceasta."

Conservatorii, nu numai că se şi pregăteau de putere, dar se şi credeau din nou la putere : era „în interesul ţării", ca guvernul conservator să dea despăgubiri moşierilor şi arendaşilor conservatori. La conservatori, ca şi la liberali, numai „interesul ţării" prima. Şi în interesul ţării, ameninţau. După cea dintîi ameninţare că dacă nu li se dau despăgubiri, îşi vor lăsa moşiile nelucrate, veneau cu a doua ameninţare : că vor răsturna guvernul în curînd şi că-şi vor lua singuri despăgubirile. Dar, pentru că ambele ameninţări li se părură chiar lor puţintel comice, veniră cu o a treia ameninţare. La încă o întrunire a Societăţii agrare, acelaşi mai sus-numit Ghilţu, declara :

„Dacă Suveranul ne va răspunde că starea de lucruri nu se poate schimba, atunci nu avem altceva de făcut decît să vindem tot ce avem în această ţară şi *să mergem să sfîrşim restul zilelor noastre trăind în străinătate,* căci altă soluţie nu găsesc."

Moşierii şi arendaşii se înşelară încă o dată. Ameninţarea aceasta cu emigrarea impresionă pe rege şi pe liberali tot atît de puţin ca şi primele două. Nu mai era de trăit. Boierii simţeau că se sufocă. Să-şi hotărască un drept la despăgubiri, să-şi fixeze şi cifra de despăgubiri şi să nu o poată încasa, deşi au ameninţat că-şi lasă moşiile în paragină, că răstoarnă guvernul, că părăsesc ţara — e nemaipomenit ! Şi despăgubiri vor ! Cu cît li se refuză mai mult, cu atît vor mai mult. Ce-i de făcut ?

Şi nu i-a părăsit dumnezeu nici acum. „Culţi" şi deştepţi cum erau, boierii au găsit cel mai boieresc mijloc să obţină despăgubiri : *să şi le ia singuri.*

*

Din primele zile, cînd habar n-aveau dacă au fost păgubiţi şi cu cît au fost păgubiţi, moşierii şi arendaşii lansară o cifră globală pentru toată familia lor de boieri nenorociţi : 300 de milioane. „Pagubele trec de 300 de milioane" — spuneau ei prin presă şi întruniri. Peste cîteva săptămîni, noul guvern liberal declara că pagubele nu sînt decît de 30 milioane. Iar după alte cîteva săptămîni, pe la sfîrşitul lui mai, se dovedea că pagubele n-au atins nici cifra de 15 milioane.

Fiecare, însă, a trecut în lista pagubelor tot ce a vrut şi a evaluat cea mai mică aşchie de scîndură la cît a vrut. Anghel, prefectul de Olt, în cartea lui de amintiri relatează cazul unui proprietar al cărui nume bineînţeles, nu ni-l dă — care ar fi trecut în lista comisiunei însărcinate cu anchetarea pagubelor, dulceţuri în valoare de cinci mii de lei. Tot Anghel notează observaţia unui subprefect care i-a spus :

„Înainte de răscoale, dacă poposeam la unul din proprietarii din plasa mea, şi ceream şi eu să-mi răcoresc gîtul cu o sticlă de vin, nu era unul să nu-mi

răspundă: „Ce păcat, d-le Subprefect, că am terminat vinul chiar deunăzi". Şi ei, după cum văd din jalbele lor, aveau pivniţele pline cu sute de vedre de băutură."

Lăcomia acestei „elite" nu se oprea la nimic. Predestinaţi jafului sub toate formele de jupuire imaginabile, boierii nu cunoşteau limita jafului. În special acuma, cînd sub pretextul pagubelor, se auto-despăgubeau, nimeni nu putea pune stavilă instinctelor lor strămoşeşti de „despăgubire". Iar dacă se găsea pe aproape o autoritate, îi sprijinea. Citiţi, de pildă, telegrama aceasta expediată, la data de 6 aprilie 1907, maiorului comandant al detaşamentului Titu, de către Petru P. Popescu, arendaşul moşiei Adunaţi-Sîrbeni:

„Avutul nostru strîns în conacul moşiei Adunaţi-Sîrbeni în seara de 12—13 curent fiind devastat şi incendiat de bandele de tîlhari sub masca de răsculaţi, avuserăm licara de mîngăere trecerei distinsului locotenent Gheorghiu cu 20 tunari călăreţi a căror presenţă insufla impunere, banditii începuseră aducerea lucrurilor furate. Plecînd de aci acea trupă totul a rămas în dormire rugăm respectuos a dispoza trimiterea aci a aceluiaşi domn locotenent Gheorghiu cu trupa ce veţi crede suficientă spre a ne alina durerea pagubelor prin restituirea averei noastre furate purtarea D-lui locotenent Gheorghiu aduce fală comandei Dvs.".

Ce era „licara de mîngăere" pe care locotenentul Gheorghiu a adus-o cu cei 20 de tunari arendaşului spre a-i „alina durerea pagubelor", se poate ghici. Cu ajutorul unor astfel de ofiţeri, „a căror presenţă insufla impunere", boierii şi-au „alinat durerea pagubei", cum au putut mai frumos. Iar cînd n-aveau ofiţeri la îndemînă, boierii găseau „licara de mîngăere" în sprijinul

primarilor şi jandarmilor, a „căror prezenţă", după ravagiile tunului, „insufla" iar „impunere". Să ascultăm cîteva cazuri :

„Prezentul" cu data de 1 mai 1907 scria :

„Se afirmă — şi se precizează chiar nume şi localităţi — că unii din arendaşii devastaţi au reuşit să-şi refacă depozitul de cereale, şi încă de două, de trei şi chiar de patru ori mai mare, de cît a fost în momentul devastărei. Ca să nu citäm decît un singur caz din multe, petrecut într-un judeţ învecinat, vom releva norocul ce se zice că l-a avut un arendaş, care a trecut acum altuia moşia ce o ţine, că în loc de o mie de chile de porumb cît a avut şi i s-a ars, şi-a refăcut acum din porumbul sătenilor adunat cu forţa de soldaţi, nici mai mult nici mai puţin decît 4.000, adică patru mii de chile. Se înţelege. Ce-i pasă acestui arendaş, al cărui nume îl cunoaştem şi-l putem da la rigoare (dar pe care nu l-a dat pentru că la mijloc era acelaşi ilustru N.N. n.n.), pentru a ilustra acest nou gen de tîlhărie legală precum şi celorlalţi arendaşi de teapa lui, că procedarea aceasta dă oarecum sătenilor dreptul deplin de a se simţi acum dînşii ca victime şi a rămînea cu ura şi îndîrjirea în suflet ? Ce-i pasă fericitului arendaş care a găsit mijlocul să se îmbogăţească şi din răscoale, că ura se va revărsa asupra altora nevinovaţi ? Moşia a trecut-o altuia. Mîine pleacă. După el, deluviul !"

„Adevărul" cu data de 17 august 1907, scria :

„În toiul răscoalelor ţărăneşti din Vlaşca, locuitorii din comuna Crevenicu-Răduleşti şi din cătunul Stănceasca s-au ţinut departe de orice agitaţie, ba chiar s-au încercat să potolească pe răzvrătiţii care îi îndemnau să ia parte şi ei la răscoală. Purtarea lor pacinică

a mers aşa de departe, că au voit să ţie piept unui grup de răsculaţi, cari aveau intenţia să devasteze curtea proprietarului Paul Rădulescu. Sătenii din Crevenicu-Rădulești le-au ieşit înainte, în frunte cu preotul satului şi au preferat să fie maltrataţi mai degrabă decît să lase proprietarul lor să fie devastat... Dar abia s-au potolit răscoalele şi proprietarul, drept recunoştinţă pentru apărarea pe care i-o luaseră sătenii, se hotărî să se despăgubească de pe urma lor. Într-o zi îl trimise pe primarul satului, Petre I. Dobrogeanu, ca să meargă din casă în casă şi să ia toate lucrurile locuitorilor. Primarul, însoţit de jandarmul Neacşu Ilie, şi de consilierul comunal Alexandru R. Ana, pătrunse în casele locuitorilor şi procedă cu sila la ridicarea tuturor obiectelor din casă. Au luat porumb, grîu, viţe, untură, coturi de pînză, uleiu, văpsea, frînghii, stupuri de albine — cu un cuvînt totul ce au găsit. Cei care se împotriveau, cărora le durea inima să-şi vadă furate astfel lucrurile din casă, truda lor de o viaţă, erau bătuţi în mod îngrozitor. Toate aceste obiecte se găsesc astăzi în casa proprietarului Paul Rădulescu, în casa primarului Petre I. Dobrogeanu şi a lui Niţă Tăbăranu, mecanicul curţei. De asemenea s-a luat sătenilor şi toţi banii care s-au găsit la dînşii. Ei au rămas muritori de foame şi n-au măcar o pătură ca să se învelească..."

În toamna lui 1907, reapare numele vestitului arendaş Vintilescu despre care am mai vorbit în cursul acestei lucrări. Lui Vintilescu nu i-a fost de ajuns că a împuşcat cu ajutorul ofiţerilor pe toţi cei care nu i-au plăcut şi nici că a ucis ţărani nevinovaţi numai ca să pună în gardă pe cei care ar avea cîndva de gînd să nu-i facă pe plac, ci şi-a luat obiceiul să se despăgubească şi nu mai contenea cu despăgubitul. În octombrie 1907, cîţiva ţărani veniră la Bucureşti să se plîngă de tot ce le face acest Vintilescu.

Citäm din ziarul „Actualitatea" cu data de 14 octombrie 1907 :

„N-a rămas om cît de sărac, căruia să nu-i fi luat și cenușa din vatră. Azi sîntem cu toții muritori de foame. Intrăm în iarnă, fără ca să știm ce o să dăm de mîncare copiilor noștri. Unde o fi fost nebunia răscoalei mai mare nu cred să fi omorît țăranii atîția oameni și să fi prădat atîta avut ca Vintilescu. Și acum este vai de noi. Toată ziua Vintilescu se plimbă cu pușca în sat, că dacă-l zăresc femeile și copiii fug de dînsul îngroziți. Vitele ni le prinde din drum și ni le duce la oborul comunal, și le ține nemîncate pînă ne face să-i plătim cîte 10 și 15 lei... Nu mai e de trăit. Dacă zicem o vorbă ne strigă că sîntem instigatori și că are să ne împuște. Nu mai avem decît între moarte prin împușcare și moarte prin foame... Noi nu voim însă să murim și sîntem hotărîți tot satul să plecăm din țară!"

*

După ce boierii și-au luat singuri despăgubirile, statul național-liberal, din considerente pe care le cunoștea numai Banca Națională liberală, le-a dat și el despăgubiri. Cu acești bani, boierii și-au „alinat" în chip atît de dulce „durerea pagubelor", încît au trebuit să admită că, deși comportă oarecari riscuri, cea mai bună afacere din toate afacerile moșierilor și arendașilor, este o răscoală a țăranilor.

XIII

Faptele cu care s-a încheiat masacrul din primăvara anului 1907, au fost multe, dar toate aşteptate. Surprize nu puteau fi, pentru că cei o mie, dacă voiau să trăiască, nu-şi puteau permite să ofere surprize celor şase-şapte milioane. Orice deviere de la regulile lor de viaţă ar fi fost una cu o sinucidere. Aşa că, deşi au trecut în februarie-martie prin frigurile morţii, boierii, cum au simţit că primejdia se îndepărtează de ei, şi-au reluat firul năravurilor, în capul cărora, alături de lăcomie şi ferocitate, se înscria chiulul.

*

În primele săptămîni de la represiune, liberalii se scuzau că nu pot face nimic pentru ţărani, cîtă vreme sînt siliţi să guverneze cu un parlament conservator — dar garantau că îndată după alegeri, cînd îşi vor avea parlamentul lor curat liberal, ţăranii se vor procopsi cu o căruţă plină cu reforme. Firește, cînd îşi începură

campania electorală, național-liberalii, tot din respect pentru vechile năravuri politice, nu folosiră o singură limbă, ci două : una pe înțelesul moșierimii — și alta pe înțelesul țăranilor.

Cu moșierimea, liberalii vorbeau așa :

„Datoria marilor proprietari, cari țin la avutul lor, este să voteze cu guvernul actual, căci dacă nu vor face așa, și proprietatea lor și viața lor este în pericol... Interesele marilor proprietari sînt în pericol dacă nu se va rezolva chestia agrară așa cum înțelegem noi."

Cu țărănimea, însă, liberalii vorbeau cu totul altfel.

„Săteni — spuneau ei în manifestul lor electoral — voiți pămînt prin Casa rurală ? Votați pentru noi !"

În jurul acestor două idei se învîrtea programul electoral al național-liberalilor : proprietarii își pot păstra, fără grijă, pămîntul, dacă votează cu național-liberalii — iar țăranii pot căpăta pămîntul acesta al proprietarilor dacă votează cu național-liberalii !

*

După ce, în strictă conformitate cu litera evangheliei electorale și pe baza constituției și a ciomegelor, liberalii își aranjară o Cameră și un Senat care puteau servi ca model prin zdrobitoarele lor majorități guvernamentale, țara, nerăbdătoare, aștepta legiuitul mesaj regal, din care să afle că noul parlament are sarcina

să dea putere de lege făgăduielilor făcute în primăvară ţăranilor. Carol I vorbi şi ţara auzi ce spune el noilor reprezentanţi ai naţiunii liberale:

„Pînă în sesiunea de toamnă, *aveţi timp îndestulător a studia aducerea la îndeplinire a măsurilor enunţate* în numele meu de manifestul guvernului din 12 martie a.c. *Asigurînd bunul trai al ţărănimii* şi aşezînd relaţiunile dintre proprietarii mari şi săteni *spre mulţumirea ambelor părţi,* veţi desăvîrşi, prin buna înţelegere şi conlucrarea tuturor, o mare şi binefăcătoare reformă, care va rămîne trainică."

Carol I cerea corpurilor legiuitoare să asigure „bunul trai al ţăranilor", spre „mulţumirea ambelor părţi". Prin aceasta, corpurile legiuitoare ar realiza „o mare şi binefăcătoare reformă". Căci era o „mare şi binefăcătoare reformă" ca, după conflictele care durează de la apariţia primei vieţuitoare pe lume, bolnavul şi boala să poată găsi un mijloc de înţelegere, „spre mulţumirea ambelor părţi". Parlamentul să facă asemenea legi şi legile să fie atît de bine aplicate, încît să se asigure bunul trai al ţăranilor, fără să se zdruncine bunul trai al boierilor.

Era o sarcină grea, dar de aceea şi regele se ferea să pună sula în coastă parlamentului său. „Pînă în sesiunea din toamnă" — era „timp îndestulător" să studieze „aducerea la îndeplinire" a făgăduielilor din martie.

Timp era, aşadar, destul. Iar pentru că în afară de timp era şi vară şi te topeai în Bucureşti de căldură, prima sesiune a Parlamentului nu ţinu decît atît cît îi trebuia să numească o comisiune care să studieze şi să redijeze reformele.

De aici, însă, ce rezulta? Dacă Parlamentul abia se apuca să numească o comisiune care *să studieze* şi *să*

redijeze reformele agrare — însemna că noii reprezentanți ai poporului se prezentau înaintea țării cu niște reforme care nu numai că nu erau *redijate*, dar nici măcar *studiate*. Și cine erau noii reprezentanți ai poporului ? Fruntașii partidului național-liberal.

Prin urmare, partidul național-liberal care, în cei doi ani de opoziție, o dată cu obișnuitele atacuri împotriva guvernului, afirma sus și tare că a pregătit toate reformele agrare și că nu aștepta decît ceasul cînd va fi chemat la putere spre a le putea aplica, a mințit : n-a avut gata nici o reformă, n-a studiat nici o reformă și nici nu s-a gîndit la reforme. Reformele despre care au vorbit pînă în ziua de 12 martie orele 5,30 după amiază n-au fost decît literatură de opoziție, potrivită să sperie guvernul, să dea țăranilor iluzii, dar să nu angajeze pe liberali mai mult decît pot angaja niște vorbe aruncate în vînt — și aruncate, cui ?

Unor țărani. Unor proști. Unor oameni care nu știu nici să scrie, nici să citească. Unor nenorociți care pot fi duși de nas cu ușurință. Să nu mai vorbim, dar, de reforme, deoarece „timp îndestulător" este, cum spunea regele Carol I.

*

Trecură alte cîteva luni pînă ce, la 15 noiembrie, corpurile legiuitoare se deschiseră iar, pentru ca regele să-și repete discursul din vară :

„Proprietatea mare și țărănimea sînt păturile sociale pe care se reazimă mai ales buna stare și progresul oricărui stat : de aceea se cere ca în relațiunile lor să *domnească buna înțelegere și armonia cea mai perfectă*".

După acest nou îndemn regal la „buna înțelegere și armonia cea mai perfectă" dintre jefuiți și jefuitori, Camera luă cunoștință de raportul comisiunii numite

în vară şi votă trei legi menite să rezolve problema agrară „spre mulţumirea" tuturor părţilor, care nu erau două, ci trei.

Prima : pentru ţărani, o revizuire a învoielilor agricole ;

a doua : pentru liberali, crearea Casei rurale ;

a treia : pentru boieri, despăgubiri.

Conştiinţa senină a lui Carol I, însă, continua să fie tulburată de o mică îngrijorare : se temea că, deşi a făcut atîtea pentru a stabili armonia între boieri şi ţărani, totuşi nu este încă destul de bine înţeles. Ca să fie liniştit pe deplin, peste două săptămîni, la 29 noiembrie, regele răspunse la adresa Adunării deputaţilor :

„Este netăgăduit *că proprietatea mare alcătuieşte partea cea mai însemnată a bogăţiei ţării şi că propăşirea întregei noastre agriculturi atîrnă de menţinerea ei.* Însă o uşurare a condiţiunilor de trai ale ţăranului şi îndrumarea spre o muncă mai spornică sînt asemenea necesităţi *recunoscute* de toţi. Împăcarea acestor nevoi deopotrivă însemnate trebuie căutată pe tărîmul bunei înţelegeri şi al dreptăţii, singurele temelii pe care se poate lucra cu înţelepciune. Jertfele ce se cer nu vor fi niciodată prea scumpe, dacă vom atinge acest ţel dorit, adică dezvoltarea proprietăţii noastre agricole şi *restabilirea încrederii reciproce între toţi fiii ţării.*"

Aceasta era sentinţa pe care mîna regală o săpa pe lespedea aruncată peste mormintele celor 11.000 de ţărani.

În primul rînd să se ştie că marea proprietate e sfîntă şi nimeni n-are voie să se atingă de ea. Cine se atinge de marea proprietate, se atinge de însăşi avuţia naţională, deci, cine va încerca să facă cel mai mic rău marii proprietăţi, va avea împotriva lui toate organele de ordine ale statului.

În al doilea rînd, vin condițiile de trai ale țăranului. Am stabilit, în termeni categorici, că principala noastră grijă trebuie să fie îndreptată înspre apărarea marii proprietăți. *Însă*, nici condițiunile de trai ale țăranului nu pot fi neglijate. Este drept că ușurarea condițiilor de trai ale țăranilor nu ni se impune atît de categoric ca apărarea marii proprietăți, dar este „recunoscută de toți" ca o necesitate.

Drept care, să apărăm cu toată energia marea proprietate și, pe cît vor permite interesele marii proprietăți, să ușurăm condițiile de trai ale țăranului.

În concluzie: apărarea marii proprietăți este o datorie imperativă, iar ușurarea condițiilor de trai ale țăranului este o datorie facultativă, dictată numai de mărinimia boierului.

*

Hotărîrea lui Carol I, reprezentantul suprem al moșierilor și arendașilor, a fost aplicată cu toată strictețea. În sesiunea care a urmat, *Parlamentul n-a votat nici o lege care ar știrbi marea proprietate și care ar scădea cu ceva privilegiile fără sfîrșit ale marilor proprietari.* În schimb, a votat o lege a islazurilor comunale și o lege a învoielilor agricole, care trebuiau să intre, însă, în vigoare peste cîțiva ani, așa că aplicarea lor întîrziată, degeneră, după cum era și în intenția legiuitorilor, într-o farsă urîtă ca toate legile boierilor în favoarea celor mulți, ignoranți și creduli.

Totuși, la 21 februarie 1908, deputații și senatorii au făcut și ceva pozitiv: au votat legea Casei rurale. Idealul național al național-liberalilor lua, în sfîrșit, un contur material. Pusă direct sub ocrotirea Băncii Naționale, Casa rurală ajută această supremă întreprindere financiară liberală să-și cîștige în scurtă vreme reputația de cea mai mare și mai rapace instituție de cămătă din țară.

Nimeni să nu-şi închipuie, însă, că pînă la această imensă activitate reformistă a parlamentului lor, liberalii au stat cu mîinile în sîn şi n-au făcut nimic pentru ţărani. Încă din primăvară, îndată după lichidarea răscoalei, liberalii au hotărît să vegheze la încheierea unor noi tocmeli agricole, cu caracter provizoriu, pînă la trecerea prin parlament a unei legi definitive a tocmelilor. Că noile tocmeli trebuiau să fie mai bune pentru ţărani decît cele vechi — chestiunea nici nu se punea. De vreme ce conservatorii au plecat de la putere din cauza unor tocmeli agricole rele, era de la sine înţeles că liberalii au venit la putere să dea tocmeli agricole bune. Şi nimeni nu spunea altfel. Cu atît mai puţin liberalii, care, spre a fi absolut siguri că ambele părţi vor fi mulţumite, însărcinară pe prefecţi să fie de faţă la semnarea hîrtiilor. Cei 32 de prefecţi, care pînă acum cîteva zile trebuiau să vegheze ca armata să nu facă economie de muniţii şi ca represiunea să fie cît mai necruţătoare, erau astăzi datori să vegheze ca nu cumva „talpa ţării" să fie silită iar de moşieri şi arendaşi să semneze nişte tocmeli de ocnaşi.

Măsura aceasta a liberalilor n-a plăcut, însă, lui P. P. Carp, şeful moşierilor conservatori din opoziţie, care o taxa ca anticonstituţională, pentru că o intervenţie a statului în treburile particulare dintre cetăţeni este anticonstituţională.

În martie, cu toate că tulburările puteau fi prea bine interpretate ca o răfuială particulară dintre ţărani şi boieri pentru nişte tocmeli agricole particulare — cu atît mai particulare cu cît n-au fost măcar întocmite pe un contract tip oficial, ci cu texte şi clauze care diferau între ele, după cum era şi boierul de al dracului — Carp nu şi-a spus că operaţiunea de înăbuşire a răscoalelor cu forţa armată ar fi un amestec anticonstituţional al statului în nişte afaceri particulare, ci a stăruit mai mult decît toţi pentru represiune. Pe atunci treburile nu erau particulare, deoarece beneficiul inter-

venţiunii de stat trebuia să-l tragă exclusiv boierimea — aşa că pentru Carp prezenţa şi activitatea directă a prefecţilor era cu desăvîrşire constituţională.

Astăzi, însă, P. P. Carp nu mai credea în prefecţi. P. P. Carp nu mai credea în imparţialitatea prefecţilor. P. P. Carp nu mai credea, în special, în corectitudinea prefecţilor liberali. Erau „socialişti". Erau „anarhişti". În sfîrşit, erau „ceva" şi erau de partea „cuiva". De partea cui ? A ţăranilor ? Nu ! Vrem să zicem că P. P. Carp nu era atît de prost încît să-şi închipuie că prefecţii liberali vor fi totdeauna de partea ţăranilor, a tuturor ţăranilor — şi împotriva boierilor, a tuturor boierilor. P. P. Carp ştia altceva : că liberalii, tot cu gîndul la Casa rurală pe care şi-o vor putea dezvolta pe ruinele marii proprietăţi — bineînţeles, pe ruinele marii proprietăţi conservatoare — vor cere prefecţilor ca, ori de cîte ori le va veni la îndemînă, să scoată niţeluş sufletul proprietarilor conservatori. Şi Carp, care-şi cunoştea lumea lui, nu se înşela nici acum : liberalii luară pe unele moşii conservatoare apărarea ţăranilor, nu pentru a face bine ţăranilor, ci pentru a-i folosi ca instrument de şicană a boierului conservator, care, plictisit, se va hotărî, în cele din urmă, să-şi vîndă moşia, fie vreunui ciocoi liberal, fie Casei rurale.

Moşierii conservatori protestară împotriva guvernului „socialist" liberal şi a prefecţilor lui „socialişti". Deosebit de vehement se arăta ziarul conservator „Ordinea", care la data de 4 aprilie 1907, vorbind despre acţiunile „subversive" ale prefecţilor naţional-liberali „socialişti" relatează cum în comuna G. (comuna devenea anonimă pentru că era proprietatea unui ilustru N.N. naţional-liberal, n.n.) unul din aceşti prefecţi „subversivi" „fixează a se da ţăranilor pogonul de pămînt pentru arătură cu 22 de lei, iar pe moşiile arendaşilor vecini cu acesta (conservatori, n.n.) hotărăşte a se da cu 16 şi 14 lei pogonul". Indignată, „Ordinea" conservatoare ameninţa pe prefecţii liberali „socialişti", că imediat ce partidul conservator va veni din nou la putere, îi va

arunca în închisoare, pentru că nu s-au conformat constituției și n-au asigurat moșierilor conservatori „avutul, onoarea și ordinea", la încheierea noilor tocmeli agricole.

*

Dar pentru că în genere, neînțelegerile dintre cele două partide nu trebuiau exagerate, nu trebuia exagerată nici graba liberalilor de a-i moșteni pe conservatori. Chiar dacă liberalii ar fi vrut să facă o revoluție a ciocoilor contra boierilor, pentru ca să ajungă ciocoii singurii boieri de pe piață, regele Carol I n-ar fi permis. Ciocoii erau pentru el buni, dar toată stima lui mergea spre boieri. Astfel că, în afară de anumite incidente care nu erau decît o slabă semnalizare a celor ce au de gînd să facă liberalii într-un viitor ceva mai îndepărtat conservatorilor, boierii — toți boierii — puteau, îndată după represiune, să-și moaie tocul în cerneală și să încheie tocmeli după stilul lor strămoșesc.

Un exemplu îl putea da tocmai unul din conservatorii care s-ar fi putut plînge de pacostea prefecților „socialiști"-liberali, feciorul conului Gogu, fostul președinte al partidului conservator. Pe fiul proprietarului celor 99 de moșii îl chema G. G. Cantacuzino, poreclit „prensul Griguță", pentru aerele lui franțuzite, dar cunoscut pentru răutatea și lăcomia lui, cu care-l întrecea, dacă era cu putință, pînă și pe tat-său, nababul.

În una din învoielile încheiate cu țăranii de pe moșia Ciocănești, la 20 martie, în atmosfera tulbure a răscoalelor, „prensul" stabilea că țăranii *nu mai sînt obligați să taie trestia* de pe moșie. Dar îndată după represiune, „prensul" puse pe țărani să semneze o nouă învoială prin care erau obligați, „fără altă plată" să taie trestia într-o anumită cantitate și s-o așeze cînd, cum și acolo unde va cere proprietarul. În aceeași învoială de la 20 martie, „prensul" stabilea că țăranii vor plăti pentru ierbărit: 10 lei pentru vite înhămătoare,

8 lei pentru vaci şi bivoliţe, 2 lei pentru o oaie şi 1 leu pentru un miel. Dar după represiune, „prensul" urcă în noua învoială preţurile pentru vite înhămătoare de la 10 lei la 15 lei, vaci şi bivoliţe de la 8 lei la 10 lei ; oaia de la 2 lei la 2,50 şi mielul de la 1 leu la 1,50. În învoielile de la 20 martie, „prensul" prevedea că va scuti pe ţăran să plătească ierbăritul a două vite, dacă-i va secera şi căra la maşină *două* pogoane de grîu, orz, ovăz sau mazăre. După represiune, „prensul" nu mai cerea ţăranului *două* pogoane, ci *trei*. Din calculele celor care denunţau găinăriile „prensului", rezulta că pe ţăran îl costa ierbăritul vitelor scutite de plată, mai mult decît cel al vitelor nescutite. În ansamblu, pentru arenda unui pogon, care legal nu putea trece de 30 de lei, „prensul" lua de la ţărani 132 de lei, deci de $4^1/_2$ ori mai mult. Iar pentru că „prensul" nu voia să primească plata în bani, ci în muncă : arat, săpat, prăşit, curăţat porumbul, cărat la pătule etc. etc. plus pîndăritul, ierbăritul, cocăritul etc. — şi pentru că preţul muncii era stabilit tot de „prens", e uşor de bănuit cu cît îi plătea ţăranul mai mult de 132 de lei pe pogon.

Revelaţiile liberalilor în jurul abuzurilor „prensului" conservator primiră, ca răspuns din partea presei conservatoare, revelaţiile asupra abuzurilor făptuite de nişte mari N.N. liberali. La care, liberalii răspunseră cu alte revelaţii privitoare la alte abuzuri făptuite de nişte şi mai mari N.N. conservatori. Conservatorii, indignaţi, replicară la aceste revelaţii cu etc. etc.

Singurul care stătea cuminte în această ascuţită polemică dintre partide, era tot ţăranul, care semna şi învoielile liberale şi cele conservatoare, fără să le poată deosebi una de alta, pentru că toate aveau după răscoale, ca şi înainte de răscoale, aceeaşi neschimbată condiţie : ţăranii *„trebuie să fie achitaţi pînă la dijmuirea porumbului, neputînd a ridica partea lor de dijmă decît după desăvîrşita lor achitare pentru rămăşiţa îndatoririlor."*

Nici unul din eroii răscoalei n-a rămas nerăsplătit. Cel dintîi era, ca personalitate, şi cel mai neînsemnat : prefectul de Botoşani. Deşi slujbaş conservator, prefectul de Botoşani refuzase în februarie să se supună ordinelor primite direct de la Cantacuzino, preşedintele consiliului şi ministru de Interne — şi lucrase făţiş în judeţ, din ordinele naţional-liberalilor, spre a îndruma răscoalele împotriva exploatatorilor străini. Ca mulţumită, liberalii l-au scos în alegerile de după răscoale deputat al colegiului II.

Eroul imediat următor a fost Iorga. Pînă la 12 martie, după amiază, Iorga, sub steagul boierilor conservatori-junimişti, lucrase contra boicrilor conservatori de la putere şi pentru ciocoii liberali din opoziţie, atacînd fără milă pe toţi „jidanii" şi „jidoviţii". Dar la 12 martie spre seară, Iorga primi o vizită : cea a lui Spiru Haret, noul ministru al Invăţămîntului. Era un moment mare : autorul „Chestiei ţărăneşti" venea, ca ministru, să strîngă mîna celui care a scris teribilul pamflet „Dumnezeu să-i ierte !"

Pe lîngă o nouă decoraţie, o nouă leafă şi o nouă diplomă onorifică, Iorga putea să creadă că Spiru Haret îi mai aducea ceva : o misiune oficială din partea guvernului să continue vajnica — aşa se zicea pe atunci — vajnica lui luptă împotriva boierilor, a jidanilor şi a jidoviţilor. Dar iluzia a fost scurtă şi decepţia promptă : Haret venea la el *„să-l roage să ţină seama în redactarea „Neamului Romînesc" de catastrofa care intervenise"*. Mai pe şleau : Spiru Haret îl ruga pe autorul lui „Dumnezeu să-i ierte" s-o lase încurcată. Toate au fost necesare pînă la dărîmarea guvernului conservator. Dar acuma, orice cuvînt în plus strică. Să binevoiască, deci, Iorga să tacă din gură. În schimb, liberalii îl vor scoate deputat — în sfîrşit, deputat ! — la colegiul II Iaşi, alături de celălalt autor diversionist, Stere şi de George Mîrzescu, directorul prefecturii Iaşi.

Şi Iorga, care a scris „Dumnezeu să-i ierte“ spre a ajunge la o asemenea cinste, s-a angajat să nu mai scrie nici un „Dumnezeu să-i ierte“, ca să i se dea cinstea aceasta.

I s-a dat şi a luat!

*

Al treilea erou al răscoalelor a fost Spiru Haret. În orele cînd nu plîngea pe anexele agenţilor săi împuşcaţi din greşeală, Spiru Haret se gîndea la viitorul patriei romîne — şi ca şef de familie, la propriul său viitor. Se ştia mare, voia să fie ştiut mare, şi toată lumea îl ştia mare. S-a bucurat, deci, toată lumea cînd a aflat, de pildă, din ziarul „Evenimentul“ cu data de 8 mai 1907, că în şcolile din R. Vîlcea nu se mai cîntă imnul regal, ci un imn haretian, compus de un învăţător în ordinea următoare a versurilor:

„E fericită ziua-n care, pătrunşi de sfînta datorie,
Ai ţărei dascăli onorează pe cel de ţară onorat,
Haret, ministru-al cărui geniu, în scumpa noastră Romînie,
Organizat-a-nvăţămîntul, lucrînd cum nimeni n-a lucrat
Căci şcoli de-adulţi unde romînul, venit să capete lumină
Grădini şcolare, pildă vie, pentru săteanul muncitor:
Cantine, bănci, clădiri şcolare, condus de-o mîndră stea divină,
Cu geniu-i blînd, mereu urzeşte, cu drag muncind pentru popor“.

Fără pic de respect pentru omul care-şi pierdea zilele şi nopţile spre a-şi decora post-mortem atîţia amici destinaţi a fi membri în conducerea sucursalelor Casei rurale — şi fără pic de memorie pentru tot ce s-a petrecut în istorica şedinţă dela 13 martie, „Evenimentul“ conservator propunea o contrapoezie haretiană:

„Nefericită zi, în care, uitînd de sfînta datorie,
Unii din dascăli onorează pe cel de țară înfierat
Haret, ministru-al cărui geniu, în scumpa noastră Romînie,
Organizat-a mari răscoale, lucrînd cum nimeni n-a lucrat
Prin ce a scris el romînul nostru n-a căpătat nici o lumină
El puse focul răzvrătirei, iar pe sătęanul muncitor
L-a îndemnat să-și părăsească o cale dreaptă și senină,
Urzind cu geniu-i rău, în umbră, cum să ucidă un popor".

Versuri care erau însoțite de următoarea recomandație a „Evenimentului" :

„Aceste rînduri să fie date copiilor spre învățătură, ca să rămînă știut de generațiile viitoare, cine a împins poporul romînesc la răscoală și cine a făcut apoi din el carne de tun."

Al patrulea erou — cel mai important — era însuși regele Carol I, care, în iunie 1907, a fost decorat de sultanul turc Abdul Hamid. De ce ?

Probabil nu pentru că s-au împlinit treizeci de ani de cînd a avut loc bătălia de la Plevna.

*

O categorie specială de eroi o constituia ofițerimea. Am arătat cum operațiile propriu-zise ale represiunii au îngrozit lumea mult mai puțin decît crimele făptuite de ofițeri *după* represiune. Strigătele de oroare și de protest contra „galonaților", ca și cererile de amnistiere a țăranilor închiși au fost atît de spontane și violente, încît se putea constata, cu uimire, că în întunericul aproape total în care plutea țara, și dincolo de taver-

nele celor două partide de guvernămînt, există, totuşi, o opinie publică.

În asemenea condiţii, un rege mai slab decît Carol I ar fi crezut necesar să schiţeze măcar un gest — făţarnic, fără urmare, dar un gest care să simuleze cel puţin intenţia de a trimite în judecată pe ofiţerii asasini. Regele Carol I însă nu era un rege slab şi nici rege prost nu era. Ofiţer el însuşi — şi ofiţer prusac pe deasupra — care nu recunoştea decît o singură instituţie cu adevărat sacrosanctă : ofiţerimea — Carol I făcuse din corpul ofiţeresc o ofiţerime a lui, de care era interzis să te atingi, dacă nu voiai să te faci vinovat de crimă împotriva tronului şi a dinastiei. Părerea lui despre felul cum şi-au făcut ofiţerii datoria pe frontul răscoalei era cunoscută : ofiţerimea a luptat vitejeşte şi a salvat patria de la dezastru. Telegrama de felicitare a lui Frantz Iosef şi cea a lui Wilhelm II i-au întărit în şi mai mare măsură convingerea că ofiţerii lui sînt ireproşabili, pentru că au făcut tot ce se poate cere unor ofiţeri desăvîrşiţi în timp de război. Aşa că nici vorbă nu putea fi să pedepsească pe cei mai buni, mai disciplinaţi şi mai siguri sprijinitori ai tronului.

Totuşi, pentru că scandalul represiunii şi post-represiunii devenea supărător, mai cu seamă prin întrebările din ce în ce mai alarmante care veneau de la guvernele şi de la centralele băncilor străine, şi pentru că anchetarea, judecarea şi condamnarea ţăranilor continua să întreţină o stare de spirit cu totul potrivnică intereselor de ordine şi siguranţă, regele Carol I propuse şi încheie o afacere de schimb : *va amnistia pe toţi ţăranii, cu excepţia celor acuzaţi de omor — dar nimeni să nu mai ceară pedepsirea ofiţerilor, mai toţi dovediţi ca fiind vinovaţi de omor.*

*

La sfîrşitul anului 1907, un fost personaj marcant liberal-naţional, devenit prin intervenţia vitregă a soartei personaj marcant de opoziţie flexibilă, a cerut, în calitatea

lui de senator, guvernului liberal să-i pună la dispoziție, pentru interpelare, dosarele răscoalelor. Ionel Brătianu, în numele guvernului, a răspuns că *„n-a sosit timpul să se discute nici măcar în chip istoric evenimentele din primăvara trecută și că în tot cazul, amnistia a pus capăt oricărei încercări de a se stabili responsabilitățile"*.

Și n-a dat dosarele. Și nici un guvern de mai tîrziu n-a dat dosarele. Au trecut doi ani, cinci ani, zece ani, treizeci de ani, și nici unul din partidele care s-au perindat la putere, n-a dat dosarele. Pînă la 23 august 1944, nimeni n-a putut să ajungă la dosarele acestea. Oricît de mulți ar fi fost acei oameni politici care au vrut să ajungă în stăpînirea dosarelor, nimeni n-a izbutit să pună mîna pe ele.

Unde erau ?

În 1910, dosarele, care se aflaseră pînă atunci la Ministerul de Interne, dispăruseră. Alexandru Marghiloman, vicepreședintele partidului conservator, văzuse chitanța pe care secretarul general de la Interne al liberalilor o dăduse lui Ion Panaitescu, șeful Siguranței generale a statului, pentru cele treizeci de dosare ale răscoalelor. Marghiloman își puse partidul în picioare : liberalii au furat dosarele, spre a ascunde dovada crimelor lor din martie 1907. Apoi, Marghiloman ceru audiență la rege, unde avu loc această scurtă explicație pe care o redăm textual, așa cum este prezentată în notele lui Marghiloman la data de 24 februarie 1912, cînd conservatorii se aflau din nou la putere :

Regele : „Dosarele sînt la mine !"

Marghil. : „Ar trebui să se întoarcă la minister, chiar de ar trebui sigilate."

Regele : „Da, poate mă voi lega chiar eu împrejur cu o sfoară."

Marghil.: „Dar de ce să se creadă că ministerul conservator poate păstra un secret privitor la armată mai puțin bine ca dl. Brătianu ?"

Regele : „Toate astea le-a făcut ieşirea lui Filipescu."
Marghil. : „Dar ce pot răspunde unei interpelări ?"
Regele : „Veţi putea spune că dosarele sînt *acolo unde trebuie să fie*. Oricînd pot avea dosare la mine. Am dosare de la afacerile străine."

O dovadă în plus că regele Carol I nu şi-a furat reputaţia de „înţelept". Era. Au încercat politicienii să facă din el o jucărie a lor — şi s-au trezit ei o jucărie a lui. Au încercat politicienii să-l moaie cu şantajele lor — şi curînd au simţit că el este mai mare şantajist decît ei. Au vrut să-i demonstreze că atunci cînd vor să-i forţeze mîna, ei nu fac caz mare de scrupule — dar au trebuit, la urmă, să se încline : regele lor era şi mai lipsit de scrupule decît oricare din ei. Domnia lui Carol I şi a celor două partide ale lui a fost o trîntă de cîteva decenii între un negustor neamţ şi cîţiva negustori fanarioţi. S-a văzut, la urmă, că mai tare e neamţul, care-i are la mînă pe toţi. Soarta dosarelor răscoalei era soarta mai tuturor dosarelor care cuprindeau dovada că cele două partide de guvernămînt erau două mari familii de rozătoare neobosite : se aflau „acolo unde trebuie să fie" !... La rege !

*

În decembrie 1907, în cursul unei şedinţe a Senatului, doctorul Rîmniceanu, membru în comitetul executiv liberal şi mare proprietar de moşii, s-a ridicat să declare că este o obrăznicie din partea ţăranilor care au făcut răscoala şi „au incendiat coşarele proprietarilor", să ceară aceloraşi proprietari să le dea reformele făgăduite. Cuvintele senatorului liberal au fost răsplătite cu aplauzele tuturor colegilor săi. Aplauze cu mare supliment de căldură a recoltat, însă, doctorul Rîmniceanu, cînd a declarat că ţăranul romîn este leneş

şi obişnuit să trăiască din pomana statului. „Şi ne mai cer hrană ! — a strigat el. N-aţi voi oare să încurajaţi şi să ajutaţi pe cei care au schingiuit pe ofiţerul de la Stăneşti ?"

Nici unul din senatori şi nici unul din miniştri prezenţi n-a dezaprobat cuvintele lui Rîmniceanu. Numai cînd demonstraţia antiţărănească a Senatului a luat proporţii prea zgomotoase, Ionel Brătianu, ministrul de Interne, s-a simţit dator să intervină.

„În urma amnistiei ce a decretat-o M. S. Regele — a declarat el — se impune să trecem cu buretele peste trecut şi să-i iertăm pe vinovaţi."

*

Amnistia era singura reformă agrară pe care boierii conservatori o puteau reproşa liberarilor. După zece luni de cînd au trecut cu tunurile peste „vinovaţi", liberalii, în generozitatea lor, mergeau mai departe : treceau peste ei şi cu buretele. Nu existau vinovaţi, nu existau vinovăţii, nu existau ţărani, nu existau răscoale, nu existau cauze ale răscoalelor, nu exista şi n-a existat nimic. Viaţa îşi putea relua obişnuitul ei mers — şi ministrul cutare al Agriculturii putea găsi iar, cum a găsit totdeuna, în arşiţa de iulie, o sticlă de Vichy-Célestin la gheaţă, în casa fermecată a pădurarului din plin Bărăgan. Din acest punct de vedere, iluştrii N.N. n-aveau de ce să se teamă. Coaliţia de la 13 martie, sfîntă în zilele represiunii, continua să fie sfîntă şi de aci înainte.

Cuvîntul regal dat ţăranilor ? Cuvînt regal nu exista — şi cu atît mai puţin un cuvînt regal dat unor ţărani.

Împroprietărirea ţăranilor ? S-a făcut ceva în 1907 pentru împroprietărirea ţăranilor ?

Pentru împroprietărirea ţăranilor, liberalii au creat „Casa rurală". Scopul „Casei Rurale" era să cumpere

moşii care erau de vînzare şi care la rîndul lor să fie vîndute ţăranilor în loturi de cîte 5 ha. Banii avansaţi pentru cumpărarea pămîntului nu se dădeau fiecăruia în parte, ci numai prin obştii. În felul acesta, ţăranii răspundeau *solidar* pentru achitarea sumei de bani daţi pe datorie. Dar obştea, ca să poată răspunde *solidar*, de datorii, nu garanta decît pentru cei care prezentau serioase garanţii de solvabilitate. Şi cine putea prezenta asemenea garanţii de solvabilitate, spre a-şi putea cumpăra pămînt de la „Casa rurală" ? Cel care avea oricum ceva pămînt. Deci, prin „Casa rurală" cei cu pămînt mai căpătau pămînt. Dar cei fără pămînt ?

Rămîneau tot fără pămînt !

*

Ce a făcut, aşadar, domnul N.N. din N.N., înainte de răscoale, imediat după răscoale, 10 ani, 20 de ani, 30 de ani, aproape 40 de ani după răscoale, pentru ţăran ? I-a dat pămînt ? Nu i-a dat ! Aşa cum i l-a dat, *cînd* i l-a dat, aşa i l-a luat înapoi, sau l-a împiedicat să se bucure de deplina lui proprietate. I-a dat drepturi politice ? Nu i-a dat ! I-a dat spitale, medici, farmacişti, agenţi sanitari ? Nu i-a dat. I-a dat şcoli ? Nu i-a dat ! I-a dat putinţa să mănînce o mîncare mai bună ? Nu i-a dat ! I-a dat o locuinţă care să nu mai aducă a cocină ? Nu i-a dat ! I-a dat asemenea condiţii morale, încît să încolţească în sufletul lui acel minim de demnitate umană, care să-l împiedice să stea cu căciula în mînă în faţa oricărui farsor ori tîlhar în straie nemţeşti ? Nu i-a dat. Atunci, ce i-a dat ?

I-a dat sfatul ca după ce-şi mănîncă boţul de mămăligă rece, să ia bicarbonat de sodiu. Asta e tot ce a făcut domnul N.N. din N.N. sub stăpînirea dinastiei de Hohenzollern, pentru ţăran : l-a învăţat ca, ori de cîte ori îl apucă durerile la lingurea, să ia nişte bicarbonat de sodiu. Şi dacă ţăranul uita, sărea domnul N.N. din N.N. să-l ajute. Bicarbonat avea, jandarm avea —

așa că pentru domnul N.N. din N.N. nu era prea mare deranjul. Așa au mers lucrurile timp de aproape 40 de ani de la răscoale ; iavaș-iavaș, cum se spunea în Fanar — spre „mulțumirea ambelor părți", cum dorea regele Carol I. Domnul N.N. din N.N. bea și mînca — și țăranul, supus, ghiorțăia. Iar după aceste ceasuri plăcute de armonie între marea proprietate și țărănime, domnul N.N. din N.N. își ștergea gura cu șervețelul, își lua bastonașul și pornea să descopere sub arșița nemiloasă a soarelui de iulie, o sticlă de Vichy-Célestin la gheață, în casa pădurarului din plin Bărăgan.

Pentru domnul N.N. din N.N. nimic nu s-a întîmplat, nimic nu se putea întîmpla. Dacă în primăvara anului 1907 te-ai fi încumetat să-i spui că sfîrșitul răscoalei este începutul propriei lui prăbușiri, ți-ar fi rîs în nas. El... prăbușire ? Prăbușire, tocmai acum, după ce a învins, în chip atît de glorios, pe țărani ? ...Prea se simțea tare domnul N.N. din N.N. ca s-o creadă !... Și nici n-a crezut, pînă ce, după aproape patru decenii, a fost zvîrlit, definitiv, ca o cîrpă, de pe postamentul privilegiilor lui, în virtutea cărora stăpînise atîta vreme țara, dincolo de orice legi de omenie și echitate. Uluit de rușinea pe care a pățit-o, domnul N.N. din N.N. a început să se frece la ochi, pentru că tot nu credea. Deodată, însă, a văzut ceva groaznic : jos, la picioarele lui, zăceau, risipite, niște cioburi de sticlă. Era paharul de Vichy care-i căzuse din mînă.

Și numai atunci s-a hotărît domnul N.N. din N.N. să priceapă că degeaba se zbate : *trebuie să creadă !*

Nr. 2916
Redactor de carte : Gheorghe Buzatu
Tehnoredactor : Gh. Iacob
Corector : A. Szasz

Dat la cules 23.I.958. Bun de tipar 21.IV.958. Tiraj 12.150 ex. Hîrtie semivelină de 65 gr. m.p. Coli de tipar 22,5. Coli de editură 16,8. Ft. 32/84×108. Com. editurii 2771. Ediția I. A. 04917. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 (R)

Tiparul executat sub com. Nr. 80302 de Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. Stalin", Piața Scînteii, 1. București — R.P.R.

Lei 7,50